studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

20 DE ANI DE LA INSTAURAREA PUTERII POPULARE

LUPTA MASELOR PENTRU INSTAURAREA PUTERII POPULARE — M. RUSENESCU

DIN ACTIVITATEA P.C.R. LA SATE IN PREAJMA INSTAURĂRII REGIMULUI DEMOCRAT-POPULAR (IANUARIE-MARTIE 1945) — TR. UDREA

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN ROMÂNIA ȘCOALA AGRICOLĂ DE LA BALTA-VERDE—CRAIOVA (1867—1872). ROLUL LUI ION IONESCU DE LA BRAD ÎN ÎNFIINȚAREA EI — GH. CRISTEA

ECONOMIA DOMENIULUI FEUDAL DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1800—1830) — S. COLUMBEANU

ÎNSEMNĂRILE DIN ÎNCHISOAREA DE LA SEGHEDIN ALE DOCTORULUI IOAN RAȚIU — M. CONSTANTINESCU și GEORGETA PENELEA

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

DISCUȚII

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

TOMUL 18 — 1965

2

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEA *(redactor responsabil)*; EUGEN STĂNESCU *(redactor responsabil adjunct)*; acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, acad. C. DAICOVICIU, MIRON CONSTANTINESCU, L. BÁNYAI, V. CHERESTEȘIU, V. POPOVICI *(membri)*; NICOLAE FOTINO *(secretar de redacție)*

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin CARTIMEX, căsuța poștală 134—135, București, R. P. Română, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Studii" — revistă de istorie.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București
Telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM 18 1965 Nr. 2

SUMAR

20 DE ANI DE LA INSTAURAREA PUTERII POPULARE

Pag.

M. RUSENESCU, Lupta maselor pentru instaurarea puterii populare. 257

TR. UDREA, Din activitatea P.C.R. la sate în preajma instaurării regimului democrat-popular (ianuarie-martie 1945) 277

STUDII

GH. CRISTEA, Contribuţii la istoria învăţământului din România. Şcoala agricolă de la Balta-Verde — Craiova (1867—1872). Rolul lui Ion Ionescu de la Brad în înfiinţarea ei 293

S. COLUMBEANU, Economia domeniului feudal din Moldova şi Ţara Românească la începutul secolului al XIX-lea (1800—1830) 323

NOTE ŞI COMUNICARI

M. CONSTANTINESCU şi GEORGETA PENELEA, Insemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Raţiu 353

P. CINCEA, Disidenţa liberal-radicală condusă de C. A. Rosetti (1878—1885) . . 363

OLIMPIU MATICHESCU, Din activitatea „Apărării patriotice" sub conducerea P.C.R. în perioada : 9 mai 1945 — ianuarie 1948 383

EMIL VIRTOSU, Napoleon Bonaparte şi dorinţele moldovenilor la 1807 . . . 403

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Mediaeval Academy of America şi problemele actuale ale medievisticii americane *(R. Constantinescu)* 421

DISCUŢII

Istoriografia modernă a României. Tematică *(P. Cernovodeanu, N. Copoiu, Vlad Georgescu)* 429

www.dacoromanica.ro

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Pag.

Adunarea generală a Academiei R.P.R. *(Paul Oprescu)*; Din activitatea Institutului de istorie al Academiei R.P.R. în 1964; Miniatura și ornamentul cărții manuscrise din țările române secolele XIV—XVIII; Expoziție organizată de secția de artă feudală a Muzeului de artă al R.P.R. *(Radu Popa)*; Două luni în R. S. F. Iugoslavia *(N. Ciachir)* 437

RECENZII

CORNELIA C. BODEA, *Corespondența politică (1855—1859)*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, XLVIII+700 p. (vol. III din *Documente privind Unirea Principatelor*) *(Dan Berindei)* 447

KEITH HITCHINS, *The Roumanians of Transylvania and Constitutional Experiment in the Habsburg Monarchy, 1860—1865* (extras din „Balkan Studies", V (1964), nr. 1, p. 89 108) *(acad. A. Oțetea)* 451

* * * *Bibliographia historiae rerum rusticarum internationalis 1960—1961*, Redegit Péter Gunst, Budapestini, Edidit Museum Rerum Rusticarum Hungariae, MCMLXIV, 208 p. *(L. Demény)* 454

* * * *L'art byzantin, art européen*, Athènes, 1964, 593 p. + 145 fig. *(Răzvan Theodorescu)* 458

REVISTA REVISTELOR

„Revista arhivelor", organ al Direcției generale a Arhivelor statului, București, an. V (1962), nr. 1—2, 700 p.; an. VI (1963), nr. 1 2, 654 p.; an. VII (1964), nr. 1—2, 694 p. *(Gr. Chiriță)* 463

„Československý časopis historický" (Revista cehoslovacă de istorie), Československé nakladatelství Akademie věd, an. XII, 1964, nr. 1—6, 928 p. *(Tr. Ionescu-Nișcov)* 468

„The English Historical Review", vol. LXXIX, nr. 310—313, Londra, Edit. Longmans, 1964, 896 p. *(S. Columbeanu)* 473

INSEMNĂRI

Istoria României. — DAN BERINDEI, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești 1459—1862*, București, 1963, 300 p. (Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.) *(P.I.P.)*; * * * *Studii și articole de istorie*, vol. V, București, 1963, 533 p. (Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.) *(G. I.)*. **Istoria universală.** — * * * *Об особенностях империализма в России*, Москва, Изд. Академии Наук СССР, 1963, 489 p.*(E.U.)*; MICHAL BRON, *Polacy w wojnie hispanskiej (1936—1939)* (Polonezii în razboiul spaniol), Warszawa, Wojskowy Instytut Historyczny, Wydawnictwo MON, 1963, 278 p. *(M.M.)*; OTOKAR MRAZEK, *Vývoj prumyslu v českých zemich a na Slovensku, od manufaktury do roku 1918* (Evoluția industriei în țarile cehe și Slovacia, de la manufactură pînă la 1918), Praha, Politické nakladatelstvi, 1964, 481 p. *(Tr. I.-N.)*; STANOJEVIC, GLIGOR, *Црна Гора пред стварање државе* (1773 1796) (Muntenegrul în perioada premergătoare constituirii statului), Beograd, Posebna izdanijy, 1962, 354 p. *(S. I.)*; ROBERT S. LOPEZ, *Naissance de l'Europe*, (Paris), Armand Colin, 1962, 488 p. + 22 pl. (Collection Destins du Monde, 6) *(S. C.)*; * * * *Atti del Convegno inter-*

www.dacoromanica.ro

nazionale sul tema: Il Risorgimento e l'Europa (Roma, 21 31 ottobre 1961), Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, 1964, 256 p. *(V. N.)*; MARTINES LAURO, *The social World of the Florentine humanists 1390—1460*, Princeton-New Jersey, University Press, 1963, 419 p. *(P. S.)*; Z. S. BELOUSOVA, *Французская дипломатия накануне Мюнхена*, Москва, Изд. „Наука„ , 1964, 299 p. *(A. L.)*; JAMES A. WILLIAMSON, *The Tudor Ages*, ⟨London⟩, Longmans, ⟨1963⟩, XXIII + 468 p. *(S. C.)*; A. S. KAN, *Новейшая история Швеции*, Москва, Изд. международных отношений, 1964, 304 p. *(A. V.)*. **Bizantinologie.** — JOHANNES IRMSCHER, *Zur Weltanschauung des Agathias* (extras din volumul *Tagung für allgemeine Religionsgeschichte*, Sonderheft der Wissenschaftlichen Zeitschrift der Friedrich Schiller Universität Jena, 1963, p. 47—53); *Die Auseinandersetzung mit dem antiken Erbe im modernen Griechenland* (extras din „Eos" LIII/2, 1963, p. 321—334); *Deutschland und die griechische Erhebung* (extras din „Bulletin de l'Institut d'Histoire de l'Académie Bulgare des Sciences", t. 14—15, 1964, p. 137—150) *(E. St.)*; H. EVERT-KAPPESOWA, *Studia nad historia wsi bizantyńskiej w VII—IX wieku* (Studii despre istoria satului bizantin în secolele VII și IX), Lodz, 1963, 120 p. *(E. Fr.)*; SP. VRYONIS, *An attic hoard of Byzantine gold coins (668—741) from the Thomas Whittemore collection and the numismatic evidence for the urban history of Byzantium*, în „Зборник радова Византинолошког института", кн. VIII$_1$, Београд, 1963, p. 291 300 *(E. Fr.)*. **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.** — Dr. LJUBOMIR DURKOVIĆ-JAKSIĆ, *Историја српских библиотека (1801—1850)* (Istoria bibliotecilor sîrbești), Beograd, 1963, 211 p. *(S. I.)*; * * * *Dictionnaire de Paris*, Paris, Librairie Larousse, 1964, 591 p. *(P. S.)* 479

www.dacoromanica.ro

LUPTA MASELOR PENTRU INSTAURAREA PUTERII POPULARE *

DE

M. RUSENESCU

Insurecția armată din august 1944 a fost răscrucea de la care poporul român a pornit pe drumul realizării năzuințelor sale de veacuri, de libertate și dreptate socială, pentru făurirea unei vieți noi. Răsturnarea dictaturii antonesciene n-a constituit decît începutul luptei, și masele populare sub conducerea partidului comunist, dezvoltînd experiența obținută, au trecut cu hotărîre la luptă pentru înfăptuirea unor transformări radicale în viața politică, economică și socială a țării. Insurecția armată din august 1944, începutul unei adevărate renașteri a României, a deschis, așa cum arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej, drumul „pentru înfăptuirea de adînci transformări revoluționare și clădirea unei Românii noi, socialiste" [1].

Descătușînd energia creatoare a maselor, insurecția antifascistă a dat un puternic impuls luptei maselor populare pentru obiective tot mai înalte ale progresului social, spre desăvîrșirea transformărilor burghezo-democratice și trecerea la instaurarea puterii muncitorești-țărănești, la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste.

Valul luptei revoluționare a maselor populare a înlăturat succesiv cele trei guverne cu majoritate reacționară și a adus la putere, la 6 Mar-

* Problema luptei pentru instaurarea puterii populare a constituit în ultimii ani obiectul a numeroase studii, apărute în reviste de specialitate sau în diferite broșuri. În studiul de față nu ne vom ocupa decît de unele aspecte ale luptei pentru instaurarea puterii populare, oglindite în presa locală de partid și democratică (lista acestor periodice a fost alcătuită de T. Necșa și publicată în „Studii", 1962, nr. 5).

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*. Expunere la Sesiunea solemnă a Marii Adunări Naționale 22 august 1964, București, Edit. politică, 1964, p. 3.

„STUDII", tomul 18, nr. 2, p. 257—276, 1965.

www.dacoromanica.ro

tie 1945, primul guvern în care clasa muncitoare avea rolul precumpănitor, guvernul prezidat de patriotul înflăcărat și eminentul om de stat, dr. Petru Groza.

*

Descătușate de lanțurile asupririi, libere în manifestarea voinței lor, mase largi populare, sub conducerea P.C.R., au trecut imediat după 23 August 1944 la o luptă hotărîtă, desfășurînd mari bătălii revoluționare pentru a impune transformări radicale în folosul celor ce muncesc. Călăuzit de învățătura marelui Lenin, care sublinia că „numai partidul politic al clasei muncitoare, adică partidul comunist, este în stare să unească, să educe, să organizeze avangarda proletariatului și a întregii mase muncitoare“ [2], Partidul Comunist Român a acordat o atenție deosebită acestei sarcini arzătoare de organizare a uriașei forțe a maselor care se aflau în plină mișcare. Încă din zilele cînd avioanele dușmane mai bombardau capitala țării, au avut loc ședințe de constituire a comitetelor de fabrică. Astfel, în ziua de 27 august au hotărît alegerea comitetelor de fabrică muncitorii de la întreprinderile „Malaxa“, S.T.B., C.F.R., „Vulcan“, „Gaz și electricitate“ etc. din București [3]. „Am cucerit azi libertatea — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej la întrunirea ținută la 30 august în fața sediului central al P.C.R. — dar ea trebuie consolidată. Pentru aceasta rolul de frunte revine clasei muncitoare și luptei sale. Dar numai lupta organizată poate avea un succes deplin. Organizați-vă în sindicatele unite ale întreprinderilor voastre, formați comitete de fabrică“ [4]. Chiar a doua zi au fost alese comitete de fabrică la „Aerochimica“, „Tăbăcăria națională“, „Voina“, „Amero“, „Ford-Română“, „Atelierele C.F.R.-Griviția“ etc. [5].

In lunile septembrie-noiembrie, după ce fusese înființată Comisia de organizare a mișcării sindicale unite din România, la 1 septembrie 1944, acțiunea de organizare a muncitorilor a cunoscut un mare avînt în întreaga țară [6].

Organele locale de presă ale partidului, presa democrată, au desfășurat o intensă propagandă în vederea sprijinirii muncii de organizare a comitetelor de fabrică, a întregii mișcări sindicale. Răspîndind în mase largi de oameni ai muncii știri despre acțiunile întreprinse de muncitori, ziarul „Luptătorul“, organul Comitetului județean P.C.R. Ilfov, a contri-

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 240.
[3] „România liberă“ din 30 august 1944.
[4] Ibidem.
[5] „Luptatorul“ din 6 septembrie 1944.
[6] Cf. I. Chiper, *Organizarea comitetelor de fabrică (23 august — octombrie 1944)*, în „Studii“, 1964, nr. 4; M. Rusenescu, *Lupta maselor bucureștene pentru instaurarea puterii populare*, în „Studii“, 1959, nr. 5; S. Homenco, *Reorganizarea mișcării sindicale din țara noastră (septembrie 1944)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din România 1906—1956*, București, Edit. C.C.S., 1958; E. Manguț, *Frontul unic muncitoresc, temelia reorganizării mișcării sindicale după 23 August 1944*, în „Studii“, 1963, 5.

www.dacoromanica.ro

buit totodată și la mobilizarea lor pentru organizarea mișcării sindicale. „Partidul Comunist — scria ziarul — cheamă întregul popor român să sprijine din răsputeri marea luptă ce se dă acum pentru organizarea sindicală a muncitorimii" [7]. Subliniind că numai prin organizare clasa muncitoare va putea dezvolta și întări succesele obținute, același ziar chema muncitorimea din capitală la lupta pentru „a înfăptui sindicatele, de a le dezvolta în organe de luptă puternice de apărare a intereselor lor" [8].

Acțiunea de organizare a muncitorilor din capitală cunoaște un mare avînt. La 1 septembrie își aleg comitetul de fabrică muncitorii de la uzinele „Fiat" [9], la 3 septembrie ia ființă sindicatul muncitorilor din industria textilă [10]. Tot în ziua de 3 septembrie își aleg comitetul de fabrică și muncitorii de la fabrica „Semat" [11]. In ziua de 4 septembrie își aleg comitete muncitorii blănari și ospătari [12]. Intre 5 și 14 septembrie iau ființă comitete de fabrică sau comitete sindicale la întreprinderile de arte grafice „Dacia Traiană", „Manotehnica", „Adesgo", „Apretura", „Imprimeria națională", „Distribuția" etc. [13].

Organele de presă locale ale partidului și presa democrată au contribuit în mod nemijlocit la lupta pentru organizarea muncitorimii. Adresîndu-se muncitorilor, țăranilor, meseriașilor și intelectualilor, „România muncitoare", organul județenei P.C.R. din Brăila, scria : „Partidul Comunist este cel mai fidel apărător, cinstit, al intereselor voastre. Nu stați indiferenți la lupta care se dă pentru promovarea intereselor voastre" [14]. Indemnînd la organizare pe muncitori, același ziar sublinia că „datoria voastră, pentru clasa voastră, pentru voi, pentru copiii și femeile voastre, este ca să vă alăturați nouă și cu forțe unite să îndeplinim idealul nostru" [15]. Ziarul „Inainte", organul județenei P.C.R. Brăila, publica știri despre numeroasele adunări de organizare ale muncitorilor. Astfel, la 14 septembrie 1944 a luat ființă comitetul sindical al muncitorilor manuali din port [16], la 16 septembrie s-au organizat în sindicate muncitorii metalurgiști și ceferiști [17], la 21 și 23 septembrie muncitorii docheri și cei de la Șantierul naval [18] etc.

In valea Jiului organizarea a început la 20 septembrie 1944, cînd a luat ființă comisia de organizare [19] și în scurt timp a fost cuprinsă în sindicate întreaga muncitorime din regiune.

---

[7] „Luptătorul" din 16 septembrie 1944.
[8] „Luptatorul" din 10 septembrie 1944.
[9] „România liberă" din 18 septembrie 1944.
[10] Ibidem din 5 septembrie 1944.
[11] Ibidem.
[12] Ibidem din 9 septembrie 1944.
[13] Vezi și V. Rața, *Rolul comitetelor de fabrică în lupta pentru susținerea frontului antihitlerist și instaurarea primului guvern democratic la 6 Martie 1945*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R.", 1961, nr. 4.
[14] „România muncitoare" din 3 septembrie 1944, Brăila.
[15] Ibidem.
[16] „Inainte" din 17 septembrie 1944.
[17] Ibidem, din 18 septembrie 1944.
[18] Ibidem, din 22 și 24 septembrie 1944.
[19] Cf. I. Chiper, *art. cit.*, p. 823.

www.dacoromanica.ro

In marea majoritate a localităților din Valea Prahovei au luat ființă comitete de fabrică în luna septembrie [20]. Tot în această lună s-au organizat și minerii din bazinele carbonifere Comănești (Bacău), Schitu-Golești (Muscel), muncitorii de la Sacarîmb, Ghelar, metalurgiștii de la Hunedoara, muncitorii din Reșița [21] etc.

Ziarul „Luptătorul bănățean" relatează pe larg despre adunările oamenilor muncii din Timișoara pentru organizarea lor în sindicate. Subliniind necesitatea organizării, ziarul, în numărul său din 29 septembrie 1944, arată că la Timișoara grupe de muncitori au format „comitete zburătoare" care au ajutat pe muncitorii de la mai multe întreprinderi să se organizeze. La 14 septembrie 1944, același ziar anunță că la fabrica de lanțuri s-a terminat organizarea muncitorilor în sindicate [22]. Intre 25 septembrie și 1 octombrie și-au ales comitete sindicale muncitorii de la fabricile „Hammer și Ney", „Boszak", „Fadepa", I.E.T. [23] etc. Organul de presă al P.C.R. în județul Tulcea arată la 5 noiembrie 1944 că au fost organizate peste 10 sindicate, printre care sindicatul muncitorilor din port (19 septembrie), sindicatul muncitorilor în lemn (25 septembrie), sindicatul unit al constructorilor (28 septembrie), sindicatul unit al muncitorilor (30 septembrie), sindicatul muncitorilor pielari (9 octombrie), din îmbrăcăminte (9 octombrie), sindicatul pescarilor (13 octombrie), navigatorilor (24 octombrie) [24] etc.

Mișcarea de organizare în sindicate a cuprins și pe muncitorii din Brașov, Brăila, Tîrgoviște, Iași, Sibiu, Arad, Caransebeș, Mediaș, Galați, Constanța, Pitești, Tg.-Jiu, Giurgiu, Cîmpulung etc.

După constituirea sindicatelor pe ramuri de producție au avut loc adunări în care au fost alese comisii locale care aveau sarcina să coordoneze și să îndrume activitatea sindicală locală. In capitală, în prima jumătate a lunii ianuarie 1945, au avut loc adunări pentru pregătirea congreselor uniunilor sindicale [25].

Intre 26 și 30 ianuarie 1945 s-au desfășurat la București lucrările Congresului general liber al Sindicatelor Unite din România, care a hotărît constituirea Confederației Generale a Muncii, organizația sindicală unică a oamenilor muncii din țara noastră. Acest congres reprezintă un eveniment de seamă în istoria mișcării muncitorești din România, el consfințind în general încheierea procesului de reorganizare sindicală și refacerea unității de acțiune și de luptă a clasei muncitoare.

Ziarul „Plugarii", gazeta Frontului plugarilor din regiunea Cluj, arătînd însemnătatea refacerii unității mișcării muncitorești, și importanța congresului, sublinia totodată și alt aspect. Ziarul scria : „Pentru prima dată după patru ani de înstrăinări și suferințe, delegații muncitorimii noastre iau contact cu cea din restul României, în cadrul unui congres. Este un

[20] Cf. I. Chiper, *art. cit.*, p. 823.
[21] Ibidem.
[22] „Luptătorul bănățean" din 14 septembrie.
[23] Ibidem, din 1—5 octombrie 1944.
[24] „Voința Tulcei" din 5 noiembrie 1944.
[25] Ibidem, numerele dintre 14—20 ianuarie 1945.

www.dacoromanica.ro

prim prilej de a-şi manifesta mulţumirea şi bucuria de a fi fost încadraţi României, căreia de fapt îi aparţineam" [26].

Îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi de muncă ale muncitorilor era deosebit de necesară pentru asigurarea îndeplinirii sarcinilor legate de refacerea economiei naţionale, democratizarea ţării, sprijinirea războiului antihitlerist etc. In cadrul sindicatelor, muncitorii au pornit imediat la luptă unită pentru cîştigarea unor revendicări economice şi politice. Astfel, la 5 septembrie 1944, comitetul de fabrică de la Uzinele „Malaxa" a organizat o întrunire la care au participat mii de muncitori. Memoriul întocmit cuprindea revendicări economice şi politice ca 8 ore de muncă, concedierea elementelor fasciste, mărirea salariilor, interzicerea bătăii etc. [27]. Ziarul „Luptătorul", publicînd memoriul, sublinia hotărîrea muncitorilor de la „Malaxa" care arătau că „întrucît realizarea acestor revendicări ne va asigura minimul de existenţă şi întrucît aceste cerinţe sînt izvorîte din şirul de drepturi juste ce ne-au fost răpite sau nu ne-au fost acordate pînă astăzi, sîntem siguri de satisfacerea lor, iar în caz că nu vom fi înţeleşi sîntem ferm hotărîţi de a lupta pînă la definitiva cîştigare a lor" [28]. Asemenea adunări ale muncitorilor din capitală pentru satisfacere de revendicări au mai avut loc la Uzinele „Lemaître" [29], „Laromet" [30], „Griviţa C.F.R." [31], la „Uzinele chimice române", „Ţesătoriile reunite", Fabrica „Emil Lăzărescu" [32], S.T.B. [33].

Muncitorii au pornit la acţiuni (adunări în fabrică, demonstraţii în faţa direcţiilor întreprinderilor, demonstraţii pe străzi etc.), pentru satisfacerea imediată a revendicărilor lor. De exemplu, muncitorii de la S.E.T., îndrumaţi de comunişti, după cum relatează ziarul „Luptătorul", au sfărîmat carcerele [34] în ziua de 9 septembrie 1944. Presa democrată a sprijinit lupta muncitorilor, cerînd desfiinţarea carcerilor, desfiinţarea bătăii etc., publicînd în acelaşi timp ştiri despre acţiunile de luptă ale muncitorilor. Astfel, aceiaşi muncitori de la S.E.T. cereau cu insistenţă la 20 septembrie îndepărtarea comandantului militar. La 17 septembrie, delegaţii muncitorimii metalurgiste din Bucureşti, îndrumaţi de partid, au ales un comitet din 35 de reprezentanţi şi au formulat revendicări privind îmbunătăţirea condiţiilor de muncă, înlăturarea elementelor fasciste etc. O situaţie asemănătoare s-a petrecut şi la C.F.R. Dezaprobînd răspunsul direcţiei C.F.R. la memoriul înaintat anterior, muncitorii ceferişti, adunaţi la 20 septembrie, au votat o moţiune de protest, cerînd guvernului satisfacerea imediată a revendicărilor lor şi au însărcinat o delegaţie în frunte cu tovarăşul Chivu Stoica care să-i reprezinte la Ministerul Co-

[26] „Plugarii" din 26 ianuarie 1945.
[27] „România liberă" din 7 septembrie 1944.
[28] „Luptătorul" din 8 septembrie 1944.
[29] „România liberă" din 7 septembrie 1944.
[30] „Luptătorul" din 8 septembrie 1944.
[31] „România liberă" din 14 septembrie 1944.
[32] „Luptătorul" din 16 septembrie 1944.
[33] Ibidem.
[34] „Luptătorul" din 21 septembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

municațiilor. Delegația a obținut sporirea de salarii, acordarea ajutorului de iarnă, oprirea oricărei concedieri etc.

La 24 septembrie 1944 are loc în București pe stadionul A.N.E.F. o mare adunare, la care au participat peste 25 000 de muncitori, desfășurată sub semnul lozincilor „Vrem mărirea salariului la nivel cu scumpetea", „La muncă egală, salariu egal", „Jos fascismul" [35]. Participanții la adunare au manifestat și împotriva reacționarilor care sabotau democratizarea aparatului de stat, împotriva politicii guvernului Sănătescu față de organizarea muncitorimii și a revendicărilor formulate de ea. În cuvîntările lor, reprezentanții P.C.R. au subliniat necesitatea luptei ce trebuia dusă împotriva guvernului Sănătescu, în a cărui componență majoritatea era reacționară. Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că „numai un guvern care să reprezinte cele mai largi pături muncitoare de la orașe și sate, toate forțele democratice ale țării, poate rezolva sarcinile actuale, de interes vital pentru poporul român" [36]. După adunare a avut loc o mare demonstrație pe străzile capitalei, pînă în Piața Victoriei, scandîndu-se lozinca: „Vrem guvern de Front național-democrat". Toate organele de presă locale ale P.C.R. sau democrate care au apărut la acea dată au publicat știri amănunțite despre această mare demonstrație a muncitorimii bucureștene. Chiar ziarele reacționare nu au putut să treacă sub tăcere acest lucru.

Intreaga muncitorime din țara noastră a urmat exemplul muncitorilor din București. Presa de partid locală sau democrată, relatînd despre demonstrația muncitorilor din București, insera totodată în coloanele sale știri amănunțite și despre adunările muncitorilor din diferite localități, informînd astfel muncitorimea din întreaga țară asupra stării revoluționare. La Brașov, în aceeași zi, a avut loc o întrunire a muncitorilor din sindicatul C.F.R., unde s-a cerut, după cum relatează ziarul „Drum nou", „majorarea salariilor, izgonirea hitleriștilor din posturile de conducere" [37] etc. La 25 septembrie a avut loc o mare manifestație a muncitorilor din Mediaș [38]. Publicînd date asupra adunării, ziarul „Mediașul nou", organ condus de P.C.R., arată că muncitorii au cerut „curățirea aparatului de stat de elementele fasciste și legionare, formarea unui guvern F.N.D." [39].

La 26 septembrie a fost dat publicității proiectul de platformă al Frontului național-democrat, elaborat de C.C. al P.C.R. Proiectul prevedea lichidarea proprietății moșierești mai mari de 50 ha, împroprietărirea țăranilor fără sau cu pămînt puțin, înzestrarea lor cu inventar agricol, lichidarea resturilor fascismului, anularea legilor antidemocratice, antimuncitorești, epurarea aparatului de stat de elementele fasciste, votul universal, libertatea presei etc. Erau de asemenea înscrise măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarizare a clasei muncitoare,

[35] „Luptătorul" din 27 septembrie 1944.
[36] „Scînteia" din 26 septembrie 1944.
[37] „Drum nou", organ de luptă pentru libertate și progres, din 27 septembrie 1944 (Brașov).
[38] „Mediașul nou", organ de cultură și informații, din 1 octombrie 1944.
[39] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

pentru refacerea economiei, pentru mobilizarea tuturor forțelor în vederea ducerii pînă la victoria finală a războiului antihitlerist. Prin prevederile sale, platforma constituia programul desăvîrșirii transformărilor burghezo-democratice, programul îndeplinirii sarcinilor antifasciste, antiimperialiste, agrare, ale revoluției populare [40]. La marea adunare a F.N.D. din Constanța, Gheorghe Gheorghiu-Dej a spus: „La 23 August 1944 poporul și clasa muncitoare au dobîndit libertăți care niciodată nu vor mai putea fi nesocotite. Acestea au fost smulse prin lupta muncitorilor și țăranilor... Acesta nu este un guvern de colaborare, ci numai un guvern de coaliție, în care se ciocnesc cele mai ascuțite interese opuse. Sînt în guvern reprezentanți ai partidelor politice care împiedică pulsul democratizării țării. Ei nu înțeleg că democratizarea și înlăturarea haosului se poate face numai prin aplicarea platformei" [41]. Puterea de stat pe care o preconiza programul F.N.D. constituia, în esență, o putere populară.

Proiectul de platformă s-a bucurat de adeziunea tuturor muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, meseriașilor, funcționarilor etc. din întreaga țară. In moțiunea votată de delegații Frontului plugarilor întruniți la București în zilele de 27—30 septembrie, publicată de ziarul „Plugarii", se spunea: „Am examinat platforma de Front național-democratic elaborată de Comitetul Central al Partidului Comunist din România și ne-am convins că ea cuprinde în cadrul ei cerințele de bază ale poporului nostru muncitor, de la sate și orașe, că ea urmărește să garanteze pentru vecie libertatea națională și socială a poporului român, asigurînd totodată o viață nouă — dreaptă și fericită — a tuturor celor ce muncesc cu brațele sau cu creierul, că prin urmare numai prin înfăptuirea acestei platforme, care revendică un guvern al Frontului național-democratic, se vor putea realiza scopurile mari pentru care au luptat și au fost martirizați marii noștri străbuni" [42].

Imediat după publicarea platformei au loc numeroase adunări, în cadrul cărora participanții și-au exprimat adeziunea. In București, 10 000 de ceferiști, la 29 septembrie, au aderat la platformă [43]. La fel cu aceștia și muncitorii de la „Malaxa" [44], „Metalo-Globus", „Voinea", „Moara românească", „Monitorul Oficial", „Gaz și Electricitate" etc. Peste 100 000 de muncitori, intelectuali, delegați ai țăranilor, funcționari au votat la 8 octombrie o moțiune în care se spunea că „de azi înainte proiectul de platformă al F.N.D. devine programul de luptă al întregului popor român" [45]. In întreaga țară au loc numeroase adunări la Hunedoara, Ploiești, Cluj, Galați, Iași, Bacău, Brașov, Arad, Craiova, Pitești, Brăila, Oradea etc. Peste 25 000 de muncitori din Valea Jiului au demonstrat la 15 octombrie la Petroșeni pentru un guvern al F.N.D. [46]. La Timișoara,

[40] V. Liveanu, *Transformările revoluționare — premise ale proclamării Republicii Populare Române*, în „Studii", 1964, nr. 4.
[41] „Cuget liber" din 1 decembrie 1944 (Constanța).
[42] „Plugarii", gazeta Frontului plugarilor din România, 5 octombrie 1944 (Cluj).
[43] „Scînteia" din 1 octombrie 1944.
[44] „România libera" din 2 octombrie 1944.
[45] „Scînteia" din 11 octombrie 1944.
[46] „Luptatorul banațean" din 21 octombrie 1944.

www.dacoromanica.ro

15 000 de muncitori, țărani și intelectuali au cerut la 15 octombrie schimbarea guvernului. La Arad, Lugoj, Caransebeș, Oravița etc., mii de oameni ai muncii manifestau pentru îndepărtarea guvernului, pentru curățirea aparatului de stat de fasciști [47]. Organele locale de presă ale partidului sau democrate: „Luptătorul" (București), „Inainte" (Brăila), „Ardealul luptător" (Alba-Iulia), „Luptătorul bănățean" (Timișoara), „Inainte" (Bacău), „Moldova liberă", „Cuget liber" (Constanța), „Voința Tulcei", „Mediașul nou" etc. relatau pe larg desfășurarea acestor adunări, publicau cuvîntările reprezentanților partidului, chemau la luptă pentru îndepărtarea guvernului cu majoritate reacționară. Exprimîndu-și adeziunea cu platforma F.N.D. „Inainte", ziarul organizației județene P.C.R. Brăila, scria: „Numai un guvern de Front național-democratic, care să cuprindă toate grupările și partidele, hotărîte să lupte la realizarea platformei, care reprezintă cele mai vii aspirații ale poporului român, este singura cale de refacere și întărire a țării" [48]. La 12 octombrie ziarul arată că, „discutînd conținutul rezoluției și platformei Frontului național-democratic, organizațiile Partidului Comunist și Social-Democrat și le-au însușit întocmai" [49]. Susținînd platforma, „Cuget liber", organul P.C.R. Constanța arată că „din acest moment noi declarăm deschisă lupta pentru înlăturarea actualului guvern și cerem înlocuirea lui cu forțe noi democratice și populare, care să se bucure de încrederea întregului popor al acestei țări" [50]. Publicînd știri despre adunarea muncitorilor din Brașov la 1 octombrie 1944, ziarul „Drum nou" scria că „platforma elaborată de C.C. al P.C.R. este un act de însemnătate istorică. Această platformă exprimă interesele și năzuințele vitale ale clasei muncitoare și ale întregului popor" [51]. Muncitorii brașoveni participanți la adunarea din 1 octombrie și-au luat angajamentul solemn că „vor lupta cu toată hotărîrea pentru realizarea platformei" [52].

Numeroasele manifestații care au avut loc în toată țara [53] demonstrau participarea întregului popor sub conducerea partidului la lupta pentru realizarea platformei, la instaurarea unui guvern democrat. „Poporul român — scria „Cuget liber" (Constanța) — jefuit de toate drepturile sale, robit pînă la nimicire și înfometat pînă la moarte strigă din toate puterile sale: Ajunge. Acest popor luptă pentru un guvern de front democratic. Acest popor cere un guvern popular, cere garanția democrației, care este singura garanție a viitorului" [54]. „Moldova liberă", organ popular de luptă patriotică, chema la acțiune hotărîtă masele populare din Moldova împotriva guvernului, care sabota refacerea țării. „Impotriva acestui guvern se duce lupta în momentul de față — scria ziarul respectiv. Impotriva

[47] „Luptătorul bănățean", din 18 octombrie 1944.
[48] „Inainte" din 7 octombrie 1944.
[49] Ibidem, din 12 octombrie 1944.
[50] „Cuget liber" din 13 octombrie 1944.
[51] „Drum nou" din 3 octombrie 1944.
[52] Ibidem.
[53] Al. Gh. Savu, *Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru instaurarea guvernului democrat (23 August 1944—6 Martie 1945)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1961, nr. 4.
[54] „Cuget liber" din 21 octombrie 1944.

www.dacoromanica.ro

acestui guvern sîntem şi noi chemaţi să demonstrăm astăzi. Răstunarea acestui guvern este condiţia necesară pentru refacera noastră" [55]. La demonstraţia care a avut loc la Iaşi la 29 octombrie 1944, muncitorimea a cerut îndepărtarea guvernului de la conducerea statului. „Vrem un guvern de concentrare a tuturor forţelor democratice. Vrem pămînt pentru ţărani şi măsuri pentru lichidarea şomajului" [56].

Proiectul de platformă prevedea, printre alte măsuri, şi îndepărtarea elementelor antonesciene şi hitleriste din întreprinderi şi aparatul de stat. Peste capul guvernului, care menţinea elementele fasciste în posturi de conducere, forţele populare au trecut, sub conducerea comuniştilor, la înlăturarea lor. Astfel la Uzinele „Vulcan", o gardă muncitorească sprijinită de masa salariaţilor a interzis, la mijlocul lunii octombrie, intrarea în uzină a profasciştilor, printre care figura şi unul dintre directori [57]. Sînt îndepărtate elementele fasciste din conducere şi de la „Lemaître" [58], „Bragadiru" [59], „Malaxa" [60], S.E.T. [61] şi S.T.B. [62] etc. Comitetul Sindicatului muncitorilor din Vulcan, după cum scrie ziarul local „Zori noi", a convocat o şedinţă generală, în care s-a hotărît eliminarea din întreprindere a tuturor elementelor reacţionare. La fel au procedat şi muncitorii din Călan [63]. Asemenea acţiuni au loc în întreaga ţară şi ele vor cunoaşte o amploare mult mai mare în lunile noiembrie-decembrie. Sprijinind această acţiune, ziarul „Înainte" (Brăila), într-un articol redacţional, spunea: „Curăţirea de toate elementele fasciste, legionare, pronaziste este imperativul ceasului de faţă" [64]. In unele oraşe s-a trecut la înlocuirea primarilor sau prefecţilor. După cum relatează ziarul „Mediaşul nou", la 5 octombrie a avut loc alegerea primarului democrat din Mediaş. La fel şi prefectul a fost înlocuit [65]. La 1 noiembrie, populaţia oraşului Constanţa a ales un nou primar şi apoi imediat a înlocuit pe vechiul prefect. Relatînd despre acţiunile întreprinse de masele populare, ziarul „Cuget liber" scria că, „în ciuda tuturor încercărilor de intimidare şi a tuturor provocărilor fasciste, muncitorimea, populaţia constănţeană au luat cu asalt palatul municipal şi au instalat pe noii aleşi" [66]. Acţiunea de înlocuire a primarilor, prefecţilor etc. va cunoaşte o amploare mai mare în lunile noiembrie-decembrie.

Partidul Comunist Român s-a ocupat îndeaproape şi de organizarea aliaţilor clasei muncitoare, şi în special de masele de bază ale ţărănimii. Echipe muncitoreşti de la oraşe, şi mai ales din Bucureşti, au fost trimise de partid la sate pentru a îndruma, organiza şi sprijini pe ţărani în lupta pentru înfăptuirea acţiunilor lor revendicative. Ţăranii sprijiniţi de munci-

[55] „Moldova liberă" din 29 octombrie 1944.
[56] Ibidem, din 31 octombrie 1944.
[57] „Scînteia" din 19 octombrie 1944.
[58] Ibidem, din 22 octombrie 1944.
[59] Ibidem.
[60] Ibidem, din 26 noiembrie 1944.
[61] Ibidem, din 5 noiembrie 1944.
[62] Ibidem, din 23 noiembrie 1944.
[63] „Zori noi" din 3 şi 10 decembrie 1944.
[64] „Înainte" din 4 noiembrie 1944.
[65] „Mediaşul nou" din 8 octombrie 1944.
[66] „Cuget liber" din 3 noiembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

tori se organizau în comitete menite să acționeze pentru înfăptuirea revendicărilor țărănești [67]. Printre primele comitete organizate în regiunea București a fost cel din comuna Valea Rusului [68]. În prima jumătate a lunii octombrie se aleg numeroase comitete, iar la sfîrșitul lunii în majoritatea comunelor din județul Ilfov organizarea se încheiase [69]. Adresîndu-se țaranilor cu îndemnul de a se organiza, ziarul „Înainte" (Brăila) scria: „Faceți comitete țărănești din cei mai cinstiți tovarăși țărani, care n-au fost legionari sau naziști, care n-au suferit condamnări, care au o purtare frumoasă și cinstită în satul vostru" [70]. În județul Tulcea, la începutul lunii noiembrie fuseseră alese comitete țărănești în comunele Dunavățul de Jos, Poșta, Telița, Hamciarca, Sarichioi, Slava Rusă, Slava Cercheză, Jurilofca etc. [71]. Înregistrînd ampla acțiune de organizare a țăranilor, ziarul „Voința Tulcei" scria că „sat după sat se organizează și-și aleg comitete cetățenești fără deosebire de religie sau opinii politice. Ele s-au convins că unirea este puterea. Nu mai cer nimic, ele încep să lupte, să cucerească. Soarta lor e în mîna lor" [72].

La 28 octombrie și 3 noiembrie 1944 au avut loc în București mari manifestații împotriva guvernului cu majoritate reacționară. Lupta hotărîtă a maselor populare conduse de Partidul Comunist Român a doborît la 4 noiembrie primul guvern Sănătescu [73]. În noul guvern, format tot de Sănătescu, P.C.R. și-a întărit pozițiile, obținînd un nou minister — Ministerul Comunicațiilor —, în fruntea căruia a venit Gheorghe Gheorghiu-Dej. În noul guvern, ca vicepreședinte, a fost numit dr. Petru Groza, dar reacțiunea deținea încă majoritatea. Aceasta a făcut ca în continuare să fie sabotată sprijinirea războiului antihitlerist, să nu fie satisfăcute revendicările maselor populare. Oamenii muncii, conduși de partid, au ieșit din nou în stradă și au cerut formarea unui guvern democratic. Peste 100 000 de oameni ai muncii din București au manifestat a doua zi după instalarea noului guvern, cerînd guvern democratic, democratizarea țării, îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă și înfăptuirea reformei agrare.

Lansînd lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie", partidul comunist a mobilizat întregul popor la luptă pentru susținerea frontului antihitlerist [74]. Muncitorii de la Uzinele „Malaxa", „Lemaître", „Vulcan", „Voina" etc., la diferite adunări, au cerut mărirea producției, controlul repartiției. Muncitorii ceferiști nu au precupețit nici un efort pentru refacerea căilor ferate distruse, pentru a asigura transportul și aprovizionarea

[67] Tr. Udrea, *Rolul comitetelor țărănești în făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime sub conducerea P.C.R.*, în „Studii", 1959, nr. 4.

[68] „Luptătorul" din 10 septembrie 1944.

[69] „Victoria" din 15 noiembrie 1944.

[70] „Înainte" (Brăila) din 25 septembrie 1944.

[71] „Voința Tulcei" din 12 noiembrie 1944.

[72] Ibidem, din 5 noiembrie 1944.

[73] Al. Savu, *Lupta maselor populare sub conducerea P.C.R. pentru răsturnarea primului guvern cu majoritatea reacționară (Sănătescu)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1959, nr. 6.

[74] V. Anescu, *Partidul Comunist din România, conducătorul și organizatorul luptei întregului popor pentru sprijinirea frontului antihitlerist*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1963, nr. 4.

www.dacoromanica.ro

armatelor de pe frontul antihitlerist. La Petroşani, după vizita lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, după cum sublinia ziarul „Zori noi", organ al P.C.R. Alba-Hunedoara, minerii au hotărît să lucreze în două serii, inclusiv în zilele de duminică, prin aceasta urmărind creşterea producţiei şi a efortului general de război împotriva Germaniei hitleriste [75]. Ziarele de partid şi democrate locale au contribuit şi ele la aceasta, mobilizînd masele la lupta pentru susţinerea frontului antihitlerist. „Uniunea democratică", organ al Blocului naţional-democratic, încă din primele zile după insurecţie arăta : „După 4 ani de tiranie, după 4 ani de sclavie, după 4 ani de jefuire a tot ce a fost mai bun în ţară, armata noastră împreună cu armatele U.R.S.S. biruitoare eliberează petec cu petec ţara noastră de hienele naziste" [76]. Subliniind contribuţia armatelor noastre pe frontul antihitlerist, ziarul „Severinul liber", gazetă săptămînală de luptă populară, scria : „Prinosul nostru de recunoştinţă îl închinăm glorioasei armate române, încleştată pe fronturile de luptă antifascistă, alături de aliaţi, în jertfa comună pentru făurirea unei lumi mai bune" [77].

Forţele reacţionare din guvern au căutat să saboteze producţia industrială, să producă mărirea haosului economic etc. Mase tot mai largi de oameni ai muncii au trecut la alcătuirea de comitete cetăţeneşti care au desfăşurat o intensă activitate în demascarea sabotorilor, speculanţilor etc.

In numeroase oraşe şi sate, prefecţii şi primarii sînt înlocuiţi [78]. Ziarul „Cîmpul", organul judeţenei P.C.R. din Turnu-Măgurele, arăta că „din toate colţurile judeţului nostru primim zilnic scrisori din partea ţăranilor şi muncitorilor care cer epurarea din administraţia comunală a legionarilor" [79]. Peste 4 000 de cetăţeni, după cum relata ziarul „Voinţa Tulcei", au instalat la 7 noiembrie primarul şi ajutorul de primar aleşi de ei [80]. La Mangalia, Limanu, Albeşti, Topraisar, Biruinţa, Moşneni, Peceneaga etc., locuitorii au alungat elementele fasciste şi şi-au ales primari democraţi [81]. Peste 40 de comune din cele 68 existente, după cum relata „Flacăra", organul judeţenei P.C.R. Tutova, şi-au instalat primari noi" [82]. La 26 noiembrie, populaţia judeţului Hunedoara şi-a instalat prefect democrat [83], iar la 29 noiembrie 25 000 de muncitori din Timişoara manifestează şi-şi instalează primar şi prefect democraţi [84].

Lupta hotărîtă a maselor a făcut ca în numeroase cazuri prefecturile şi primăriile să fie luate cu asalt şi primarii şi prefecţii să fie înlocuiţi. Ziarele de partid şi democrate locale au jucat un rol deosebit în această luptă. In coloanele lor apăreau numeroase articole în care cereau „să

[75] „Zori noi" din 6 decembrie 1944.
[76] „Uniunea Democratica" din 31 august 1944.
[77] „Severinul liber" din 8 ianuarie 1945.
[78] T. Necşa, *Aspecte din lupta pentru instaurarea unor autorităţi locale democratice*, în „Studii", 1959, nr. 4.
[79] „Cîmpul" din 31 octombrie 1944.
[80] „Voinţa Tulcei" din 12 noiembrie 1944.
[81] „Cuget liber" din 15 şi 18 noiembrie 1944.
[82] „Flacăra" din 19—23 noiembrie 1944.
[83] „Zori noi" din 3 decembrie 1944.
[84] „Luptatorul bănăţean" din 30 noiembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

se termine cît mai grabnic curățirea aparatului și instituțiilor de stat și particulare" [85] (e vorba de curățirea de elementele fasciste). Elementele reacționare din guvern au trecut însă la măsuri represive, antimuncitorești, mergînd pînă la asasinate. Așa s-au întîmplat lucrurile la 26 noiembrie în comuna Apărătorii Patriei de lîngă București, unde au fost omorîți mai mulți muncitori. Peste 200 000 de oameni ai muncii din București au protestat și manifestat împotriva guvernului care patronase crima. În țară au avut loc de asemenea numeroase adunări în care oamenii muncii protestau împotriva guvernului, cerînd înlocuirea lui.

La 2 decembrie 1944 lupta maselor populare a înregistrat un nou succes, cel de-al doilea guvern Sănătescu fiind silit să demisioneze. În noul guvern condus de generalul Rădescu, rolul dominant au continuat să-l dețină tot partidele burghezo-moșierești.

Împotriva luptei maselor largi populare reacțiunea a trecut la organizarea de atacuri fățișe contrarevoluționare. Sub conducerea partidului, departe de a da înapoi, masele populare și-au intensificat lupta pentru înlăturarea noului guvern cu majoritate reacționară. În întreaga țară au avut loc numeroase mitinguri, demonstrații de protest împotriva politicii antimuncitorești a guvernului [86]. Muncitorii cereau aplicarea platformei F.N.D., aducerea la cîrma statului a unui guvern democrat. „Prahova democrată", ziarul de luptă al organizațiilor democratice din județul Prahova, scria că aplicarea platformei F.N.D. „poate garanta țării o dezvoltare spre o reală democrație, spre progres economic și social" [87]. Condamnînd politica antimuncitorească promovată de guvernul Rădescu, ziarul „Zori noi" chema totodată masele la luptă hotărîtă pentru instaurarea unui guvern democrat. „Nici o forță din lume — scria ziarul menționat mai sus — nu va putea să oprească această luptă. Nici o amenințare sau avertisment nu pot să stingă dorul secular al țăranilor după pămînt. Nici o forță nu va putea împiedica muncitorimea de a înlătura pe sabotori. Poporul vrea realizarea platformei. Poporul român vrea un guvern al Frontului național-democratic și nu va înceta lupta pînă cînd nu va realiza o Românie cu adevărat liberă, democratică și independentă" [88].

Un moment însemnat în lupta pentru instaurarea puterii populare l-a constituit programul de guvernare al Frontului național-democratic. Elaborat din inițiativa Partidului Comunist Român și dat publicității la 29 ianuarie 1945, programul cuprindea prevederi ca: participarea cu maximum de efort la războiul antihitlerist, îndeplinirea condițiilor convenției de armistițiu, înfăptuirea reformei agrare, curățirea aparatului de stat de elementele fasciste, diferite măsuri menite să ridice nivelul economic, cultural și sanitar al poporului, reorganizarea armatei pe principii democratice, judecarea criminalilor de război, înfăptuirea unei politici demo-

[85] „Voința Tulcei" din 19 noiembrie 1944.

[86] Vezi „România viitoare" din 17 ianuarie 1945, (Sibiu); „Moldova liberă" din 31 ianuarie 1945; „Severinul liber" din 24 ianuarie 1945; „Cîmpul" din 12 ianuarie 1945, (Tr.-Măgurele); „Luptătorul bănățean" din 15 decembrie 1944 și 11 ianuarie 1945; „Zori noi" (Deva) din 10 decembrie 1944; „Flacăra" (Tutova) din 17—23 decembrie 1944 etc.

[87] „Prahova democrată" din 14 ianuarie 1945.

[88] „Zori noi" din 10 decembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

crate de înfrățire între poporul român și minoritățile naționale, politică ce trebuia să asigure restabilirea administrației românești în Transilvania etc. În ceea ce privește forma de stat, programul preconiza stabilirea unui regim democratic parlamentar. Fără îndoială că nu putea fi vorba de menținerea vechiului parlament burghez, ci se avea în vedere făurirea unui adevărat regim de democrație.

Prin presa centrală, cît și prin cea locală, programul a fost adus la cunoștința întregului popor. Subliniind importanța istorică a programului F.N.D., ziarul „Moldova liberă" scria că „programul de guvernare al Frontului național-democratic nu este o simplă expunere de proiecte, el este o chemare spre luptă, un îndemn spre mobilizarea tuturor forțelor populare pentru rezolvarea marilor sarcini ce stau în fața poporului român, de realizarea sau nerealizarea lui depinde salvarea țării" [89]. Sub titlul *Să guverneze Frontul național-democrat,* ziarul „Prahova democrată", comentînd conținutul programului, scria că „în etapa actuală a istoriei noastre, numai programul de guvernare al F.N.D. poate aduce țării salvarea de la dezastrul în care reacțiunea ne împinge" [90]. „România viitoare", care apărea la Sibiu, consemnînd importanța deosebită a programului F.N.D., scria că „toți avem un dușman comun : fascismul intern și extern. Pentru nimicirea lui trebuie să luptăm cu toții să facem un front comun. Un guvern F.N.D. se impune..." [91]. „Ialomița liberă", săptămînal de orientare și luptă democratică ce apărea la Călărași, însușindu-și programul F.N.D., scria — sub motoul „Numai un guvern al Frontului național-democratic poate rezolva marile probleme ale neamului" — că „Frontul național-democratic prezintă țării un program de guvernare și cheamă întreg poporul, toate categoriile sociale, să se grupeze în jurul acestui program" [92].

Publicarea programului de guvernare a F.N.D., popularizarea lui prin presa locală, a dat un nou imbold luptei maselor populare pentru satisfacerea justelor lor revendicări. La București, peste 300 000 de cetățeni, mobilizați de comuniști, demonstrează pe străzi la 1 februarie, cerînd un guvern al F.N.D. [93]. În ziua de 4 februarie au loc mari manifestații muncitorești în toate sectoarele capitalei [94].

Presa locală de partid și democrată înregistra cu regularitate marile întruniri ale oamenilor muncii. Astfel, în ziua de 3 februarie 1945, la Ploiești, a avut loc o mare manifestație, la care au participat peste 30 000 de muncitori. „Cetățenii prahoveni — scrie „Prahova democrată" — au cerut în mod hotărît un guvern al F.N.D.-ului" [95]. Ziarul subliniază că au mai avut loc manifestații la Cîmpina, Moreni, Băicoi, Filipești etc. [96]. În ziua de 4 februarie au avut loc de asemenea numeroase adunări ale muncitorilor. La Petroșani, în această zi, peste 5 000 de muncitori au mani-

[89] „Moldova liberă" din 31 ianuarie 1945.
[90] „Prahova democrată" din 4 februarie 1945.
[91] „România viitoare" din 4 februarie 1945.
[92] „Ialomița liberă" din 12 februarie 1945.
[93] „Scînteia" din 3 februarie 1945.
[94] Ibidem, din 6 februarie 1945.
[95] „Prahova democrată" din 11 februarie 1945.
[96] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

festat pentru un guvern F.N.D. [97]. Mii de cetățeni ai Iașului, în aceeași zi au cerut formarea unui guvern al F.N.D. [98]. Cetățenii orașului și județului Constanța, în demonstrația uriașă din 4 februarie, au aderat, după cum scria „Cuget liber", cu totul la programul de guvernare F.N.D., cerînd încredințarea imediată a conducerii țării unui guvern al F.N.D. [99]. La adunarea celor 10 000 de muncitori de la Sibiu, unul dintre vorbitori spunea: „Dragostea și încrederea poporului în F.N.D. izbucnește într-un strigăt însuflețit, chemînd la cîrma țării pe adevărații reprezentanți sinceri ai neamului: Vrem guvern F.N.D." [100]. Peste 25 000 de cetățeni au manifestat la 7 februarie pe străzile Aradului, cerînd un guvern F.N.D. [101]. Sub semnul lozincii „Dorința arzătoare a întregului popor: guvern F.N.D.", 35 000 de cetățeni au manifestat pe străzile Timișoarei [102].

In toate orașele țării, ca și la sate, se manifestează în aceste zile pentru un guvern F.N.D. Mereu se adaugă noi demonstrații, întruniri, adunări, din care se degajă o singură concluzie: necesitatea aducerii la cîrma țării a unui guvern democrat.

Pentru a zăgăzui valul luptelor revoluționare, guvernul cu majoritate reacționară al lui Rădescu a trebuit să recurgă la diferite manevre. La 11 februarie 1945, generalul Rădescu trebuia să vorbească la cinematograful „Scala", sub pretextul consultării populației asupra dorințelor sale. Cu mult înaintea începerii, sala a fost plină de ascultători, partizani ai programului F.N.D. Cu totul pe neașteptate, Rădescu a vorbit la cinematograful „Aro" unui public anume ales, compus în majoritate din elemente reacționare, pe care le-a îndemnat să treacă la acțiune. Publicul strîns în sala „Scala", indignat de această manevră a lui Rădescu, a refuzat să-i asculte cuvîntarea prin radio și au manifestat hotărît în fața sălii de cinematograf „Aro". Cuvîntarea lui Rădescu era îndreptată în întregime împotriva muncitorimii, pe care o acuza că se ocupă prea mult de politică. „Muncitorii să se ocupe mai puțin cu politica și mai mult cu treaba — a spus el. Orișice agitație trebuie să înceteze, căci în caz contrar însăși existența țării e periclitată" [103]. Inlăturarea muncitorimii de la viața politică însemna o trădare a intereselor naționale ale poporului nostru. Față de țărani, Rădescu s-a pronunțat împotriva reformei agrare, afirmînd că a ajuns la concluzia că „nu este momentul potrivit pentru reforma agară, ci mai mult: a face reforma agrară acum ar fi cea mai grosolană greșeală" [104]. Intr-o însuflețită adunare populația din satele județului Bacău, ca și din toate celelalte județe ale țării, au cerut alungarea guvernului Rădescu. In telegrama trimisă lui Rădescu de țărănimea din Bacău se spunea: „Plugarii din județul Bacău, luînd cunoștință de discursul dv. provocator, prin care amînați sau nu vreți să faceți de loc reforma agrară, protestăm

[97] „Zori noi" din 11 februarie 1945.
[98] „Moldova liberă" din 6 februarie 1945.
[99] „Cuget liber" din 7 februarie 1945.
[100] „Drum nou" din 8 februarie 1945.
[101] „Luptătorul bănățean" din 8 februarie 1945.
[102] Ibidem.
[103] „Scînteia Ardealului" din 8 martie 1945.
[104] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

cu energie și vă amintim că trecem imediat la reforma agrară, împărțind pămîntul. Cerem să plecați imediat din fruntea statului".

Elementele reacționare nu au întîrziat să tragă concluzii din cuvîntarea lui Rădescu. Bande conduse de Ilie Lazăr, Comaniciu și alții, au trecut la agresiune, încercînd să devasteze redacția ziarului „Scînteia", spărgînd vitrinele magazinelor etc. Peste 500 000 de cetățeni ai capitalei, întruniți în Piața Națiunii, au protestat împotriva guvernului cu majoritate reacționară Rădescu, împotriva acțiunilor huliganice întreprinse de partizanii săi [105]. În întreaga țară au loc manifestații în care participanții cer înlăturarea guvernului Rădescu. „Zilnic ne sosesc știri din toate colțurile Banatului — scria „Luptătorul bănățean" — despre marile manifestații ale populației orașelor și satelor, manifestații care arată dorința arzătoare și voința îndîrjită a poporului care vrea să-și asigure existența și viitorul printr-un guvern F.N.D." [106]. Asemenea manifestații au avut loc la Ploiești, Timișoara, Brașov, Sibiu, Călărași, Tîrgoviște, Rîmnicu-Vîlcea, Iași, Deva, Cluj, Bacău, Alexandria, Alba-Iulia etc. La Constanța, muncitorii considerau, după cum relata ziarul „Cuget liber", că „sîntem mobilizați și nu vom dezarma pînă ce nu vom avea un guvern al F.N.D." [107]. Dînd amănunte despre demonstrația ce a avut loc la Călărași în ziua de 11 februarie 1945, ziarul „Ialomița liberă" scria: „Numărul neobișnuit de mare de cetățeni ai orașului și de plugari care au luat parte la dîrza hotărîre a întregii adunări de a lupta pentru un guvern al F.N.D. sînt dovezi că județul Ialomița este o cetățuie cucerită de democrație, care va ști să-și impună legile în întreg ținutul" [108].

La 13 februarie 1945 a avut loc o mare demonstrație la Ploiești, la care au participat peste 60 000 de cetățeni [109].

La Conferința județeană a Frontului plugarilor Sibiu din 18 februarie 1945 se arată că „a sunat ceasul istoric ca să începem lupta pentru reforma agrară și lupta pentru un guvern al poporului, pentru un guvern al Frontului național-democratic" [110].

Conștienți că țara era îndrumată spre prăpastie, muncitorii, țăranii, intelectualii, toate categoriile populației, cereau înlăturarea guvernului Rădescu, în care reprezentanții partidelor Național-Țărănesc și Național-Liberal sabotau refacerea țării și sprijinirea frontului antihitlerist.

Muncitorii tipografi din București au refuzat să mai tipărească oficiosul P.N.Ț., „Dreptatea". Rădescu a trimis poliția. O delegație a muncitorilor s-a prezentat la Rădescu la 16 februarie 1945, pe care Rădescu a amenințat-o că el va proceda tot așa cum s-a procedat în Grecia. El a spus muncitorilor că le declară război, că va chema armata și va ordona să tragă în ei [111].

---

[105] „Inainte" din 17 februarie 1945.
[106] „Luptătorul bănățean" din 18 februarie 1945.
[107] „Cuget liber" din 16 februarie 1945.
[108] „Ialomița liberă" din 19 februarie 1945.
[109] „Prahova democrată" din 19 februarie 1945.
[110] „Poporul" din 25 februarie 1945.
[111] „Scînteia Ardealului" din 8 martie 1945.

www.dacoromanica.ro

Intr-adevăr, bandele fasciste-legionare au trecut la provocări directe. Cu ocazia unei adunări convocate la „Malaxa", elementele fasciste au încercat prin violență să schimbe comitetul de fabrică și să impună un comitet format din reacționari. Autoritățile reacționare au trimis două plutoane de jandarmi care, împreună cu bandele huliganice, au blocat intrările și au sechestrat comitetul de fabrică. Reprezentanții C.G.M., în frunte cu tovarășul Gheorghe Apostol, s-au deplasat la fața locului. În același timp, muncitorii de la „Vulcan", C.F.R., I.O.R., au pornit în coloane să ajute pe cei de la „Malaxa". Bande de huligani au tras cu pistoale automate în mulțimea din curtea uzinelor, rănind grav pe tovarășul Gheorghe Apostol, președintele C.G.M. Muncitorimea neînfricată a trecut la dezarmarea fasciștilor și eliberarea comitetului de fabrică. În toate fabricile și întreprinderile din capitală, precum și în toate orașele țării, au avut loc adunări în care muncitorii au înfierat crimele comise la „Malaxa" [112]. Într-o ediție specială, ziarul „Severinul liber", înfierînd crimele comise la Uzinele „Malaxa", scria: „Frontul național-democratic, sprijinit de întreg poporul, cere: Să plece Rădescu" [113]. Relatînd în amănunțime cele petrecute la „Malaxa", ziarul „Chemarea" (Tîrgoviște) scria, îndemnînd pe muncitori la luptă, că „fiecare să fim un Gheorghe Apostol. Mai mult ca oricînd să muncim pentru întărirea solidarității noastre" [114]. Peste 10 000 de cetățeni ai capitalei Moldovei, după cum relatează „Moldova liberă", au jurat la 25 februarie la statuia lui Ștefan cel Mare „să nu înceteze lupta pînă la distrugerea definitivă a fascismului" [115]. Asemenea acțiuni au avut loc în numeroase centre ale țării [116].

In lunile decembrie-martie, echipele muncitorești au sprijinit pe oamenii muncii din diferite județe, să alunge vechii primari sau prefecți și să instaleze primari sau prefecți democrați. Astfel, la marea adunare de la Tr.-Măgurele, ținută la 11 februarie 1945, cînd oamenii muncii au impus instalarea unui prefect democrat, au participat și muncitori din București, de la C.F.R., S.T.B. etc. [117]. La adunarea de la Craiova, ținută de asemenea în vederea instalării unui prefect democrat, la 17 februarie 1945, au participat și muncitori din capitala țării. Pînă în februarie 1945 fuseseră smulse din mîinile reacțiunii 52 de prefecturi din totalul de 58.

Sub conducerea partidului, clasa muncitoare a continuat să sprijine organizarea țărănimii și, totodată, să treacă la înfăptuirea de jos a reformei agrare. Din însărcinarea Comitetului Central al P.C.R., numeroase echipe muncitorești au plecat la sate, unde au desfășurat o intensă activitate. Prezența muncitorilor bucureșteni, de exemplu, s-a făcut mai mult simțită în satele județelor Ilfov, Dîmbovița, Teleorman, Vaslui, Suceava etc. In numeroase cazuri echipele muncitorești au avut de înfruntat elementele

[112] „Scînteia" din 23 februarie 1945.
[113] „Severinul liber" din 23 februarie 1945.
[114] „Chemarea" din 25 februarie 1945 (Dîmbovița).
[115] „Moldova liberă" din 28 februarie 1945.
[116] Vezi „Descătușarea" din 25 februarie (Roman), „Zori noi" din 28 februarie, „Luptătorul bănățean" din 25 februarie, „România viitoare" din 25 februarie, „Prahova democrată" din 25 februarie 1945 etc.
[117] „Cîmpul" din 21 februarie 1945.

www.dacoromanica.ro

reacționare, cărora nu le era pe plac organizarea țărănimii sau împărțirea pămînturilor. Astfel, la 15 februarie 1945 în comuna Băineț, plasa Siret, jandarmii au arestat echipa de muncitori venită aici pentru organizarea țăranilor. Sub presiunea numeroșilor țărani, după cum scria ziarul „Clopotul", care au protestat în mod insistent, autoritățile au fost nevoite să elibereze pe muncitori [118].

In nenumărate cazuri, muncitorii au ajutat pe țărani materialicește, cu unelte agricole sau prin repararea uneltelor ce le posedau țăranii. La adunarea muncitorilor din Tîrgoviște din 4 februarie 1945, participanții au votat o moțiune, după cum relata ziarul „Chemarea", organul F.N.D. Dîmbovița, în care se obligau : „...Să strîngem toate tractoarele și toate uneltele agricole ce se găsesc pe teritoriul județului nostru și, după ce le vom repara, să le punem la dispoziția țăranilor fără plată" [119].

Susținînd năzuințele de veacuri ale țărănimii noastre, alături de presa centrală a partidului și a celorlalte organizații democratice, presa locală de partid și democrată a publicat în această perioadă numeroase articole în care cereau trecerea la înfăptuirea reformei agrare. Astfel, ziarul „Plugarii", organul Frontului plugarilor din Cluj, scria : „Una dintre problemele cele mai arzătoare care așteaptă o imediată rezolvare este fără îndoială problema reformei agrare. Un singur glas se aude dintr-un capăt la celălalt al țării, glas hotărît și dîrz, ieșit din gîtlejurile uscate ale plugărimii : Vrem pămînt" [120]. „Poporul" (Sibiu) scria că „reforma agrară trebuie făcută acuma, neîntîrziat, pentru ca în primăvară țăranii să intre cu plugurile în pămînturile care de drept sînt ale lor, căci ei le-au muncit și apărat" [121].

Țărănimea, într-adevăr, cu de la sine putere a trecut la ocuparea moșiilor boierești. Locuitorii comunei Dragodănești (Dîmbovița), întruniți în ziua de 7 ianuarie 1945, au hotărît, după cum relatează ziarul local „Chemarea", ca „pînă ce guvernul va veni cu legea de reformă agrară noi să intrăm în posesiunea terenurilor din această moșie, care a fost a strămoșilor noștri, împărțindu-le în loturi egale". In aceeași zi au procedat la împărțirea pămîntului, împroprietărindu-se, 154 de țărani [122]. Același lucru

[118] „Clopotul" din 23 februarie 1945.
[119] „Chemarea" din 11—18 februarie 1945.
[120] „Plugarii" din 25 februarie 1945.
[121] „Poporul" din 18 februarie 1945. In același sens, ziarul „Prahova democrată" cerea „să se lichideze cu gravele stări sociale care dăinuie în satele noastre... Cerem expropierea marii proprietăți agrare de la 50 ha în sus și împărțirea tuturor acestor pămînturi rezultate la țăranii fără pamînt sau cu pămînt puțin..." (28 ianuarie 1945) ; „Plugarul", ziarul Frontului plugarilor din județul Teleorman, a apărut în numeroase rînduri, pe lîngă articolul de fond pe această temă, sub motoul „Lupta unită a țăranilor va face ca în primavară pămînturile pe care le muncesc să fie ale lor" (15 februarie 1945) ; Ziarul „Cimpul" (Tr.-Măgurele) scria : „Țărani teleormăneni, nu lăsați nici un petec de pămînt moșieresc nelucrat, ci puneți stăpînire pe el, fiindcă este al vostru (5 decembrie 1944). Prefectul județului Tutova, prin ordonanța nr. 6 847— după cum scria ziarul local „Flacăra" din 7 decembrie 1944 — a ordonat ca toate moșiile din cuprinsul județului cu o suprafață mai mare de 50 ha să fie trecute în folosința țăranilor („Flacăra" din 7 decembrie 1944). Același lucru s-a făcut și în alte județe unde fuseseră instalați prefecți democrați (vezi „Plugarii" (Cluj) din 11 noiembrie 1944).
[122] „Chemarea" din 18—25 februarie 1945.

www.dacoromanica.ro

l-au făcut și locuitorii din comuna Căzănești (Dîmbovița) [123]. In comunele Dragalina, Independența, Radu Negru, Tonea, Cocora etc. pînă la data de 27 februarie 1945, după cum relata ziarul „Ialomița liberă", erau împărțite toate moșiile [124]. Nu vom stărui asupra descrierii ocupărilor de moșii [125], totuși trebuie să arătăm că, la sfîrșitul lunii februarie și în primele zile ale lunii martie 1945, ele deveniseră extrem de frecvente. Subliniind care era situația în nordul Transilvaniei, ziarul „Scînteia Ardealului", într-un articol, arată : „Este fără îndoială un succes că fără de ordonanțe speciale pentru reforma agrară, aproape în toate județele nordului Transilvaniei s-a și început împărțirea pămîntului. Zeci de muncitori s-au prezentat și au fost trimiși la sate pentru ca să ajute țăranului să-și ia pămîntul" [126].

Valul luptei revoluționare a maselor creștea într-un ritm extrem de puternic [127]. Pături tot mai largi de oameni ai muncii, sub îndrumarea și conducerea comuniștilor, se ridicau la luptă împotriva guvernului cu majoritate reacționară condus de generalul Rădescu, cereau aducerea la cîrma țării a unui guvern al F.N.D. La 24 februarie a avut loc în capitala țării, în Piața Națiunii, o mare adunare populară. Peste 600.000 de cetățeni din București, muncitori din Valea Prahovei, țărani din județele Ilfov și Dîmbovița au protestat împotriva guvernului Rădescu și au cerut formarea unui guvern democratic. După terminarea mitingului, mulțimea încolonată a pornit să manifesteze pe Calea Victoriei. Ajungînd în fața prefecturii de poliție, elemente reacționare au tras din localul acesteia în demonstranți. Infruntînd mișeleasca provocare, participanții au ajuns în Piața Palatului, unde au cerut într-un singur glas înlăturarea lui Rădescu și formarea unui guvern al F.N.D. Din dispoziția generalului Rădescu, s-a deschis focul de arme din clădirea Ministerului de Interne asupra manifestanților. Au fost omorîți mai mulți muncitori. Gheorghe Gheorghiu-Dej, de pe o platformă-camion a S.T.B., imediat după ce s-a tras împotriva demonstranților, a spus, printre altele : „Am crezut că putem să demonstrăm în mod pașnic pentru a ne arăta voința noastră de luptă, spre a impune lui Rădescu să plece din fruntea guvernului... Nu vom înceta lupta nici o clipă, o vom duce și cu mai mare hotărîre, pînă la doborîrea acestui guvern incapabil" [128].

Vestea despre crimele și samavolniciile comise din ordinul generalului Rădescu s-a răspîndit imediat pe întreg teritoriul patriei. Țara întreagă s-a ridicat și a protestat împotriva guvernului Rădescu. Au loc în zilele imediat următoare manifestații de protest la Ploiești, Constanța, Iași, Galați, Brăila, Bacău, Arad, Timișoara, Cluj, Craiova, Pitești, Roman etc. „Muncitorimea și țărănimea județului Roman — se spune în telegrama

[123] „Chemarea" din 18 25 februarie 1945.
[124] „Ialomița liberă" din 5 martie 1945.
[125] „Flacara" (Tutova) din 7 decembrie 1944 ; „Chemarea" din 18—25 februarie 1945, „Cuget liber" (Constanța) din 21 februarie 1945 ; „Poporul" (Sibiu) din 25 februarie 1945 ; „Plugarii" (Cluj) din 4 martie 1945 ; „Ialomița liberă" din 5 martie 1945.
[126] „Scînteia Ardealului" din 8 martie 1945.
[127] Gh. Țuțui și Gh. Savu, *Lupta maselor populare din țara noastră pentru instaurarea și consolidarea puterii populare, pentru trecerea la revoluția socialistă*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1962, nr. 1..
[128] „Scînteia" din 26 februarie 1945.

www.dacoromanica.ro

adresată lui Rădescu —, întrunită la 24 februarie 1945 într-o mare demonstrație de protest înfierează ultimele atentate contra libertăților cetățenești săvîrșite din ordinul dvs. și cer venirea în fruntea țării a unui guvern al poporului, un guvern F.N.D." [129]. Intr-o ediție specială, înfierînd atacul mișelesc îndreptat împotriva manifestanților din Piața Palatului la 24 februarie, ziarul „Moldova liberă" scria : „Astăzi trebuie să ne spunem și noi cuvîntul pentru a face să se audă pînă la București GLASUL MOLDOVEI care strigă : Asasinul Rădescu să fie arestat. Să fie demis guvernul călăului Rădescu. Vrem un guvern F.N.D." [130]. Condamnînd masacrul din Piața Palatului, „Drum nou" (Brașov) scria că „Rădescu este astăzi un fascist notoriu, a cărui înlăturare este necesară pentru apărarea intereselor poporului și ale națiunii. Poporul întreg va lupta pentru doborîrea imediată a asasinului Rădescu" [131]. La Ploiești, peste 60 000 de cetățeni au înfierat crimele din 24 februarie, chiar în aceeași zi, și au cerut formarea unui guvern F.N.D. Relatînd despre această manifestație, ziarul „Prahova democrată" scria : „Ieri Piața Unirii a fost plină pînă la refuz de forțele populare, care au cerut cu hotărîre prin cuvîntul conducătorilor ei, guvern al Frontului național-democratic" [132]. In capitală, peste 200 000 de cetățeni s-au legat prin jurămînt, la înmormîntarea muncitorilor căzuți la 24 februarie, să lupte pentru înfăptuirea programului Frontului național-democratic.

Aducînd la cunoștință cititorilor lupta dusă de întregul popor împotriva guvernului Rădescu, ziarul „Inainte" (Brăila) scria : „Să plece Rădescu. Să asculte ordinul vremurilor, al acestor vremuri care sînt ale maselor dornice de dreptate" [133].

Și, într-adevăr, valul de protest al maselor creștea cu fiecare zi ce trecea. Reacțiunea nu mai era în stare să oprească lupta maselor conduse de P.C.R., pentru un guvern democrat. Se ridicau la luptă forțe sociale uriașe, de nebănuit. In zilele de 1, 2, 3 martie au avut loc din nou numeroase adunări, atît în București, cît și în întreaga țară, unde se cerea arestarea lui Rădescu și formarea unui guvern democratic. Ziarul „Descătușarea" (Roman), îndemnînd la luptă populația locală, scria că „Rădescu și Maniu, cu întreaga lor clică de criminali și sabotori ai nevoilor poporului, vor cădea curînd sub loviturile din ce în ce mai grele date de Majestatea-Sa Poporul" [134].

Sub presiunea luptei maselor populare conduse de partid, generalul Rădescu a demisionat și s-a refugiat la misiunea engleză, de unde a fugit peste hotare. Inlăturarea guvernului Rădescu a stîrnit un viu entuziasm în întreaga țară. Ziarul „Inainte" (Bacău), ca și altele din alte localități, au apărut sub titlul *Salutăm alungarea lui Rădescu.*

---

[129] „Descătușarea" (Roman) din 2 martie 1945.
[130] „Moldova liberă" din 25 februarie 1945.
[131] „Drum nou" din 2 martie 1945.
[132] „Prahova democrata" din 25 februarie 1945.
[133] „Inainte" din 1 martie 1945.
[134] „Descătușarea" din 2 martie 1945.

www.dacoromanica.ro

Reacțiunea a încercat însă să aducă la cîrma țării un guvern format tot din elemente reacționare în frunte cu prințul Știrbei, manevră care a eșuat.

800 000 de cetățeni din București și din satele județelor Ilfov, Ialomița, Vlașca, Teleorman, mobilizați de P.C.R., s-au adunat în ziua de 6 martie 1945 în Piața Națiunii și au cerut formarea unui guvern democrat. Chiar în timpul manifestației, cînd muncitorii cereau un guvern al F.N.D., s-a anunțat formarea guvernului prezidat de dr. Petru Groza, guvern în care de astă dată rolul preponderent îl aveau reprezentanții clasei muncitoare.

Venirea guvernului dr. Petru Groza la conducerea țării a străbătut cu iuțeala fulgerului întregul cuprins al patriei noastre. Intreg poporul român a sărbătorit cu entuziasm, prin adunări, mitinguri, manifestații, aducerea la cîrma statului a unui guvern democrat. Relatînd despre adunarea celor 2 000 de muncitori din Roman, ziarul „Descătușarea" sublinia totodată că „poporul și-a impus voința. Forurile superioare au trebuit să țină seama de ceea ce cereau muncitorii, țăranii, intelectualii și toate celelalte categorii sociale ale țării" [135]. Ziarul „Cîmpul" (Tr.-Măgurele) scria: „Astăzi țara are un guvern de largă concentrare democratică, un guvern ce va stîrpi pentru totdeauna buruiana putredă a fascismului" [136]. Relatînd despre adunarea muncitorilor din Constanța, ziarul local „Cuget liber" scria că „populația constănțeană salută cu entuziasm formarea guvernului Petru Groza" [137]. Subliniind însemnătatea aducerii la putere a guvernului Petru Groza, „Scînteia Ardealului" arată că, „la 6 Martie 1945, țara noastră a intrat într-o nouă epocă a istoriei sale" [138].

Guvernul democratic instaurat la 6 Martie a reprezentat dictatura democrat-revoluționară a proletariatului și țărănimii. Perioada 23 August 1944 6 Martie 1945 a fost perioada în care s-au desfășurat uriașe lupte populare pentru instaurarea unui regim democrat-popular. Avîntul uriaș al luptei maselor populare conduse de P.C.R. a constituit factorul hotărîtor în înlăturarea claselor exploatatoare de la putere.

Guvernul în frunte cu eminentul om de stat dr. Petru Groza, adus la 6 Martie 1945 la cîrma țării, a constituit expresia voinței și intereselor profunde ale întregului popor român. Instaurarea guvernului democratic dr. Petru Groza a deschis drum liber unor profunde transformări revoluționare în viața economică și social-politică a țării.

Sub conducerea înțeleaptă a Partidului Comunist Român, după instaurarea guvernului democratic, masele muncitoare de la orașe și sate au trecut la înfăptuirea ansamblului de măsuri preconizate de partid, care aveau menirea să desăvîrșească revoluția burghezo-democratică și să pregătească condițiile obiective și subiective pentru trecerea la construirea acelei societăți a libertății și dreptății sociale, societatea socialistă.

---

[135] „Descătușarea" din 9 martie 1945.
[136] „Cîmpul" din 7 martie 1945.
[137] „Cuget liber" din 16 martie 1945.
[138] „Scînteia Ardealului" din 1 aprilie 1945.

www.dacoromanica.ro

DIN ACTIVITATEA P. C. R. LA SATE ÎN PREAJMA INSTAURĂRII REGIMULUI DEMOCRAT-POPULAR (IANUARIE-MARTIE 1945) *

DE

TR. UDREA

Creşterea vertiginoasă, după 23 August 1944, a influenţei politice şi a forţei organizaţiilor P.C.R., adeziunea maselor largi la programul F.N.D., elaborat din iniţiativa P.C.R., au asigurat succesul luptei pentru putere şi, prin aceasta, al dezvoltării continue a revoluţiei populare în ţara noastră. Aliatul principal al clasei muncitoare în lupta pentru puterea populară a fost ţărănimea. Partidul Comunist Român a desfăşurat de aceea cu energie o largă activitate pentru făurirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, ca parte integrantă a luptei sale pentru instaurarea regimului democrat-popular în România.

Succesele obţinute de partid în primele luni după 23 August 1944 în lupta pentru formarea unui larg front naţional democratic, forţa crescîndă a clasei muncitoare organizate, crearea pas cu pas în focul luptei comune duse împotriva forţelor reacţionare a bazelor organizatorice şi politice ale alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, cucerirea unor importante poziţii în aparatul de stat şi în guvern au creat la sfîrşitul anului 1944 condiţii favorabile desfăşurării ample, pe un front larg şi într-un ritm mai rapid, a procesului revoluţionar în direcţia instaurării puterii populare şi a înfăptuirii într-un viitor apropiat a principalelor revendicări democratice cerute de mase, între care şi a reformei agrare. Lupta pentru formarea unui guvern democrat-popular şi pentru înfăptuirea revoluţionară a principalelor reforme democratice, printre care şi a reformei

* Acest articol reprezintă textul largit al comunicării prezentate de autor la sesiunea Institutului de istorie al Academiei R.P.R. ţinută în cinstea celei de-a XX-a aniversari a insurecţiei armate din august 1944.

„STUDII", tomul 18, nr. 2, p. 277—291, 1965.

www.dacoromanica.ro

agrare, au constituit obiectivele centrale ale mișcării revoluționare din România la începutul anului 1945. Pentru înfăptuirea acestor obiective, P.C.R. a desfășurat în această perioadă o uriașă și complexă muncă organizatorică politică în direcția mobilizării maselor celor mai largi la lupta revoluționară.

Alianța revoluționară a muncitorimii și țărănimii a fost principala forță politică care a asigurat victoria în lupta pentru cucerirea puterii politice. Trecerea la făurirea pe un front larg a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în focul luptei pentru puterea populară a cerut din partea P.C.R. îmbunătățirea și îmbogățirea creatoare a formelor organizatorice și politice de muncă folosite pînă atunci în sînul țărănimii. Vom încerca să schițăm în articolul prezent unele aspecte inedite pe care le-a îmbrăcat activitatea P.C.R. la sate în lunile premergătoare instaurării regimului democrat-popular (ianuarie-februarie 1945).

*

Partidul Comunist Român a desfășurat în cursul lunilor noiembrie-decembrie 1944, și îndeosebi în primele luni ale anului 1945, o activitate susținută în scopul lărgirii bazei de masă și a întăririi simțitoare a organizațiilor revoluționare ale clasei muncitoare și ale țărănimii muncitoare, precum și ale celorlalte pături și categorii sociale interesate în realizarea reformelor cu caracter burghezo-democrat cuprinse în programul de luptă al F.N.D. Mergînd pe linia atragerii unor mase țărănești cît mai largi la lupta revoluționară pentru putere populară și pămînt, luptă care în primele două luni ale anului 1945 a parcurs o fază decisivă [1], P.C.R. a intensificat, începînd din luna decembrie 1944, munca de extindere rapidă și generalizare a procesului de organizare a țărănimii în cadrul Frontului plugarilor.

Bătălia pentru organizarea și antrenarea în masă a țărănimii la lupta revoluționară, alături și sub conducerea clasei muncitoare, a căpătat la sfîrșitul anului 1944 și în primele zile ale anului 1945, ca urmare a măsurilor organizatorice și politice speciale adoptate de P.C.R., o intensitate și o amploare deosebită.

Pînă la sfîrșitul anului 1944, Frontul plugarilor, cu ajutorul membrilor de partid care activau în cadrul său, a reușit să-și făurească în majoritatea regiunilor țării rețeaua organizatorică de bază, pornind de la comitetul central pînă la organele conducătoare regionale, județene, de plasă și terminînd cu organizațiile locale comunale în curs de constituire. Antrenarea țărănimii organizate în comitete țărănești ale Frontului plugarilor la acțiuni revoluționare cu caracter politic mai pronunțat, cu prilejul ținerii întrunirilor și demonstrațiilor inițiate de organizațiile F.N.D. locale în centrele de plasă sau județene, participarea la acțiuni de înlăturare a elementelor reacționare din aparatul de stat local și de instalare a unor reprezentanți ai forțelor democratice au contribuit la creșterea conștiinței

[1] P. Nichita, *Activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă a Frontului național-democratic și întăririi influenței sale politice*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1963, nr. 5, p. 3 și urm.

www.dacoromanica.ro

și combativității ei revoluționare. Rezultatele obținute deja în primele luni după 23 August 1944 în munca de organizare și de antrenare a țărănimii la revoluția populară dovedeau marele potențial revoluționar de care era capabilă țărănimea atunci cînd acționa alături și sub conducerea clasei muncitoare.

In urma întregirii și întăririi rețelei organizațiilor de partid regionale, județene și din principalele centre industriale ale țării, a puternicei creșteri numerice în această perioadă a rîndurilor sale, a constituirii a sute de noi organizații de partid cu mii de membri la sate, Partidul Comunist Român a fost în măsură în etapa hotărîtoare a lunilor ianuarie-februarie 1945, cînd s-a decis soarta luptei pentru putere, să sprijine pe baza unui plan general și sistematic de acțiune extinderea și consolidarea rapidă în majoritatea localităților rurale a Frontului plugarilor.

Organizațiile de partid locale, în urma indicațiilor trasate de C. C. al P.C.R., au trecut, la începutul anului 1945, la crearea unor comandamente teritoriale (regionale, județene, de plasă) pentru coordonarea activității desfășurate de echipele F.N.D. la sate [2]. In afara echipelor „volante" F.N.D. de îndrumare și agitație, care activau de multe luni pe principiul deplasării operative într-un număr nelimitat de comune, în vederea difuzării unor manifeste, chemări la unele acțiuni cu caracter local etc., comandamentele locale pentru munca la țară au organizat și trimis pe teren numeroase echipe de propagandă și acțiune F.N.D., alcătuite în majoritate din muncitori, care urmau să-și desfășoare activitatea fără întrerupere, într-un număr determinat de comune și sate, de regulă aceleași pentru întreaga campanie. Fixarea în teren a echipelor muncitorești a permis familiarizarea rapidă a acestora cu condițiile locale, precum și continuitatea în munca de agitație și de organizare a țărănimii din raza lor de activitate. Legătura operativă a echipelor cu centrul de plasă sau județean era asigurată prin instructori, ca și prin deplasările periodice pe care membrii acestor echipe le făceau în fruntea unor delegații de țărani din comunele respective la întrunirile F.N.D., care, începînd de la sfîrșitul lunii ianuarie 1945, se țineau cu regularitate în fiecare duminică în capitalele de plăși sau județ.

Din inițiativa P.C.R., conducerea centrală a sindicatelor a lansat un apel către muncitorimea din principalele centre industriale să participe la munca politică în rîndul țărănimii din regiuni mai puțin dezvoltate industrial și unde se resimțea lipsa de cadre. Sute de muncitori bucureșteni (ceferiști de la Griviția, metalurgiști etc.), răspunzînd chemării partidului, au plecat în această perioadă în Oltenia, în Cîmpia Dunării, în Moldova și în alte părți ale țării. Pe plan local, organizațiile de partid mobilizează și constituie noi echipe din muncitorii centrelor industriale mai importante, pe care le trimit de asemenea în județele sau localitățile unde se simțea nevoie [3].

[2] Cu privire la constituirea și activitatea acestor „comandamente", numeroase informații se găsesc în arhivele regionalelor P.M.R. (procese-verbale de constituire, liste nominale cu cei trimiși pe teren, rapoartele acestora trimise uneori zilnic la „centru" despre creșterea numerică a organizațiilor de luptă țărănești și acțiunile desfășurate pe plan local în special în februarie 1945).

[3] Este interesant faptul că organizațiile de partid, sub controlul și îndrumarea cărora activau aceste echipe, trimiteau informări și aprecieri asupra rezultatelor obținute județenelor sau regionalelor de unde proveneau aceste echipe.

www.dacoromanica.ro

Munca de organizare a țărănimii în Frontul plugarilor s-a împletit cu o susținută muncă de agitație și propagandă în sînul țărănimii asupra sarcinilor care stăteau în fața mișcării revoluționare din țara noastră în acea etapă. In condițiile grele ale iernii, înfruntînd provocările reacțiunii și forțelor represive, membrii de partid din celulele sătești locale, activiștii de partid trimiși la țară, echipele muncitorești permanente de propagandă, au reușit să învingă în mare măsură șovăielile, să risipească nedumeririle și urmările propagandei reacționare din conștiința țărănimii, să lămurească țărănimea ca, în condițiile politice existente în acel moment, reforma agrară și celelalte revendicări la care năzuiau fierbinte nu puteau fi obținute decît pe calea luptei revoluționare, în alianță cu clasa muncitoare și sub conducerea P.C.R., pentru un regim democrat-popular.

In munca lor zilnică din ianuarie-februarie 1945, echipele muncitorești permanente au sprijinit țărănimea într-o serie de acțiuni ca organizarea și consolidarea în cît mai numeroase comune și sate a Frontului plugarilor, inițierea și conducerea luptei pentru instalarea în fruntea comunelor și a centrelor de plasă și județe a unor reprezentanți ai F.N.D., constituirea formațiilor de luptă patriotică sătești, sprijinirea acțiunilor cu caracter social-economic desfășurate de comitetele țărănești pe plan local, organizarea acțiunilor de asistență socială și sanitară pentru ajutorarea victimelor războiului, precum și în acțiunile menite să limiteze efectele speculei prin organizarea aprovizionării populației sărace cu mărfuri de larg consum, în special cu cereale, lemne de foc și de construcție, gaz lampant, săpun, sare, sodă etc. Impletirea unor acțiuni de ajutorare economică a țărănimii prin intermediul sau cu sprijinul organizațiilor democratice locale cu lupta politică pentru democratizarea țării a dat o deosebită viabilitate muncii zilnice în sînul țărănimii, a reușit să atragă la activitate publică mase tot mai largi de țărani, contribuind la ridicarea conștiinței de luptă și a combativității maselor țărănești, la întărirea legăturilor dintre muncitori și țărani reuniți sub aceleași lozinci de luptă.

Ca rezultat al muncii desfășurate de organizațiile de partid locale, de miile de echipe muncitorești care împînziseră satele, munca de organizare în Frontul plugarilor și de antrenare a țărănimii la lupta revoluționară a luat un avînt deosebit.

Astfel, dintr-o dare de seamă sintetică a regionalei Moldova a Frontului plugarilor rezultă o creștere organizatorică impetuoasă a acestei organizații la sfîrșitul anului 1944 și începutul anului 1945. La sfîrșitul lunii decembrie 1944, în Moldova erau organizate deja 9 comitete județene provizorii [4], avînd aproximativ 13 000 de membrii organizați, 149 de comitete comunale, 7 comitete de plasă, 13 cooperative. In aceeași lună s-au ținut primele mari întruniri ale Frontului plugarilor, cu participarea masivă a țărănimii. Astfel, la una din întrunirile ținute la Iași au luat parte peste 6 000 de țărani din județul Iași, precum și delegați ai țărănimii din cele-

[4] Regionala Moldova a Frontului plugarilor avea în raza sa de activitate toate cele 17 județe din Moldova și Bucovina de sud.

www.dacoromanica.ro

lalte județe moldovene. Două luni mai tîrziu, în februarie 1945, existau deja comitete județene în toate județele regiunii, iar numărul membrilor Frontului plugarilor pe întreaga regiune trecuse de 93 000. Numai în cursul lunii februarie 1945, membrii acestei organizații au participat la 165 de manifestații și întruniri ținute în majoritatea centrelor de județ și de plasă, uneori chiar în unele comune mai mari. Alături de activul de partid local, de echipele muncitorești din regiune, la munca de organizare a țărănimii au participat și 90 de muncitori din București [5].

Succese asemănătoare în extinderea și lărgirea considerabilă a organizațiilor Frontului plugarilor s-au înregistrat și în celelalte regiuni ale țării [6]. In aceste condiții a devenit posibilă și necesară pregătirea unui congres național al acestei organizații, care urma să adopte un statut al Frontului plugarilor, corespunzător noilor sarcini revoluționare care stăteau în fața țărănimii în lupta pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice. In condițiile creșterii puternice a numărului de țărani înscriși în Frontul plugarilor s-a trecut la înlocuirea comitetelor de inițiativă sau a comitetelor provizorii care puseseră inițial bazele organizațiilor locale, cu organe conducătoare alese de întreaga masă a membrilor organizațiilor de Frontul plugarilor, începînd de la comitetele comunale, de plasă, județene, regionale și pînă la alegerea delegaților pentru congresul pe țară care fusese fixat pentru sfîrșitul lunii februarie 1945 [7].

La sfîrșitul anului 1944 și în primele săptămîni ale anului 1945, cu sprijinul organizațiilor locale de partid, se desfășoară o susținută activitate în direcția organizării de adunări generale sătești, de conferințe ale Frontului plugarilor de plasă, județ, regiune, în care, făcîndu-se analiza activității depuse pînă atunci și fixîndu-se sarcinile de viitor, se alegeau totodată organele conducătoare locale, precum și delegați pentru conferințele organizațiilor imediat superioare. Alegerea unor comitete „definitive" de către întreaga masă a membrilor (a noilor organe conducătoare) a contribuit la întărirea și completarea aparatului organizatoric-politic al Frontului plugarilor în toate verigile sale [8]. Extinderea în toate regiunile țării și consoli-

[5] Arh. Regionalei P.M.R. Iași, fond. XXV, dos. 1945 (darea de seamă a regionalei Moldova a Frontului plugarilor de la înființare /octombrie 1944/ pînă la 31 iulie 1945). Pentru acțiunile din nordul Moldovei vezi Arh. C.C. al P.M.R., fond. I, dos. 41/1945, p. 25, 253—258 și 277.

[6] Date privind organizarea țărănimii în Frontul plugarilor se găsesc în culegerea de studii și referate *Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, vol. I, p. 159 161, și 165—166 ; vol. II, p. 38—39, 83—86, 139, 163, 203—204 și 234—235.

[7] Datorită evenimentelor petrecute la sfîrșitul lunii februarie 1945, ținerea Congresului Frontului plugarilor a fost contramandată și apoi amînată pentru o dată ulterioară.

[8] Semnificativă pentru democratismul și spiritul nou al unor astfel de alegeri era acea formulare stereotipă pe întreg cuprinsul țării din procesele verbale de alegeri în care organele conducătoare provizorii ce funcționaseră pînă atunci își depuneau mandatul în fața adunării generale a tuturor membrilor (sau pentru conferințele de plasă, județ regiune, a delegaților acestora) pentru a se putea „alege noi organe conducătoare de către adunare, avînd în vedere numărul mare de noi înscrieri". Alegerea conducătorilor organizației lor în plenul adunării fără exercitarea unor forme de constrîngere (așa cum se petrecuseră

www.dacoromanica.ro

darea organizatorică a Frontului plugarilor nu s-a desfăşurat izolat, ci s-a integrat în procesul general de concentrare a forţelor democratice în vederea asaltului hotărîtor pentru înlăturarea elementelor reacţionare din aparatul de stat şi din guvern şi pentru cucerirea pe cale revoluţionară a revendicărilor democratice de bază, între care şi a reformei agrare, revendicări care nu s-au putut înfăptui decît în focul luptei generale pentru regim democrat-popular.

*

Lupta pentru putere populară s-a desfăşurat în condiţiile unei ascuţite bătălii între forţele revoluţionare şi cele reacţionare. După constituirea guvernului Rădescu, forţele reacţionare, folosind poziţiile dominante pe care le deţineau încă în aparatul de stat (în special în verigile sale superioare), bizuindu-se pe sprijinul palatului şi al cercurilor reacţionare imperialiste au trecut treptat la atacuri tot mai făţişe împotriva forţelor revoluţionare în speranţa lichidării, prin măsuri represive, a cuceririlor democratice pe care le obţinuseră masele populare sub conducerea P.C.R. în perioada ce se scursese de la victoria insurecţiei armate din august 1944. Sub pretextul „reîntronării ordinii"[9] (a „ordinii" burghezo-moşiereşti),

---

lucrurile în timpul regimului burghezo-moşieresc), reprezenta un fenomen *nou, un element* al manifestării pe plan local a noii democraţii populare. Procedînd *în mod liber la alegerea* comitetelor de Frontul plugarilor, ţăranii erau conştienţi că astfel vor curma definitiv „razleţirea noastră prin toate partidele (burghezo-moşiereşti — *Tr. U.)* în care am fost exploataţi şi umiliţi pînă la degradare în trecut". (Arh. Regionalei P.M.R. Galaţi, fond. 33 Frontul plugarilor, judeţeana Tecuci/, dos. 119 44, p. 31 şi urm.).

[9] Referitor la instalarea într-o serie de comune a unor autorităţi democratice alese de populaţie şi la concursul pe care aceste autorităţi il dădeau administrării şi exploatării proprietăţilor moşiereşti părăsite, Radescu a dat un ordin circular la 9 ianuarie 1945 care reflecta poziţia antiţărănească şi antidemocratica pe care se situa majoritatea reacţionară din guvern în problema agrara „Sînt informat — se spunea în ordin — că unele organe administrative dau dispoziţii şi iau masuri în legătura cu modul de administrare şi exploatare a proprietaţilor agricole. Rog luaţi măsuri ca să înceteze imediat orice imixtiuni a oricaror organe administrative (democratice *Tr. U.)* în astfel de chestiuni. Politica guvernului (a majorităţii reacţionare din guvern — *Tr. U.*) în materie agrară se dirijează exclusiv de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Autorităţile administrative urmează sa execute numai ordinele primite de la numitul departament. Nu admit nici o întîrziere şi nici o masură contrară politicii generale a guvernului în aceste chestiuni". (Arh. st. Iaşi, fond. 208, dos. 546/45, p. 43.) Raspunzătoare de executarea acestui ordin erau făcute, în ordinul circular sus-amintit, atît organele administrative, cît şi organele subordonate Inspectoratului general al jandarmeriei, ceea ce reflecta intenţia majorităţii reacţionare din guvern de a aduce la îndeplinire acest ordin prin mijlocirea forţelor represive.

Pe aceeaşi linie de restabilire a vechii ordini burghezo-moşiereşti, acolo unde aceasta fusese înlaturată prin lupta revoluţionară a maselor, generalul Rădescu a dat mai multe ordine (primul cu data de 20 decembrie 1944) organelor Ministerului de Interne de a acţiona neîntîrziat pentru dezarmarea şi desfiinţarea formaţiilor de luptă patriotică şi a formaţiilor de poliţie populară care funcţionau într-o serie de localităţi, în special în Moldova şi parţial în Dobrogea, Banat şi celelalte regiuni ale ţării (Arh. st. Iaşi, fond. Inspectoratului jandarmi Iaşi, dos. 148/45, p. 58 şi 70).

Intrucît organele însărcinate cu îndeplinirea acestor ordine, temîndu-se de riposta maselor populare, ezitau să-l execute, Inspectoratul general de jandarmi a revenit la 4 februarie 1945 cu un alt ordin, mai drastic, prin care se cerea prefecturilor şi forţelor de jandarmerie şi poliţie „să treacă la desfiinţarea imediată a formaţiilor de poliţie rurală. Evoluţia operaţiunilor ce decurg din aceasta măsură se va raporta telefonic Inspectoratului general de jandarmi din 3 în 3 zile" (ibidem, p. 121). La 11 februarie 1945, Minis-

www.dacoromanica.ro

sfidînd voința maselor populare care alungaseră din fruntea a numeroase primării, prefecturi și a altor organe de stat a elementelor reacționare fasciste, majoritatea reacționară din guvern în cap cu generalul Rădescu care gira și Departamentul Internelor, a trecut spre sfîrșitul lunii decembrie 1944 — începutul lunii ianuarie 1945, în special în Moldova, la înlocuirea unora din reprezentanții F.N.D. aleși de populație în fruntea organelor locale de stat, cu elemente reacționare provenite în majoritatea cazurilor din vechiul aparat de stat antonescian. Pe întreg cuprinsul țării, dar mai ales în Moldova [10], vechii funcționari de stat antonescieni neepurați, revenind din evacuare, au încercat să restaureze cu forța vechea ordine burghezo-moșierească dinainte de 23 August 1944. Recurgînd la măsuri represive cu un vădit caracter contrarevoluționar, cercurile reacționare dovedeau neputința lor de a mai face față evoluției evenimentelor prin mijloacele obișnuite de guvernare. Drepturile de organizare și manifestare cucerite în urma victoriei insurecției armate, succesele obținute în democratizarea țării permiteau maselor largi conduse de P.C.R. în cadrul chiar al Constituției din 1923 repuse în vigoare după 23 August 1944, să participe tot mai activ și mai hotărîtor la viața politică a țării, reducînd în egală măsură posibilitățile de manevrare și de influențare a mersului evenimentelor de către forțele reacționare. In aceste condiții, majoritatea reacționară din guvern, sperînd și într-un eventual sprijin extern din partea cercurilor guvernamentale anglo-americane cu prilejul conferinței care urma să aibă loc la Ialta, au încercat să stăvilească prin luarea unor măsuri „de ordine" cu caracter contrarevoluționar lupta revoluționară a maselor populare dornice de înnoiri social-politice. Aceste manevre ale majorității reacționare au fost dejucate de poziția adoptată de organizațiile F.N.D. care acceptau temporar și în anumite cazuri izolate schimbarea unor prefecți sau primari democrați, fără însă a permite cercurilor reacționare să lovească în cuceririle democratice de bază pe care le obținuseră masele populare după 23 August 1944 (drepturile și libertățile democratice, noile raporturi de muncă din întreprinderi, instituții și de pe ogoare etc.).

In condițiile în care forțele reacționare, departe de a fi de acord cu cuceririle obținute de masele populare, foloseau pozițiile cheie deținute încă în aparatul de stat și în guvern în încercările lor de a stăvili și a reprima valul luptei revoluționare, înfăptuirea reformei agrare, ca și a altor transformări democratice înscrise în platforma program a F.N.D., nu se puteau realiza decît în cadrul luptei generale pentru consolidarea și

terul Afacerilor Interne a revenit, dînd un nou ordin „special" în același sens, ceea ce dovedea că ordinele anterioare nu fuseseră executate între timp, datorită ripostei hotărîte a forțelor democratice (ibidem, p. 131).

[10] Pentru reinstalarea cu ajutorul forței armate a vechilor autorități antonesciene readuse din evacuare și pentru restabilirea în vechile drepturi a moșierimii locale, Radescu, cu asentimentul majorității reacționare din guvern, a dat împuterniciri excepționale pe întreaga Moldovă (similare celor conferite unui guvernator militar în timp de razboi) generalului Rozin, cunoscut prin apartenența sa la cercurile moșierești reacționare. In condițiile raportului de forțe din Moldova, net favorabil forțelor revoluționare, generalul Rozin nu a putut duce la îndeplinire planurile contrarevoluționare a căror înfăptuire îi fusese încredințată de majoritatea reacționară din guvern.

www.dacoromanica.ro

lărgirea pozițiilor cîștigate deja de forțele revoluționare în aparatul de stat și în guvern, pentru instaurarea unui regim democrat-popular în România.

Începînd cu primele zile ale anului 1945, sub îndrumarea comuniștilor, în adunările, întrunirile și mitingurile muncitorimii, țărănimii și în general ale tuturor organizațiilor încadrate în F.N.D., participanții și-au manifestat hotărîrea de a trece neîntîrziat la lupta pentru formarea unui nou guvern democratic și la înfăptuirea peste capul și împotriva majorității reacționare din guvernul Rădescu a principalelor reforme democratice înscrise în platforma-program a F.N.D. [11].

Un moment important al luptei P.C.R. pentru întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru precizarea sarcinilor concrete imediate care stăteau în fața mișcării revoluționare din România, al cărei hegemon era clasa muncitoare, l-a constituit lucrările primului Congres general al Sindicatelor Unite, care s-a desfășurat între 26 și 30 ianuarie 1945 la București. În cadrul lucrărilor congresului au fost prezentate și dezbătute principalele sarcini care stăteau în fața mișcării muncitorești, precum și programul pe care trebuia să-l urmeze F.N.D. în cazul că ar fi fost chemat să formeze singur sau în colaborare cu alte forțe democratice un nou guvern.

Relevînd aportul clasei muncitoare la munca de propagandă și organizare în rîndurile țărănimii, raportul general al comisiei de organizare aprecia că trebuie intensificat ajutorul organizatoric dat de clasa muncitoare țărănimii în lupta sa pentru pămînt [12].

Rezoluția congresului sindical aprecia că în interesul grăbirii refacerii economice, al dezvoltării democratice a țării, pentru a se asigura victoria în lupta pentru un guvern democratic era necesar ca „sindicatele să ia parte la lupta ce o duce țărănimea și forțele democratice pentru înfăptuirea neîntîrziată a reformei agrare, prin confiscarea averilor criminalilor de război și a pămîntului moșieresc peste 50 ha" [13].

La 28 ianuarie 1945, în condițiile creșterii puternice a avîntului revoluționar al maselor populare care cereau instaurarea regimului democrat-popular, înfăptuirea reformei agrare, garantarea drepturilor și libertăților democratice și luarea de măsuri energice contra elementelor reacționare și sabotoare, din inițiativa P.C.R. se publică programul de guvernare al Frontului național-democratic.

Publicarea programului de guvernare al F.N.D. a avut loc într-un moment de ascuțire maximă a contradicțiilor social-politice din țară, oglindită și în relațiile încordate dintre reprezentanții F.N.D. în guvern care cereau înfăptuirea măsurilor democratice cerute de mase, pe de o

[11] Din motive tactice (întrucît se urmărea atragerea unei părți a burgheziei liberale la activitatea viitorului guvern de largă concentrare democratică) și deoarece s-a apreciat că nu corespundea sarcinilor imediate ale revoluției populare care în prima sa etapă aveau în esență un caracter burghezo-democratic, s-a renunțat la punctul din platforma-program F.N.D. privind naționalizarea industriei mari. Cu rare excepții, această revendicare nu a mai fost înscrisă în moțiunile adunărilor F.N.D. care au loc în cursul lunii ianuarie 1945, chiar înainte de lansarea programului de guvernare F.N.D.

[12] *Dezbaterile primului Congres general liber al Sindicatelor Unite din România 26—30 ianuarie 1945*, București, Edit. C.G.M., p. 53.

[13] *Ibidem*, p. 166.

www.dacoromanica.ro

parte, și majoritatea reacționară din guvern care se opunea cu înverșunare oricăror transformări democratice.

Proiectul rechemării unor unități de pe front, întocmirea la Marele Stat-Major al armatei și la Inspectoratul general al jandarmeriei a unor planuri de „operațiuni" pentru reprimarea cu forța armată a luptei revoluționare, înlăturarea din aparatul de stat central a unor elemente democratice care luaseră poziție împotriva majorității reacționare din guvern [14], arestarea și persecutarea unor fruntași locali ai F.N.D., atentatele săvîrșite împotriva unor activiști și fruntași ai luptei democratice [15], încurajarea activității bandelor teroriste, constituite în majoritate din foștii membri ai organizațiilor fasciste, și asmuțirea acestora împotriva întrunirilor și demonstrațiilor F.N.D. dovedeau intenția cercurilor reacționare de a încerca ca ultimă soluție și, atît timp cît mai dețineau importante poziții în viața social-politică a țării, să stăvilească valul luptei revoluționare pe calea dezlănțuirii unui sîngeros război civil.

In aceste condiții, însăși în interesul înfăptuirii neîntîrziate a transformării democratice în direcția desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, programul de guvernare F.N.D. punea ca sarcină imediată a mișcării revoluționare din țara noastră declanșarea luptei hotărîtoare pentru instaurarea regimului democrat-popular.

Rod al cunoașterii exacte al raportului de forțe, al experienței acumulate în cursul celor cinci luni de luptă revoluționară desfășurată dupa 23 August 1944, al muncii politice desfășurată de P.C.R. în acest răstimp, programul de guvernare F.N.D. a fost primit favorabil de masele largi populare. La 4 februarie 1945, prima duminică după publicarea programului de guvernare a F.N.D., au avut loc în majoritatea centrelor de plasă și județe, la chemarea partidului, sute de întruniri și mitinguri, la care sutele de mii de participanți și-au dat adeziunea necondiționată la acest program și au cerut în moțiunile adoptate trecerea imediată la înfăptuirea lui [16]. Adeziunea largă și promptă ca urmare a muncii politice desfășurate de partid a maselor populare la programul de guvernare F.N.D. a provocat panică și derută în rîndul forțelor reacționare.

La sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie 1945, lupta pentru puterea populară și pentru înfăptuirea pe cale revoluționară a principalelor revendicări democratice cuprinse în programul de guvernare F.N.D. a intrat în faza decisivă.

Dorința fierbinte a maselor largi țărănești de a trece la înfăptuirea imediată pe cale revoluționară a reformei agrare, exprimată în cadrul sutelor de adunări, întruniri țărănești, a sutelor de mitinguri organizate sub egida F.N.D., dovedea că țărănimea muncitoare era pregătită politicește pentru a participa alături și sub conducerea clasei muncitoare la bătălia

[14] Vezi în aceasta privință cazul elocvent al inginerilor agronomi democrați în lepartați din funcțiile lor de către ministrul agriculturii I. Hudiță, membru marcant al P.N.Ț.

[15] Un atentat mîrșav a fost organizat, în acest timp, la fostele Uzine „Malaxa", de către forțele reacționare, împotriva tovarașului Gh. Apostol, conducător al mișcarii sindicale din România.

[16] „Studii", 1959, nr. 4, p. 263—265.

www.dacoromanica.ro

hotărîtoare pentru răsturnarea guvernului Rădescu și instaurarea unui guvern democrat-popular.

Lupta pentru înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare, pentru înlăturarea în masă a elementelor reacționare din fruntea primăriilor, preturilor, prefecturilor, pentru apărarea și lărgirea cuceririlor democratice amenințate de valul de represiuni dezlănțuite cu furie (dar, în genere, fără efectele scontate) de majoritatea reacționară din guvernul Rădescu au reprezentat principalele forme de participare a maselor țărănești revoluționare la instaurarea regimului democrat-popular.

In aceste împrejurări și ținînd seama de faptul că principalele partide burghezo-moșicrești care dețineau majoritatea ministerelor în guvernul Rădescu, inclusiv Ministerul Agriculturii, s-au declarat împotriva înfăptuirii unei reforme agrare democratice, din inițiativa P.C.R., consiliul pe țară al F.N.D. a hotărît în ședința sa din 8 februarie 1945 ca delegații F.N.D. să părăsească lucrările comisiei guvernamentale pentru studierea reformei agrare [17] și să lanseze lozinca trecerii imediate la înfăptuirea, peste

[17] In scopul stăvilirii luptei revoluționare pentru pămînt și pentru a semăna confuzie în sînul țărănimii, fruntașii celor două partide burghezo-moșierești (după ce refuzaseră inițial orice tratative în legătură cu înfăptuirea reformei agrare „mai înainte de a se termina razboiul"), se declaraseră la începutul lunii decembrie 1944 de acord cu examinarea în cadrul guvernamental a necesității și modalităților de înfăptuire a acestei reforme democratice. Ca urmare a acestui acord, s-a creat comisia pentru studierea reformei agrare. Compusă în majoritate covîrșitoare din elemente reacționare (mulți din membrii săi fiind chiar moșieri), comisia pentru studierea reformei agrare a funcționat timp de aproape două luni fără a realiza vreun acord. Intrînd în comisie, reprezentanții P.C.R. și ai celorlalte partide și organizații politice din F.N.D. au fost din primul moment conștienți că acest organism consultativ guvernamental nu va putea să-și îndeplinească misiunea pentru care fusese constituit oficial. Participarea reprezentanților F.N.D. la lucrările comisiei a urmărit în principal sa determine atît pe reprezentanții P.N.L.-Brătianu, cît mai ales pe cei ai P.N.Ț.-Maniu, să-și precizeze pînă la capăt poziția lor reală, care era ostilă înfăptuirii unei reforme agrare democratice. Mai întîi, reprezentanții Partidului Liberal-Brătianu și apoi și reprezentanții P.N.Ț.-Maniu în această comisie au fost nevoiți să prezinte proiecte ale programului agrar al partidelor lor. Proiectul de așa-zisă reformă agrară supus spre discuție la începutul lunii februarie 1945 de P.N.Ț.-Maniu a demonstrat fără tăgadă că poziția acestui partid, care cuprindea în rîndurile sale numeroși moșieri, nu se deosebea esențial de poziția P.N.L.-Brătianu, că sub paravanul unor argumente și considerente care vorbeau aparent de amînarea și efectuarea treptată a reformei agrare se ascundea în fond împotrivirea P.N.Ț. față de această reformă. Conform proiectului P.N.Ț., proprietatea moșierească redusă ca dimensiuni era menținută în continuare. Declarîndu-se, sub pretextul unor considerente de natură economică, împotriva „fărîmițării" marilor exploatări agrare (deci împotriva unei împroprietăriri a țărănimii sărace ca urmare a unei largi exproprieri a pămînturilor moșierești), proiectul P.N.Ț. vedea îmbunătățirea stării țărănimii pe calea „cooperării" și „armoniei" dintre proprietate și inițiativa particulară, pe de o parte, și muncă, pe de altă parte. In urma demascării poziției antițărănești, ostile unei reforme agrare democratice, pe care s-a situat conducerea P.N.Ț.-Maniu, prezența reprezentanților F.N.D. la lucrările comisiei nu mai era necesară. La 10 februarie 1945, în condițiile puternicului avînt de luptă a maselor țărănești, reprezentanții F.N.D. s-au retras de la lucrările comisiei de studii pentru reforma agrară, care, în urma acestui fapt, a încetat să mai joace vreun rol politic.

www.dacoromanica.ro

capul şi împotriva majorităţii reacţionare din guvernul Rădescu, a reformei agrare, în conformitate cu principiile înscrise în programul de guvernare F.N.D. [18].

In numărul din 9 februarie 1945 al organului central de presă al Frontului plugarilor se publică principalele pasaje ale manifestului C. C. al Frontului plugarilor [19] prin care ţărănimea era chemată să treacă la înfăptuirea neîntîrziată a reformei agrare. Manifestul integral al C. C. al Frontului plugarilor, multiplicat la centru în mii de exemplare şi remultiplicat de către organizaţiile locale F.N.D. [20], a fost difuzat operativ în rîndul maselor largi ţărăneşti, care au luat astfel cunoştinţă de chemarea de a trece la acţiune pentru înfăptuirea reformei agrare.

Manifestul C. C. al Frontului plugarilor, care exprima punctul de vedere al P.C.R. şi al tuturor celorlalte partide şi organizaţii politice grupate în F.N.D., după ce enunţa în primele fraze principalele idei [21], le dezvolta în continuare într-un stil mobilizator şi accesibil.

„De la guvernul care este acum la putere — se arăta în manifest — voi nu aveţi nimic bun de aşteptat, căci în acest guvern cei mai mulţi miniştri, trimişi acolo de conducerile partidelor naţional ţărănesc şi liberal, nu vor ca voi să fiţi împroprietăriţi" [22].

Chemînd ţărănimea să păşească pe calea luptei deschise pentru confiscarea şi împărţirea pămînturilor moşiereşti împotriva forţelor reacţionare din guvern şi din afara guvernului, manifestul sublinia că în lupta sa ţărănimea nu mai era singură, că lupta ţărănimii pentru pămînt era sprijinită de forţa organizată a clasei muncitoare unită în sindicate revoluţionare şi de toate forţele patriotice grupate în F.N.D. Manifestul sublinia că victoria definitivă împotriva duşmanului secular, moşierimea, nu putea fi obţinută şi consolidată decît în condiţiile luptei „pentru înscăunarea la

---

[18] P. Nichita, *op. cit.*, p. 6.

[19] „Frontul plugarilor", nr. 9 din 10 februarie 1945. In practica organelor de presă exista obiceiul de a antedata cu o zi întregul tiraj, deci atît exemplarele difuzate în capitală, cît şi cele destinate provinciei. Deci numărul din Frontul plugarilor datat 10 februarie 1945 a apărut de fapt în dimineaţa zilei de 9 februarie.

[20] Unele organizaţii locale, reproducînd pe o faţă textul integral al manifestului C.C. al Frontului plugarilor, tipăreau pe verso texte agitatorice, în care tezele de bază ale manifestului erau exemplificate cu exemple concrete luate din regiunea respectivă (se compara, de pildă, suprafaţa mare de pămînt deţinută de anumiţi moşieri locali cu micile gospodării ţărăneşti). In copiile de mai tîrziu ale manifestului, multiplicate spre sfîrşitul lunii februarie, apar uneori şi ştiri privind mersul înfăptuirii reformei agrare în regiunea respectivă.

[21] „Fraţi ţărani — începea manifestul — soarta voastră este în mîinile voastre. Infăptuitorii reformei agrare trebuie să fiţi voi plugarii, ajutaţi şi sprijiniţi de toţi cei care vor binele ţării. Voi munciţi din greu ca să faceţi să rodească pămîntul moşieresc, dar voi nu sînteţi stăpînii lui. Ascultaţi, plugari din toate colţurile ţării, a sunat ceasul ca ogorul pe care-l munciţi să fie al vostru, nu al moşierilor". (Arh. st. Iaşi, fond. Inspectoratului jandarmi Iaşi, dos. 128/1945, p. 36).

[22] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

cîrma țării a unui guvern F.N.D. (Frontul național-democrat). Guvernul F.N.D. va consfinți prin lege lucrările de confiscare a moșiilor și de împroprietărire a țăranilor" [23].

In manifest erau de asemenea expuse principiile de bază, ca și modalitățile practice de înfăptuire a reformei agrare [24] în condițiile în care această acțiune nu era legiferată prin lege și se desfășura în luptă cu forțele reacționare. Recomandările cuprinse în manifest și care dezvoltau principiile stabilite în programul de guvernare F.N.D. (la punctul 6) au jucat de fapt rolul unui regulament de înfăptuire a reformei agrare pentru întreaga perioadă care a precedat apariția legii și regulamentului de reformă agrară.

Publicarea apelului C. C. al Frontului plugarilor a fost semnalul care a declanșat desfășurarea pe front larg a luptei pentru reformă agrară democratică. Desfășurarea luptei pentru reforma agrară în condițiile și în cadrul bătăliei hotărîtoare pentru puterea populară a fost înainte de toate o acțiune cu caracter revoluționar, pe care țărănimea nu a putut-o înfăptui decît cu sprijinul și sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu P.C.R.

Alături de miile de țărani comuniști, membri ai celulelor sătești de partid, a căror combativitate și conștiință politică crescuseră simțitor în primele săptămîni ale anului 1945, au participat la bătălia pentru înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare mii de comuniști din orga-

---

[23] Arh. st. Iași, loc. cit.

[24] Iată textual acest pasaj din manifest: „Se apropie timpul însamințarilor. Voi vreți să faceți însamînțările pe pamîntul vostru. Nu avem timp de pierdut. Treceți imediat la lucru! Aveți comitetele voastre sătești ale Frontului plugarilor. Strîngeți-vă cu toți și dați însarcinare comitetelor voastre:

a) sa alcatuiască tabele cu plugarii fără pămînt și cu pamînt puțin pentru ca fiecaruia sa i se dea lotul cuvenit;

b) sa afle cît pamînt moșieresc se găsește în cuprinsul comunei;

c) sa vegheze ca inventarul agricol al moșiilor să nu fie înstrăinat, stricat sau dosit, pentru ca de el va avea nevoie țăranimea împroprietărită pentru muncile cîmpului.

Impartirea pamîntului nu se va face de catre comisiile moșierilor și cei care îi apara (era o aluzie directa a felului nedemocratic în care se efectuase aplicarea reformei agrare din 1921 — *Tr. U.*). Comitetele plugărești trebuie să facă ele împărțirea pămîntului. Iata cum a hotarît F.N.D. sa fie înfăptuită reforma agrară:

1) Să fie confiscate (în întregime — *Tr. U.*) pămînturile criminalilor de război, ale moșierilor plecați cu nemții și ale celor care saboteaza lucrările cîmpului și moșiile lor.

2) Să fie confiscat pămîntul ce depașește 50 ha al celorlalți moșieri.

3) Cu pamînturile confiscate se vor împroprietari țăranii fară pămînt și cu pămînt puțin. La împroprietarire, comitetele sătești ale Frontului plugarilor vor avea grijă deosebita pentru ostașii plecați pe front, pentru invalizi, pentru familiile lor, pentru văduvele și orfanii ostașilor cazuți.

4) Din pamînturile confiscate statul va constitui un fond de rezervă de cinci la suta. Din acest fond el va împroprietari țăranii din regiunile fară pămînt.

5) Pămînturile manastirești nu se vor confisca.

6) Prețul pamîntului confiscat și dat țăranilor se fixează la o sumă egală cu valoarea recoltei pe un an. Plata se va face statului în zece rate anuale". (Arh. st. Iași, loc. cit.)

www.dacoromanica.ro

nizațiile orășenești [25], care sosesc la sate în primele zile după publicarea manifestul C.C. al Frontului plugarilor, sprijinind și întărind munca echipelor muncitorești care activau pe teren de mai înainte.

Prin grija și sub îndrumarea atentă a organizațiilor de partid, după 9 februarie 1945 sînt pregătite și trimise la sate mii de noi echipe muncitorești pentru a sprijini lupta țărănimii. Înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare de către țărănimea organizată în comitetele țărănești ale Frontului plugarilor, sub conducerea P.C.R. și cu sprijinul efectiv al echipelor muncitorești, a dat o lovitură decisivă pozițiilor forțelor reacționare la sate ; în multe localități ea s-a împletit cu lupta pentru democratizarea în masă a verigilor locale ale aparatului de stat, contribuind astfel, alături de marile demonstrații muncitorești de la orașe, la izolarea și înlăturarea de la putere a guvernului cu majoritate reacționară, Rădescu.

Lupta pentru pămînt a cunoscut în februarie 1945 anumite aspecte și o intensitate care au diferit în funcție de condițiile locale, de raportul de forțe existent pe plan local, de forța și influența politică a organizațiilor revoluționare în sînul maselor largi populare într-o regiune sau alta, dar care, în esență, a avut același conținut.

In acele regiuni, județe sau localități în care de mai înainte prin lupta revoluționară a maselor conduse de P.C.R., fuseseră instalate autorități democratice, aceste autorități au sprijinit și colaborat cu organizațiile democratice și în primul rînd cu comitetele țărănești pentru încheierea operației de confiscare și împărțire a pămînturilor moșierești în conformitate cu propunerile cuprinse în programul de guvernare F.N.D. Astfel s-au petrecut lucrurile în majoritatea județelor din Moldova, în nordul Transilvaniei, în Dobrogea, ca și în multe alte județe din restul țării [26]. Această acțiune a fost, de altfel mult ușurată și simplificată în acele localități în care majoritatea pămînturilor moșierești, părăsite de proprietarii lor în primăvara și vara anului 1944, se găseau deja sub controlul administrativ al comitetelor țărănești și fuseseră luate parțial în folosință de săteni încă din toamna anului 1944 (era cazul îndeosebi cu întinse suprafețe din Moldova și din Transilvania).

In comunele și județele conduse de elemente reacționare, înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare s-a împletit și s-a condiționat reciproc cu lupta pentru democratizarea aparatului de stat local cu participarea țărănimii, sub conducerea P.C.R., alături de celelalte forțe democratice la acțiunea de înlocuire pe plan local a prefecților reacționari prin reprezentanți ai F.N.D.

In ciuda ordinelor repetate date de generalul Rădescu și acoliții săi de a se recurge la forța armată, în majoritatea cazurilor autoritățile administrative locale reacționare, nu au cutezat să dea curs ordinelor primite

[25] Desemnarea în cadrul ședințelor celulelor de partid orășenești a membrilor de partid care urmau să plece la sate s-a făcut, ținîndu-se seama ca cei trimiși să fie originari de la sate sau cunoscători ai vieții țărănești ; acolo unde a fost posibil, membrii de partid originari din sate au fost trimiși în comunele lor de baștină.

[26] Cu privire la înfaptuirea reformei agrare în județele conduse de prefecți democrați, vezi Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 49, dos. 9 272, p. 4—9, 15, 28 29 și 31 32 ; dos. 9 275, p. 3—5, 7—8, 24—30, 48 și 51—54.

www.dacoromanica.ro

de la „centru" [27], bătînd de regulă în retragere în fața valului luptei revoluționare [28].

In județele în care prefecții reacționari în colaborare cu o serie de comandanți militari ai garnizoanelor locale [29], executînd ordinele criminale ale generalului Rădescu, au trecut la măsuri represive împotriva acțiunii de înfăptuire a reformei agrare, lupta pentru pămînt și pentru democratizarea aparatului de stat local a luat forma unei ascuțite lupte de clasă. In aceste cazuri, rolul comuniștilor, sprijinul dat de echipele muncitorești în mobilizarea maselor țărănești la lupta pentru reforma agrară și în asigurarea reușitei acestei acțiuni a fost hotărîtor. In aceste condiții, organizațiile de partid locale au ținut seama, în alegerea momentului și a localității de unde urma să declanșeze acțiunea de ocupare și împărțire a pămînturilor moșierești, de forța celulelor de partid sătești și a organizațiilor de Frontul plugarilor, de condițiile locale și, în genere, de raportul de forțe cel mai favorabil existent pe teritoriul județului respectiv. Spre a da un singur exemplu, acțiunea de reformă agrară a fost începută în județul Dolj în comunele Cetate și Băilești unde existau celule de partid deosebit de active [30]. La fel, în județul vecin, Romanați, acțiunea de împărțire a pămîntului este începută în comunele Castranova, Apele Vii, Drăghiceni, Liiceni, comune în care influența P.C.R. era puternică [31]. Atît la Cetate, cît și la Castranova, autoritățile județene reacționare venite la fața locului au fost silite, în fața dîrzeniei țărănimii locale, să dea înapoi [32]. Aceasta a avut un deosebit răsunet pentru țărănimea din celelalte comune învecinate care, învingîndu-și teama de forțele represive, trec în masă la înfăptuirea reformei agrare [33].

Deoarece extinderea și consolidarea acțiunii de înfăptuire a reformei agrare era frînată, iar în unele locuri chiar reprimată cu violență de elementele reacționare care mai dețineau controlul asupra unor prefecturi, din inițiativa P.C.R. masele populare au trecut în a doua jumătate

[27] Un larg răsunet a avut în acest sens ordonanța emisă de Corpul V de Armată-Iași, la 20 februarie 1945, și care, în urma ripostei date la chemarea partidului de masele largi populare, a fost retrasă imediat (vezi despre aceasta: Arh. st. Iași, fond, Inspectoratul jandarmeriei Iași, dos. 148/1945, p. 17—20 și 70—72 și urm.; dos. 128/1945, p. 47 (textul ordonanței) și 54 (textul anularii ordonanței).

[28] Extrem de ilustrativă pentru deruta și lipsa de încredere în stabilitatea guvernului manifestată chiar în rîndul organelor represive este comportarea comandantului legiunii de jandarmi Brașov, care, spre a nu fi obligat să ia măsuri represive pentru care putea fi ulterior tras la răspundere, raportează cu mare întîrziere o serie de acțiuni revoluționare care duseseră la instalarea unor autorități democratice în județul Brașov.

[29] In majoritatea cazurilor, acești prefecți sau comandanți militari erau mari proprietari de moșii, fiind prin însăși starea lor socială ostili reformei agrare.

[30] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 49, dos. 9 275, p. 40—42 și 132—133 (notele informative din 14 și 15 februarie 1945).

[31] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 49, dos. 9 275, p. 287.

[32] Ibidem, p. 198.

[33] Printre localitățile din județul Romanați ai căror locuitori au trecut la înfăptuirea reformei agrare se numărau și comunele Grozăvești și Leu. Operația de împărțire a moșiilor din comuna Leu (ca, de altfel, și din alte comune ale județului) a început la 23 februarie 1945, efectuîndu-se sub îndrumarea lui Ștefan Dobrescu, membru al județenei P.C.R. Romanați, care pe data de 24 februarie 1945 va cădea răpus de gloanțele trase de elementele criminale din sediul prefecturii (ibidem, p. 386).

www.dacoromanica.ro

a lunii februarie la luarea cu asalt a acestor prefecturi și la instalarea ca prefecți a unor reprezentanți ai F.N.D.

Cu excepția județelor Dolj și Romanați, unde elemente izolate din armată au tras asupra manifestanților, asasinînd mișelește pe cîțiva participanți [34], în restul județelor, sub presiunea valului revoluționar și în situația în care ostașii puși să apere sediile prefecturilor au fraternizat cu manifestanții, instaurarea unor autorități democratice s-a înfăptuit pe cale relativ pașnică.

Înlăturarea în masă a primarilor, pretorilor, prefecților reacționari și înlocuirea lor cu reprezentanți ai F.N.D. au paralizat și au făcut imposibilă aplicarea planurilor majorității reacționare din guvern de a folosi aparatul de stat împotriva luptei revoluționare a maselor populare conduse de partid.

In condițiile stăpînirii „străzii" în principalele centre ale țării de către masele de demonstranți, ale înlăturării în masă a elementelor reacționare din aparatul de stat local, ale creșterii de la o zi la alta a ritmului de înfăptuire pe cale revoluționară a reformei agrare, guvernul Rădescu a fost silit de valul luptelor revoluționare să demisioneze.

Înlăturarea guvernului Rădescu a dat un nou avînd luptei maselor pentru democratizarea aparatului de stat, pentru înfăptuirea reformei agrare și a celorlalte acțiuni revoluționare desfășurate sub conducerea P.C.R. la sfîrșitul lunii februarie și în primele zile ale lunii martie 1945.

In condițiile noului raport de forțe creat la sfîrșitul lunii februarie și începutul lunii martie 1945, masele populare conduse de P.C.R. au reușit să instaureze la 6 martie 1945 primul guvern democratic din istoria României, condus de eminentul om de stat și patriot înflăcărat dr. Petru Groza.

In focul luptei revoluționare pentru împărțirea pămînturilor moșierești, pentru înlăturarea elementelor reacționare din aparatul de stat, pentru instaurarea puterii democrat-populare, s-a făurit alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare.

Rolul hotărîtor în făurirea și închegarea acestei alianțe l-a avut Partidul Comunist Român, care, aplicînd în mod creator la condițiile istorice existente în țara noastră, tezele marxist-leniniste despre revoluție, a reușit să conducă la victorie lupta revoluționară a maselor pentru instaurarea regimului democrat-popular și desăvîrșirea în prima etapă a revoluției a sarcinilor revoluției burghezo-democratice.

[34] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 49, dos. 9 280, f. 17—18, 27, 90 96 și 129 131.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI DIN ROMÂNIA

ȘCOALA AGRICOLĂ DE LA BALTA-VERDE—CRAIOVA (1867—1872). ROLUL LUI ION IONESCU DE LA BRAD ÎN ÎNFIINȚAREA EI

DE

GH. CRISTEA

Despre școala agricolă de la Balta-Verde—Craiova, care, în efemera și zbuciumata sa existență, a întîmpinat imense dificultăți, unele inerente începutului, altele datorate incapacității guvernelor de a-i înțelege cu adevărat menirea și de a-i acorda ajutorul direct de care avea deseori nevoie pentru a depăși momentele critice, s-a scris foarte puțin și doar în treacăt. Lucrările apărute pînă acum s-au mărginit fie să expună, pe scurt, decretul de organizare, cu enunțarea unor considerații sumare, fie numai să relateze datele — nu totdeauna verificate — cînd a luat ființă și cînd s-a desființat școala [1].

[1] Ch. D. Druțu, *Istoricul învățămîntului agricol în România*, București, 1906, p. 49—53; S. P. Radianu, *Învățămîntul agriculturei și silviculturei (Memoriu)*, București, 1886, p. 38 și 39 (afirmația lui S. P. Radianu ca școala de la Balta-Verde a fost suprimata la 1 ianuarie 1871 nu corespunde realității); D. G. Vasiliu, *Învățămîntul agricol în Rominia*, Comana (Vlașca), 1918, p. 4; Al. Andronic și Gh. Ungureanu, *Învățamîntul agricol în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și cercetari științifice", Istorie, Iași, IX (1958), fasc. 1—2, p. 124; *Jubileul de 50 de ani al învățămîntului agricol*, în „Revista viticolă, horticolă și agricola", nr. 5 din 1 iunie 1903, p. 89; vezi și „Transilvania. Foaia Asociațiunei pentru literatura romana și cultura poporului romanu", an. II, 1869, nr. 1 din 1 ianuarie, p. 19—20; în recenta lucrare *Agricultura României. 1944—1964*, București, Edit. agrosilvică, 1964, în subcapitolul *Învațamîntul agricol în România burghezo-moșierească*, se afirmă în mod greșit ca școlile de la Balta-Verde, lînga Craiova și Galata, lîngă Iași, au luat ființă în 1871—1872 și s-au desființat în 1872 (p. 352).

www.dacoromanica.ro

Vom încerca, în cele ce urmează, să aducem unele contribuții la istoria înființării și activității acestei școli, care, împreună cu școlile de la Pantelimon—București și Galata—Iași, constituie primele instituții de învățământ agricol din țara noastră.

*

Învățământul agricol românesc își are obîrșia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu renașterea culturii naționale impusă de dezvoltarea economică-socială a principatelor și influențată de intrarea acestora — în urma contactelor multilaterale tot mai strînse cu Apusul — în orbita culturii europene; pentru introducerea și promovarea cuceririlor științei și tehnicii agricole s-au creat condiții mai favorabile și s-au deschis noi perspective, îndeosebi după ce — prin pacea de la Adrianopol — au fost anulate restricțiile navigației, s-a suprimat monopolul grînelor și al altor produse deținut de Imperiul otoman, s-a dat deplină libertate comerțului, ceea ce va accelera procesul de destrămare a feudalismului și de dezvoltare a relațiilor capitaliste în principatele dunărene.

Încă din 1828, Epitropia școlilor din Moldova a hotărît, printr-o anafora, ca în gimnaziul înființat la Trei Ierarhi să se predea, printre alte obiecte, și „economia pămîntească și politicească" [2]. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1834, a apărut cartea postelnicului M. Drăghici despre „învățătura pentru lucrarea pămîntului" [3].

O dată cu inaugurarea Academiei (1835), sub domnia lui Mihail Sturza, intră în vigoare și noul regulament al școalelor publice din Principatul Moldovei [4], care prevedea instituirea cursurilor de agronomie ce urmau să se țină într-un institut în apropierea Iașului, la vreo moșie ce va sluji drept model de economie rurală [5]. Intors de la studii din străinătate, unde fusese trimis în 1838 — în celebra fermă-școală de la Roville (Franța) a lui Mathieu de Dombasle își însușise temeinice cunoștințe teoretice și practice —, Ion Ionescu (Ion Ionescu de la Brad) își va începe cursurile în martie 1842 la Academia Mihăileană [6].

In lucrarea *Imbunătățiri în agricultura noastră,* publicată doi ani mai tîrziu [7], Ion Ionescu sublinia superioritatea mașinilor agricole în lucrarea pămîntului și necesitatea introducerii ultimelor cuceriri științifice din țările înaintate, recomandînd, ca cea mai bună soluție pentru progresul agriculturii române, experiența lui Dombasle — ferma-școală — aplicată la realitățile din principate: „Din toate mijloacele de întrebuințat pentru

[2] V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, t. I, București, 1892, p. 119; t. IV, București, 1901, p. 229; A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățămîntului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, 1885, p. 123.

[3] Titlul exact: *Iconomia rurală și dumesnică sau învățătură pentru lucrarea pămîntului și îmbunătățirea gospodăriei de cămp și de casă. Culesă din cărți în limbi străine de postelnicul Manuil Drăghici, prezident Tribunalului de la Dorohoi*, Eșii, 1834.

[4] V. A. Urechia, *op. cit.*, t. IV, p. 389—421.

[5] *Ibidem*, p. 397.

[6] Gh. Ionescu-Sisești, *Agronomul Ion Ionescu de la Brad*, București, Edit. agrosilvică, 1955, p. 6; Al. Andronic și Gh. Ungureanu, *art. cit.*, p. 113.

[7] Lucrarea a apărut în „Foaie științifică și literară", an. I, numerele din 19 martie, 16, 23 și 30 aprilie 1844.

www.dacoromanica.ro

înflorirea agriculturii, numai înfiinţarea unei ferme modele este acel ce ne poate îndemna întru propăşirile trebuitoare celui mai însămnat ram al industriei noastre.

De interesul nostru este ca cunoştinţele agricole ce se află la naţiile cele mai luminate şi îmbunătăţirile dovedite pe aiure în practică de folositoare, să ne sîrguim a le potrivi cu clima, pămîntul şi împregiurările economice şi comerciale a ţării noastre" [8]. In condiţiile în care ferma model, în afară de îndeplinirea rolului său de a servi de exemplu, demonstrînd cu rezultate concrete superioritatea unui sistem de cultură mai raţional decît cel obişnuit în ţară, „va căuta să şi împămîntenească principuri, înlesnind cultivatorilor dobândirea unor folosuri mai mari prin formarea de oameni învăţaţi, de vechili, vătaji, feciori boereşti şi argaţi destoinici de a pune în lucrare, la oricare moşie din ţară, sistema ce sporeşte venitul şi micşorează cheltuiala de producere, atunci, pe lîngă numirea de fermă-modelă, va dobândi şi numirea de «şcoală sau institut de agricultură»" [9]. Această concepţie privind rolul fermei-şcoli, reluată în 1845 [10] şi în 1847 într-o lucrare specială [11], va sta într-o mare măsură la baza organizării şcolilor de la Pantelimon, Balta-Verde şi Galata. Ea se reflecta şi în regulamentul şcolar din 1851, care, preconizînd învăţămîntul liber şi gratuit, prevedea, în şcolile reale, la materiile facultative, „economia rurală şi elemente de himie cu aplicaţiuni la agricultură şi industrie", iar pentru învăţămîntul agricol, ferma model pe o moşie de lîngă Iaşi, elevii recrutîndu-se din absolvenţii şcolilor reale [12].

Prima şcoală agricolă va lua însă fiinţă numai în 1853, şi nu în Moldova, ci în Ţara Românească, unde, cu două decenii în urmă (1832—1833), cursuri de agricultură practică erau predate în diferite grade de învăţămînt [13], iar prin 1838 eforia şcoalelor stabilea, între alte materii, lucrarea pămîntului şi economia casei [14]; în aceeaşi perioadă — 1838 — învăţămîntul agricol se preda şi la „Sf. Sava" [15]. Deşi, se pare, pregătiri pentru deschiderea şcolii de lîngă Bucureşti s-au făcut încă din 1852, şi poate chiar mai înainte [16], totuşi abia la 26 iunie 1853 Eforia şcoalelor anunţa că „la şcoala de agricultură aşezată pe moşia Panteleimon s-a început de la 10 ale următoarei (curentei — *Gh. C.*) cursurile de anul întîi. Aceste cursuri sînt slobode pentru oricine va voi să asiste la dînsele" [17]. Era publicată, în acelaşi timp, şi „programa şcolii" pentru cei trei ani: în afară

[8] „Foaie ştiinţifică şi literară", an. I, nr. 14 din 16 aprilie 1844, p. 105. Vezi şi V. Maciu şi ing. C. Vasilescu, *Ion Ionescu de la Brad, luptătorul revoluţionar, gînditorul progresist, introducătorul ştiinţei agricole în patria noastră*, în „Studii", VII (1954), nr. 3, p. 158.

[9] „Foaie ştiinţifică şi literară", nr. 14 din 16 aprilie 1844, p. 105—106.

[10] Ioan Ionescu, *Calendar pentru bunul gospodar*, Iaşi, 1845; vezi şi V. Maciu şi ing. C. Vasilescu, *art. cit.*, p. 158.

[11] [I. Ionescu], *Ferma modelă şi Institutul de agricultură în Moldavia*, Iassi, 1847.

[12] Al. Andronic şi Gh. Ungureanu, *art. cit.*, p. 120; cf. Ch. D. Druţu, *op. cit.*, p. 16.

[13] Ch. D. Druţu, *op. cit.*, p. 17.

[14] V. A. Urechia, *op. cit.*, t. II, Bucureşti, p. 4—11.

[15] Ch. D. Druţu, *op. cit.*, p. 20.

[16] *Ibidem*, p. 26, 27; S. P. Radianu, *op. cit.*, p. 31, 32.

[17] „Buletinul oficial" (în continuare se va cita „Bul. of."), Bucureşti, nr. 40 din 26 iunie 1853, p. 159. Vezi şi *Jubileul de 50 de ani al învăţămîntului agricol*, în „Revista viticolă, horticolă şi agricolă", nr. 5 din 1 iunie 1903, p. 89, 95.

www.dacoromanica.ro

de noţiuni de gramatică, matematică, fizică, botanică, se preda agricultura, zootehnia, economia plugărească [18]. In perioada care a urmat, atît înainte cît şi după unirea principatelor, şcoala de la Pantelimon a suferit o serie de transformări, la intervale destul de dese [19], care i-au creat o situaţie precară, de provizorat, ce nu putea contribui la dezvoltarea ei.

După reforma agrară din 1864, cînd relaţiile capitaliste în economia ţării erau în continuă şi rapidă creştere, iar formarea unor cadre de specialişti în domeniul agriculturii constituia o necesitate vitală, se punea din nou, cu şi mai multă acuitate, problema organizării învăţămîntului agricol. In lupta lor împotriva forţelor sociale retrograde ale trecutului, reprezentate în primul rînd de moşierimea conservatoare, elementele înaintate ale burgheziei, interesate în consolidarea şi apărarea noilor relaţii, în întărirea unităţii şi cucerirea independenţei noului stat, militau în acelaşi timp pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii în rîndul maselor. Era firesc ca atenţia lor să se îndrepte în această perioadă mai ales spre majoritatea covîrşitoare a poporului, ţărănimea. Neobositul luptător Ion Ionescu de la Brad, consecvent principiilor sale, va continua să considere învăţămîntul agricol ca unul din cele mai eficiente mijloace de luptă împotriva ideologiei reacţionare, pentru luminarea cultivatorilor săteni, pentru eliberarea lor şi de ignoranţă, de obscurantism. Ideile sale privind şcoala de agricultură cu o fermă model pe lîngă ea, în care să se îmbine în mod organic studiile teoretice şi practica agricolă, vor fi reluate acum în alte condiţii.

Legea asupra instrucţiunii publice promulgată în decembrie 1864 decidea să se instituie „în centrurile principali ale României trei şcoale de agricultură cari vor cuprinde şi ferme model, pentru iniţiativa practică a agriculturii" [20]. Scurt timp după aceasta, în proiectul de cultură privind exploataţiunea moşiei Pantelimon, aprobat în ianuarie 1865 [21] şi publicat

[18] „Bul. of.", Bucureşti, nr. 40 din 26 iunie 1853, p. 159.

[19] Ch. D. Drutu, *op. cit.*, p. 36 37, 39—42.

[20] „Monitorul, Jurnal Oficial al Principatelor Unite-Române", nr. 272 din 5/12 decembrie 1864, p. 1 292.

[21] Fusesera prezentate doua proiecte — celălalt de către P. S. Aurelian. Comisia, compusă din A. Slătineanu, A. Holban şi deputatul Litinschi, a apreciat că amîndouă se bazeaza pe principii „statornicite de ştiinţe". Dar deoarece proiectul lui I. Ionescu cuprindea „mai multe dezvoltari foarte folositoare pentru aplicaţie", a hotărît ca acesta să fie prezentat Ministerului de Interne, Agricultură şi Lucrări Publice. Proiectul a fost aprobat cu decizia nr. 762 din 25 ianuarie 1865, semnată de M. Kogălniceanu (Arh. ist. centrală, Ministerul Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 363/1864, f. 103, 104, 110, 129, 130; vezi şi „Monitorul jurnal oficial al României" (în continuare se va cita „Monitorul..."), nr. 23 din 30 ianuarie 1865, p. 118). In proiectul de cultură, I. Ionescu propunea ca pe moşia Pantelimon, în afară de ferma experimentală „lipită de şcoala de agricultură", să se facă o ferma model mică — în suprafaţă de 10 pogoane şi 10 prăjini pentru casă şi grădină — al carei scop era îmbunătăţirea culturii mici a satenilor şi o fermă mare, pentru cultura mare; aceasta deoarece în ţară existau două feluri de exploatări rurale (Ion Ionescu, *Proiect de cultură pentru esploataţiune a Panteleimonului*, Bucureşti, 1865, p. 8, 10, 23—25). Exploatarea fermei mari trebuia sa fie organizată, după concepţia lui Ion Ionescu, pe principii capitaliste: „Cu capitalul, dar, intelectual al antreprenorului îndustriei agricole, cu capitalul sau pecuniar şi cu ajutorul machinelor şi uneltelor perfecţionate, se poate face o cultura mai prosperă şi mai înavuţitoare decît acea a muncei silite. Cu munca liberă, secundată de ştiinţe, de capital, de machini, de soiuri alese de plante şi de vite multe şi frumoase, se poate face ca pămîntul cultivabil să producă un venit cu mult mai mare decît cel de sub regimul desfiinţat al muncei silite" (*ibidem*, p. 148).

www.dacoromanica.ro

mai întîi în „Monitorul oficial“ [22], apoi în broşură aparte [23], Ion Ionescu propunea să se înfiinţeze „la Craiova pentru Valahia mică şi la Iaşi pentru Moldova un învăţămînt şi un aşezămînt de practică pre cît de util, pre atît şi de folositor acelor părţi ale Romăniei“ [24]. Propunerea însă n-a fost pusă în aplicare. De fapt nici profilul şcolii de la Pantelimon nu fusese încă precizat. Un decret din 31 august 1866 prevedea ca această şcoală să se mărginească „într-un învăţămînt elementar şi practic“ pentru care cheltuielile anuale erau suportate de guvern, moşia urmînd a fi o exploataţiune rurală profitabilă, o întreprindere particulară [25]. Asemenea organizare, inspirată de legea învăţămîntului agricol din Franţa (octombrie 1848) [26], corespundea concepţiilor şi dorinţelor lui Ion Ionescu, care o considera ca cea mai potrivită pentru „a lumina pe fiii cultivatorilor săteni“ şi care, de altfel, îşi exprima satisfacţia solicitînd Ministerului Agriculturii să i se încredinţeze postul de director al şcolii, profesor de agricultură şi arendaş al fermei [27].

Cu prilejul discutării bugetului Ministerului Agriculturii, Comerţului şi Lucrărilor Publice în Adunarea deputaţilor şedinţele din 15 şi 16 februarie 1867 — au avut loc aprinse dezbateri tocmai în legătură cu profilul şcolii de la Pantelimon: dacă învăţămîntul să fie elementar sau de grad secundar, ce materii să se predea şi cîte catedre să funcţioneze [28].

In atmosfera acestor vii dezbateri, de al căror rezultat depindea, într-o anumită măsură, însuşi viitorul învăţămîntului agricol din ţara noastră şi care reflectau atitudinea înaintată, dar şi limitele reprezentanţilor burgheziei şi acelei părţi din moşierime conştiente de necesitatea propagării cuceririlor ştiinţifice pentru progresul agriculturii, s-a pus în discuţie un amendament prezentat de D. Tacu şi semnat şi de alţi deputaţi [29].

---

[22] Incepînd cu nr. 24 din 2/14 februarie 1865.

[23] Ion Ionescu, *Proiect de cultură pentru esploataţiunea Panteleimonului*, Bucureşti, 1865.

[24] *Ibidem*, p. 193. Invaţămîntul agricol în România urma să fie compus din: o şcoala superioară cu ferma experimentală, una pentru toata ţara; trei şcoli practice şi cite o fermă model pentru cultura mare şi mică pe lînga fiecare din ele, la Pantelimon, Craiova şi Iaşi; zece profesori de agricultură, unul pentru fiecare seminar, iar acesta sa aibă şi cîte o fermă model mica; opt ferme-şcoale în fiecare zonă a României, pentru formarea „uvrierilor celor mai capabili“ (*ibidem*, p. 195 196).

[25] „Monitorul...“, nr. 197 din 8 20 septembrie 1866, p. 963.

[26] Arh. ist. centrală, fond. Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 416/1866, f. 244.

[27] In referatul sau nr. 30 din 12 noiembrie 1866, I. Ionescu scria, printre altele: „Ţin foarte mult, Domnule Ministru, la reuşita completa, la sancţionare eclatanta prin esperienţă şi punere în lucrare a ideilor ce aţi admis în noua organizare a Panteleimonului, fiindcă acestea sînt ideile pe care le-am susţinut şi propagat în ţeara în curs de 26 de ani, de cînd mă ocup cu lucrarile de îmbunătăţire a agriculturii noastre; şi ştiind că tot succesul depinde de la omul căruie veţi încredinţa punerea în lucrare a noii organizari, nu pot să nu vin a vă ruga ca să mă puneţi şi pe mine în rîndul acelor ce aspiră a fi chemaţi ca să poarte greaua şi importanta sarcină de directore al şcoalei, de arendaş al fermei, de profesorele de agricultură cel mai devotat răspîndirei luminei în clasa muncitorilor săteni“ (*ibidem*, p. 273).

[28] „Monitorul...“, nr. 40 din 19 februarie/3 martie 1867, p. 291 şi nr. 41 din 21 februarie/5 martie 1867, p. 294, 295.

[29] P. I. Cernătescu, G. Caruzi şi I. Roşianu. Vezi „Monitorul...“, nr. 40 din 19 februarie/3 martie 1867, p. 291.

www.dacoromanica.ro

Amendamentul propunea să se aloce în bugetul ministerului „suma de lei 100 000 pentru înființarea a două școale de agricultură, una la Iași și una la Craiova, după programa acelei de la Pantelimon“ [30]; el a fost adoptat de comisia bugetară. M. Kogălniceanu, „raportatorul Comisiunii bugetare“, atrăgea însă atenția că cele două școli nu pot să se înființeze decît pe moșiile statului, iar moșiile statului din apropierea orașelor Craiova și Iași erau arendate pe anul în curs; deci ministerul nu putea să înființeze aceste școli decît atunci cînd va găsi asemenea moșii libere. M. Kogălniceanu era de părere să se voteze „cifra propusă“, cu rezerva ca „ministerul să întrebuințeze această cifră cînd va avea moșiile statului la dispoziținea sa“; în același timp, ținînd seama că lucrările nu puteau începe decît în toamnă, propunea să se voteze numai 50 000—60 000 de lei de fiecare școală, „cu care să se facă de minister pregătiri pentru anul viitor“ [31].

Declarîndu-se de acord cu reducerea propusă de Kogălniceanu, deputatul P. Cernătescu sublinia, la rîndul său, necesitatea înființării școlii la Craiova [32].

Amendamentul lui D. Tacu privind înființarea școlilor de la Craiova și Iași, cu reducerea propusă de M. Kogălniceanu, a fost pus la vot și primit de Adunarea deputaților în ședința din 16 februarie 1867 [33].

In cursul lunilor care au urmat, Ministerul Agriculturii și Ministerul Finanțelor au căutat, cu sprijinul Prefecturii județului Dolj, să stabilească domeniul statului și clădirile corespunzătoare pentru instalarea viitoarei școli, ce trebuia să fie în apropiere de orașul Craiova sau pînă la depărtare de o oră [34]. Dintre moșiile de lîngă Craiova — Cernelele (cu o întindere de 1 800 de pogoane), Moîleni (127), Albești (900) și Balta-Verde (630 de pogoane) [35] — a fost aleasă Balta-Verde (și lucrul acesta era comunicat prefecturii de Dolj la 7 august 1867) [36], aprobîndu-se propunerea subprefecturii Ocolu, deși, în ce privește localul, se atrăgea atenția că „acele încăperi sunt în deplorabilă stare și au trebuință a se repara“ [37]. In afară de terenul din moșia statului Balta-Verde, fostă a mănăstirii Jitia sau Jitianu, școlii de agricultură de la Craiova i s-au pus la dispoziție și clădirile mănăstirii; de aici și denumirea de „Școala Jitianu“, sub care mai era cunoscută.

Lucrările preliminare pentru înființarea școlii de la Balta-Verde — Craiova au fost încredințate inspectorului general de agricultură Ion Ionescu [38]. Prefectul județului Dolj a primit ordin „a da tot concursul d-lui Ionescu în esecutarea acestei lucrări de mare importanță pentru agricultura țării“ [39]. Inspectorul general, însoțit de prefectul județului și

[30] „Monitorul...“, nr. 40 din 19 februarie/3 martie 1867, p. 291.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem, nr. 41 din 21 februarie/5 martie 1867, p. 294.
[33] Ibidem, p. 295.
[34] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 145/1867, f. 1, 2, 4 și 8.
[35] Ibidem, f. 10.
[36] Ibidem, f. 11.
[37] Ibidem, f. 3
[38] Ibidem, f. 13.
[39] Ibidem, f. 14.

www.dacoromanica.ro

de arhitectul oraşului Craiova, s-a dus la Balta-Verde şi a examinat la faţa locului starea clădirilor, situaţia moşiei, resursele ei [40]. El a ales, din ordinul Ministerului Agriculturii, 300 de pogoane, care, la noua arendare, vor fi oprite pentru şcoală. De asemenea, Ion Ionescu a întocmit un studiu privind moşia pe care urma a se face ferma şcolii de agricultură, înaintînd, în acelaşi timp, ministerului proiectul de cultură, „lucrarea asupra reparaţiunilor de făcut", „lucrarea pentru înfiinţarea atelierului" [41].

Şcolii de la Balta-Verde, ca şi celei de la Galata, i s-a dat o organizare de fermă-şcoală, potrivit concepţiilor lui Ion Ionescu — care recomandase insistent aceeaşi formă şi pentru Pantelimon —, inspirate din legea instrucţiunii agricole din Franţa şi din experienţa şcolii de la Roville. Profilul acestui fel de învăţămînt fusese stabilit, aşa cum s-a arătat mai sus, în decretul — care nu s-a mai aplicat — din august 1866 privind şcoala de la Pantelimon; el era şi mai bine precizat în decretul pentru organizarea fermelor şcoli de la Iaşi şi Craiova [42], apărut la 1/13 septembrie 1867. Potrivit acestui decret, moşia fermei-şcoli urma să fie organizată pe principiile întreprinderii agricole capitaliste; ea trebuia să fie astfel administrată, încît, în comparaţie cu cele vecine, să realizeze venituri mai mari, „cu care să acopere cheltuielile şi să plătească renta pămîntului şi interesul capitalului şi să se lase şi un profit ca să răsplătească munca celor ce o esploatează". Moşia era dată de către guvern directorului şcolii în arendă pe 20 de ani, cu condiţia ca acesta, în calitate de arendaş, să plătească „cîştul moşiei şi să facă o cultură modernă".

Şcoala de agricultură se mărginea la un învăţămînt elementar şi practic, demonstrativ, prin cultivarea pămîntului, ca să formeze „epistaţi buni şi oameni practici". (Mai tîrziu, Ministerul Agriculturii va preciza că fiecare absolvent al şcolii trebuia să se stabilească în comuna de origine şi să se ocupe cu agricultura [43].) Elevii — numărul fusese fixat de decret la 30 — aveau obligaţia să ia efectiv parte la lucrările agricole. Munca lor rămînea în profitul directorului; de aceea nici nu puteau fi admişi înainte de a împlini vîrsta de 16 ani. In timpul cît stăteau la şcoală — durata acesteia era de trei ani — guvernul îi ţinea „pe compta" sa, plătind directorului, pentru fiecare, 800 de lei pe an [44]. In decretul de organizare se preciza, de asemenea, că elevii „se hrănesc, se îmbracă după orînduiala obicinuită între cultivatorii noştri săteni".

---

[40] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 145 1867, f. 16.

[41] *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură Ion Ionescu către dl. ministru secretar de stat la Departamentul Agriculturei, Comerciului şi Lucrărilor publice*, în „Monitorul...", nr. 256 din 15 27 noiembrie 1867, p. 1 264 (raportul are data de 13 noiembrie 1867).

[42] Decret nr. 1 272 din 30 august 1867, publicat în „Monitorul...", nr. 197 din 1/13 septembrie 1867, p. 1 037.

[43] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 86/1870, f. 66.

[44] Suma era împărţită în felul următor: 570 de lei pe an pentru hrană, spălat, încălzire, lumină, îmbrăcăminte etc.; 30 de lei (deci, de la 30 de elevi, 900 de lei) erau păstraţi pentru suma ce urma să se distribuie ca premii celor „mai zeloşi" (un premiu de 300, două de 200 şi două de 100 de lei); restul de 200 de lei pe an (pînă la 800, cît era hotărît de fiecare elev) trebuia să se păstreze deosebit de către directorul şcolii, pentru ca după trei ani, la ieşirea din şcoală, fiecare elev să poată primi 600 de lei.

www.dacoromanica.ro

In ceea ce privește „personalul învățător", acesta se compunea din director, subdirector, care era în același timp și șef de practică, contabil, veterinar, grădinar, stupar și șeful atelierului. Numit de guvern, directorul numea, la rîndul său, pe ceilalți funcționari, care urmau să fie aprobați de minister; el conducea „esploatațiunea și școala", supraveghea și dirija întregul învățămînt.

Programul lucrărilor și al studiilor elevilor se stabilea de către minister. Ministerul prescria cărțile, numea „juriul esaminator" în fiecare an, atît pentru primirea elevilor, cercetarea școlii și fermei, cît și pentru eliberarea atestatelor de absolvire.

Școala era înzestrată de către guvern cu un atelier de lemnărie și fierărie, la care trebuiau să fie repartizați 6 elevi [45].

La conducerea școlii din Balta-Verde—Craiova a fost numit ca director, abia după o lună și jumătate de la apariția decretului, G. I. Roșianu, pînă atunci subdirector și șef de practică la școala de la Pantelimon [46]. In afară de reparația și amenajarea localului, care s-au făcut superficial și cu mare întîrziere [47], creînd mari dificultăți, o problemă centrală care se punea imediat era recrutarea tinerilor elevi. Pentru a fi admiși în școală, aceștia trebuiau să îndeplinească anumite condiții: să fie din părinți agricultori, să aibă etatea de minimum 16 ani împliniți, să fi absolvit cu succes patru clase primare, să aibă o constituție robustă [48]. La primire elevul era examinat de o comisie, un „juriu esaminator" compus din prefectul județului, directorul școlii, institutorul superior al școlilor primare de băieți; uneori din comisie făcea parte și primul președinte al tribunalului [49].

Cei dintîi elevi trimiși la școală s-au întors acasă, deoarece localul nu era încă pregătit. Aceștia erau originari din satele județului Gorj; alții, din Mehedinți, Vîlcea, Romanați au fost anunțați să aștepte pînă la a doua chemare [50]; cum lucrările întîrziau, la începutul lui noiembrie elevii au fost repartizați pe la casele din sat, pînă la terminarea reparațiilor și procurarea mobilierului pentru internat [51].

Deschiderea festivă a școlii, programată pe rînd la 20 septembrie, 1, 5, 6 și 15 decembrie [52] și amînată pentru că numărul elevilor nu s-a

---

[45] Atelierul trebuia nu numai să repare unelte și mașini agricole, dar să și facă din nou pluguri, prășitori, grape, semănatori, vînturătoare etc.

[46] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 432/1867, f. 59.

[47] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 145/1867, f. 15—17, 23, 36, 44, 69, 70, 127, 136; ibidem, dos. 52 1868, f. 162; Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 432/1867, f. 2, 3.

[48] Era de asemenea necesară garanția din partea părinților sau „corespondinților săi", legalizată de autoritate, ca va sta neîntrerupt la ferma-școală trei ani, iar dacă nu, vor răspunde cheltuielile făcute cu fiul lor. Tînărul trebuia să posede un rînd de îmbrăcăminte și două perechi de încălțăminte, pînă i se vor da de către școală (Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 16 1868, f. 29).

[49] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 11, 24, 42.

[50] Ibidem, dos. 145/1867, f. 31—32, 34, 35, 37—39; Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 432 1867, f. 33, 34.

[51] Ibidem, dos. 477 1869, f. 33, 34.

[52] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 145/1867, f. 21, 109, 125, 143.

www.dacoromanica.ro

putut completa, a fost fixată la 7 ianuarie 1868, cînd a şi avut loc, invitaţi fiind şi „capi ai diferitelor autorităţi" [53]. După unele date, şcoala şi-a început efectiv cursurile mult mai tîrziu [54], la 1 martie 1868.

De-abia a început însă ferma-şcoală să funcţioneze (prin urmare înainte de a se cunoaşte rezultatele programului aprobat prin decretul de organizare din septembrie 1867) şi la 5 martie 1868 Ministerul Agriculturii a şi modificat programul iniţial, indicînd o serie de materii (noţiuni de fizică, chimie, botanică populară, zoologie, economie rurală, legislaţie rurală etc.) care, aglomerate, nici nu se vor putea preda în bune condiţii, timpul consacrat învăţămîntului fiind de 1—3 ore pe zi [55].

Primul an şcolar a durat doar cîteva luni. Rezultatele acestui an s-au văzut mai ales cu prilejul examenelor care s-au ţinut în zilele de 12—15 august 1868. In primele trei zile a fost programat examenul teoretic (aritmetică, geometrie, elemente de fizică, agricultură, grădinărie, medicină veterinară), iar în ultima zi examenul practic pe cîmp şi împărţirea premiilor [56]. La examene a asistat şi inspectorul general de agricultură Ion Ionescu, care şi-a consemnat observaţiile într-un raport înaintat Ministerului Agriculturii [57]. In cursul examinării, elevii au răspuns foarte bine la toate întrebările. Progrese însemnate s-au obţinut la aritmetică, geometrie, agricultură, „veterinărie".

Examenul de practică ţinut la cîmp a fost foarte sever. Pregătirea elevilor la acest examen a lăsat însă mult de dorit: „...In anul viitor — arăta inspectorul general — vor trebui nu numai să ştie, deară să şi facă, să facă adică brazda şi dreaptă ca linia, şi deopotrivă de adîncă, şi deopotrivă de lată, şi bine răsturnată, fără să cază ţărîna într-însa şi fără a bate boii. Şi pentru ca să ajungă a fi buni plugari, vor trebui să lucreze ei singuri şi cu plugul şi cu celelalte machini şi unelte". In legătură cu aceasta, se sublinia în mod deosebit necesitatea ca ministerul să înzestreze şcoala cu un sortiment complet de maşini şi unelte, care să servească şi atelierului ce începuse a lucra [58].

Şcoala de la Balta-Verde a manifestat „tendinţe cu totul lăudabile şi vrednice de încurajat" nu numai în ce priveşte „studiele ce s-au predat", dar şi în ce priveşte cultura grădinii [59]. Ion Ionescu a rămas entuziasmat de „rezultatele eclatante" ale grădinăriei, lucrare „profitabile cu deosebire atît fermei, cît şi învăţămîntului elevilor", „lucrare prin care directorele cu un succes deplin a intrat în frumoasa carieră a îmbunătăţirilor agricole"; cu învăţătura grădinii a început învăţătura elevilor, pentru că grădina „este tipul agriculturei perfecţionate" [60]. Rezultatele grădinii au fost

[53] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 4—7, 9.
[54] Ibidem, dos. 16/1868, f. 37.
[55] Vezi Prescript-verbale, încheiat la 29 iulie 1870 de N. Jioju, P. S. Aurelian şi Petru Opreanu, în „Monitorul...", nr. 202 din 16/28 septembrie 1870, p. 977.
[56] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 16/1868, f. 37 şi dos. 52/1868, f. 180, 181.
[57] *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură către dl. ministru al agri ulturei, comerciului şi lucrărilor publice, în* „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2 117, 2 118.
[58] *Ibidem*, p. 2 118.
[59] *Ibidem.*
[60] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

surprinzătoare: s-au scos legume timpurii crescute în răsadniţe şi felurite varietăţi cultivate în grădină, care se sconta că vor aduce un venit evaluat de Ion Ionescu la peste 30 de galbeni de pogon. „Afară de venitul acesta, care cu cît va fi mai mare, cu atît mai mult dovedeşte că directorele este la înălţimea misiunei ce i s-a încredinţat — sublinia în mod deosebit inspectorul general de agricultură Ion Ionescu în raportul său — este un venit şi mai mare, pe care cu fericire l-am constatat în mulţimea de cunoştinţe practice ce au dobîndit elevii în cursul anului acesta. Esaminîndu-i în mijlocul plantelor semănate şi cultivate de dînşii, am rămas uimit de răspunsurile ce mi-a dat asupra o mulţime de amănunte din această ştiinţă practică şi cu deosebire profitabilă, cînd fiecărui lucru se dă şi rezonul pentru care trebuie să se facă într-un fel şi nu într-altul, adică cînd alături cu practica şi în faţa obiectului ei i se face şi teoriă... Sistemul de învăţămînt introdus în ferma-şcoală a căpătat o deplină consecraţiune în lucrări orticole din anul acesta de aici" [61].

In grădină, lîngă mănăstire, s-a organizat şi „o grădină de ornament" (grădină de flori, în suprafaţă de două pogoane), care urma să aibă şi „o florărie, adică o cultură de plante şi în timpul ernei, afară de grădina botanică, de pepiniere, de pomi roditori, de garduri vii şi de duzi şi chiar de arbori forestieri cari încep a se urzi aci, chiar după acum în pămîntul dintre monastire şi sat" [62].

Pe cîmpul de experienţă („ferma experimentală"), în suprafaţă de un pogon, au fost cultivate diferite soiuri de cereale, în diferite cantităţi [63].

Deoarece pămîntul fermei încă nu fusese delimitat, iar directorul şcolii nu luase în stăpînire decît o parte din el, lucrările agricole, cu excepţia înfiinţării grădinii de legume, au început abia în primăvara anului 1868 [64]. In acest an, potrivit unor date înaintate ministerului de către directorul şcolii, au existat următoarele culturi: 32 de pogoane cu grîu, 10 cu orz, 25 cu rapiţă, 100 cu porumb, dintre care 30 cultivate de fermă, iar 70 prin învoială de către ţărani (din trei, una), 8½ pogoane semănate în toamna lui 1868, 70 de pogoane necultivate, pe care locuitorii din jur şi-au învoit vitele la păşune, 30 de pogoane livede naturală, 1 pogon ferma experimentală, 2 pogoane grădina de ornament, 5 pogoane grădina de legume [65].

Neavînd la dispoziţie toate cele 300 de pogoane ce i se cuveneau, lipsită de capital, de vite de muncă, de maşini şi unelte perfecţionate „cu care să se facă un lucru mult mai bun şi mai eftin decît lucrul obţinut de cultivatorii de prin prejur" (aceştia — e vorba de marii proprietari — şi

[61] „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2118.

[62] *Ibidem.* Vezi şi Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 4.

[63] Ibidem.

[64] Ibidem, dos. 477/1869, f. 141; vezi şi *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură...*, în „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2118.

[65] *Tablou resumativ de cheltuelile şi venitul esploataţiunei fermei-şcoale de la Balta-Verde (Craiova) pe anul 1868* (Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 4). Cifrele date de inspectorul general Ion Ionescu diferă; în raportul său sînt trecute, ca lucrări executate (parte cu bani, parte cu cele 2 perechi de viţe cumpărate de director), următoarele: 19 pogoane cu grîu de primăvară, 13 orz, 24 cu rapiţă de primăvară, 35 cu porumb, 5 pogoane grădină, 37 de pogoane fineaţă (loc. cit.).

www.dacoromanica.ro

introduseseră plugul perfecţionat), lipsită de mijloacele necesare îmbunătăţirii pămîntului, curăţirii lui de buruienile ce-l infestaseră, era firesc ca ferma şcolii, rezumîndu-se la o cultură obişnuită, fără a aplica nici o rotaţie şi nici un asolament, să obţină rezultate submediocre, care nu puteau „exercita vreo influenţă salutară asupra agriculturei, scopul suprem al fermei-şcoale" [66].

Se pare că nici stupina, care avea 10 stupi, şi, mai ales, nici „păsărăria" n-au făcut în primul an progrese vrednice de luat în seamă [67]. Rezultate modeste a obţinut şi atelierul [68].

In munca de organizare şi dezvoltare, şcoala de la Balta-Verde a întîmpinat, chiar de la început, greutăţi deosebit de mari, care au influenţat negativ atît desfăşurarea învăţămîntului, cît şi exploatarea fermei.

Una din cele mai grele şi mai complicate probleme de rezolvat, nu numai în primul, dar şi în anii următori, a constituit-o problema delimitării pămîntului. Aşa cum s-a mai amintit, moşia statului Balta-Verde, mai înainte proprietate a mănăstirii Jitia, a fost arendată în 1867, cu condiţia să se oprească 300 de pogoane acolo unde guvernul va găsi de cuviinţă [69]. Inspectorul general de agricultură Ion Ionescu, trimis de minister la faţa locului, a avut drept principiu în alegerea acestor pogoane ca „pămîntul fermei să fie deosebit de acel dat în arendă". Cele 300 de pogoane au fost stabilite astfel „ca să nu jignească venitul moşiei şi să nu fie cel mai mic amestic între pămîntul arendaşului şi pămîntul oprit pe seama şcoalei" [70].

Intervenţia Ministerului Finanţelor (moşiile statului erau arendate de către acest minister) la Prefectura judeţului Dolj ca cele 300 de pogoane să fie puse la dispoziţia directorului şcolii, potrivit cu limitele fixate de Ministerul Agriculturii [71], a rămas fără nici un rezultat. In primăvara anului 1868, locurile încă nu erau predate. După multe insistenţe ale directorului [72], a fost trimis inginerul judeţului, care a început măsurătoarea, jalonînd, în prima zi, punctele de delimitare [73]. La această lucrare au fost de faţă atît adevăratul arendaş, monahul Daniel, fost egumen al mănăstirii Jitia, cît şi Theodor Pavlovici, pretinsul arendaş, pe numele căruia figura moşia, deoarece Daniel, ca monah, nu avea dreptul să aibă îndelet-

[66] *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură...* (loc. cit.).

[67] *Tablou resumativ de cheltuielile şi venitul esploataţiunei fermei-şcoale de la Balta-Verde (Craiova) pe anul 1868* (Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 4).

[68] S-au construit, printre altele, 16 pluguri, dintre care 7 cu rotile, 9 grape, 1 căruţă, 4 stupi. Vezi *Lista de machinele şi instrumentele construite la atelierul de la fermaşcoală de la Balta-Verde (Craiova) pe 1868* (Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 10).

[69] *Despre infiinţarea fermei şi instalarea ei*, în *Espunerea dării de seamă a fermei-şcoale de la Balta-Verde—Craiova pe anul espirat 1869* (Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 141).

[70] *Ibidem;* vezi şi *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură...*

[71] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 145/1867, f. 134.

[72] Vezi adresele directorului şcolii nr. 65 din 20 martie, 77 din 17 aprilie şi 93 din 6 mai 1868 (Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 61, 70 şi 77).

[73] Ibidem, f. 119.

www.dacoromanica.ro

niciri lucrative [74]. Arendaşul a încuviinţat „fixarea măegelor pe puncte", avînd doar pretenţia să i se lase un drum de doi stînjeni pe marginea bălţii, necesar exploatării trestiei, şi să i se restituie cinci pogoane din via mănăstirii. Tranzacţiunea propusă de arendaş a fost, ulterior, la cererea directorului, aprobată de Ministerul Agriculturii [75]. Aşadar, se părea că problema delimitării definitive a locurilor şcolii va fi în sfîrşit rezolvată. Dar, lucru ciudat, inginerul judeţului a întrerupt măsurătoarea chiar a doua zi, părăsind lucrarea [76]. Profitînd de aceste întîrzieri şi tărăgănări, ale căror cauze erau mai mult decît suspecte, arendaşul, deşi recunoştea limitele fixate, a început a se întinde peste pămîntul cuvenit şcolii [77], reclamînd, în acelaşi timp, pe director care i-ar fi „atacat livezile şi balta" [78].

In raportul său, pe care l-am mai amintit, întocmit în urma inspecţiei făcute la şcoala de la Balta-Verde, Ion Ionescu lua într-un mod categoric apărarea şcolii, cerea Ministerului Agriculturii să trimită un inginer care „să măsoare pămîntul dintre hotarele indicate", „ca să se curme odată relele uneltiri ale arendaşului" [79].

In septembrie 1868 a fost trimis, însă de către Ministerul Finanţelor, un inginer hotarnic [80]; delimitarea executată a fost contestată de directorul şcolii, care aducea acuzaţii grave inginerului, pentru că s-ar fi unit cu arendaşul. Se cerea, urgent, instituirea unei comisii [81]. Comisia, alcătuită din prefectul judeţului, inginerul şef al „Serviciului de ponţi şi şosele, circumscripţia II" şi avocatul public [82], a stabilit că inginerul hotarnic s-a ţinut numai de numărul pogoanelor", amestecînd locurile şcolii cu ale arendaşului [83]. Concluziile ei — care respectau principiul aplicat de inspectorul general Ion Ionescu încă de la început, din 1867 cînd a ales locurile, au fost aprobate de către Ministerul Agriculturii ce comunica Prefecturii de Dolj „să ia măsuri pentru a delimita întocmai pămîntul şcolii" [84], pe cînd Ministerul de Finanţe ordona „delimitarea conform pla-

---

[74] Vezi adresa nr. 122, din 13 iunie 1868 a directorului şcolii catre prefectul judeţului Dolj (Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 119 şi 161).

[75] *Despre înfiinţarea fermei şi instalarea ei...* (Arh. ist. centr., Min. agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477 1869, f. 141); vezi şi *Raportul d-lui inspectore generale de agri ultura...*, în „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2 118.

[76] *Despre înfiinţarea fermei şi instalarea ei...* (Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 141).

[77] Ibidem.

[78] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 108. Intr-un raport (nr. 137 din 6 iulie 1868) directorul şcolii susţinea, de asemenea, ca monahul arendaş a venit să ridice cu forţa magazia, pătulul şi materialul bordeiului ce se aflau pe cuprinsul moşiei; atunci cînd directorul a reclamat subprefectului de ocol, acesta i-a răspuns ca arendaş este T. Pavlovici, nu monahul Daniel (ibidem, f. 161).

[79] *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură...*, în „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2 118.

[80] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 205.

[81] Ibidem, f. 235 şi 236.

[82] Ibidem, f. 242.

[83] Ibidem.

[84] Ibidem, f. 257.

www.dacoromanica.ro

nului întocmit" de inginerul hotarnic trimis de el [85]. Aceste două ordine contradictorii făceau să se amîne din nou rezolvarea problemei delimitării pămîntului, ceea ce va constitui o mare greutate în activitatea şcolii în anul următor şi va aduce grave prejudicii prestigiului şi autorităţii sale în conflictul cu arendaşul celeilalte părţi din moşia Balta-Verde.

A doua problemă, care a constituit de asemenea o mare greutate în activitatea şcolii şi care nu s-a putut rezolva nici în primul an, nici în anii următori, a fost asigurarea numărului de elevi stabilit pentru a frecventa cursurile teoretice şi practice. Prin decretul de organizare a fermelor-şcoli din toamna anului 1867, numărul elevilor era fixat la 36 (6 pentru atelier) [86]. Încă 4 elevi (2 pentru agricultură şi 2 pentru atelier), bursieri ai Consiliului judeţean, trebuiau luaţi numai din judeţul Dolj [87]. Existau speranţe că nu vor fi dificultăţi, mai ales la început, în a doua jumătate a lunii septembrie, cînd, dintr-o serie de judeţe, unii tineri se şi prezentaseră la Craiova, alţii urmau să sosească. Din Gorj, de exemplu, veniseră 4, din Mehedinţi se anunţa trimiterea a 7 tineri deja selecţionaţi dintr-un număr mai mare, din Romanaţi şi Vîlcea cîte 3. [88]

Intr-un raport din 13 noiembrie 1867, Ion Ionescu aducea la cunoştinţa Ministerului Agriculturii că atît în judeţul Dolj, cît şi în Mehedinţi, pretutindeni pe unde a umblat, „proprietarii şi arendaşii, moşnenii şi ţăranii împroprietăriţi" cu care a stat de vorbă şi-au manifestat bucuria şi recunoştinţa pentru „înfiinţarea stabilimentului de instrucţiune agricole" ce răspundea „la adevăratele lor trebuinţe" [89].

Dar toate aceste speranţe s-au spulberat în scurt timp. Mulţi tineri care fuseseră aleşi au renunţat. Alţii cu greu au putut fi strînşi la şcoală. In noiembrie 1867 erau 26 ; în decembrie 32 elevi [90]. Abia în luna ianuarie 1868 s-a ajuns la un număr de 36 de elevi [91]. Numărul acesta a început însă chiar în luna următoare să scadă, întîi într-un ritm lent, apoi din ce în ce mai rapid, cifra cea mai mică — 15 — înregistrîndu-se în luna septembrie [92]. Ingrijorător era mai ales faptul că la examenele din august

---

[85] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 255.

[86] „Monitorul...", nr. 197 din 1/13 septembrie 1867, p. 1 037.

[87] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 20 şi 49.

[88] Ibidem, dos. 145/1867, f. 31, 34, 37, 42, 54.

[89] *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură...*, în „Monitorul...", nr. 256 din 15/27 noiembrie 1867, p. 1 264. Vezi şi „Adevarul" (Craiova), an. I, nr. 9 din 26 februarie 1867, p. 1.

[90] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 461/1869, f. 24.

[91] *Tablou resumator pentru întreţinerea elevilor fermei-şcoale de la Craiova pe 1868* (ibidem, f. 26). O situaţie întocmită la 10 ianuarie 1868 indică un număr de 34 de elevi din judeţele Vlaşca, Ialomiţa, Gorj, Vîlcea, Romanaţi, Mehedinţi, Muscel, Olt, Teleorman, Argeş, Dolj. Cei mai mulţi erau din judeţele Dolj (6), Mehedinţi, Gorj, Romanaţi (cîte 4). Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 3.

[92] Iată, după *Tabloul resumator pentru întreţinerea elevilor...*, evoluţia frecvenţei pe luni în 1868 ; ianuarie 36 ; februarie şi martie 35 ; aprilie 30 ; mai şi iunie 25 ; iulie 18 ; august 16 ; septembrie 15 ; octombrie 17 ; noiembrie şi decembrie 19. Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 461/1869, f. 26.

www.dacoromanica.ro

1868 s-au prezentat doar 10 elevi [93]. Chiar din primele luni ale înființării școlii — noiembrie și decembrie 1867 — au existat cazuri cînd unii elevi au fost admiși de „comisia esaminatorie" și doar după două-trei zile „au și dosit din școală". Asemenea cazuri de fugă, de „dezertare", au continuat și în lunile următoare [94]. Pentru completarea locurilor vacante, conducerea școlii a trimis — uneori la intervale foarte scurte — numeroase adrese și rapoarte Prefecturii de Dolj și Ministerului Agriculturii, care, la rîndul lor, au intervenit dînd ordine subprefecților din Dolj, respectiv prefecților din județele oltene, precum și celor din Muscel, Olt, Argeș să grăbească trimiterea tinerilor pe care îi vor convinge să urmeze școala [95].

Cu toate insistențele directorului și intervențiile și ordinele date de Ministerul Agriculturii și Prefectura județului Dolj, problema asigurării numărului de elevi stabilit a rămas permanent o problemă acută, de nerezolvat. Situația se agravase deoarece în școala agricolă de la Balta-Verde au fost admiși de comisia examinatoare — indulgentă mai ales atunci cînd era incompletă — și elevi foarte slab pregătiți, care nu erau „destoinici a urma cursurile", „neputînd unii nici chiar a scrie" [96]. Probabil că din rîndul acestora s-au înregistrat cele mai multe dezertări, unii chiar afirmînd că pleacă „din cauza examenelor" [97]. Nu este de neglijat nici faptul că tinerii elevi, crescuți într-o anumită libertate, obișnuiți cu viața din sat, cu munca la cîmp în aer liber, suportau foarte greu disciplina severă din școală, programul strict, potrivit căruia erau reținuți zilnic în camere pentru studiu, anul școlar prelungit, fără vacanță [98]. O importanță hotărîtoare avea însă felul în care era organizată activitatea elevilor. În afară de participarea la cursurile teoretice și practice, aceștia aveau în același timp obligația — stabilită prin decretul privind înființarea celor două școli (de la Balta-Verde și Galata) — de a munci efectiv pe cele 300 de pogoane în profitul directorului, care era, totodată, și arendașul moșiei fermei. Munca în folosul directorului era, în fond, o muncă de argat, deși

---

[93] Trei elevi nu s-au prezentat la examene pentru că erau bolnavi, iar alți trei pentru că erau noi. Vezi *Raportul d-lui inspectore generale de agricultură...*, în „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2 118.

[94] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 16/1868, f. 20, 33, 34 și dos. 52/1868, f. 28, 30, 51, 58, 59, 67, 74, 110.

[95] Ibidem, dos. 16/1868, f. 40 și dos. 52/1868, f. 20, 21, 49, 113, 118, 142, 243, 244 și 281.

[96] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 12. În legătură cu această situație, direcțiunea școlii a cerut prefecturii să convoace pentru 14 ianuarie 1868 „comisiunea esaminatorie completă" pentru „a face un esamen general de toți elevii după care să se poată clasifica în două sau trei categorii" (ibidem); însă chiar a doua zi prefectul județului anunța pe directorul școlii că, „luînd înțelegere" cu membrii care au compus juriul examinator, aceștia au fost de părere să nu se mai facă examenul general (ibidem, f. 13).

[97] Ibidem, f. 110.

[98] Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 19; Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 52/1868, f. 110.

www.dacoromanica.ro

Ion Ionescu sublinia — în urma inspecției făcute în august 1868 — că elevii „sînt foarte de departe de a fi tratați ca argați" [99]. La toate acestea se mai adăugau și alte greutăți [100].

*

In asemenea condiții grele, dar și cu o anumită experiență acumulată, a început și s-a desfășurat activitatea școlii în cel de-al doilea an. Progresele studiilor teoretice, mai ales, au fost evidente [101]. La cursul de agricultură din anul școlar 1868/1869, de exemplu, s-au predat de către profesor (care era chiar directorul școlii) probleme deosebit de importante privind ridicarea fertilității solului, sporirea producției vegetale prin aplicarea unor metode agrotehnice înaintate, cultivarea plantelor tehnice: „despre știința pămînturilor" (diviziunea, compoziția, calitatea, destinația pămînturilor); despre îngrășăminte (vegetale, animale, mixte) și amendamente; „despre lucrările ce au de bază a dispune pămîntul la cultură" (arături, semănături, lucrări de întreținere); „despre știința plantelor folositoare și cultura lor specială" („plantele cultivate în cîmp ale căror grîne serv la alimentațiunea omului", „plantele cultivate în cîmp ale căror rădăcini, fructe și foi serv la alimentația omului", „plantele cultivate pentru foloase industriale și economice: plantele uleioase, ațoase și vopsitoare"); despre plantele furajere (pășuni, livezi naturale, livezi artificiale); despre asolamente [102]. Și lecțiile de grădinărie au cuprins probleme importante, care au constituit capitole speciale ale cursului (de exemplu capitolele despre „operațiuni relative la semănat și transplantat" și „cultura specială a legumelor") [103]. Același lucru în ceea ce privește pomologia [104].

Răspunsurile date de elevi la agricultură și grădinărie — arăta Ion Ionescu în urma inspecției făcute la școală, cînd a și asistat la examenele ținute în zilele de 21, 22 și 23 iulie 1869 — „au produs cea mai deplină convingere că atît ei, cît și profesorii lor și-au îndeplinit datoria cu sfințeniă și că se silesc a ridica școala la înalta ei misiune" [105]. De asemenea, elevii s-au prezentat foarte bine pregătiți la examenul de aritmetică și geometrie: răspunsurile — sublinia Ion Ionescu — „nu pot să nu fi satisfăcut și pe cel mai aspru esaminator" [106]. La apicultură însă, „pe cît erau

[99] „Monitorul...", nr. 245 din 31 octombrie/12 noiembrie 1868, p. 2 118.

[100] Clădirea veche a mănăstirii nu corespundea exigențelor unui internat de școală: încăperile în care locuiau elevii aveau tavanul prea jos și puțină aerație; clădirea era înconjurată de baltă cu apă stătătoare, datorită căreia în lunile de vară aproape toți elevii și personalul școlii se îmbolnăveau de friguri (vezi procesul-verbal încheiat la 14 iunie 1869 de comisia de medici care a inspectat școala. Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 80).

[101] In clasa I s-a predat agricultura, grădinăria, zootehnia generală, aritmetica și geometria, iar în clasa a II-a agricultura, grădinăria, zootehnia, măsurarea pămîntului, apicultura și contabilitatea. Ibidem, f. 116.

[102] *Programa cursului de agricultură predat în anul școlar 1868/69*, ibidem, f. 119 și 120.

[103] Ibidem, f. 122.

[104] Ibidem, f. 123.

[105] Vezi *Raportul nr. 65 din 25 iulie 1869 al inspectorului general de agricultură Ion Ionescu*, trimis din Craiova Ministerului Agriculturii (ibidem, f. 117).

[106] Ibidem, f. 116.

www.dacoromanica.ro

de brilante răspunsurile de tecst ale elevilor, pe atît era materia şi rău predată şi rău concepută, apicultorul nefiind la înălţimea misiunii ce i s-a dat" şi neavînd „însuşirele cerute de pedagogie de la un profesor" [107]. Şi contabilitatea a lăsat foarte mult de dorit, din toate punctele de vedere. Ion Ionescu are cuvinte foarte grele pentru contabil, atît în ce priveşte „însuşirele de a fi învăţător", cît şi în ceea ce priveşte ţinerea contabilităţii fermei, unde a constatat „confusiunea şi haosul ce-l produce orice nemernic ce se găseşte pus a mania cifrele pe care... le încurcă de nimene nu mai ştie cum să le descurce" [108]. Cursul de „veterinariă" era, ca şi în anul precedent, la începutul lui; „dacă nu se vor lua măsurile cuvenite — aprecia Ion Ionescu — apoi tot la început va fi" [109].

In general, învăţămîntul teoretic s-a rezumat mai mult la textele predate de profesori şi mai puţin la însemnările şi notele pe care, potrivit instrucţiunilor ministerului, erau obligaţi să le ia elevii şi pe care directorul sau subdirectorul trebuiau „să le corigese" [110].

In ceea ce priveşte învăţămîntul practic — „fundamentul fermei-şcoale" — rezultate deosebite s-au obţinut mai ales „la munca grădinăriei şi pomologiei", care era „pe cea mai sigură şi mai bună cale de progres" [111].

Ca şi în anul precedent, inspectorul general a avut numai cuvinte de laudă pentru horticultură, „această agricultură perfectă", care „scoate din pămînt veniturile cele mai mari". Deoarece ferma-şcoală, lipsită de pămîntul ce i se cuvenea, nu începuse lucrările „de mare cultură" — problema delimitării terenului încă nu fusese rezolvată —, ea „şi-a pus toată puterea" în „cele ale grădinăriei" şi „a făcut o cultură horticolă de model în toate privirile" începînd chiar „ameliorăţiuni fonciere de o mare însemnătate" [112]. Grădinăria, pomologia, şi cultura duzilor, „bine croite" mergeau „şi mai bine încă". În afară de grădina de legume, a cărei suprafaţă se pare că a crescut în cel de-al doilea an la 10 pogoane, şi a cărei „cultură progresivă şi înavuţitoare" a servit permanent „la învăţămîntul practic al elevilor şi la esemplu de dat grădinarilor români", în afară de „plantaţiunea de 700 duzi toţi frumoşi şi bine prinşi", s-a mai înfiinţat o grădină de pomi fructiferi din cele mai alese şi mai renumite varietăţi, aduşi din străinătate şi plantaţi în primăvara anului 1869, precum şi „o şcoală de pomi" din puieţi şi seminţe aduse tot din străinătate, s-au plantat 238 de bucăţi de fragi, smeură, coacăzi, agrişi, „600 saduri sparanghel", au continuat lucrările în „grădina de ornament" şi în cîmpul de experienţă (ferma experimentală) [113]. Toate acestea demonstrau că în

[107] Arh. ist. centrala. Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 116.
[108] Ibidem, f. 117.
[109] Ibidem.
[110] Ibidem, f. 116.
[111] Ibidem, f. 115.
[112] Ibidem, f. 114.
[113] Ibidem, f. 114 şi 115. Vezi *Espunerea Dării de seamă a Fermei-Şcoale de la Balta-Verde — Craiova pe anul espirat 1869* (Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 143, 144). Vezi şi *Tabel resumativ de cheltuelile şi venitul esploataţiunei fermei-şcoale de la Balta-Verde (Craiova) pe anul 1869* (ibidem, dos. 523/1871, f. 10).

www.dacoromanica.ro

acele ramuri unde conducerea școlii avea posibilitatea să-și desfășoare în mod liber inițiativa, voința și puterea de muncă, rezultatele obținute — deși într-un timp relativ scurt — erau deosebite.

În cel de-al doilea an, ca și în primul, ferma școlii n-a putut face o adevărată cultură mare, în cîmp, nici introduce rotația, asolamentul, diferite metode agrotehnice avansate, rezumîndu-se și de data aceasta la o cultură obișnuită, rudimentară. Cauzele esențiale: nerezolvarea, în continuare, a problemei delimitării locurilor (arendașul luase din nou, cu forța, și alte pogoane din pămîntul școlii); lipsa mașinilor agricole; lipsa animalelor de muncă (ferma școlii n-a avut niciodată mai mult de patru atelaje) [114].

Cu toate acestea s-a reușit să se cultive unele suprafețe: 8,50 pogoane cu grîu de toamnă, 25 de pogoane cu orz, 5 pogoane cu ovăz [115]. Muncile agricole, atît în grădina de legume și în grădina de pomi, cît și în „cultura mare", cu excepția a 50 de pogoane de porumb date cu învoială la țărani: din trei, una [116] — s-au făcut cu elevi, argați, zileri [117].

În ce privește atelierul, rezultatele au fost, într-o anumită măsură, mai bune ca în anul precedent [118]. Atelierul, ca, de altfel, și ferma propriu-zisă, a obținut în primul și în al doilea an unele beneficii [119].

Oricît de modeste, rezultatele fermei, fără să mai amintim succesele deosebite obținute în grădina de legume, contribuiseră la creșterea urii arendașului. Acesta se îndărătnicea să nu renunțe la cele 300 de pogoane puse la dispoziția școlii din moșia pe care ar fi vrut s-o arendeze singur, în întregime. Pentru a lovi în școală, el va continua, cu perseverență, atacurile împotriva conducerii acesteia, mai ales că directorul, care dăduse cu învoială țăranilor (ca islaz pentru vite sau ca locuri de muncă în dijmă) un număr de pogoane din pămîntul școlii, îi făcea și direct concurență. Profitînd de amînarea delimitării terenului, de lipsa de fermitate și formalitățile birocratice ale celor două ministere — și în primul rînd ale Ministerului de Finanțe —, de faptul că aceste ministere s-au pus foarte tîrziu de acord, ordinele Ministerului Agriculturii contrazicînd pe

---

[114] Vezi *Espunerea dării de seamă...* (ibidem, dos. 477/1869, f. 143) și *Tabel resumativ... pe 1869* (ibidem, dos. 523/1871, f. 2).

[115] Exista unele nepotriviri de cifre privind aceste suprafețe, date de raportul inspectorului general Ion Ionescu din iulie 1869 (ibidem, dos. 477/1869, f. 115), expunerea darii de seamă (ibidem, f. 144) și de tabelul rezumativ pe 1869 (ibidem, dos. 523/1871, f. 7); noi am folosit datele din tabel care ni s-au parut mai complete.

[116] Ibidem, dos. 523/1871, f. 7.

[117] De exemplu, la grădina de legume (pe 6 pogoane) elevii au lucrat 789½ zile, argații 94½, iar zilerii 361 de zile; în grădina de pomi (2 pogoane) elevii au lucrat 72½ zile, argații 2 și zilerii 134 de zile; la cultura grîului s-au efectuat 121½ zile de catre elevi, 12 de catre argați, 26 de catre zileri, iar la cultura orzului (în 5 din cele 25 de pogoane s-a semănat și lucernă pentru vite) 138 de zile de catre elevi, 18½ de catre argați, 223 de catre zileri; cîmpul de experiența (1 pogon) a fost muncit numai cu elevi (80 de zile) și zileri (25½ zile) (ibidem, f. 6, 7).

[118] S-au construit, de exemplu, 12 pluguri cu rotile, 8 grape cu dinți de fier, 1 extirpator cu 7 fiare; au fost începute, fara însa a fi terminate: 22 de pluguri, 5 prășitoare, o mașină de semănat rapiță etc. Vezi *Lista de machinele și instrumentele construite la atelierul de la ferma-școală Balta-Verde (Craiova) pe 1869* (ibidem, f. 10).

[119] Ibidem, dos. 523/1871, f. 5 și 7—10.

www.dacoromanica.ro

cele ale Ministerului Finanţelor şi invers, arendaşul, lăsat în voia sa şi sprijinit, credem noi, în afară de anumiţi oameni politici locali cu mare influenţă (avocatul G. Chiţu) şi de unele elemente din Ministerul de Finanţe [120], a înaintat cu forţa pe pământul şcolii, pînă a ajuns la o distanţă de 300 şi chiar 100 de stînjeni de localul acesteia [121]. Plugurile care arau lîngă şcoală au fost oprite de oamenii arendaşului, elevii insultaţi, ameninţaţi, izgoniţi [122]. Atunci cînd — în urma dispoziţiilor prefectului — a venit un inginer să întocmească planul locurilor şcolii, arendaşul a trimis oameni înarmaţi cu ciomege care au dat „toate măegele jos" şi au izgonit elevii care au încercat să le ridice din nou [123]. Reclamaţiile împotriva directorului şcolii adresate de arendaş prefectului judeţului erau menite să ascundă abuzurile şi manevrele sale [124]. In sfîrşit, după multe stăruinţe ale directorului şcolii [125] şi intervenţii ale prefectului judeţului („Vă rog în interesul general — telegrafia prefectul P. Broşteanu către Ministerul Agriculturii — terminaţi această chestie, a se da locurile conform limitelor indicate de dv., altfel desfiinţaţi şcoala, căci cheltuielile rămîn vane cînd şcoala este împiedicată a prospera" [126]), problema delimitării locurilor a fost trimisă, în urma înţelegerii intervenite între cele două ministere, Consiliului de avocaţi, care, prin Jurnalul nr. 52 din 5 iunie 1869, a dat dreptate şcolii, arendaşul fiind obligat să primească delimitarea aşa cum a fixat-o inspectorul general Ion Ionescu (cu excepţia grădinii, unde a intervenit tranzacţia între director şi arendaş) [127]. La 15 iulie 1869, directorul şcolii „s-a instalat în posesiunea acelor 300 de pogoane", „după cum dorea" [128]. Intrigile şi uneltirile arendaşului însă, în loc să înceteze, s-au intensificat: proteste la prefectură declinînd competinţa administraţiei, învoieli cu ţăranii cărora li s-a dat să lucreze pămîntul şcolii, trimiterea directorului în judecată [129]. Hotărîrea din 22 august 1869 a judelui de pace al Ocolului II a dat dreptate arendaşului T. Pavlovici, obligînd pe directorul şcolii a se mărgini în posesiunea acelor 300 de pogoane după planul întocmit de inginerul hotarnic trimis de Ministerul de Finanţe, plan care, aşa cum s-a arătat mai înainte, era în favoarea arendaşului şi amesteca locurile rămase acestuia cu cele ale şcolii [130]. Impotriva acestei hotărîri s-a

[120] Este interesant de observat că şi cu prilejul încheierii contractului între Ministerul de Finanţe şi arendaş, la început, „din scăpare de vedere nu s-a trecut şi condiţiunea specială prevazută în condica de licitaţie, adică de a lăsa pentru şcoala de agricultură 300 de pogoane loc arabil din trupul moşiei fără veri o plată" (Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 51/1867, f. 247).

[121] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 33, 46.

[122] Ibidem, f. 34.

[123] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 114/1869, f. 40, 41. Vezi şi procesul-verbal încheiat la primarie (ibidem, f. 50).

[124] Ibidem, f. 42, 47.

[125] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 32, 33, 34, 46, 53, 63.

[126] Raport telegrafic nr. 4 048 din 3 mai 1869 (ibidem, f. 66).

[127] Ibidem, f. 71, 72.

[128] Ibidem, f. 162, 168. Vezi şi Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 114/1869, f. 72.

[129] Arh. ist. centr., Min. Agriculturii R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 87, 163—165, 177, 207, 208.

[130] Ibidem, f. 212.

www.dacoromanica.ro

făcut bineînţeles apel [131], dar toate aceste intrigi şi prigoniri cu care era hărţuită conducerea şcolii şi care făceau ca şi acum, după atîta vreme de la înfiinţare, ferma-şcoală să nu poată avea o cultură mare raţională, progresivă şi să fie în aceeaşi stare ca la început — căci „pe un pămînt necontenit bîntuit" nu se putea întemeia o adevărată cultură — au avut o „înrîurire pernicioasă" nu numai în ce priveşte lucrările agricole şi rentabilitatea fermei, ci şi în ce priveşte bunul mers al şcolii, prestigiul şi autoritatea ei [132]. S-a dezlănţuit o adevărată campanie de calomnii, menită să demonstreze „că şcoala merge rău, că se cheltuiesc în curată perdere banii ţării, că directorul este un hoţiu" [133]. Se prea poate ca demisia în bloc pe care profesorii şcolii şi-au dat-o la 17 iulie, deci la două zile după ce se luase în primire pămîntul şcolii, şi chiar în ajunul examenelor — în prima zi, la 21 iulie, ei nici n-au luat parte la examinarea elevilor — să aibă ca principală cauză uneltirile şi intrigile arendaşului. Această demisie ar fi avut menirea să constituie cel mai temeinic argument că situaţia şcolii era într-adevăr dezastruoasă — dacă înşişi profesorii ei au demisionat cu toţii — şi că directorul trebuia neapărat înlocuit. Într-o telegramă adresată la 19/31 iulie Ministerului Agriculturii, profesorii arătau că şcoala ar fi fost adusă „într-o stare deplorabilă" de către director [134]. La rîndul său, directorul, încunoştinţa Ministerul Agriculturii de atitudinea de indisciplină a funcţionarilor, de faptul că aceştia nu-şi îndeplineau cu exactitate atribuţiile serviciului ; subdirectorul G. Bohoreanu mai ales, care urma să fie îndepărtat încă din anul precedent, era acuzat de lucruri deosebit de grave : nepăsare faţă de interesele şcolii, spirit de revoltă, atrăgînd de partea sa şi pe ceilalţi, înţelegere cu duşmanul cel mai neîmpăcat al şcolii — arendaşul celeilalte părţi de moşie — care îl şi plătea şi căruia nu numai că i-ar fi comunicat toate lucrările din cancelarie, dar chiar i-ar fi predat unele hîrtii care lipsesc. Directorul insista să fie înlocuiţi toţi amploiaţii, acceptîndu-li-se demisia [135]. In raportul său către Ministerul Agriculturii [136], inspectorul general Ion Ionescu se arăta intransigent faţă de critica neîntemeiată a amploiaţilor, care şi-au călcat datoria calomniind „omul pus în capul instituţiunii", acuzîndu-l că „n-a făcut lucrări de îmbunătăţiri agricole ce nu sînt cu putinţă a se face nici de către geniurile cele mai mari ale agriculturii moderne". „Scopul amploiaţilor — sublinia el — este darea afară a directorelui" [137]. In acelaşi timp, inspectorul general dezaproba atitudinea directorului, care, „văzîndu-se bătut din toate părţile", n-a avut „iscusinţa a vedea de unde s-a stîrnit vîntul ce-l bate" şi „i-a chemat cu asprime" pe amploiaţi, făcîndu-i şi pe ei răspunzători de campania dezlănţuită împotriva lui [138].

---

[131] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 195. 204.
[132] Vezi raportul nr. 65 din iulie 1869 al inspectorului general Ion Ionescu (ibidem, f. 114).
[133] Ibidem.
[134] Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 105.
[135] Ibidem, f. 106 şi 107
[136] Nr. 67, trimis din Craiova, la 25 iulie 1869 (ibidem, f. 118).
[137] Ibidem.
[138] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

In urma intervenției în primul rînd a lui Ion Ionescu, precum și în urma stăruințelor prefectului județului, conflictul a fost aplanat [139].

Deși neînțelegerile dintre director și restul personalului au fost deocamdată, cel puțin aparent, înlăturate, ele au dat o grea lovitură fermei-școli și vor avea urmări grave pentru însăși existența acesteia. Cunoscînd manifestările și substratul acestui conflict, prevăzîndu-i urmările, Ion Ionescu era îndreptățit să dea semnalul de alarmă, atrăgînd atenția că „ministerul este dator a neutraliza efectul și esemplul cel rău ce l-au dat elevilor niște amploiați ce s-au ridicat în contra mai marelui lor" [140]. Același scop — a contribui la neutralizarea „exemplului cel rău" — l-a avut, credem noi, și intervenția sa pe lîngă Ministerul Agriculturii ca să se aducă mulțumiri atît directorului și grădinarului, pentru succesele obținute în ce privește învățămîntul și realizarea unor beneficii, cît și prefectului județului (P. Broșteanu) pentru ajutorul dat școlii [141], ceea ce ministerul a și făcut [142]. De altfel, credem că Ministerul Agriculturii își însușise întocmai opiniile inspectorului general Ion Ionescu atunci cînd considera școala prigonită și o punea sub directa priveghere a prefectului, dîndu-i acestuia dispoziții ca, în înțelegere cu directorul, „să o țină apărată de loviturile ce i s-au dat și care continuă a i se da" [143].

Era nevoie de sprijin și ajutor — material în primul rînd, dar și moral — cu atît mai mult cu cît directorul, copleșit de loviturile primite, hotărîse la un moment dat, să-și părăsească postul [144].

In afară de intrigile și abuzurile din partea arendașului, școala trebuia să facă față și altor greutăți, care, în comparație cu anul precedent, căpătaseră amploare. Cu toate insistențele directorului — rapoarte, adrese, către minister și către prefectură —, cu toate intervențiile prefecturii și ordinele ministerului [145], numărul necesar de elevi (36, în afară de cei 4 „pe compta" Comitetului județean Dolj) era departe de a se completa, mai ales în primele opt luni [146]. Știrile despre lipsurile și dezordinele din școală trecuseră, mult exagerate, și în satele județelor vecine, purtate mai ales de elevii care fugiseră și ai căror părinți preferau să plătească cheltuielile făcute decît să-i întoarcă la școală; motivele: elevii nu erau bine

---

[139] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 118. Vezi și f. 114. Vezi și Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 114/1869, f. 84 și 85.

[140] Vezi raportul nr. 67 din 25 iulie 1869. Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 118.

[141] Vezi raportul nr. 65 din 25 iulie 1869 (ibidem, f. 116, 117).

[142] Vezi nota Ministerului Agriculturii nr. 5 829 din 31 iulie 1869, prin care se aduc mulțumiri directorului și grădinarului, atrăgîndu-se atenția asupra lipsurilor serviciului contabilității (ibidem, f. 133); vezi și nota nr. 5 830 din 1 august 1869 prin care se aduc mulțumiri prefectului județului Dolj (ibidem, f. 134).

[143] Vezi nota nr. 756 din 31 ianuarie 1870 a Ministerului Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor publice către prefectul județului Dolj (Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 86 1870, f. 5), cf. ordinul nr. 6 870 din 5 septembrie 1870 (ibidem, dos. 114/1869, f. 115).

[144] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 114.

[145] Ibidem, f. 15, 83, 84, 159, 161, 172, 174, 191, 214. Vezi și Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 114/1869, f. 1, 88, 120, 121.

[146] Iată evoluția, pe luni, a numărului de elevi prezenți la școală în 1869: ianuarie 25, februarie 27, martie, aprilie, mai 25, iunie 22, iulie 21, august 22, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie 30 (Arh. ist. centr. Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 461/1869, f. 103).

www.dacoromanica.ro

trataţi nici în ce priveşte hrana, nici în ce priveşte învăţămîntul, fiind supuşi la munci peste puterile lor [147]. Toate acestea au făcut să scadă exigenţele la primire, nemaiţinîndu-se seama decît într-o anumită măsură de profesiunea părinţilor, locul naşterii, etatea şi studiile elevilor, de faptul că — pentru a fi eficiente — cursurile trebuiau să înceapă la aceeaşi dată pentru toţi elevii din aceeaşi clasă [148].

In asemenea condiţii deosebit de dificile, cînd, în mod obiectiv, nu existau posibilităţi pentru a asigura o elementară omogenitate — diferenţa de vîrstă între elevi era de la 1 pînă la 5 ani, unii aveau patru clase primare, alţii trei sau chiar două, unii veneau de la începutul anului, alţii cîteva luni mai tîrziu, sau chiar aproape de sfîrşit [149] — candidaţi care să întrunească toate condiţiile cerute şi care să şi dorească a se înscrie neputîndu-se găsi, s-a preconizat ca numărul necesar de elevi să se ia dintre recruţii traşi la sorţi pentru contingentul armatei [150]. Aceşti recruţi erau destinaţi celor trei ferme-şcoli: Balta-Verde (Craiova), Galata (Iaşi) şi Herăstrău (Bucureşti) [151]. Potrivit proiectului de lege întocmit, timpul de trei ani, cît se stabilise să rămînă fiecare tînăr în şcoală, se considera drept serviciu militar. In afară de cursuri teoretice agricole, se prevedea şi instrucţie militară. Un sergent din armată, ataşat pe lîngă fiecare fermă-şcoală, trebuia să aibă în grijă disciplina elevilor şi să-i înveţe mînuirea armelor şi exerciţiile militare. Se prevedea, de asemenea, că programul învăţămîntului se va întocmi astfel încît o oră pe zi să fie rezervată exerciţiilor militare, iar de două ori în fiecare lună elevii vor ieşi la cîmp împreună cu armata din garnizoană, pentru a deprinde în practică toate exerciţiile necesare unui soldat [152]. Pînă la urmă, proiectul de lege n-a mai fost luat în considerare, renunţîndu-se la recruţi [153]; alte propuneri

---

147 Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 1, 183. Ancheta facuta, din ordinul Ministerului Agriculturii, de catre prefectul judeţului, a constatat ca aceste motive erau neîntemeiate (ibidem, f. 2, 19).

148 Este semnificativă, din acest punct de vedere, următoarea situaţie a elevilor prezenţi la examenul general din iulie 1869: din totalul de 20 de elevi (unele situaţii date cifra 21 — vezi mai sus nota 146), în clasa I erau 6, în clasa a II-a 8, la atelierul de fierărie 6; în ce priveşte profesiunea părinţilor, 16 erau agricultori, 1 — învăţator, 1 — preot, 1 — arhitect, 1 — slujbaş; locul naşterii (districtul): Dolj — 5, Romanaţi — 2, Rîmnicu-Vâlcea — 4, Gorj, — 2, Mehedinţi — 1, Olt — 1, Argeş — 2, Muscel —2, Ilfov — 1; etatea: 16 ani — 2 elevi, 17 ani — 5, 18 ani — 5, 19 ani — 7, 21 ani — 1; studiile făcute: patru clase primare — 9 elevi, trei clase — 8, două clase — 2 elevi (din datele pe care le-am avut la îndemînă n-am putut preciza studiile unui elev); data intrarii în şcoală a elevilor din clasa I: iulie 1868 — 1 elev, septembrie 1868 — 2, octombrie 1868 1, decembrie 1868 — 1, martie 1869 — 1; data intrării în şcoală a elevilor din clasa a II-a: noiembrie 1867 — 5, decembrie 1867 — 2, februarie 1868 — 1; data intrării elevilor de la atelier: noiembrie 1867 — 2, decembrie 1867 — 2, februarie 1868 — 1, martie 1869 — 1 (ibidem, f. 130, 131, 132).

149 Ibidem.

150 Ibidem, dos. 477/1869, f. 17.

151 Ibidem.

152 Ibidem, dos. 489/1869, f. 8; vezi şi f. 10.

153 Ibidem, dos. 477/1869, f. 30.

www.dacoromanica.ro

nici n-au fost luate în discuție, de exemplu aceea potrivit căreia învățătorii să fie obligați a trece întîi cursurile teoretice și practice din ferme-școli [154].

*

Cel de-al treilea an de existență al școlii de la Balta-Verde n-a adus, credem noi, schimbări evidente în ce privește înlăturarea neajunsurilor și greutăților ; nu s-au observat, de asemenea, progrese substanțiale nici în predarea cursurilor teoretice sau în învățămîntul practic, nici în ce privește rezultatele muncilor agricole. Prin desființarea postului de inspector-general de agricultură, școala de la Balta-Verde pierduse pe cel mai consecvent sprijinitor al ei : Ion Ionescu. Comisia examinatoare — din ea făcea parte și P. S. Aurelian [155] — instituită de către Ministerul Agriculturii ca să asiste la examenele elevilor și să studieze starea moșiei pe care se afla ferma-școală a făcut în linii mari, aproape aceleași constatări, ca și Ion Ionescu în primii doi ani cînd a asistat la examene și a analizat activitatea școlii și fermei propriu-zise. S-au menționat — foarte pe scurt și într-un stil foarte reținut — cursurile predate bine : agricultura, grădinăria, aritmetica și contabilitatea, geometria cu arpentajul, la care și răspunsurile elevilor au fost mulțumitoare ; s-a criticat cu asprime cursul de „veterinăriă" (confuz, neinteligibil pentru elevi, terminologie restrînsă) și de economie rurală (nepotrivit pentru scopul școlii și pregătirea elevilor, propunîndu-se ca în locul lui să se dea, în cadrul cursului de agricultură sau contabilitate, unele noțiuni privind munca agricolă, retribuția lucrătorilor, costul și venitul „deosebitelor produceri agricole") ; s-au făcut și alte observații critice : unele cursuri sînt prea întinse (aritmetica, grădinăria partea relativă la grădinile de ornament), altele incomplete (agricultura — se recomanda ca în cadrul acesteia să se predea noțiuni cît de elementare asupra principalelor mașini agricole, construcțiilor de case rurale, grajduri, oierii). In general, învățămîntul teoretic era apreciat ca mulțumitor ; se cerea însă Ministerului Agriculturii anularea ordinului nr. 1 696 din 5 martie 1868, pentru ca în felul acesta să se revină la programul inițial, în care nu erau prevăzute o serie de materii : noțiuni de fizică, de chimie, botanica populară [156].

La examenul de „învățămînt practic", mulți dintre elevi au executat cu succes cositul, semănatul, altoitul ; ca și în ceilalți ani s-au prezentat însă slab la arătură, datorită lipsei vitelor de muncă : ferma nu dispunea decît de o pereche și ar fi trebuit să aibă cel puțin trei sau patru pluguri cu cîte patru boi [157].

In ceea ce privește exploatarea fermei, se simte pe alocuri, în constatările comisiei, un anumit ton lipsit de obiectivitate, uneori abia perceptibil, alteori evident. Intr-adevăr, deși cele relatate corespundeau, într-o mare măsură, realității — o bună parte din pămîntul fermei era cultivat

[154] Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 30.
[155] Vezi *Prescript-verbale,* încheiat la 29 iulie 1870 și semnat de N. Jioju, P. S. Aurelian, Petru Opreanu, în „Monitorul...", nr. 202 din 16/28 septembrie 1870, p. 978.
[156] Ibidem, p. 977.
[157] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

prin învoială de către țărani, nu exista un asolament și o rotație a culturilor, lacună regretabilă, cu atît mai mult cu cît, pentru experiența elevilor, s-ar fi putut pune în aplicare un asolament și o rotație rațională chiar pe o suprafață restrînsă —, totuși se ignorau complet cauzele esențiale ale neajunsurilor și greutăților : nici acum, după trei ani de la înființare, locurile cuvenite școlii nu erau încă delimitate, cheltuielile făcute cu aceste locuri fiind nesigure datorită abuzurilor arendașului vecin [158]; lipseau fondurile necesare pentru introducerea mașinilor agricole și pentru cumpărarea atelajelor ; brațele de muncă erau insuficiente, pentru că elevii nu puteau cuprinde tot pămîntul școlii, chiar dacă, deocamdată, nu fusese luat, în întregime, în posesiune.

Rezultatele grădinii, de care Ion Ionescu fusese entuziasmat de cîte ori vizitase școala, deși se recunoștea că plantele cultivate s-au „găsit de o calitate foarte mulțumitoare și variată", erau în mod vădit minimalizate. Comisia considera, de exemplu, că, în comparație cu pămîntul cultivat de către elevi, „s-a dat o prea mare întindere culturei de legume", care, oricît de folositoare, constituia „o cultură accesorie a unei exploatațiuni agricole", și își exprima părerea că ar fi fost mai bine să se facă un lot experimental cultivat regulat cu principalele plante de grădină [159]. Dacă grădinăria era socotită „cultură accesorie", în schimb se sublinia necesitatea unei fînețe irigate și introducerea creșterii viermilor de mătase, îndeletnicire specifică femeilor și care nu-și avea rațiunea într-o fermă-școală de băieți [160]. Afirmațiile potrivit cărora pomologia „mai că nu există" și că ar trebui să se înființeze și „o școală de pomi" [161] nu corespundeau realității : acestea existau — așa cum s-a arătat mai înainte — încă din primul an.

In sfîrșit, la concluzie, printre altele, comisia venea cu propunerea să se completeze numărul de elevi, iar în ce privește pămîntul școlii să i se dea acesteia „toată întinderea cuprinsă între ferma-școală și baltă, pînă unde încep locurile țăranilor, iară diferința pînă la 300 de pogoane dincolo de baltă, unde va alege directorele" ; pînă la această delimitare directorul trebuia să cultive locurile pe care le avea în primire [162]. De intrigile și încălcările săvîrșite de către arendaș nici măcar nu se amintea.

Bazat pe toate aceste opinii, pe care le aprobase în întregime, Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice trimitea, la 6 septembrie 1870, directorului școlii de la Balta-Verde un ordin (nr. 6 690) redactat în termeni foarte severi, în care trecînd peste aprecierile pozitive ale comisiei, făcea doar observații critice, unele dintre ele mult mai accentuate și exagerate sau chiar cu totul neîntemeiate : erau într-o anumită măsură negate progresele obținute în învățămîntul teoretic și practic, se afirma că exploatarea fermei s-ar fi mărginit „numai într-o cultură de

---

[158] „Monitorul...", nr. 202 din 16/28 septembrie 1870, p. 977. Cf. raportul nr. 2 din 12 ianuarie 1871 al directorului școlii de la Balta-Verde către Ministerul Agriculturii. Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 3.

[159] Vezi *Prescript-verbale...*, în „Monitorul...", nr. 202 din 16/28 septembrie 1870, p. 977.

[160] Ibidem, p. 977, 978.

[161] Ibidem, p. 977.

[162] Ibidem, p. 978.

www.dacoromanica.ro

legumi", iar stupina, grădina de pomi cu pepiniera și cîmpul de experiență „în care să se cultive o colecțiune de plante agricoli" ar fi lipsit cu desăvîrșire [163]. Exprimînd „completa nemulțumire din partea ministerului", ordinul invita pe director ca în timpul cel mai scurt posibil să declare dacă vrea să îndeplinească toate îmbunătățirile arătate și în ce termen. Numai cu asemenea condiții și după constatarea lor de către o nouă comisie, guvernul va putea continua sacrificiile ce le face pentru întreținerea școlii. În caz contrar, va fi silit „a lua de oficiu măsurile cuvenite pentru a face să înceteze starea actuală" [164]. Se prea poate ca în ceea ce privește adoptarea tonului acestui ordin, care era un adevărat ultimatum, să fi influențat și P. S. Aurelian, nu numai ca membru al comisiei, la redactarea acelui *Prescript-verbale,* dar și prin noi relatări privind constatările acesteia [165].

Felul cum au fost întocmite cele două materiale — procesul-verbal al comisiei și ordinul ministerului — care puneau accentul pe obiecțiile critice, unele nedrepte, ignorau sau minimalizau realizările școlii (pentru care chiar ministerul trimisese cu un an înainte mulțumiri) și mai ales faptul că aceste materiale au fost făcute cunoscute unui public larg, prin apariția lor în „Monitorul oficial" din 16/28 septembrie, au precipitat lucrurile ducînd la demoralizarea completă a directorului și la intensificarea intrigilor urzite, încă de la început, de către arendașul moșiei [166]. În plus, ferma școlii suferise mari pagube din cauza calamităților naturale (ca și în anul precedent, apele Jiului revărsat inundaseră suprafețe întinse din terenul de cultură), iar ministerul, cu toate intervențiile, nu aprobase nici un fel de despăgubiri [167]. Delăsarea directorului și indiferența profesorilor, care nu așteptau decît momentul favorabil pentru îndepărtarea celui dintîi, au avut urmări dezastruoase pentru școală. Cursurile teoretice încetaseră și nu puteau fi reluate, deoarece nu se făcuse aprovizionarea cu lemne de foc, iar unele camere erau fără geamuri și fără sobe ; locul de grădină rămăsese necultivat și părăsit ; atelierul de fierărie nu mai funcționa încă din vară, pentru că lipseau cărbunii ; elevii se plîngeau de hrana insuficientă, iar pentru a se încălzi tăiaseră copacii bătrîni ce mărgineau aleea școlii [168].

Toate aceste grave deficiențe, pe lîngă altele imaginare (directorul si-ar fi însușit o sumă de bani, de exemplu) [169], au fost aduse de către elevi la cunoștința prefectului județului printr-o petiție îndreptată împotriva directorului, socotit singurul vinovat. Petiția — în care se relata că

[163] Vezi *Ordinul d-lui ministru al agriculturei, comerciului și lucrărilor publice catre D. directore al fermei-școale de la Balta-Verde,* în „Monitorul...", nr. 202 din 16/28 septembrie 1870, p. 977. Cf. *Espunere asupra Dării de seamă... pe anul 1869,* Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 477/1869, f. 140 ; ibidem, dos. 523 1871, f. 4, 7, 10.

[164] Vezi *Ordinul d-lui ministru al agriculturei...,* în „Monitorul...", nr. 202 din 16/28 septembrie 1870, p. 977.

[165] Cf. Raportul nr. 9 din 5 martie 1871 al directorului școlii către Ministerul Agriculturii, în care se face aluzie la unul din membrii comisiei, probabil P. S. Aurelian, „gelos de progresele" școlii (Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 28).

[166] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 1—3, 27 29.

[167] Ibidem, dos. 477 1869, f. 42, 43, 45 și dos. 523 1871, f. 3.

[168] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 86 supliment 1870, f. 18 și 19.

[169] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

elevii nu sînt întreținuți în condițiile prescrise de regulamentul de organizare, iar directorul susține că nu primește nimic de la minister și ceea ce face este din capitalul său — a fost întocmită, credem noi, fie de subdirector, fie la sugestia lui [170]. Este semnificativă, din acest punct de vedere, rugămintea adresată, în final, prefectului: „...Mai înainte de a dezerta noi din școală cu toți, să binevoiți a face cele de cuviință că nu mai putem suferi cu asemenea om, sau a-l depărta, sau a dezerta noi" [171].

Altă petiție, cu un conținut aproximativ asemănător, fusese trimisă Ministerului Agriculturii.

La 30 noiembrie, P. Măinescu, prefectul județului Dolj, anunța telegrafic pe Ministrul de Interne că în ziua de 27 noiembrie avusese loc un incident la școala de agricultură: elevii, „revoltîndu-se, au ridicat steaguri roșii, au alarmat clopotele, manifestîndu-se contra directorelui și profesorilor, pretecstînd lipsa bunului trai. După indirecte informații, acestea ar fi produsul unor intrigi a se provoca disolvarea școlii pentru pămîntul de care dispune" [172]. Totodată, prefectul anunța că a numit o comisie de anchetă, compusă din directorul prefecturii și un membru al Consiliului permanent, care să cerceteze cazul la fața locului, în prezența directorului școlii și a celorlalți profesori [173].

Ministerul Agriculturii a rînduit și el o anchetă: prefectul județului, împreună cu inginerul șef al circumscripției II, trebuiau să meargă la Balta-Verde și, cercetînd cu de-amănuntul plîngerile elevilor, să arate în ce măsură directorul a îndeplinit prevederile regulamentului, precum și starea în care se află școala; se trimiteau, în copie, petiția elevilor și regulamentul școlii, precizîndu-se că statul este obligat să plătească numai „personalul de învățătură și subvenția pentru susținerea celor 36 elevi cu suma de 800 lei vechi pentru fiecare" [174].

La 11 decembrie 1870 s-au primit procesele-verbale încheiate de subprefectul plășii Ocolu, directorul prefecturii și reprezentantul Comitetului permanent; deoarece între ultimele două existau divergențe în expunerea faptelor, ministerul n-a luat nici o măsură, așteptînd rezultatul anchetei hotărîte de el [175]. La rîndul său, directorul școlii informa ministerul despre felul cum s-au petrecut incidentele, cerînd destituirea subdirectorului și îndepărtarea a șapte elevi care „s-au dovedit a fi fost instigatorii acelei răscoale" [176]. În sfîrșit, la 4 ianuarie 1871, a ajuns la minister și rezultatul anchetei făcute de prefect și inginerul șef. Procesul-verbal, încheiat în ziua de 21 decembrie 1870 de aceștia, relata greutățile și neajunsurile din școală, scotea în evidență faptul că directorul nu dispunea de nici un capital: mijloacele pecuniare nu-i permiteau să aducă îmbunătățiri, mai ales după pagubele suferite din cauza inundațiilor. În concluzie,

170 Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 86 supliment/1870, f. 1, 2.
171 Ibidem, f. 2.
172 Ibidem, f. 3.
173 Ibidem, f. 2. 3.
174 Ibidem, f. 8.
175 Arh. ist. centr., Min. Agriculturii R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 15.
176 Ibidem.

www.dacoromanica.ro

se sublinia în mod deosebit că „această instituțiune (școala — *Gh. C.*) urmează, din toate punctele de vedere, a fi nu numai menținută, dar și încurajată" ; de asemenea, se recomandau măsuri de îndreptare : stabilirea unei bune administrații ; tot ceea ce privea îmbrăcămintea și hrana elevilor, reparațiunea localului să fie încredințate unui comitet compus din directorul școlii, unul din membrii Comitetului permanent, un proprietar de moșie, un delegat al Ministerului Agriculturii (sau chiar inginerul șef al circumscripției), care „să și elaboreze și supue la aprobare orice regleme nte reclamate de împrejurări și localitate și să privegheze ca atît regulamentul de administrație, cît și programele de învățămînt să se aplice punctualmente" ; localul și moșia penitenciarului Bucovăț, al cărui contract de arendare tocmai expira, să fie cedate școlii, iar locurile actuale ale acesteia, care sînt supuse inundațiilor și „pentru care sînt destui amatori a le lua, să se dea altei persoane" [177]. Această ultimă propunere venea însă și în întîmpinarea dorințelor arendașului. Prefectul județului și inginerul șef al circumscripției nu făceau însă nici o mențiune despre destituirea subdirectorului și îndepărtarea celor șapte elevi „instigatori" [178]. Ministerul Agriculturii a decis, la 28 ianuarie 1871, o nouă anchetă. Prefectul a primit ordin să facă singur cercetările și să comunice : cine sînt instigatorii, pentru a fi imediat îndepărtați ; în ce măsură directorul își îndeplinește îndatoririle, „precum și starea stabilimentului" ; îmbunătățirile ce pot fi făcute, ca școala să corespundă scopului pentru care a fost înființată [179]. Ancheta a fost tergiversată aproape două luni [180], între timp fusese înlocuit și prefectul județului. Constatările noului prefect, E. Mincu, — la Balta-Verde el s-a dus însoțit de primul președinte al Curții de apel, de un alt membru de la curte, de avocatul statului, de un membru al Consiliului general județean etc., mai toți proprietari în județ [181] — confirmau datele cunoscute. In interesul menținerii „ordinii și esemplarității" — arăta prefectul, în raportul său —, patru elevi, care luaseră „o parte mai activă și mai directă la răscoală", urmau să fie îndepărtați. Răscoala a avut „de motiv", în parte, lipsa de tact și neglijența directorului, care n-a dat atenție, continuu, supravegherii elevilor ; fără instigarea subdirectorului G. Bohoreanu — el a îndemnat și aițiat pe elevi la nesupunere și dezordine, cu scopul de a-l înlocui pe director — nu ar fi fost însă posibile incidentele care au adus școala într-o stare deplorabilă. S-a observat și din partea celorlalți profesori multă nepăsare. De aici și indisciplina, neîncrederea, lipsa de respect a elevilor față de profesori. Dacă aceștia, împreună cu subdirectorul, și-ar fi făcut datoria, ar fi izbutit să prevină sau cel puțin să oprească scenele reprobabile [182]. In încheiere,

[177] Arh. ist. centr., Min. Agriculturii R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 15. Arh. st. Oltenia. Pref. jud. Dolj, dos. 86 supliment/1870, f. 19, 20.
[178] Ibidem.
[179] Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 86 supliment/1870, f. 27.
[180] Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 21, 25, 47.
[181] Vezi raportul nr. 2016 din 19/31 martie 1871, al prefectului jud. Dolj, către Ministerul Agriculturii. Ibidem, f. 49.
[182] Ibidem, f. 49, 50.

www.dacoromanica.ro

raportul conchidea : „Ferma şcoală de la Balta-Verde se află astăzi într-o stare de dezorganizare şi de decădere completă ; este imposibile ca în condiţiunile şi cu personalul profesorale actual să poată merge spre îndreptare şi a produce veri un folos. Asemenea este de trebuinţă pentru o bună exploatare ca directorele să poată dispune de un fond, în lipsă de care nu poate avea nici vite, nici instrumentele necesarie. Pre lîngă acestea, trebuesc luate măsuri de supraveghiare în scop de a cerceta cît mai des dacă se execută toate dispoşiţiile regulamentului şi starea de îngrijire şi cultură a elevilor“ [183].

Observaţiile şi concluziile raportului întocmit de prefectul judeţului Dolj erau pe deplin întemeiate [184]. Ministerul Agriculturii însă n-a ţinut, în general, seama de ele. În toată această lungă perioadă, de aproape trei luni de zile cît a durat de la „răscoala“ elevilor, cînd s-au constituit anchete peste anchete, cînd directorul, pe de o parte, şi ceilalţi profesori, pe de alta, au trimis, unul după altul, rapoarte şi memorii, acuzîndu-se reciproc [185], iar ministerul, în loc să urgenteze, tergiversa luarea de măsuri, şcoala exista numai cu numele : elevii o considerau doar un local de găzduit, restul timpului îl petreceau pe străzile oraşului Craiova, directorul aproape că îşi părăsise postul, ceilalţi profesori nu făceau nici ei nimic, deşi se apropia vremea lucrărilor de primăvară [186].

In sfîrşit, la 5 aprilie 1871, sub guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu, ministrul secretar de stat ad interim la Departamentul Agriculturii, Comerţului şi Lucrărilor Publice, N. Kreţulescu, a venit cu o măsură radicală, de altfel singura : destituirea directorului G. Roşianu, considerat singurul vinovat (fără a se respecta însă decretul din 31 august/12 septembrie 1867 care prevedea că arendaşul director poate fi îndepărtat numai dacă trei comisii anuale vor arăta că abaterile constatate nu s-au îndreptat) şi înlocuirea lui cu Al. Greceanu, fost elev al „Şcolii agricole şi forestiere de la Hohenheim (Würtemberg)“ [187].

---

[183] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 50.

[184] Impotriva acestor observaţii şi concluzii profesorii au protestat energic, luînd apărarea subdirectorului şi aducînd acuzaţii prefectului care ar fi făcut cercetarea superficial şi ar fi părtinit pe director. Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 52—54.

[185] Ibidem, f. 15, 26, 27—29, 30, 40, 48, 52—54.

[186] Ibidem, f. 26, 30.

[187] Ibidem, f. 56—58 ; ibidem, dos. 531/1871, f. 118. Pentru neplata arenzii — aceasta n-a fost fixată de la început din cauza tărăgănelilor birocratice ale Ministerului Agriculturii (Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 114/1869, f. 35, 94—96 şi dos. 86/1870, f. 31, 35) — şi pentru nerestituirea a 14 000 de lei vechi, daţi pentru înzestrarea atelierului (suma trebuia înapoiată treptat în 10 ani), precum şi pentru alte despăgubiri, Ministerul Agriculturii a luat măsuri ca averea fostului director să fie sechestrată (Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 71, 136) G. Roşianu, la rîndul său, se va adresa justiţiei. Procesul va continua şi în anii următori. In 1873, statul avea două procese cu fostul director : unul intentat împotriva sa şi altul intentat de el împotriva lui Roşianu (ibidem, dos. 523/1871, f. 198, 199, 234 ; dos. 542/1872, f. 68—72, 99—101 ; dos. 566/1873. f. 1—6, 10.

www.dacoromanica.ro

Noul director — care, se pare, era un apropiat al ministrului Kreţulescu [188] şi care, cu aprobarea acestuia, va fi mai mult plecat [189] (îi ţinea locul subdirectorul G. Bohoreanu ce acţionase atîta pentru înlăturarea fostului director) — a cerut, de la început, ca din cele 300 de pogoane destinate şcolii să poată subînchiria 250 pe seama statului, iar celelalte 50 de pogoane să rămînă pe seama şcolii; de asemenea, şcoala să fie dotată cu cel puţin un plug şi patru vite de muncă [190]. Ministerul i-a aprobat şi subarendarea celor 250 de pogoane, şi cumpărarea atelajelor cerute [191].

Dar şcoala de la Balta-Verde nu s-a mai putut redresa. Deşi va mai dura, agonizînd, aproape un an — zbătîndu-se cu aceleaşi vechi greutăţi (între care neasigurarea numărului de elevi avea acum cea mai mare pondere [192]) şi lipsită de un ajutor efectiv pentru a depăşi criza prin care trecea soarta ei era totuşi pecetluită. După încercări nereuşite de strămutare a şcolii în localul grădinii Bibescu [193], la Segarcea [194], Bucovăţ (penitenciarul de aici ar fi fost transferat într-o clădire a mănăstirii Brîncoveni [195]), la Sadova, Strehaia, Gura Motrului [196], s-a stabilit, în cele din urmă, pentru noua instalare a fermei-şcoli, moşia Vatra schitului Popînzăleşti (judeţul Romanaţi), proprietatea statului [197]; planurile de noi construcţii şi de reparaţii a celor vechi au fost întocmite [198] la sfîrşitul lunii ianuarie 1872. Şcoala n-a mai apucat a se strămuta la Popînzăleşti: Adunarea deputaţilor a suprimat din bugetul anului 1872 sumele necesare pentru reparaţiile localului şi instalarea şcolii, iar din bugetul anului viitor sumele destinate întreţinerii şcolii [199]. In urma referatului Ministerului Agriculturii [200], Consiliul de Miniştri, în şedinţa din 17 iunie 1872, a hotărît ca şcoala de la Balta-Verde să se desfiinţeze cu începere de la 15 iulie 1872; după examene, elevii care nu-şi terminaseră studiile urmau

---

188 Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 242—243.

189 Ibidem, f. 164, 165 şi dos. 531/1871, f. 22.

190 Ibidem, dos. 523/1871, f. 63, 64.

191 Ibidem, f. 65 67, 80, 81.

192 Ibidem, dos. 523/1871, f. 137, 139, 141, 168, 186, 210, 221, 251, 276 şi dos. 542/1872, f. 2, 3, 28, 30, 75. Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 150 1871, f. 6, 19, 21, 25, 31 şi dos. 151/1872, f. 1.

193 Arh. st. Oltenia, Pref. jud. Dolj, dos. 150/1871, f. 29.

194 Ibidem.

195 Arh. ist. centr., Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 523/1871, f. 103—105, 166, 167.

196 Ibidem, f. 200.

197 Ibidem, f. 197, 201, 222 şi dos. 542/1872, f. 16.

198 Ibidem, dos. 542/1872, f. 39, 40, 42—48.

199 Ibidem, dos. 540 1872, f. 94.

200 Este semnificativ faptul că referatul Ministerului Agriculturii (nr. 6 448 din 16 iunie 1872) către Consiliul de Miniştri arată ca principală cauză a desfiinţării faptul că şcoala „a fost rău administrata de Directorele ce a avut", dînd întreaga vină pe G. Roşianu şi aducînd ca argumente observaţiile critice făcute de comisia examinatoare în 1870, deci cu doi ani în urma (ibidem, f. 103—105).

www.dacoromanica.ro

să fie transferaţi la şcoala de la Herăstrău [201]. Examenele s-au terminat la 6/18 iulie, iar ultimele formalităţi de predare a arhivei şcolii de la Balta-Verde — Craiova s-au încheiat [202] la 9 august 1872.

*

Şcoala agricolă de la Balta-Verde, menită să servească progresului agriculturii române în condiţiile noilor relaţii de producţie ce se dezvoltau după reforma agrară din 1864, nu şi-a atins scopul. Cei aproape cinci ani de existenţă ai acestei şcoli au demonstrat în primul rînd că era foarte greu ca experienţa fermelor-şcoli din Franţa, unde revoluţia burgheză nimicise complet relaţiile feudale, iar proprietatea capitalistă se consolidase definitiv, să poată fi aplicată creator (cu toate eforturile depuse de Ion Ionescu de la Brad) în România, unde proprietatea moşierească era încă puternică, iar rămăşiţele feudale frînau progresul economic al ţării. Ferma-şcoală de la Balta-Verde a fost un sistem hibrid de învăţămînt, ce îmbina şcoala propriu-zisă cu ferma model, concepută nu ca o fermă experimentală, care să aibă un rol didactic, ci ca o întreprindere particulară, capitalistă, bazată pe relaţii de exploatare în care elevii lucrau ca adevăraţi argaţi. Experienţa de la Balta-Verde a demonstrat de asemenea că, în condiţiile în care conducerea era concentrată în mîna unei singure persoane, în acelaşi timp director de şcoală şi arendaş al unei ferme cu o moşie de 300 de pogoane, în mod inevitabil se ajungea ori la neglijarea învăţămîntului, ori la nesocotirea propriilor interese legate de administrarea fermei ce trebuia să devină rentabilă, „înavuţitoare". La aceasta s-a adăugat faptul că postul de director-arendaş, ce presupunea obţinerea unor mari profituri, a fost ţinta invidiei unor subalterni, în special a subdirectorului, care voia să ocupe acest post.

De cînd a luat fiinţă şi pînă cînd a fost desfiinţată, şcoala de la Balta-Verde n-a putut rezolva problema recrutării elevilor. Foarte puţini fii de ţărani doreau să urmeze cursurile şcolii de agricultură. În primul rînd, elevii înzestraţi care absolveau patru clase primare şi care aveau şi posibilităţi materiale se înscriau la liceul de băieţi din Craiova sau la seminarul teologic. Cei care ar fi vrut să vină ca bursieri la Balta-Verde imediat după absolvirea cursului primar nu puteau fi primiţi, deoarece nu aveau încă 16 ani împliniţi, condiţie esenţială, pentru că în ferma-şcoală elevii erau obligaţi să muncească efectiv fie la muncile agricole din cîmp sau grădină, fie la atelier. Pentru un tînăr care a terminat şcoala primară în urmă cu trei, patru şi chiar cinci ani, era foarte dificil, după o întrerupere atît de mare, să asimileze o serie de noţiuni teoretice, să se deprindă cu viaţa cazonă de internat.

În plus, dacă în timpul şcolii argăţeau în profitul directorului, după absolvirea şcolii, elevii nu întrezăreau de multe ori decît perspectiva de a

[201] Arh. ist. centrală, Min. Agriculturii, R.E.A.Z., dos. 540/1872, f. 113, 114.
[202] Ibidem, f. 125.

www.dacoromanica.ro

se întoarce acasă, în sat, în mijlocul părinților și să muncească mai departe pe parcela de pămînt — dacă aceștia primiseră la împroprietărire — sau pe moșia proprietarului.

Amintim că și locul în care s-a instalat școala a fost rău ales: risipit în mai multe părți, plin de smîrcuri, de nisipiști, supus inundațiilor.

La toate aceste greutăți, mai mult sau mai puțin obiective, s-au adăugat altele: insuficienta experiență și greșelile directorului, atitudinea celorlalți profesori instigați de arendaș, intrigile și uneltirile acestuia.

In asemenea împrejurări era cu atît mai necesar sprijinul efectiv și direct din partea statului și în ce privește apărarea școlii împotriva loviturilor date de arendaș, și în ce privește înzestrarea ei cu mașini și unelte agricole, cu fonduri pentru cumpărarea de vite de muncă și de producție.

Dar toate guvernele care s-au perindat în această perioadă la cîrma țării au dat dovadă de aceeași nepăsare. Singurul sprijinitor și apărător consecvent al școlii de la Balta-Verde, atîta timp cît a avut posibilitatea ca inspector-general de agricultură, a fost Ion Ionescu de la Brad, care considera „că cu toate piedicele, intrigile și dihoniele, bunul este mai covîrșitor decît răul și, prin urmare, instituțiunea aceasta nu merită a fi ștearsă de pe fața pămîntului României". Concluzia aceasta este și a noastră: școala nu trebuia desființată.

www.dacoromanica.ro

ECONOMIA DOMENIULUI FEUDAL DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ LA INCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1800—1830)

DE

S. COLUMBEANU

Intr-un studiu publicat asupra relațiilor agrare din Țara Românească și Moldova în perioada 1740—1848, se face constatarea că pînă în prezent „n-avem decît foarte puține monografii consacrate unor mari domenii" [1]. Intr-adevăr, avem la dispoziție doar un număr restrîns de date privind întinderea suprafețelor cultivate ale domeniului, veniturile realizate din vînzarea diferitelor categorii de produse, cheltuielile legate de exploatarea și administrarea moșiilor. Or, asemenea date sînt deosebit de necesare, deoarece ele ne oferă criteriul după care putem aprecia mai sigur gradul de exploatare al țărănimii [2].

In lucrările mai vechi care se ocupă cu raporturile agrare dintre stăpînii de moșii și țărani, problema producției și a veniturilor domeniului în perioada 1750—1848 este doar foarte vag amintită sau pur și simplu ignorată. R. Rosetti, în cunoscuta sa carte consacrată problemei agrare din Moldova, în partea a III-a, care tratează perioada 1742—1828, nu dă decît cîteva cifre privind producția unei singure moșii, Miclăușeni (Roman), moșie asupra căreia vom reveni mai pe larg [3]. Gh. Panu, cîțiva ani mai tîrziu, încearcă să explice sporirea obligațiilor de clacă prin dezvoltarea producției moșiilor, solicitată de necesitățile unui export de grîne crescînd la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Dar Gh. Panu nu ilustrează prin nici un argument documentar, de ordin

[1] Acad. A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 354.

[2] *Ibidem.*

[3] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, tom. I, București, 1907, p. 358 359, nota 1.

„STUDII", tomul 18, nr. 2, p. 323—351, 1965.

www.dacoromanica.ro

cantitativ, această „dezvoltare extraordinară" — cum o caracterizează el — a culturii cerealelor [4]. Iar după primul război mondial I. C. Filitti, în lucrarea sa de sinteză privind regimul proprietății solului pînă la legea rurală din 1864, nu pomenește nimic despre producția domeniului feudal în secolul al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, element care ar fi ajutat la explicarea obligațiilor țăranilor clăcași despre care I. C. Filitti vorbește în această carte [5].

După 23 August 1944, istoriografia noastră marxistă, în lucrările consacrate cercetării relațiilor agrare în perioada descompunerii feudalismului, a dat o atenție mai mare problemelor legate de producția agricolă și de economia domeniului. La baza informației privind producția agricolă în general au stat cronicile, diferitele relatări ale străinilor privind principatele (impresii de călătorie, descrieri politice-economice, rapoarte consulare), precum și unele date statistice referitoare la recolte și la exportul de cereale către Poartă. În ce privește considerațiile asupra economiei domeniului propriu-zis — inclusiv cele din volumul al III-lea al tratatului *Istoria României* — acestea s-au bazat aproape invariabil pe însemnările de venituri și cheltuieli ale moșiilor hatmanului Răducanu Roset din Moldova, publicate de R. Rosetti [6], și pe unele date asupra producției de pe moșiile boierului oltean Nicolae Glogoveanu, publicate de Nicolae Iorga [7]. Amintim că date asupra economiei domeniului feudal pe la jumătatea secolului al XVIII-lea au mai publicat Cezar Bolliac [8] în 1862 și Ioan Bogdan în 1915 [9]. În ultimii ani, revista „Studii", a publicat unele materiale privind economia domeniului feudal mănăstiresc din Țara Românească în anii 1730—1740 [10] și exploatarea moșiei Hoisești (Iași) în anii 1825—1836 [11].

Trebuie însă să recunoaștem că o asemenea bază documentară pentru reconstituirea economiei domeniului feudal în perioada descompunerii feudalismului nu poate fi considerată ca suficientă. De aceea, într-un studiu mai întins — din care prezentăm unele date și constatări în articolul de față —, am încercat să continuăm, folosind o informație mai largă, cer-

[4] Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, vol. II partea a II-a, București, 1910, p. 364 și 465—467.

[5] I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, București (1935).

[6] R. Rosetti, *Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812*, în „An. Acad. Rom.", Mem. Secț. ist., seria a II-a, tom. XXXI, 1908—1909.

[7] N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, București, 1915.

[8] C. Bolliac, *Monastirile din România*, București, 1862.

[9] I. Bogdan, *Semile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. I, 1915, p. 217—279. Un studiu asupra acestor semi a fost publicat de N. Corivan și I. Grămadă, *Despre gospodăria feudală din Moldova în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, București, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 257—279.

[10] S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „Studii", XV, 1962, nr. 1, p. 111—134.

[11] Slavca Diamandi, *O gospodarie moșierească din Moldova în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Studii", IX, 1956, nr. 2 3, p. 77—90.

www.dacoromanica.ro

cetările mai vechi şi mai noi legate de studierea economiei domeniului feudal în perioada de trecere de la feudalism la capitalism. Prilejul ne-a fost oferit de descoperirea treptată, în depozitele de arhivă, a mai multor semi de socoteli de moşii boiereşti din Ţara Românească şi Moldova. Cum toate semile găsite se încadrează din punct de vedere cronologic în primele trei decenii ale secolului trecut, am circumscris şi noi tratarea temei propuse în limitele cronologice date.

In general, semile cercetate cuprind trei capitole: 1) producţia moşiilor; 2) veniturile; 3) cheltuielile. Pe baza lor vom putea urmări gradul de dezvoltare a diferitelor ramuri de producţie de pe domeniul feudal, precum şi ponderea pe care o aveau în economia domeniului rezerva seniorială şi loturile ţăranilor. Apoi vom putea vedea care erau sursele de venituri ale moşiilor, mărimea lor şi raporturile dintre ele, pentru a stabili astfel care era principalul izvor de venit al domeniului în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. In sfîrşit, capitolul cheltuieli ne va mai da prilejul să urmărim ce fel de investiţii făceau stăpînii de moşii din beneficiile realizate şi în ce măsură aceste investiţii erau productive sau nu.

*

Producţia. Inainte de a trece la prezentarea datelor privind producţia moşiilor, precizăm că, aproape fără nici o excepţie, moşiile ale căror semi le-am cercetat se găsesc aşezate în regiuni favorabile agriculturii: în locuri de şes sau pe văile apelor [12], ceea ce ne va permite să urmărim îndeosebi gradul de dezvoltare al culturii cerealelor la începutul secolului al XIX-lea.

La rubrica din semi privind producţia desprindem două categorii de date: unele care arată cantităţile de cereale realizate, fără a se specifica proveniența, şi anume cît de pe rezerva seniorială şi cît de pe loturile ţăranilor; a doua categorie de date arată în mod separat cît producea rezerva şi cît produceau loturile ţărăneşti. In ce priveşte producţia loturilor ţărăneşti, atragem atenţia că ea nu este dată ca atare, ci a putut fi determinată pe baza cantităţilor de dijmă dată de ţărani. Datele diferenţiate (rezervă, loturi) sînt extrem de importante, deoarece pe baza lor se pot stabili raporturi de mărime între producţia de pe cele două părţi ale moşiei: rezerva boierului şi loturile ţăranilor şi, în funcţie de aceste raporturi, se poate defini caracterul gospodăriilor boiereşti. In sfîrşit, tot la rubrica producţie, unele semi cuprind tabele nominale extrem de interesante cu obligaţiile de clacă pe cap de locuitor şi cu mărimea loturilor acordate fiecărui clăcaş. Asemenea date ne permit să vedem în mod amănunţit cum era organizată exploatarea domeniului şi a ţăranilor care lucrau pe el.

Din toate semile pe care le-am avut la dispoziţie, cea care ne-a oferit cele mai multe date asupra producţiei a fost seama moşiei Miclăuşeni (Roman), un adevărat registru de socoteli pe anii 1825—1828 [13]. Tabelul

[12] Caracteristicile solului fiecărei moşii au fost cercetate în *Marele dicţionar al României*, vol. I—V, Bucureşti, 1898—1902.

[13] Bibl. Acad. R.P.R., pachetul MCCCXVI, f. 3 15, 19 29, 32 v 42 şi 45 54 v.

www.dacoromanica.ro

sintetic, întocmit pe baza datelor din registru, arată că în timp de 4 ani stăpînul moşiei Miclăuşeni a obţinut următoarele cantităţi de produse (în kg) [14]:

Anul	Grîu	Porumb			Orz	Ovăz	Secară	Mei	Cînepă	
		Recolta	Uium	Total					Sămînţă	Chite
1825	58 487	8 434	41 407	49 841	13 280	10 826	8 158	420	2 346	610
1826	48 697	3 772	41 407	44 179	23 847	6 042	—	368	27 512	—
1827	55 531	3 082	44 564	47 646	46 943	—	337	92	567	159
1828	41 345	3 497	44 474	47 971	37 818	15 259	628	214	259	321
Total	205 060	18 735	131 852	149 637	121 888	32 127	9 123	1 094	31 084	1 090

Anul	In		Mazăre kg	Bob kg	Linte kg	Fasole kg	Fîn stoguri
	Sămînţă kg	Chite					
1825	322	184	2 392	322	138	1 165	101
1826	16 834	—	2 162	368	245	705	111
1827	23 264	—	1 303	567	345	920	87
1828	76	319	536	184	230	506	111
Total	40 546	503	6 393	1 641	858	3 296	410

La unele cereale ca grîu, porumb (numai cantitatea recoltată, nu şi uiumul), ovăzul, secara şi meiul, precum şi la furaje ca iarba şi fînul, se pot stabili următoarele suprafeţe (în ha) [15]:

Anul	Cereale ha						Furaje ha	
	Grîu	Porumb	Orz	Ovăz	Secară	Mei	Iarbă	Fînaţ
1825	59,4	6,7	36,6	24,1	9,3	0,5	147,6	225
1826	46	2,9	23,1	9,9	—	—	69,6	250
1827	51,4	2,4	45,3	—	2,3	0,8	159	236
1828	33,2	2,8	32,7	14,8	0,5	0,1	22	295,5
Total	195	14,8	137,7	48,8	12,1	1,4	398,2	1 006,5

[14] Cantităţile sînt date în mierţe şi dimerlii; noi le-am transformat în kilograme.
[15] Suprafeţele le-am determinat folosind tabelele din N. Suţu, *Opere economice*, Bucureşti, 1957, p. 175—176, care dau randamentul mediu pe suprafeţe, în toate ţinuturile Moldovei, la cerealele mai importante. Aceleaşi calcule ca în cazul moşiei Miclăuşeni vom face şi pentru celelalte moşii la determinarea suprafeţelor cultivate, ţinînd bineînţeles seama de randamentul mediu al diferitelor culturi din judeţul respectiv.

www.dacoromanica.ro

In privinţa destinaţiei cerealelor produse la Miclăuşeni registrul ne dă indicaţii asupra cantităţilor depozitate şi asupra cantităţilor vîndute:

Produse depozitate (în kg)

Anul	Grîu	Porumb	Orz	Secară	Mei	Cînepă		Mazare	Bob	Linte	Fasole
						Sămînţă	Chite				
1826	14 278	5 950	245	2 852	368	52 218	—	966	61	138	460
1827	1 548	106 002	—	—	1 226	444	177	720	184	92	628
1828	—	112 520	6 180	—	61	690	106	460	276	30	429
Total	15 826	224 472	6 425	2 852	1 655	53 352	283	2 146	521	260	1 517

Produse vîndute (în kg)

Anul	Grîu	Porumb	Secară	Cînepă	Fîn stoguri
1825	—	—	4 752	—	11
1826	30 672	76 650	—	920	120
1827	35 672	142 569	—	—	32
1828	8 738	9 351	—	—	24
Total	70 082	228 570	4 752	920	187

Din tabelele de mai sus rezultă că pe moşia Miclăuşeni exista în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea o producţie destul de ridicată de cereale şi de furaje, destinată în bună parte vînzării. Pe de altă parte însă, din datele privind cantităţile depozitate şi vîndute, observăm că cereala cea mai cultivată era porumbul, urmînd apoi grîul şi celelalte păioase. Deşi registrul nu o spune în mod explicit, putem deduce că cea mai mare parte a cantităţii de porumb provenea de pe loturile ţăranilor, ştiut fiind că pe acea vreme porumbul constituia hrana de bază a populaţiei ţărăneşti. La grîu, în schimb, cea mai mare parte din recoltă provenea de pe rezerva seniorială. Pentru anul 1825, pe baza datelor din registru, am putut stabili că suprafaţa cultivată cu grîu a rezervei a fost aproximativ 53 de hectare, iar suprafaţa loturilor ţărăneşti, cultivată cu aceeaşi cereală a fost doar de 6 hectare. In sfîrşit, comparînd suprafeţele cultivate cu cereale — pe care am reuşit să le determinăm [16] — cu suprafeţele destinate culturilor furajere [17], observăm că acestea din urmă depăşeau ca întindere pe primele. Se desprinde astfel constatarea că pe moşia

[16] In registru mai apar o serie de terenuri de arătură arendate sătenilor: în 1825 — 57,1 ha; în 1826 — 101 ha; în 1827 — 49 ha; în 1828 — 103,2 ha.

[17] In registru mai sînt consemnate o serie de terenuri furajere de pe care se lua dijma de fîn; conform dimensiunii medii, date în stînjeni (1 stj = 2 m), aceste terenuri erau foarte întinse: în 1825 — 3 363 stj; în 1826 — 3 133 stj; în 1827 — 2 428 stj; în 1828 — 2 039 stj.

www.dacoromanica.ro

Miclăușeni ramura agriculturii legată de creșterea animalelor avea o mare importanță. Vom vedea, pe bază de cifre precise, la capitolul consacrat veniturilor moșiilor, ce raporturi de mărime existau între cultura cerealelor și creșterea animalelor.

O altă serie de date interesante privind producția se găsesc în seama moșiei Șerbești (Neamț) pe anii 1817 1819 [18].

Cantități (în kg)

Anul	Grîu	Porumb	Orz	Ovaz	Mei	Cînepă		Bob și mazare	Fasole	Fîn stoguri
						Sămînță	Chite			
1817	28 264	145 692	21 793	13 925	—	414	—	2 453	—	93**
1818	67 524	136 030	59 396	15 796	—	—	—	—	—	75
1819	39 810	140 017	10 888	10 735	2 591	797	94	1 380*	153	86
Total	135 598	421 739	92 077	40 456	2 591	1 211	94	3 833	153	254

* Numai mazare.
** Din aceste stoguri, 5 stoguri reprezintă dijma de la locuitorii de pe moșie.

Suprafețe (în ha)

Anul	Grîu	Porumb	Orz	Ovaz	Mei	Cînepă	Fînaț
1817	32,6	141,4	26,9	17	—	0,4	299,1
1818	78,1	132,1	73,2	19,6	—	—	214,4
1819	45,9	135,9	13,3	13,1	3	1	213
Total	156,5	409,4	111,4	49,7	3	1,4	726,5

Producția de cereale și fîn pe 3 ani a moșiei Șerbești a fost repartizată după cum urmează:

— grîu: 47 899 kg semănate, consumate și vîndute; 30 660 kg depozitate; 56 997 kg stricate;

— porumb: 53 900 kg semănate și consumate; 25 923 kg vîndute; 12 204 kg stricate;

orz: 37 359 kg semănate, consumate și vîndute; 56 368 kg stricate;

— ovăz: 21 354 kg consumate și vîndute; 19 131 kg stricate;

— fîn: 120 de stoguri vîndute.

Reținem deci că din producția moșiei Șerbești luau drumul pieții unele cantități de cereale, nedeterminate însă cu precizie în seama moșiei, cu excepția porumbului, precum și importante stocuri de furaj. Remarcăm apoi că producția de porumb depășea producția tuturor celorlalte cereale luate la un loc. Pe de altă parte însă, observăm înregistrate pierderi ale

[18] Bibl. Acad. R.P.R., MCXCVI/165.

www.dacoromanica.ro

unor mari cantităţi de produse. Din cauza condiţiilor de depozitare extrem de primitive din acele timpuri — în gropi unde grăunţele putrezeau din cauza umezelii —, peste o treime din totalul produselor, aproximativ 144 000 kg, s-au stricat [19].

In afara semilor de moşii care prezintă date globale asupra producţiei [20], o altă serie de semi ne oferă date care arată în mod diferenţiat producţia rezervei senioriale şi producţia loturilor ţărăneşti, aceasta din urmă deducîndu-se din cantităţile de dijmă predate de ţărani.

Asemenea date avem la moşia Ordeşti (Fălciu) pentru anii 1824 şi 1825, la grîu, orz şi secară [21].

Cereale	Anul	Rezerva		Loturile		Total		Raport rezerva-loturi
		kg	ha	kg	ha	kg	ha	
Grîu	1 824	36 146	66,7	49 070	90,8	85 216	157,4	1/1,3
	1 825	31 638	58,5	117 013	216,7	148 651	275,2	1/3,7
Orz-Secară	1 824	1 226	2,4	9 960	19,9	11 186	22,3	1/8
Orz	1 825	14 385	28	39 873	77,4	54 258	105,4	1/2,7

In ce priveşte imaşurile şi fînaţurile, seama moşiei nu dă întinderea acestora. Ea poate fi însă dedusă cu aproximaţie pentru acele părţi de moşie la care se arată cantitatea de furaj obţinută şi numărul vitelor care pasc. [22]

	Imaş ha	Fînaţ ha			
		Rezervă	Loturi ţărani	Total	Raport rezerva-loturi
1 824	284	—	—	—	—
1 825	266	50,9	241,9	291,9	1/4,7

[19] Referitor la sistemul primitiv de depozitare, vezi P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. Constantin Caracaş (1800—1828)*, Bucureşti, 1937, p. 47; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 374.

[20] Date interesante asupra producţiei avem şi pentru moşia Budeşti (Neamţ); seama pe aprilie 1819 — aprilie 1820 înregistrează: 72 646 kg (84 ha) la grîu; 56 219 kg (54,3 ha) la porumb; 20 856 kg (25,7 ha) la orz; 11 041 kg (13,7 ha) la ovaz; 69 de stoguri de fîn (109,7 ha); la acestea se mai adauga uiumul dat de ţarani la moara boiereasca: 38 000 kg de porumb şi 2 800 kg de grîu. Din aceste produse au fost trimise spre vînzare urmatoarele cantităţi: 41 544 kg de grîu; 30 353 kg de porumb; 15 790 kg de orz şi ovaz; 22 de stoguri de fîn (cf. Bibl. Acad. R.P.R., CXXXV/207).

[21] Bibl. Acad. R.P.R., MCLXXIX/116.

[22] In 1824 s-au închiriat 2 suhaturi pentru 1 200 de oi şi un imaş pentru 400 de animale mari (Bibl. Acad. R.P.R., MCLXXIX/117). Legea fixind 1/2 falce de imaş pentru o vită mare (*Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. I, p. 56), rezulta că pentru cele 400 de animale mari s-au repartizat 250 de falci sau 284 de hectare de imaş. Pentru oi nu am putut determina suprafaţa, deoarece nu ni se arată cît loc de hrană se da pentru o oaie. Calcule identice am făcut şi pentru suprafaţa de imaş dată în 1825 pentru vite mari (Bibl. Acad. R.P.R., MCLXXIX/118), rezultînd 184,5 falci sau 266 de hectare. Determinarea suprafeţelor de fînaţ s-a facut prin calcularea prin comparaţie cu moşia Şerbeşti, unde 88 de stoguri de fîn corespund la 100 de falci (cf. Bibl. Acad. R.P.R., MCXCVI 165).

www.dacoromanica.ro

Intocmind un tabel recapitulativ al suprafeţelor pe care am reuşit să le determinăm, obţinem :

	Cereale ha	Imaş ha	Fînaţ ha
1824	179,8	284	—
1825	381,2	266	291,9

Din datele analitice ale producţiei moşiei Ordeşti rezultă că, în anii 1824 şi 1825, avem de-a face cu o producţie destul de mare de păioase. Remarcăm de asemenea că la grîu şi orz principalele cantităţi obţinute de gospodăria boierească provin de pe rezerva seniorială. Atragem însă atenţia încă o dată că cifrele reprezentînd producţia loturilor ţărăneşti, mult mai mari decît cifrele reprezentînd producţia rezervei, au rezultat din înmulţirea cu 10 a cantităţilor de dijmă predate boierului care erau mai mici decît producţia rezervei. În acest fel, se poate spune că, în cazul moşiei Ordeşti, principalele cantităţi obţinute de boier provin de pe rezervă şi nu de pe loturile ţăranilor. În sfîrşit, la moşia Ordeşti mai constatăm că, spre deosebire de alte moşii, la unele cereale raportul dintre partea moşiei formată de rezervă şi partea formată de loturi este destul de mic : în 1824, de exemplu, s-a ajuns ca suprafaţa rezervei cultivată cu grîu să fie mai mică decît suprafeţele de grîu ale loturilor doar de 1,3 ori.

Cu o deosebită claritate ne înfăţişează un document din 1800 repartiţia suprafeţelor între rezerva seniorială şi loturile ţăranilor pe moşia Feredieni (Botoşani) [23].

Tipuri de suprafeţe	Ţarină		Fînaţ		Vii		Sărătură		Pădure		Total	
	fălci	ha	fălci	ha	fălci	ha	fălci	ha	fălci	ha	fălci	ha
Loturi ţărăneşti	75	106,5	75	106,5	—	—	—	—	—	—	150	213
Rezervă boier	50	71	50	71	5	7,1	14	21,3	50	71	169	241,4
Total	125	177,5	125	177,5	5	7,1	14	21,3	50	71	319	454,4

Documentul mai consemnează existenţa a 2 iazuri, 3 mori şi 2 cîrciumi.

Observăm că, în ansamblu, pe moşia Feredieni partea ocupată de rezervă (241,4 ha) era mai întinsă decît partea ocupată de loturile ţărăneşti (213 ha). Dacă ne mărginim numai la suprafeţele de arătură, constatăm că suprafaţa loturilor este de 1/1,5 ori mai mare ca suprafaţa rezer-

[23] Arh. st. Buc., Achiziţii noi, CLXIV/34.

www.dacoromanica.ro

vei. Pe de altă parte însă, acest raport de 1/1,5 arată că pe moşia Feredieni rezerva seniorială ajunsese să aibă o mare greutate specifică în cadrul gospodăriei boiereşti, ea constituind, desigur, principalul izvor al producţiei destinate pieţei [24].

Producţia diferenţială (rezervă-loturi ţărăneşti) apare şi în seama pe anul 1819 a moşiei Rădoeşti din judeţul Teleorman, moşie aşezată în regiunea cea mai favorabilă culturii cerealelor din ambele Principate [25].

Cereala	Rezerva kg	Loturile kg	total kg	Raport rezervă-loturi
Grîu	5 995	169 230	175 225	1/28,4
Orz-ovăz	4 718	34 160	38 878	1/8,2
Porumb	—	63 064	63 064	
Fîn	1 şiră	825 căpiţe		

Din aceste date observăm că, pe moşia Rădoeşti, rezerva seniorială avea o greutate specifică foarte redusă în gospodăria boierească. Astfel, la grîu, boierul a obţinut principalele cantităţi de produse nu de pe rezervă, ci de pe loturi (dijma a fost de 16 930 kg, în timp ce rezerva nu a dat decît 5 995 kg). Producţia loturilor a fost de 28 de ori mai mare decît a rezervei la grîu, şi de 8 ori mai mare la orz şi ovăz, cifre din care se poate deduce că întinderea cultivată a rezervei era foarte mică. La porumb rezerva nu a dat nimic, toată cantitatea produsă revenind în exclusivitate loturilor ţărăneşti.

Producţia rezervei senioriale şi producţia loturilor ţărăneşti este dată cu mare precizie în semile cîtorva moşii din judeţul Mehedinţi aparţinînd clucerului Nicolae Glogoveanu, semi publicate de N. Iorga [26].

Moşia Brativoeşti [27]

	Rezerva kg	Dijma kg	Total loturi kg	Raport rezerva-loturi
grîu	444	1 063	10 630	1/24
porumb	8 453	19 976	159 808 *	1/19
orz	889	185	1 850	1/2

* In Ţara Românească dijma de porumb se percepea la pogon şi reprezintă 1/8, deci, pentru a afla producţia totală, dijma s-a înmulţit cu 8.

[24] Raportul dintre rezervă şi loturi a putut fi stabilit şi în cazul moşiei Mînjina (Covurlui), la suprafeţele cultivate cu grîu şi la fînaţ în anul 1831 : 1/1,6 la grîu, şi 1/8 la fîn (Cf. Arh. st. Buc., Achiziţii noi, CCXII/16).

[25] Bibl. Acad. R.P.R., MCCCCXXVI/121.

[26] N. Iorga, *Situaţia agrară, economică şi socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu.*

[27] *Ibideni*, p. 48—50.

www.dacoromanica.ro

Moşia Glogova (în kg) [28]

	1814				1815			
	Rezerva	Dijma	Total loturi	Raport rezerva-loturi	Rezerva	Dijma	Total loturi	Raport rezerva-loturi
Grîu	1 785	975	9 750	1/5,7	5 118	1 470	14 700	1/2,8
Porumb	7 895	29 490	235 920	1/30	—	—	—	—
Orz	1 422	—	—	—	1 522	20	200	7,6/1

Moşia Ilovăţ (în kg) [29]

	1824				1825			
	Rezerva	Dijma	Total loturi	Raport rezerva-loturi	Rezerva	Dijma	Total loturi	Raport rezerva-loturi
Grîu	2 222	383	3 830	1/1,7	1 539	147	1 470	1/1
Porumb	17 074	40 287	322 296	1/19	12 862	40 287	322 296	1/25
Orz	790	353	3 530	1/4,4	2 424	147	1 470	1/6,1

Ce constatari putem desprinde din aceste date ?

În primul rînd, se observă că la începutul secolului al XIX-lea se menţin încă raporturi foarte disproporţionate între rezervă şi loturile ţărăneşti : 1/6, 1/8, 1/19, mergînd uneori pînă la 1/24, 1/25, 1/28 şi chiar 1/30. O asemenea situaţie am întîlnit-o şi cu aproape o sută de ani în urmă, în perioada 1730—1740, perioadă pentru care avem semile privind producţia, veniturile şi cheltuielile a peste 500 de domenii mănăstireşti [30]. Marea disproporţie dintre rezervă şi loturi apare îndeosebi la porumb, explicaţia fiind faptul că această cereală era cultivată în cea mai mare parte de ţărani. Dar asemenea disproporţie există uneori şi la grîu, cereală cultivată mai ales pe rezervă : la Rădoeşti (Teleorman), deci în regiune agricolă tipică, rezerva a produs de 28 de ori mai puţin ca loturile ţăranilor, iar la Brativoeşti (Mehedinţi), într-o regiune favorabilă culturii cerealelor, rezerva a dat de 24 de ori mai puţin ca loturile. Dar la moşiile amintite producţia de grîu a rezervei nu e mai mare nici în cazul cînd raportul faţă de loturi este mai echilibrat : 1/2,8, 1/1,7 sau chiar 1/1. În aceste cazuri cantităţile sînt foarte mici, echivalînd cu suprafeţe foarte reduse însămînţate cu grîu : 1—5 ha. Rezultă deci că pe moşii ca Rădoeşti, Brativoeşti, Glogova, Ilovăţ, unde principalele cantităţi de cereale obţinute de boier proveneau din dijmă, gospodăria moşierească se baza pe dijmă şi nu pe clacă.

De altfel, întinderea mică a rezervei senioriale şi producţia ei redusă se află în strînsă legătură cu numărul zilelor de clacă.

[28] N. Iorga, *Situaţia agrară, economică şi socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, p. 46 48 ; 88—89.

[29] *Ibidem*, p. 247—249 ; 250—252.

[30] S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 113—120 (datele privind producţia cerealieră).

www.dacoromanica.ro

Datele privind claca, consemnate în unele din semile cercetate, confirmă faptul că, cu cele 12 sau 14 zile de clacă legiuite — pe multe moşii zilele de clacă fiind şi sub acest număr —, nu se putea constitui rezerva care să facă din moşiile boiereşti mari întreprinderi agricole producătoare pentru export [31]. Astfel, pe moşia Rădovanul (Ilfov), moşie foarte întinsă, aşezată în plină regiune de cultură a cerealelor şi cu un număr mare de gospodării ţărăneşti pentru acea vreme — variind între 180 şi 250 —, în anul 1820, din 2 618 zile de lucrat nu au fost muncite efectiv decît 1 295, restul de 1 323, deci mai mult de jumătate, au fost plătite în bani [32]. In anul 1822 au fost plătite în bani toate zilele de clacă, precum şi dijma porumbului [33]. Aici trebuie subliniat că în anul 1822 a fost o situaţie specială: în perioada imediat următoare răscoalei din 1821, din cauza neîndeplinirii în masă a obligaţiilor de clacă şi dijmă, a existat tendinţa de a se cere plata în bani a tuturor obligaţiilor datorate de ţărani [34]. In perioada anilor 1823—1826 se repetă însă situaţia din 1820; dintr-un total de 11 438 de zile de clacă de lucrat, au fost muncite efectiv doar 6 057 de zile, ceea ce revine în medie la 7 1/2 zile pe an [35], deci cu puţin mai mult de jumătate din numărul de zile stabilit de Caragea. Se remarcă îndeosebi că ziua plugului, special introdusă de legiuirea Caragea pentru a se activiza exploatarea rezervei senioriale, a fost plătită cu bani în toţi anii amintiţi. La fel şi la moşia Colibaşi, în 1822, dintr-un total de 784 de zile de clacă ce trebuiau lucrate, nu au fost prestate decît 627 de zile, şi acestea în condiţiile unei moşii unde claca oficială era doar de 8 zile pe an [36]. Iar pe moşia Miclăuşeni mai mult de un sfert din numărul locuitorilor nu munceau efectiv la boieresc, ci îl plăteau în bani [37], fapt care explica de ce rezerva de la Miclăuşeni — mai mare decît rezerva unor moşii din Ţara Românească — nu era totuşi pe măsura posibilităţilor de valorificare ale moşiei.

In sfîrşit, cîteva semi conţin şi date din care se poate deduce producţia ţărănească de pe moşii. Conform acestor date, lotul ţărănesc mediu de porumb avea întinderi reduse: 0,67 pogoane (Rădoeşti 1819); 1,2 pogoane (Colibaşi-Muscel 1822); 1,7 pogoane (Rădoeşti 1824) [38]; 2 pogoane (Adîncata-Prahova [39] 1819); iar la Rădovanu, Coadele şi Crivăţ 1 pogon în 1823; 2,3 pogoane în 1824; 1,6 pogoane în 1825 şi 2 pogoane în 1826 [40]. Tot la porumb, producţia lotului ţărănesc varia între 600 kg — corespunzătoare lotului de 0,67 pogoane — şi 1 500 kg — corespunzătoare lotului de 2 pogoane. La grîu producţia medie a lotului ţărănesc era cuprinsă — pe moşia Rădoeşti, unde am avut posibilitatea s-o determi-

[31] Acad. A. Oţetea, *op. cit.*, p. 339.
[32] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Brătianu, XXXV/2.
[33] Ibidem, XXXVI/7.
[34] S. Columbeanu, *Evoluţia raporturilor agrare din Ţara Românească*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. II, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 40.
[35] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Bratianu, XXXVI/20.
[36] Bibl. Acad. R.P.R., MCCCL/25.
[37] Ibidem, MCCCXXVI, f. 3 15, 19—29, 32 v — 42, şi 45 v — 54 v.
[38] Ibidem, MCCCXXVI/122.
[39] Ibidem, CCCLXI/57.
[40] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Bratianu, XXXVII 3.

www.dacoromanica.ro

năm — între 300 şi 1 100 kg. Cantităţi asemănătoare cu cele din semile noastre se pot deduce şi din unele liste de dijmă din acea vreme. La Dobriceni (Vîlcea), producţia medie a lotului de porumb era, în 1830, de 1 370 kg [41]; la Slătinic (Mehedinţi) lotul ţărănesc de porumb a dat, în 1826, în medie 1 200 kg, iar cel de grîu 175 kg [42]; la Brezniţa (tot Mehedinţi) [43], producţia medie a lotului ţărănesc de grîu a fost, în 1826 de 270 kg.

Constatarea care se desprinde din aceste date este că producţia loturilor ţărăneşti era în general redusă, iar în unele cazuri foarte redusă, îndeosebi la grîu, cultivat în mică proporţie de ţărani. Gospodăria agricolă săracă a ţăranului nu era capabilă să dea moşierului dijme prea mari, decît în cazul existenţei unui mare număr de gospodării ţărăneşti, ca la Rădovanu de exemplu. In perioada descompunerii feudalismului, dijma nu corespundea în general cu randamentul pămîntului. Problema creşterii forţelor de producţie, care se punea gospodăriei moşiereşti la începutul secolului al XIX-lea şi care trebuia să se exprime prin creşterea productivităţii gospodăriei ţărăneşti, se dovedea foarte greu de rezolvat din cauza sistemului iobăgist. Acest sistem constituia o piedică foarte serioasă în calea progresului gospodăriei moşiereşti. Mulţi stăpîni de moşie erau conştienţi de aceasta, dar ei nu căutau rezolvarea problemei decît tot în cadrul sistemului iobăgist, aşa cum se va încerca după 1831 prin Regulamentul Organic.

In general, din datele privitoare la producţie cuprinse în semile cercetate aici, apar aspectele contradictorii, caracteristice perioadei de trecere de la feudalism la capitalism.

Astfel, la începutul secolului al XIX-lea avem de-a face, pe de o parte, cu tendinţa de dezvoltare a unei producţii pentru piaţă a domeniului, tendinţă reprezentînd elementul nou, de progres, caracteristic, aşa cum arată Lenin, fazei de tranziţie de la agricultura naturală la agricultura comercială, care la rîndul ei se transformă în agricultura capitalistă [44]. Pe de altă parte însă, în condiţiile dominaţiei otomane, care constituia o frînă puternică pentru dezvoltarea economică a Principatelor, modul de producţie capitalist nu pătrundea în agricultură decît într-un mod foarte lent şi inegal [45]. Astfel, producţia rezervei senioriale, acea parte a moşiei care după 1831 va fi organizată ca mare exploatare agricolă producătoare pentru export, se prezintă în cele două principate sub două aspecte. Semile din Ţara Românească arată această rezervă ca fiind extrem de redusă, explicaţia fiind numărul mic al zilelor de clacă. In schimb, în Moldova, semile ne-au arătat o rezervă ceva mai întinsă, aceasta explicîndu-se prin aplicarea nartului, care dubla sau chiar tripla numărul zilelor de clacă. Totuşi, aşa cum se poate deduce din semi, şi în Moldova sîntem departe

[41] Bibl. Acad. R.P.R., MCCLXXXIX/160.
[42] Ibidem, doc. 113.
[43] Ibidem, MCCCL/34.
[44] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 17, Bucureşti, Edit. politică, 1963, p. 131.
[45] K. Marx, în *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1955, p. 644, a făcut această caracterizare pentru Anglia, caracterizare pe care o considerăm cu atît mai valabilă pentru Principatele Române unde dezvoltarea capitalismului a fost şi mai lentă.

www.dacoromanica.ro

de sutele de hectare de grîu — principala cerealâ cultivată pe rezervă — pe care le găsim în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe o singură moşie. Producţia unei rezerve de cîteva zeci de hectare nu putea asigura decît necesităţile pieţei interne.

In sfîrşit, în afară de suprafeţele reduse cultivate, semile ne-au arătat şi o extrem de slabă specializare în domeniul culturii plantelor, trăsătură caracteristică agriculturii de tip feudal. La începutul secolului al XIX-lea nu întîlnim în agricultura Principatelor nici unul din acele fenomene specifice ale dezvoltării capitalismului în agricultură, şi anume trecerea la producţia de legume [46] şi la producţia de plante textile şi de cartofi. In agricultura Principatelor, mult timp după Regulamentul Organic, cantităţile sporite de cereale pentru export vor fi obţinute prin intensificarea clăcii şi, implicit, prin extinderea suprafeţelor cultivate tot cu plantele cerealiere obişnuite, ca : grîu, porumb, orz şi ovăz. In privinţa plantelor cultivate, trebuie spus că pînă tîrziu, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, plantele industriale (cele textile şi sfecla de zahăr) şi plantele legumicole au avut o pondere slabă în agricultura României.

Dar caracteristicile cele mai importante ale producţiei moşiilor la începutul secolului al XIX-lea vor putea fi surprinse în capitolul consacrat veniturilor. In semile cercetate de noi, veniturile, realizate de pe urma diferitelor produse, arată mai bine decît orice altă categorie de date ponderea uneia sau alteia din ramurile economiei domeniului.

*

Veniturile. In Moldova şi în Ţara Românească, transformarea domeniului feudal, intemeiat pe ideea de subzistenţă, în mare întreprindere agricolă, organizată în vederea producţiei de cereale pentru piaţă a început mai tîrziu, spre jumătatea secolului al XVIII-lea, şi nu a ajuns la o deplină dezvoltare decît după tratatul de la Adrianopol. Cauzele acestei întîrzieri pînă la 1829 au fost — aşa cum s-a mai arătat — în primul rînd monopolul turcesc şi apoi slaba dezvoltare a oraşelor şi a pieţei interne [47].

Cercetarea listelor de venituri ale diferitelor moşii ne dă în primul rînd posibilitatea să vedem în ce măsură a participat gospodăria moşierească de la începutul secolului al XIX-lea la activitatea comercială. In al doilea rînd, şi aceasta considerăm că este un element deosebit de important, listele de venituri ne arată care anume sectoare ale economiei domeniului constituiau în această perioadă principalele surse de cîştig ale stăpînilor de moşii.

Ca şi în secolul al XVIII-lea, şi la începutul secolului al XIX-lea principalele categorii de venituri realizate de stăpînii de moşii de pe do-

[46] V. I. Lenin (*Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 27, Bucureşti, Edit. politică, 1964, p. 203—204) precizează că „dezvoltarea agriculturii bazată pe producţia de mărfuri nu urmează nicidecum calea «simplă» pe care şi-o imaginează sau pe care o presupun economiştii burghezi, şi anume calea sporirii producţiei *aceloraşi* produse. Dimpotrivă, dezvoltarea agriculturii bazate pe producţia de mărfuri înseamnă de foarte multe ori trecerea de la unele produse la altele. Trecerea de la producţia de fîn şi cereale la producţia de legume este tocmai una din aceste treceri obişnuite".

[47] Acad. A. Oţetea, *op. cit.*, p. 329.

www.dacoromanica.ro

meniul lor erau următoarele: veniturile din vînzarea cerealelor; veniturile legate de creşterea animalelor (vînzarea animalelor şi a produselor lor, vînzarea de furaje, taxele de păşunat şi închirierea de locuri de păşunat); veniturile din vînzarea băuturilor. Analizarea şi mai ales compararea acestor categorii de venituri ne vor dezvălui care erau particularităţile economiei domeniului feudal la începutul secolului al XIX-lea.

Dintre semile de moşii care conţin date extrem de interesante privitoare la venituri citäm în primul rînd seama moşiei Miclăuşeni [48].

Grupate pe categorii, veniturile moşiei Miclăuşeni din anii 1825—1828 se prezintă în felul următor [49]:

	Vînzare cereale	Închiriere locuri arătură	Venituri legate de creşterea animalelor						
			Vînzare animale	Vînzare produse animale	Taxe păşunat	Închiriere păşuni	Vînzare furaje	Dijma fîn în bani	Total
	lei	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.
1825	186	699 06	— —	— —	1 215 33	2 4°9 09	475	1 177 09	5 356 11
1826	5 594	1 285 07	— —	— —	945 04	1 187	5 452 04	1 095	8 680 08
1827	8 905	595 17	440	464	215 08	2 943 04	3 414	849 32	8 329 04
1828	2 105	1 427 23	—	—	1 192 02	664 30	2 680	713 18	5 250 10
	16 790	4 008 13	440	464	3 568 07	7 287 03	12 021 04	3 836 19	27 615 33

	Vînzare băuturi	Boieresc în bani	Taxe scutelnici	Pomicultura	Vînzare peşte	Taxe balta topitoarei	Diverse	Total general
	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.
1825	5 865 03	491 20	1 297	242	154 32	120	353	14 764 32
1826	7 674	509	1 023	90	—	120	181	25 161 15
1827	8 029	706	1 136	344 31	—	—	313 12	28 359 24
1828	10 301 30	—	685	130	443	—	168	20 515 26
	31 869 33	1 706 20	4 146	806 31	602 32	240	1 015 12	88 801 17

Din acest tabel se constată realizarea unor mari sume de bani îndeosebi din vînzarea cerealelor, furajelor şi băuturilor, ceea ce arată că o parte însemnată a producţiei moşiei Miclăuşeni era destinată pieţei.

În al doilea rînd se observă că veniturile provenind din vînzarea băuturilor sînt cele mai mari: suma de 31 869 de lei reprezintă 36,1%

[48] Bibl. Acad. R.P.R. MCCCXXVI, f. 1—2, 18; 31—31 v şi 44—44 v (veniturile).

[49] Totalizările veniturilor facute de noi în tabel diferă cu cîţiva lei de totalizările din registru, ceea ce însă nu schimba cu nimic concluziile ce le stabilim pe baza tabelului. De asemenea atragem atenţia că în lista veniturilor din anii 1826, 1827 şi 1828 sînt înscrise şi sume de bani rămăşiţă din venitul anului precedent, sume pe care le-am scăzut, astfel că în tabel nu este trecut decît venitul realizat exclusiv în anul respectiv (vezi Bibl. Acad. R.P.R., MCCCXXVI, f. 1—2, 18, 31—31 v şi 44—44 v).

www.dacoromanica.ro

din totalul veniturilor pe 4 ani [50]. Stăpînul moşiei Miclăuşeni, ca şi alţi boieri din acea vreme, a folosit din plin dreptul de monopol al vînzării băuturilor, care constituia, aşa cum se vede şi din tabel, sursa cea mai importantă de venituri a moşiei. Dar adeseori dreptul de monopol al vînzării băuturilor era dat în arendă, operaţie denumită în Moldova „orîndă". La Miclăuşeni „orînzile" aduceau boierului frumoasa sumă de 26 389 de lei, sumă care reprezenta cea mai mare parte a veniturilor de la băuturi.

O altă categorie de venituri care urmează în ordinea mărimii pe moşia Miclăuşeni, sînt veniturile legate de creşterea animalelor: suma acestora — 27 615 lei — reprezintă 31,3% din total. In sfîrşit, pe locul al treilea al clasificării după mărime a veniturilor se plasează veniturile legate de cultura cerealelor (vînzarea produselor cerealiere şi închirierea unora din locurile de arătură). Ele însumează 16 700 de lei, adică 23,5% din total.

Faptul că de pe urma culturii cerealelor se realizează mai puţin de un sfert din totalul veniturilor arată că pe moşia Miclăuşeni — cu toată suma mare, pentru acea vreme, încasată din vînzarea grînelor — sectorul culturii plantelor agricole nu a devenit predominant, ca astfel să constituie principala sursă de cîştig a boierului. In această privinţă este semnificativ că, pe moşia Miclăuşeni, vînzarea grîului, principalul produs al rezervei senioriale destinat pieţei, nu aduce boierului decît 6 712 lei, faţă de 11 821 lei cît îi aducea numai vînzarea fînului.

Alte venituri ale stăpînului moşiei Miclăuşeni mai proveneau din plata în bani a boierescului de către unii din locuitorii moşiei şi din taxele percepute de la scutelnici (oameni scutiţi de bir, dar obligaţi să plătească anumite taxe boierului de care depindeau). In ce priveşte plata boierescului în bani, aşa cum s-a arătat în capitolele precedente, aceasta nu constituia un fapt izolat: în acea vreme se întîlnesc numeroase cazuri cînd stăpînii converteau în bani fie parţial (cazul moşiei Miclăuşeni), fie total obligaţiile în muncă ale ţăranilor şezători pe moşii [51]. Această practică, pe de o parte, satisfăcea unele necesităţi imediate de numerar ale stăpînilor de moşii, iar pe de altă parte oferea aceloraşi stăpîni de moşii un prilej de rotunjire a cîştigurilor, deoarece cu o parte din banii luaţi în schimbul clăcii ei angajau, contra unei foarte slabe retribuţii, muncitori agricoli cu ziua, iar restul de bani intra în buzunarele lor [52].

In sfîrşit, sume mici — totalizînd sub 1 000 de lei — mai erau realizate de pe urma pomiculturii (vînzarea fructelor şi arendarea livezilor cu pomi fructiferi), din vînzarea peştelui, din taxele plătite de ţărani

[50] Cît de mari erau veniturile realizate de pe urma monopolului vînzării băuturilor reiese şi din seama moşiei Ştefăneşti (ţin. Hîrlău) pe anii 1815 1819; venitul pe 5 ani al moşiei, al tîrgului de pe moşie şi al vînzării băuturilor a fost de 114 244 de lei, din care numai de la vînzarea băuturilor s-au realizat 74 219 lei (Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Kogălniceanu, pachetul LI, dos. 11, doc. 13.

[51] In unii ani, toţi locuitorii de pe moşia Rădovanu, Coadele şi Crivăţ (Ilfov), de care se vorbeşte pe larg în prezentul studiu, au plătit în bani nu numai claca, ziua plugului şi carul cu lemne, ci şi dijma porumbului. Numeroase cazuri de plata totală a obligaţiilor în bani citate în: S. Columbeanu, *Evoluţia raporturilor agrare...*, p. 40—43.

[52] S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 45—47.

www.dacoromanica.ro

pentru că îşi muiau cînepa în balta de pe moşie — „balta topitoarei" — şi din alte taxe sau vînzări mai mărunte.

La moşia Şerbeşti (Neamţ), de asemenea, veniturile legate de creşterea animalelor şi cele realizate din vînzarea băturilor depăşeau cu mult veniturile legate de cultura cerealelor. În anii 1817, 1818 şi 1819, aceste venituri erau următoarele, conform tabelului comparativ de mai jos [53]:

	Vînzare cereale	Închiriere locuri arătură	Venituri creştere animale		Vînzare băuturi	Diverse	Total
			Închiriere locuri imaş	Vînzare fîn			
	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.	lei p.
1817	1 994 21	—	1 407	2 435	4 393 32	385 05	10 615 18
1818	126 10	236	1 496	765	4 945 20	426	7 994 30
1819	—	287 30	824 15	3 960	1 773 02	82 08	6 227 15
Total	2 120 31	523 30	3 727 15	7 160	11 112 14	893 13	25 537 23

Procentual, veniturile moşiei Şerbeşti pe trei ani se prezintă în felul următor: 43,5% din vînzarea băuturilor; 42,6% din închirierea locurilor de păşunat şi din vînzarea fînului; 10,3% din vînzarea cerealelor şi închirierea locurilor de arătură şi 3,6% alte venituri mai mici. De observat că numai vînzarea fînului aduce venituri de 3,8 ori mai mari decît cele rezultate din vînzarea cerealelor. Astfel numai prin prisma acestei comparaţii putem deduce slaba dezvoltare a sectorului culturii cerealelor de pe moşia Şerbeşti în raport cu celelalte sectoare de producţie ale moşiei [54].

Concludente în privinţa priorităţii veniturilor realizate de pe urma vînzării băuturilor sînt şi datele din semile a două moşii aşezate în judeţul Roman: Budeşti (seamă de venituri de la 23 aprilie 1819 la 23 aprilie 1820) şi Brătuleşti (seamă de venituri de la 7 octombrie 1826 la 23 aprilie 1828).

[53] Bibl. Acad. R.P.R., MCXCVI/165.

[54] O seamă de venituri pe aproape 3 ani avem şi pentru moşia Ordeşti (Fălciu), 9 iunie 1823 — 23 aprilie 1826, reieşind şi de aici micile încasări realizate la vînzarea cerealelor în raport cu celelalte sectoare de producţie ale moşiei (Bibl. Acad. R.P.R., MCLXXIX/117.

Vînzare cereale		Taxe păşunat şi vînzare furaje		Vînzare băuturi		Din pădure		Diverse		Total	
lei	%	lei	%	lei	%	lei	%	lei	%	lei	%
215	2,4	3 817	42,2	1 448	16	2 900	32,1	658	7.2	9 038	100

www.dacoromanica.ro

Moşia Budeşti [55]

Vînzare cereale	Venituri creştere animale					Vînzare băuturi	Taxe scutelnici	Din iaz	Diverse	Total general
	Taxe păşunat	Închiriere păşuni	Vînzare fîn	Vînzare brînză	Total					
lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei
278	294	584	1 245	100	2 223	5 860	985	352	266	9 964

Moşia Brătuleşti [56]

Vînzare cereale	Vînzare animale (vite şi porci)	Vînzare furaje	Vînzare băuturi	Vînzare fructe	Vînzare poştalioane	Total
lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei
1 959	2 628	164	13 629	350	421	19 151

Constatăm că la Brătuleşti s-a înregistrat o sumă destul de mare la vînzarea cerealelor, aproape 2 000 de lei. Totuşi, această sumă reprezintă doar 10,2% din totalul încasărilor, în timp ce vînzarea băuturilor a adus peste 2/3 din venituri (71,1%). Din cei 13 629 de lei încasaţi la băuturi, 6 183 de lei provin din „orînzi", iar 7 222 din vînzarea „horilcii" (rachiului), ceea ce înseamnă că pe moşie era o distilerie mare pentru rachiu. Acest fapt e important de subliniat, deoarece ilustrează existenţa unei industrii locale pe moşie, care prelucrează produsele agricole [57]. De asemenea, suma de 2 628 de lei, încasată pe vînzarea a 42 de vite mari şi 60 de mascuri, arată preocuparea stăpînului moşiei Brătuleşti pentru creşterea animalelor destinate vînzării.

O seamă care cuprinde date interesante asupra diferitelor categorii de venituri este seama moşiilor Gioseni, Viforeni şi Hîrteşti (Bacău) din anii 1819—1824 [58].

Jumătate din veniturile celor 3 moşii se datorau vînzării băuturilor din care „orînzilor" le revenea o mare parte: 6 635 de lei pentru anii

Cultura cerealelor		Vînzare furaje Taxe păşunat, locuri cu iarbă închiriere		Băuturi		Taxe scutelnici		Peşte		Arendare de locuri		Diverse		Total	
lei	%	lei	%	lei	%	lei	%	lei	%	lei	%	lei	%	lei	%
15 603	23,7	11 145	16,9	32 239	49	487	0,7	668	1	5 203	7,9	532	0,8	65 877	100

[55] Bibl. Acad. R.P.R., CXXXV/207.

[56] Ibidem, XVII/88 (între totalizarea făcută de noi şi cea din documentaţie este o diferenţă de 10 lei, cu totul neînsemnată prin urmare).

[57] În cunoscuta „anafora pentru pronomiile Moldovei" din aprilie 1827, boierii au cerut să le fie asigurată scutirea de dări pentru vinărici, mori, berării (Sturdza-Şcheianu, *op. cit.*, seria I, vol. I, p. 61), fapt care ilustrează interesul stăpînilor de moşii faţă de industria care prelucrează produsele agricole.

[58] Arh. st. Buc., Achiziţii noi, MMDCCCXIV/2.

www.dacoromanica.ro

1819 şi 1820 şi o sumă nespecificată din totalul de 23 635 de lei încasat pe anii 1821—1824. De asemenea şi vînzarea rachiului a adus pe anii 1821—1824 o sumă destul de mare: aproape 2 000 de lei, fapt care atestă existenţa unei distilerii (velniţe) pe moşie.

Dar ceea ce trebuie remarcat este faptul că, spre deosebire de alte moşii, la Gioseni, Viforeni şi Hîrteşti veniturile de pe urma culturii cerealelor sînt mai mari decît cele legate de creşterea animalelor, ocupînd astfel locul doi în ordinea mărimii. Din suma de 15 603 lei de la rubrica cultura cerealelor, 14 591 de lei au fost realizaţi din vînzarea grîului (5 733 de lei), porumbului (8 622 de lei), orzului şi ovăzului (206 lei) şi seminţei de cînepă (30 de lei).

O gospodărie agricolă moşierească în cadrul căreia sectorul culturii cerealelor avea o mare importanţă era moşia Trestiana (Dorohoi) [59]. Lista de venituri din 1805 arată că din vînzarea cerealelor s-au încasat 3 771 de lei, ceea ce revine la 62,1% din totalul veniturilor. Din această sumă 3 187 lei s-au luat pe porumb, 283 de lei pe grîu şi restul pe secară, mei, orz şi ovăz. Apropierea de oraşul Dorohoi, de care nu era despărţită decît de apa Jijiei, desigur că a favorizat desfacerea producţiei cerealiere de la Trestiana. Din taxele de păşunat, de la vînzarea fînului şi de la arendarea locurilor cu iarbă — „iarba ce s-a vîndut din picioare" — s-au luat 2 126 de lei. Intinderea acestor locuri era considerabilă: 646 de fălci (902 hectare). In sfîrşit, seama veniturilor moşiei Trestiana mai înregistrează şi suma de 115 lei (1,9%), încasată din vînzarea peştelui.

O gospodărie moşierească complexă în care principalele sectoare ale economiei domeniului au luat o mare dezvoltare era cea de la moşiile Ruginoasa, Cucuteni şi Budiliţa (ţinutul Iaşi), moşii care constituiau din punct de vedere al exploatării o singură unitate, fiind vecine una cu alta. Seama acestei gospodării este oarecum deosebită faţă de celelalte: ea nu conţine lista veniturilor realizate din vînzarea produselor, ci evaluări ale bunurilor moşiei, prădate la 1821. Pe sectoare de producţie, evaluările acestor pierderi au fost următoarele: sectorul de cultură a cerealelor: 98 260 de lei din care 38 060 reprezentau valoarea semănăturilor şi a beneficiilor probabile ce s-ar fi realizat din vînzarea recoltei, iar 55 200 de lei reprezentau valoarea porumbului depozitat în coşare; sectorul de creştere a animalelor: 61 215 lei, reprezentînd pierderi de animale mari (bovine şi cai), ovine, porci, furaje, diferite produse animale; sectorul legat de vînzarea băuturilor: 14 654 de lei, din care 5 350 valoarea a trei velniţe cu toate accesoriile şi 1 800 valoarea a 112 buţi. La aceste evaluări se mai adaugă: 2 240 de lei reprezentînd legumele „di tot soiul", 1 600 de lei păsările pierdute, 5 550 de lei stupii furaţi sau stricaţi şi alte diferite sume constituind valoarea a diferite obiecte ale gospodăriei. In total, pierderile s-au cifrat la importanta sumă de 211 909 lei [60].

[59] Bibl. Acad. R.P.R., CXLIV/6

[74] Ibidem. MCLVIII/81. Sume mari s-au înregistrat şi la evaluarea produselor moşiei Hodora (Iaşi): 32 750 de lei cerealele din care: 19 500 porumbul, 15 000 animalele (157 boi), 6 474 fînul, 4 500 orînzile, 11 000 rachiul, 2 700 stupii, 3 000 tutunul. (Arh. st. Buc., Achiz. noi, CCVI/18).

www.dacoromanica.ro

Din lista evaluării bunurilor de pe moşiile Ruginoasa, Cucuteni şi Budiliţa se poate constata dezvoltarea considerabilă a mai multor ramuri ale economiei agrare pe moşiile amintite. Din aceste ramuri, cea mai mare extindere a luat-o dezvoltarea culturii cerealelor, îndeosebi cultura porumbului şi creşterea animalelor, care constituiau, desigur, şi principalele surse de venituri ale moşiilor. Urmau apoi producţia băuturilor, albinăritul, grădinăritul. În legătură cu producţia băuturilor este de subliniat şi existenţa unor instalaţii destul de mari pentru fabricarea rachiului.

Dezvoltarea pe o scară atît de largă şi multilaterală a producţiei pe moşiile Ruginoasa, Cucuteni şi Budiliţa este legată de faptul că exploatarea acestor moşii era organizată de un oarecare Toadir Cazacliu, caracterizat de document ca „unul din neguţătorii capitaligii ai Moldovei". Reprezentant caracteristic al capitalismului care începea să pătrundă în ţările române, negustorul Cazacliu, desigur, a introdus pe aceste moşii — pe care probabil le luase în arendă — metode de exploatare menite să asigure o producţie cît mai ridicată pentru piaţă. Iar faptul că era considerat ca unul din „capitaligii" Moldovei constituie o dovadă că dispunea de importante capitaluri, din care investea sume mari de bani pentru a pune în valoare resursele moşiilor. Cît de eficientă a fost această valorificare o atestă sumele considerabile corespunzînd evaluărilor făcute diferitelor produse ale moşiilor.

In ce priveşte semile veniturilor moşiilor în Ţara Românească, acestea nu sînt aşa numeroase şi aşa de amănunţit întocmite ca cele din Moldova. Din ele se poate vedea însă că şi economia agrară a Ţării Româneşti avea la începutul secolului al XIX-lea o orientare asemănătoare economiei agrare din principatul vecin.

Astfel, seama unui grup de moşii din judeţul Buzău : Cîndeşti, Cremenea, Pietrosul şi Joseni [61], formînd o singură gospodărie, arată că principalele venituri se obţineau tot din vînzarea băuturilor. Iată cum arată tabelul centralizat al veniturilor acestor moşii [62] :

Vînzare cereale	Venituri legate de creşterea animalelor				Vînzare băuturi	Chiria băcaniei	Clacă în bani	Arenda Cîndeşti	Diverse	Total
	Taxe păşunat	Vînzare rîmători 20)	Dijma în bani	Total						
lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei	lei
655	150	250	1 120	1 520	3 850	300	197	600	308	7 430

[61] Bibl. Acad. R.P.R., CXCVII/198.

[62] Totalizarea din document dă 7 420 de lei venituri, deci cu 10 lei mai puţin decît totalizarea făcută de noi, diferenţă cu totul lipsită de importanţă.

www.dacoromanica.ro

Ca cereală vîndută nu apare decît porumbul, în cantitate de 20 de chile.

Procentual, veniturile se prezintă în felul următor: 51,8% din vînzarea băuturilor; 20,4% venituri legate de creşterea animalelor; 8,8% din vînzarea cerealelor; 8% din arenda moşiei Cîndeşti; 4% din chiria băcăniei; 2,6% claca în bani şi diverse 4,1%.

Un interes deosebit prezintă semile de venituri întocmite la casa banului Scarlat Ghica. Aceste semi privesc mai multe moşii: Roşii şi Sărăţeni (Ialomiţa); Fulga (Saac); Colentina (Ilfov) şi Rădovanu, Coadele, Crivăţ (Ilfov), cunoscute mai dinainte, cînd am vorbit despre producţie. Semile moşiilor Roşii, Sărăţeni, Fulga şi Colentina cuprind şi liste de veniturile realizate de casa banului în afara moşiilor.

Iată cum se prezintă tabelele de venituri la primele moşii [63]:

Roşii şi Sărăţeni

	Arenda tal.	Taxe scutelnici tal.	Taxe poslușnici tal.	Total tal.
1822	5 000	1 480	2 405	8 885
1823	5 000	1 590	2 800	9 890
Total	10 000	3 070	5 205	18 775

Fulga

	Arenda tal.	Vînzare cereale tal.	Chiria locuri păşunat tal.	Dijma fîn în bani tal.	Arendă de la cîrcaşi tal.	Taxe poslușnici tal.	Total tal.
1822	10 500	2 037	150	1 694	756	1 199	16 335
1823	20 500	—	—	—	—	2 399	12 899
Total	31 000	2 037	150	1 694	756	3 598	29 234

Colentina

	Arenda tal.	Vînzare vin tal.	Taxe poslușnici tal.	Total tal.
1822	17 500	498	—	17 998
1823	22 500	—	934	23 434
Total	40 000	498	934	41 432

[63] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Brătianu, XXXVI/6.

www.dacoromanica.ro

Alte venituri ale casei banului Scarlat Ghica *

	Vînzare vin	Chiria a 3 prăvălii	Arenda munţilor Penteleu cu căşăriile	Taxe scutelnici	Taxe poslu-şnici	Taxe ţigani	Diverse
	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.
1822	6 400	1 508	2 200	1 265	432	162	210
1823	2 567	1 350	2 200	3 160	502	242	550
Total	8 967	2 858	4 400	4 425	934	404	760

* Sînt înregistrate în aceeaşi seamă cu veniturile moşiilor Roşii şi Saraţeni, Fulga şi Colentina.

La Rădovanu, Coadele şi Crivăţ, o primă seamă înregistrează veniturile realizate în intervalul de timp 26 aprilie—31 decembrie 1820 [64].

Vînzare vin	Vînzare rachiu	Chiria băcăniei şi cîrciumii	Vînzare fîn	Taxă ierbărit	Vînzare paţachină	Vînzare păsări	Taxe poslu-şnici	Gloabe	Diverse	Total
tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.	tal.
7 297	563	500	2 398	100	307	154	365	223	215	12 122

La toate aceste venituri se adaugă sumele încasate pentru zilele de clacă neprestate în muncă şi pentru dijma porumbului pe anii 1819 şi 1820. Aceste sume sînt înregistrate în altă seamă — un tabel nominal cu banii plătiţi de fiecare locuitor — care, din nefericire, nu s-a păstrat decît pentru anul 1820 [65]. Banii clăcii, zilei plugului şi carului cu lemne au însumat 1 693 de taleri, iar banii daţi în schimbul dijmei porumbului 1 571 de taleri, în total 3 164 de taleri, încasaţi de la 187 de oameni. Presupunem că sumele din anul 1819 nu diferă prea mult de cele din 1820.

In anul 1822, toţi locuitorii au plătit în bani obligaţiile lor de clacă şi de dijmă a porumbului [66]. Sumele au fost următoarele: 3 104 taleri pentru zilele obişnuite de clacă, ziua plugului şi carul cu lemne şi 1 266 de taleri pentru dijma porumbului, în total 4 370 de taleri. La această sumă se mai adaugă: 662 de taleri cîştigul realizat la vînzarea vinului şi 320 de taleri chiria băcăniei de la Rădovanu [67].

Alte semi de venituri ale moşiei Rădovanu, Coadele şi Crivăţ sînt cele din anii 1823, 1824, 1825 şi 1826. Aceste semi sînt întocmite destul de sistematic, astfel că s-a putut alcătui, pe baza lor, un tabel centralizat de venituri.

[64] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Bratianu, XXXIV/8.
[65] Ibidem, XXXV/2.
[66] Ibidem, XXXVI/7.
[67] Ibidem, XXXIV/8.

www.dacoromanica.ro

	Claca, ziua plugului, ziua carului în bani tal.	Vînzare vin tal.	Arenda cîrciumii tal.	Arenda băcăniei tal.	Arenda căşăriei taţ.	Vînzare fîn tal.	Vînzare paţachina tal.	Diverse tal.	Total tal.
1823	2 467*	533	290	300	40	—	—	—	3 630
1824	1 094	1 865	50	—	—	320	90	37	3 446
1825	1 336**	2 857	—	230	60	—	91	24	4 658
1826	2 089	2 158	—	300	—	—	150	145	4 842
Total	7 016	7 413	340	860	100	320	331	206	16 576

* În textul semii, totalizarea banilor clăcii din 1823 a dat 2 571 tal., diferind cu 104 tal. de cea făcută de noi.

** Totalizarea din seamă a dat 1 362 tal. în 1825, deci cu o diferenţă de 4 tal. faţă de totalizarea noastră.

Aceste diferenţe de 104 şi de 4 tal. sînt mici, astfel că nu schimbă cu nimic concluziile care se desprind din tabel.

In afara acestor categorii de venituri, semile moşiei Rădovanu, Coadele şi Crivăţ mai înregistrează disparat şi alte venituri : 754 de taleri reprezentînd banii încasaţi din vînzarea a 44 de chile de grîu în anii 1823, 1824 şi 1825, şi 1 770 de taleri reprezentînd taxele plătite de 12 postelnici şi 3 ţigani pe anii 1822—1826 [68].

Ce observaţii putem face pe marginea datelor din semile moşiilor aparţinînd casei banului Scarlat Ghica ?

In primul rînd, vedem că unele din moşii erau arendate : la două din ele, Fulga şi Colentina, dar mai ales la Fulga, arenda încasată în 1823 este simţitor mai mare decît cea din 1822. Aceste mari diferenţe se pot explica prin producţia agricolă mult scăzută din 1822, ca urmare a răscoalei din 1821, factor care a contribuit la scăderea preţurilor de arendare a moşiilor.

Se mai observă că, la fel ca şi celelalte moşii examinate mai înainte, şi în cazul moşiilor Rădovanu, Coadele şi Crivăţ, cele mai mari venituri erau tot cele decurgînd din monopolul boieresc al vînzării băuturilor. La acestea se adăugau şi veniturile realizate din arendarea băcăniei de pe moşie, dreptul de a ţine băcănie constituind tot un monopol boieresc. In legătură cu băcăniile, mai observăm că boierul era interesat şi în comerţul urban, deoarece avea 3 prăvălii în Bucureşti, din închirierea cărora realiza sume destul de mari.

Aşa cum s-a arătat în capitolul precedent, vedem că pe unele moşii ale casei banului Scarlat Ghica claca nu era prestată în întregime în muncă, ci era parţial plătită în bani. Sumele mari încasate pentru clacă corespundeau numărului ridicat de zile care nu erau lucrate de ţărani. Tot privitor la răspunderea obligaţiilor în bani de către ţărani, se observă că în anul 1822 — ca urmare a tendinţei stăpînilor de a cere în bani toate

[68] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Brătianu, XXXIV/8.

www.dacoromanica.ro

obligaţiile restante din vremea răscoalei lui Tudor Vladimirescu — pe moşiile Rădovanu, Coadele şi Crivăţ s-a plătit cu bani nu numai claca, ci şi dijma porumbului.

In sfîrşit, sume care nu sînt de loc de neglijat s-au mai încasat de la arenda munţilor Penteleu şi a căşăriilor, precum şi din taxele de la scutelnici şi poslușnici.

De asemenea o mică sumă de bani s-a realizat şi de pe urma culturii unei plante tehnice: paţachina, care dădea o materie colorantă, folosită la vopsitul stofelor.

Principala constatare care reiese din tabelele de venituri este pronunţatul caracter comercial al gospodăriei moşiereşti la începutul secolului al XIX-lea. Dar, aşa cum arată Lenin, agricultura nu devine comercială în acelaşi timp şi în aceeaşi măsură în diferite gospodării şi regiuni. Diferitele laturi ale gospodăriei agricole nu se dezvoltă în mod egal: într-o gospodărie predomină o latură, în altă gospodărie predomină altă latură. Dar, în cazul predominării uneia sau alteia din laturile gospodăriei, „celelalte laturi nu dispar — precizează Lenin —, ci se adaptează laturii «principale» adică celei băneşti" [69]. Aşa cum se observă din listele de venituri examinate, şi în principate, la începutul secolului al XIX-lea, diferitele laturi ale gospodăriei moşiereşti s-au subordonat laturii „principale", adică celei băneşti. Prioritatea laturii băneşti în economia domeniului feudal dovedeşte existenţa unui puternic proces de trecere la agricultura cu caracter comercial, proces indicînd totodată şi primii paşi ai pătrunderii capitalismului în agricultură [70]. Ceea ce trebuie însă subliniat este importanta trăsătură specifică domeniului feudal din Moldova şi Ţara Românească şi anume că, în condiţiile dominaţiei economice turceşti, care a frînat considerabil dezvoltarea producţiei de cereale, principalele surse de venituri ale moşiei în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea erau, în primul rînd, monopolul vînzării băuturilor şi, în al doilea rînd, sectorul legat de creşterea animalelor. Cultura cerealelor aşa cum ne arată majoritatea semilor — venea pe al treilea loc în ordinea mărimii ca sursă de venituri a domeniului. Abia prin tratatul de la Adrianopol care a înlăturat dominaţia economică otomană, şi prin Regulamentul Organic, care a înăsprit obligaţiile de clacă, s-au creat premisele datorită cărora, în mod treptat, sursa principală de venituri a domeniului va deveni producţia de cereale.

*

Cheltuielile. Al treilea capitol al semilor conţine listele de cheltuieli. Aceste liste ne arată că boierii făceau investiţii mai mari doar în acele sectoare ale gospodăriei moşiereşti legate de monopolurile feudale, ca: producţia şi desfacerea băuturilor, morăritul, băcăniile de ţară, podurile pentru trecerea rîurilor aflate pe moşii. Astfel, la moşia Brătuleşti (Roman), din veniturile realizate pe un an jumătate (octombrie 1826—aprilie 1828) au fost cheltuiţi pentru producerea şi desfacerea băuturilor 2 325 de lei

[69] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 17, p. 125.
[70] *Ibidem*, vol. 27, p. 203—204.

www.dacoromanica.ro

(12% din totalul cheltuielilor) [71]. La moșiile Gioseni, Viforeni și Hîrtești (Bacău) au fost cheltuiți tot pentru producerea și desfacerea băuturilor, în anii 1819—1824, nu mai puțin de 13 900 de lei (47,5% din totalul cheltuielilor) [72]. Casa boierului Scarlat Ghica a alocat în anii 1822—1823 suma de 5 100 de lei pentru reparatul unei mori vechi și 4 500 de lei pentru construirea alteia noi. Aceeași casă a mai cheltuit 1 500 de lei la construirea unui pod umblător pentru trecerea Ialomiței și 2 400 de lei pentru o băcănie de la țară [73].

Sume mari de bani se mai cheltuiau pentru amenajările — de cele mai multe ori luxoase — ale curților și locuințelor boierești, așa cum se vede din lista de cheltuieli ale casei banului Scarlat Ghica: 8 300 de lei pentru casele și parcul din București [74].

Așa cum s-a mai arătat și în alte studii recent publicate, în acea vreme, cheltuielile de lux ale clasei boierești întreceau adeseori nu numai venitul, ci și valoarea pămîntului, fapt care explică de ce la începutul secolului al XIX-lea majoritatea boierilor erau ruinați și înlocuiți cu foștii lor vechili sau arendași [75]. Cercetînd situația social-economică a Principatelor Române în primele decenii ale secolului trecut, Marx a arătat că, exceptînd unele cazuri, marea majoritate a familiilor boierești datează din ultimii ani ai domniilor fanariote [76]. Așa se explică marea circulație din acele timpuri a pămînturilor boierești, care apare în numeroasele acte de vînzare la licitație a moșiilor ipotecate [77].

Listele ne-au mai arătat apoi că, cu unele excepții — cazul moșiilor Viforeni, Gioseni și Hîrtești [78] —, investițiile privind folosirea muncii salariate la cultura cerealelor și achiziția de inventar agricol erau minime sau inexistente. Avînd la dispoziția lor dijmele, munca gratuită a țăranului și inventarul agricol al acestuia, stăpînii de moșii nu cheltuiau aproape nimic pentru îmbunătățirea procesului de producție a cerealelor. Atît semile moșiilor, cît și documentele privind relațiile agrare arată că munca salariată era folosită în mod frecvent numai în viticultură „pentru că via nu să cuvine a se lucra cu clacă, fiind și un lucru delicat..[79]. Și, desigur, este semnificativ că tocmai de la acest sector de producție al gospodăriei moșierești, care folosea munca salariată pe scară largă, proveneau veniturile cele mai mari.

Lenin, opunînd agricultura de tip feudal, întemeiată pe clacă și pe inventarul rudimentar al țăranului iobag, agriculturii de tip capitalist, bazată pe munca salariată și pe investiții masive în mijloace agrotehnice

---

[71] Bibl. Acad. R.P.R., XVIII/88.

[72] Arh. st. Buc., Achiziții noi, MMDCCCXIV/2.

[73] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Brătianu, XXXVI/2 și XXXVII/2.

[74] Ibidem.

[75] A. Oțetea, *op. cit.*, p. 355. Date privind cheltuielile de lux ale boierilor vezi în S. Columbeanu, *Evoluția raporturilor...*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, p. 12.

[76] Cf. *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 586—587.

[77] S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 12.

[78] Pentru grîu de sămînță s-au cheltuit 1 160 de lei, iar pentru facerea arăturilor 2 500 de lei (Arh. st. Buc., Achiziții noi, MMDCCCXIX/12).

[79] Arh. st. Buc., ms. 112, f. 120.

www.dacoromanica.ro

avansate, a relevat rolul de frînă pe care l-a avut sistemul iobăgist faţă de dezvoltarea agriculturii [80], sistem folosit în Moldova şi în Ţara Românească. Stăpînul de moşie din perioada descompunerii feudalismului stoarce veniturile numai prin intensificarea muncii ţăranului şi încordarea forţelor de producţie ale gospodăriei ţărăneşti. Dar, pentru moşier, organizarea unei gospodării agricole eficiente pe pămîntul ce şi-l rezerva era îngreuiată de productivitatea scăzută a muncii bazate pe clacă şi de lipsa investiţiilor pentru procurarea mijloacelor necesare în vederea organizării unei astfel de gospodării. Această principală trăsătură a sistemului feudal de exploatare a pămîntului se va menţine în Principate şi în perioada regulamentară, cînd cultura cerealelor va începe să se dezvolte în detrimentul celorlalte sectoare ale gospodăriei moşiereşti. Orientarea din ce în ce mai pronunţată spre cultura cerealelor corespunde mai mult nivelului tehnic scăzut, lipsei de mijloace pentru reorganizarea gospodăriei, tuturor deprinderilor tradiţionale şi, în acelaşi timp, permite ridicarea directă a veniturilor moşiilor numai prin simpla extindere a suprafeţelor cultivate [81]. De aceea moşierii nu au manifestat un interes prea mare faţă de caracterul intensiv al gospodăriei. Aplicarea unei tehnici raţionale şi a muncii salariate pe scară largă, comportînd mari investiţii băneşti, era practic imposibilă în condiţiile gospodăriei cu caracter iobăgist, la care boierii din Principate nu voiau să renunţe.

*

Datele din semile de moşii prezentate în comunicarea de faţă ne-au arătat că, la începutul secolului al XIX-lea, domeniul din principate, încă organizat feudal, devenise o unitate economică producînd pentru piaţă. Agricultura naturală a cedat în mod definitiv locul agriculturii comerciale.

Ceea ce însă observăm ca o notă specifică economiei agrare a Principatelor este că şi la începutul secolului al XIX-lea, întocmai ca şi în secolul al XVIII-lea, sursa principală de venituri a domeniului feudal o constituia producţia şi vînzarea băuturilor. Urmau apoi veniturile legate de creşterea animalelor, care în semile noastre sînt reprezentate de taxele de păşunat şi de banii încasaţi din vînzarea furajelor. Pe locul al treilea erau veniturile provenind din cultura cerealelor. Totuşi, dacă facem o comparaţie pe baza datelor existente între nivelul atins de cultura cerealelor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi nivelul atins în anii 1800—1830, constatăm că producţia acestui sector al economiei agrare a crescut.

Creşterea populaţiei, lărgirea pieţei interne, dezvoltarea într-o oarecare măsură a unora din oraşe, încercările de a eluda monopolul otoman prin comerţul de contrabandă au fost factori care au determinat o sporire a producţiei moşiilor.

Pe de altă parte însă, această sporire a producţiei a avut loc într-un ritm foarte lent şi în salturi extrem de mici. Factorii — amintiţi mai

[80] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 3, Bucureşti, Edit. politică, 1963, p. 308.
[81] V. I. Leaşcenko, *Istoria economiei naţionale a U.R.S.S.*, vol. I, Bucureşti, 1955, p. 410.

www.dacoromanica.ro

sus — care au influențat-o au progresat și ei foarte încet. Astfel, populația mai numeroasă la 1820—1830 decît la 1730—1740, era totuși încă foarte rară : dovadă — criza mîinii de lucru pentru muncile agricole de pe domeniul feudal și încercările de a o remedia prin aducere de brațe de muncă din Transilvania și de la sud de Dunăre. Orașele de asemenea erau încă foarte mici : 2—3—4 000 de locuitori [82]. Ele nu atinseseră gradul de dezvoltare care să le fi permis a transforma viața economică a principatelor. Stăpînii de moșii, cărora le revenea cea mai mare parte din venitul economiei naționale a acelor vremuri, preferau să achiziționeze din țări străine produsele industriale, iar țăranii erau prea săraci pentru a suscita și a întreține la orașe o activitate industrială susținută [83]. De altfel — așa cum s-a mai arătat —, orașele din Moldova și din Țara Românească, în frunte cu capitalele, aveau un caracter semiagricol. Fiind slab dezvoltate atît din punct de vedere demografic, cît și din punct de vedere economic, orașele își satisfăceau, într-o bună măsură, necesitățile alimentare și de materii pentru atelierele meșteșugărești chiar de pe acele moșii înconjurătoare, aparținînd încă teritoriului urban.

In sfîrșit, dominația economică otomană, cu toate încercările de eludare prin comerțul de contrabandă, era încă foarte puternică, absorbind o foarte mare parte din producția agricolă : cereale și produse animale. Dezvoltarea economică a Principatelor a fost considerabil încetinită de existența acestei dominații.

Așadar, la începutul secolului al XIX-lea, pătrunderea lentă, dar sigură a capitalismului, pe de o parte, și menținerea instituțiilor feudale pe plan intern și existența unei dominații străine — tot feudale — pe plan extern, pe de altă parte, au constituit cei doi factori contradictorii care au condiționat viața economică a Principatelor. Influența dominantă a acestor factori se oglindește și în economia domeniului feudal.

Din semile de moșii prezentate aici am văzut că în anii 1800—1830 existau domenii cu o producție de cereale ceva mai ridicată, a căror rezervă seniorială tinde să se transforme într-o întreprindere agricolă, producînd pentru piață. Dar, alături de aceste domenii, existau altele cu o rezervă extrem de redusă, cu o producție de cereale infimă, uneori de 20—30 de ori mai mică decît producția loturilor țărănești. Întinderea mică a rezervei este legată în mod direct de numărul redus de zile de clacă prestate de țăranii din Principate, zile de clacă care erau de 10—20 de ori mai puțin numeroase decît zilele de clacă impuse țăranilor din Transilvania (2—3—4 zile pe săptămînă) [84] și din unele țări din centrul și răsăritul Europei : Rusia — 3—6 zile pe săptămînă [85] ; Polonia 3—4 zile pe săp-

[82] Vezi în această privință unele recensăminte asupra populației din Ploiești și Tîrgoviște. La Ploiești, în 1810, populația masculină și feminină, fără boieri, personal boieresc și straini, era de 2 024 de locuitori, iar la Tîrgoviște de 1 884 (cf. Bibl. Acad. R.P.R., CMXVII/b, f. 1—10 și 128—129).

[83] A. Oțetea, *op. cit.*, p. 385—386.

[84] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a 2-a, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 299.

[85] P. I. Leașcenko, *op. cit.*, p. 408.

www.dacoromanica.ro

tămină [86]; Cehoslovacia — 156 de zile pe an [87]. In aceste ţări agricultura era mult mai solicitată decît în Principate, constituind o sursă principală de materii prime pentru industriile deja formate, precum şi sursa de alimente a oraşelor, a căror populaţie era în plină creştere, ca urmare a dezvoltării lor industriale.

Aici mai trebuie adăugat că, în condiţiile istorice specifice Principatelor, de la începutul secolului al XIX-lea, obligaţiile ţăranilor către statul feudal depăşeau cu mult pe acelea către stăpînii de moşii. Astfel, în 1822, cînd locuitorii din Rădovanu, Coadele şi Crivăţ au fost siliţi să plătească în bani toate obligaţiile către stăpînul de moşie, totalul sumei s-a ridicat la 4 370 de lei [88], în vreme ce numai principalele impozite directe (birul, contribuţia pentru poşte şi contribuţia pentru lefi) însumau 8 533 de lei [89], la acestea adăugîndu-se şi impozitele pentru cămara domnească (dijmăritul, vinăriciul, oieritul). In afară de turci şi de domn, o bună parte din totalul impozitelor încasate de la ţărani reveneau boierilor, în calitatea lor de reprezentanţi ai statului feudal. In condiţiile monopolului economic otoman şi ale unei administraţii interne în care domnea abuzul, boierii găseau în dregătorii — îndeosebi în cele cu caracter fiscal — o sursă de venituri mai accesibilă şi mai rentabilă decît într-o agricultură ale cărei produse de export luau drumul Porţii la preţurile de rechiziţie stabilite de turci. Aşa se explică deci, pe de o parte, pentru ce boierii exploatau pe ţărani mai mult în calitate de dregători decît în calitate de stăpîni de moşii, iar pe de altă parte de ce acea parte a domeniului feudal administrată direct de boier — rezerva — avea o producţie şi deci o rentabilitate scăzută.

De altfel, producţia scăzută de cereale a rezervei la începutul secolului al XIX-lea se oglindeşte perfect în datele statistice de la începutul perioadei regulamentare. In anul 1831, recolta Ţării Româneşti era de 38 225 de tone de grîu 33 750 de tone de orz şi ovăz, 507 124 de tone de porumb şi 44 124 de tone de mei [90]. Reţinem cantităţile mici de grîu, orz şi ovăz, cereale cultivate în mare parte pe rezervă, în comparaţie cu cantităţile mai mari de mei şi foarte mari de porumb, cereale cultivate mai ales pe loturile ţărăneşti. Pe planul general al economiei agrare a întregii ţări, stadiul înapoiat al culturii cerealelor reiese din unele date comparative privind suprafeţele de arătură în diferiţi ani. Astfel, în 1831, suprafeţele de arătură din Moldova şi Ţara Românească au însemnat circa 740 000 de pogoane faţă de 2 830 000 de pogoane în 1865 şi 10 360 000 de pogoane în 1912 [91].

In schimb, semile ne-au scos în evidenţă aproape invariabil marea importanţă pe care o avea sectorul creşterii animalelor. Suprafeţele întinse de fînaţ şi păşuni, veniturile considerabile — în raport cu veniturile de

[86] *Istoriia Polskii*, tom. I, Moscova, 1956—1958, p. 346, 578.
[87] *Istoriia Cehoslovakii*, tomul I, Moscova, 1956, p. 320.
[88] Bibl. centr. de stat, Documente, fond. Bratianu, XXXVI/7.
[89] Totalizare dupa cuantumurile celor trei impozite în 1822 (cf. Arh. st. Buc., ms. 1 123, f. 95 v — 96, şi Bibl. Acad. R.P.R., MCXXVII/48).
[90] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 268 269.
[91] *Ibidem*, p. 399. *Analele statistice*, 1865, p. 238; *Anuarul statistic al României. 1915—1916*, p. 26—27.

www.dacoromanica.ro

la cereale realizate din vînzarea furajelor ilustrează marea însemnătate a acestui sector în cadrul economiei agrare, confirmînd totodată informațiile furnizate în această privință de către alte izvoare: numeroasele relatări ale călătorilor străini asupra vastelor întinderi de pășunat [92] și datele statistice privind exportul. Referitor la export amintim că în anul 1833 cerealele au reprezentat doar 16,7%, din valoarea totală a exportului Țarii Românești, față de aproape 50% cît au reprezentat animalele și produsele lor [93]. De altfel, sumele importante încasate din vînzarea furajelor — înregistrate în listele de venituri ale semilor noastre — constituie o dovadă grăitoare a caracterului comercial al gospodăriei agricole moșierești la începutul secolului al XIX-lea. Așa cum arată Lenin, caracterul comercial al gospodăriei agricole poate rezulta atît din producția cerealieră, cît și din producția animalieră propriu-zisă sau legată de creșterea animalelor, cu condiția însă ca producția ambelor sectoare să fie destinată pieței [94].

Dar participarea cea mai intensă a domeniului la economia de schimb se realiza și la începutul secolului al XIX-lea, la fel ca în secolul al XVIII-lea, prin aplicarea din ce în ce mai intensă și mai strictă a monopolului feudal al vînzării băuturilor. Dovada cea mai elocventă a importanței extrem de mari a acestui monopol o avem în șirul nesfîrșit de procese purtate de boieri cu țăranii care se ridicau împotriva monopolului vînzării băuturilor. În condițiile dominației economice otomane, cînd o mare parte din grîne erau cumpărate de turci la prețuri de rechiziție, determinînd astfel o rentabilitate scăzută a sectorului culturii cerealelor, boierii și-au îndreptat atenția spre un alt sector de producție al moșiilor: viticultura și fabricarea rachiului, care nu interesau pe turci. Jules de Hagemeister arată că o mare parte din grîne erau folosite la fabricarea rachiului și că abia după abolirea monopolului comercial otoman acestea au început să fie exportate în alte țări [95]. Atît semile moșiilor prezentate aici, cît și alte semi publicate și cercetate în alte lucrări ilustrează această trăsătură specifică a economiei agrare a Principatelor, și anume că sectorul de producere a băuturilor era sectorul cel mai rentabil al domeniului, în cea mai mare parte a perioadei descompunerii feudalismului. Și nu este întîmplător faptul că tocmai la acest sector se făceau singurele investiții productive, iar organizarea exploatării se realiza pe baza muncii salariate. Desprindem aici existența unui fenomen economic contradictoriu, foarte caracteristic de altfel perioadei de trecere de la feudalism la capitalism: un monopol feudal a favorizat apariția și dezvoltarea unui proces

[92] W. Wilkinson, *An account of the principalities Walachia and Moldavia*, London, 1820, p. 75; Ch. Pertusier, *La Valachie, La Moldavie et de l'influence politique des Grecs du Fanar*, Paris, 1822, p. 23 24; Alex. Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în țările române acum o sută de ani*, în „An. Acad. Rom.", Mem. Sect. ist., seria a III-a, tom. XV, p. 180 182; Anatole de Demidoff, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, tom. I, Paris, 1840, p. 165.

[93] Prelucrare dupa datele privind exportul din Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 343 344.

[94] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 17, p. 125 126.

[95] Jules de Hagemeister, *Memoires sur le commerce des ports de la Nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie*, Odessa-Simferopol, 1835, p. 97.

www.dacoromanica.ro

capitalist. Cu alte cuvinte, monopolul feudal al vînzării băuturilor a constituit unul din mijloacele prin care stăpînii de moșii — în efortul lor de a trece la o agricultură cu caracter comercial — au căutat să obțină cîștiguri cît mai mari din vînzarea unora din produsele moșiilor, în speță vinul și rachiul. Iar pentru realizarea acestor produse, au investit sume destul de mari atît în inventar, cît și în munca salariată. Acest fenomen credem că poate fi considerat ca o trăsătură specifică principală a economiei agrare din Principate în perioada de trecere de la feudalism la capitalism.

In concluzie, așa cum rezultă din semile cercetate în prezenta comunicare, participarea domeniului la economia de schimb s-a realizat în etapa premergătoare Regulamentului Organic în primul rînd pe baza producției de băuturi și a producției legate de creșterea animalelor și numai în al doilea rînd pe baza producției de cereale. Numai în perioada de după Regulamentul Organic producția de cereale, datorită noilor premise social-economice create, s-a dezvoltat într-un ritm mai rapid, ajungînd să ocupe primul loc în comerțul de produse agrare.

Incheind expunerea noastră, ținem să precizăm că, prin datele și constatările de mai sus, nu avem pretenția de a fi epuizat cercetarea tuturor aspectelor ținînd de problema atît de complexă a studierii economiei domeniului în perioada descompunerii feudalismului. Prezentul studiu a căutat — așa cum spuneam la început — să continue, pe o bază documentară mai largă, cercetarea începuturilor destul de sporadice de pînă acum privind economia domeniului și, totodată, să arate în ce măsură concluziile desprinse din cercetarea semilor noastre de moșii infirmă sau confirmă concluziile enunțate anterior în diferitele lucrări de istorie agrară.

De asemenea mai trebuie menționat că semile de moșii cercetate în prezentul studiu, ca și semile de moșii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, analizate în lucrări anterioare, nu reflectă numai realități agrare caracteristice perioadei în care au fost întocmite, ci lasă să se întrevadă și unele aspecte ale istoriei agrare din perioada anterioară lor, pentru care nu dispunem de o informație la nivelul aceleia pe care aceste semi ne-o pun la dispoziție.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE ȘI COMUNICĂRI

INSEMNĂRILE DIN INCHISOAREA DE LA SEGHEDIN ALE DOCTORULUI IOAN RAȚIU *

DE

M. CONSTANTINESCU și GEORGETA PENELEA

Insemnările pe care le înfățișăm se referă atît la evenimentele petrecute în ultimii ani înainte de procesul *„Memorandului"*, cît și la cele din timpul detențiunii dr. Rațiu la Seghedin (1894—1895).

De la notația sumară: „azi mi-au cercetat 12 țărani", de la relatarea unor vizite primite în închisoare, pînă la comentarea detaliată a unor articole apărute în presa bucureșteană, budapestană, vieneză sau berlineză, însemnările oferă o imagine elocventă a preocupărilor avute de dr. Rațiu, precum și a apariției unor noi elemente în gîndirea politică a fruntașilor mișcării naționale eliberatoare din Transilvania.

După conținut, însemnările s-ar putea grupa în trei capitole:

— despre situația Partidului Național-Român;

— despre atitudinea cercurilor politice din România (și, legată de aceasta, poziția adoptată de ziarul sibian „Tribuna");

---

* Textul formează una din piesele arhivei V. Branisce de care am luat cunoștință prin amabilitatea tov. Valeria Căliman, fiica lui V. Branisce. Din cercetările noastre de pînă acum rezultă că ar fi unicul exemplar existent în România. Insemnarile ne-au parvenit într-o transcriere dactilografiată, însumînd 145 de pagini a 3 caiete, pe care I. Rațiu le-a transcris între 25 iulie 1894 și 1—9 septembrie 1895. La p. 111, 23 februarie 1895, dr. Rațiu își exprimă intenția de a continua „memoriile" cu întîmplările anilor 1861—1865, din perioada anterioară dualismului.

Jurnalul a fost cunoscut de I. Georgescu, biograful lui I. Rațiu. Acesta l-a folosit numai parțial, prezentînd în cartea sa *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902). Cincizeci de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928, un scurt rezumat al însemnărilor, într-un mod care nu era de natură a înfățișa veridic și cuprinzător gîndirea politică a dr. I. Rațiu.

Pentru a evidenția ceea ce este esențial și prețios în material am folosit pe larg citatele, venind cu completări numai acolo unde textul — din cauza concizieI sau controlului insuficient al textului dactilografiat pe vremuri — prezenta dificultăți de înțelegere

www.dacoromanica.ro

— despre situaţia din monarhia austro-ungară şi problema naţionalităţilor.

Opiniile formulate de dr. Raţiu în închisoare se bazează pe o cunoaştere temeinică a împrejurărilor politice din Transilvania şi imperiu, izvorîtă dintr-o experienţă personală bogată, pe informaţiile zilnice oferite de presa română (din Transilvania şi vechiul regat) şi cea din Austro-Ungaria, Italia, Franţa, Anglia, pe care o primea regulat, şi, în sfîrşit, pe contactele personale cu fruntaşi ai mişcării naţionale, care îl ţineau la curent cu desfăşurarea evenimentelor.

In legătură cu activitatea P.N.R., problema cheie, care acum, după intrarea majorităţii fruntaşilor în închisoare (I. Raţiu, V. Lucaciu, Gh. Pop de Băseşti, I. Coroianu), devenea mai acută, era aceea a coeziunii sale. Se ştie că în acea perioadă Partidul Naţional-Român avea două aripi, una pe care dr. Raţiu o numeşte *moderată,* reprezentată de Al. Mocioni, şi alta denumită *ultraistă,* condusă de fruntaşii memorandişti. In primele zile ale detenţiunii, I. Raţiu notează entuziasmat că „azi solidaritatea noastră este perfectă şi nu e român care să cuteze a ne sparge rîndurile" [1], adăugînd că „încetul cu încetul se vor convinge stăpînii noştri că nu noi mergem înainte, ci poporul ne mînă să mergem înainte" [2].

Este acesta un mod de a recunoaşte rolul maselor, rolul poporului în lupta social-politică.

In fapt însă, lupta între *moderaţi* (grupaţi în jurul lui Al. Mocioni) şi *ultraişti* (memorandiştii) continua cu vehemenţă. Primii nu se bucurau de credit special nici în regat unde „Lupta", ziarul lui G. Panu, scria: „...Noi socotim că politica acestora [a moderaţilor] e greşită şi a le încredinţa azi conducerea mişcării de peste munţi însemnează a o ucide sau cel puţin a-i radica din importanţă şi din intensitate" [3].

Lipsa de coeziune a grupurilor constitutive ale P.N.R. determină în noiembrie 1894 pe V. Mangra să convoace la Arad o conferinţă pentru a face ultima încercare de „a uni toţi factorii partidului". In acelaşi timp însă, dr. Raţiu primeşte o scrisoare de la Popovici Prota din Lugoj, în care îl previne că unii membri ai partidului „nu doresc tare să fie unire perfectă..." [4]. Cum era de aşteptat, conferinţa eşuează, singura ei hotărîre fiind convocarea unei noi adunări, la Sibiu, unde Al. Mocioni refuză să participe pe motiv că adunarea nu e generală.

Concluziile Adunării de la Sibiu, din noiembrie 1894, erau acestea:

— protest împotriva măsurilor luate de guvernul maghiar privind interzicerea activităţii P.N.R.;

— menţinerea programului politic al partidului elaborat în 1881;

— protest împotriva persecuţiilor politice din timpul alegerilor;

— apărare de acuzaţia de „iredentism".

Comentînd această adunare în însemnările sale, dr. Raţiu scrie că ea s-a ţinut „la timpul cel mai potrivit şi concluziile ei sînt la înălţime".

[1] P. 5 (trimiterile se fac la textul din arhiva V. Branisce).
[2] P. 12.
[3] P. 36—37.
[4] P. 63.

www.dacoromanica.ro

Cît despre Mocioni, arată că prin neparticipare „mai mult și-a stricat sieși“ [5] (În același timp, pentru a nu accentua dezbinarea, îi recomandă lui Gheorghe Pop de Băsești să nu boicoteze „Dreptatea“ din Timișoara, ziar care, după toate aparențele, servește „nu cauza națională, ci pe aceea a partidului moderat“).

În aceste notații se vede stăruința doctorului I. Rațiu de a reînchega un front unit al românilor din Transilvania în lupta de eliberare națională. De fapt, marea majoritate a acelei părți a națiunii române care trăia în Transilvania, cu excepția cîtorva cercuri restrînse (vîrfurile celor două biserici, gruparea magnatului Alexandru Mocioni), au sprijinit activ acțiunea memorandistă. Românii din țară, sub impulsul „Ligii culturale“ (creată în 1890), animată în acea perioadă de V. Alexandrescu Urechia, și-au manifestat puternic solidaritatea cu memorandiștii. În jurnalul doctorului Rațiu întîlnim adesea cuvinte pline de recunoștință și dragoste frățească față de „Liga culturală“ și cei care o însuflețesc [6].

Un fapt asupra căruia merită să stăruim este acela al raporturilor dintre conducerea P.N.R. și „Tribuna“, organul său de presă. Indeobște s-a acreditat ideea că aceasta, prin activitatea desfășurată, a constituit factorul principal al noii orientări, a pus jaloanele unei forme superioare de luptă a Partidului Național. Însemnările dr. Rațiu contrazic această părere, ele dezvăluind opoziția fățișă între „tribuniști“ (I. Slavici, E. Brote, Rusu Șirianu, T. L. Albini) și conducătorii P.N.R. (I. Rațiu, V. Lucaciu, Gh. Pop de Băsești etc.).

„Tribuna“ fusese înființată în 1884. Amenințată un an mai tîrziu cu falimentul, este cumpărată de E. Brote, Al. Mocioni avînd o participare în acțiuni de 5 000 de lei, iar Comitetul Central al P.N.R. asigurîndu-i cauțiunea [7]. Contribuind la existența ei materială, P.N.R. a înțeles să aibă drept de control asupra conținutului ziarului. Or, I. Slavici și E. Brote, apropiați cercurilor politice liberale din regat, ignorau această cerere, publicînd o serie de corespondențe din București nefavorabile pentru memorandiști.

Cea mai concludentă în acest sens este reproducerea unui discurs ținut de D. A. Sturdza, șeful partidului liberal din vechea Românie — aflat în opoziție în 1894 —, în sala Orfeu, în care acesta insinua că memorandiștii au intrat în temniță la sugestia conservatorilor din regat.

Încrezător și dispus să-i considere la început nevinovați pe tribuniști, dr. Rațiu, care fusese sfătuit să nu se amestece în atitudinea „Tribunei“, deoarece din închisoare nu putea avea o privire de ansamblu asupra evenimentelor, notează : „Intriga e țesută de mult... țesută nu aici, ci dincolo... și ai noștri de la «Tribuna» — *mala fide* — au căzut în cursă“ [8]. Ulterior, cînd tribuniștii (prin B. Duică) refuză să publice dezmințirea categorică făcută de dr. Rațiu la 31 octombrie 1894, trimițînd o scrisoare insolentă că

[5] P. 83, 84.
[6] P. 15, 18.
[7] P. 60. Vezi și I. Georgescu, *Dr. I. Rațiu (1828 1902), Cîn zeci de ani d'n luptele naționale ale românilor ardeleni.*
[8] P. 50.

www.dacoromanica.ro

„ce s-a făcut e bun făcut", dr. Raţiu analizează pe larg atitudinea „Tribunei" ca şi a celor care o inspiră [9].

El apreciază drept *Parteistreich* poziţia „Tribunei" potrivnică intereselor P.N.R., arătînd că politica proliberală dusă azi de ziar şi împotriva guvernului conservator român „în loc să ne cîştigăm amici cauzei noastre ne vom înmulţi inamicii, pentru că guvernul pe care îl combate „Tribuna", amic partidului nostru nu va fi, ci din contra va fi vrăjmaşul nostru neîmpăcat" [10]. Iar în alt loc observă că Partidul va plăti o „grea camătă" pentru atitudinea «Tribunei». „Mă tem că greva de la «Tribuna» va avea urmări fatale şi în altă direcţie: ea va sparge solidaritatea care era mîndria noastră naţională...; mi se pare că munca noastră... prin curentul nou al «Tribunei» se va compromite" [11]

Tribuniştii, simţind sprijinul liberalilor din regat — sprijin care o dată cu ajungerea acestora la putere se va dovedi iluzoriu —, adoptaseră în 1894 o atitudine trufaşă, declarînd că dr. Raţiu va putea conduce şi pe viitor partidul, dacă va asculta de ei [12].

Într-o scrisoare către Gh. Pop de Băseşti, dr. I. Raţiu îşi exprimă nemulţumirea în legătură cu atitudinea adoptată de partid în faţa acestei anomalii: „Ce am făcut noi? Am tacut şi-am citit mai departe «Tribuna»" [13]. În acelaşi an se constituie o comisie formată din Onoriu Tilea, Popovici Prota şi V. Mangra, pentru aducerea la ordine a „Tribunei".

În unele lucrări consacrate istoriei Memorandului s-a exagerat rolul „Tribunei" în elaborarea acestui însemnat document şi în desfăşurarea acţiunii memorandiste.

Amestecul grosolan şi nepriceput, determinat de interese mărunte de coterie politică burghezo-moşierească al unor politicieni liberali, ca D. A. Sturdza, în problemele interne ale mişcării naţionale eliberatoare din Transilvania i-a dăunat mult acesteia în deceniile al 9-lea şi al 10-lea ale secolului al XIX-lea.

Atitudinea „Tribunei" trebuie pusă în primul rînd în legătură cu situaţia politică din vechea Românie în acel timp. Între 1891 şi 1895 s-a aflat la putere partidul conservator condus de L. Catargiu. Liberalii, în frunte cu D. A. Sturdza, fiind în opoziţie, exploatau cu abilitate orice prilej pentru denigrarea conservatorilor. Una dintre problemele de care s-au folosit liberalii, în vremea cînd s-au aflat în opoziţie, şi subliniem acest aspect, a fost aceea a luptei naţionale din Transilvania. Astfel, D. A. Sturdza critica, în timpul Memorandului şi al procesului, atitudinea guvernului maghiar faţă de românii transilvăneni. Totodată însă se împotrivea dezmembrării Imperiului austro-ungar, şi chiar autonomiei Transilvaniei, pentru... a nu se strica echilibrul european.

Aceste agitaţii demagogice conjugate cu protestul stîrnit de legea minelor au determinat căderea guvernului conservator în 1895. Preluînd puterea, D. A. Sturdza se dezice de afirmaţiile făcute anterior, precizînd

[9] P. 47 *passim*.
[10] P. 47.
[11] P. 48.
[12] P. 54.
[13] P. 85.

www.dacoromanica.ro

necesitatea abținerii de la orice amestec în treburile interne ale monarhiei austro-ungare [14].

Pînă însă a ajunge la acest gest nedemn, D. A. Sturdza — în opoziție — a desfășurat o campanie demagogică protransilvană, antrenînd după sine și pe tribuniști.

Imediat după darea verdictului în proces, D. A. Sturdza i-a adresat lui I. Rațiu o scrisoare în care spunea : ...„Se impune ca o datorie patriotică și națională ca cei condamnați la Cluj să transporte în România centrul activității lor în lupta ce susțin pentru existența națională a românilor din Transilvania și Ungaria". Aceasta după ce în 1893 același D. A. Sturdza ceruse guvernului conservator român să facă pe „samsarul onorabil" (după expresia lui Bismarck) pentru împăcarea românilor cu maghiarii.

În *Însemnări,* dr. Rațiu arată că în afară de această scrisoare D. A. Sturdza i-a trimis și emisari în persoana lui Al. Beldiman, I. Slavici, C. Colescu-Vartic, B. Șt. Delavrancea, Al. Sihleanu, care îl îndemnau să fugă. „Dar — adauga el — totdeauna m-am împotrivit la a părăsi țara." „Căci numai în acel caz am putea primi sfaturile... dacă ne va asigura că a sosit timpul realizării aspirațiunilor noastre" [15].

Intr-un discurs din septembrie 1894 rostit în sala Orfeu, D. A. Sturdza făcea unele aserțiuni referitoare la împrejurările întemnițării memorandiștilor.

Aceștia ar fi intrat în urma sfaturilor guvernului român conservator și a discordiei semănate în rîndurile membrilor P.N.R. Caracterizînd afirmațiile lui D. A. Sturdza drept „scornituri și minciuni", dr. Rațiu adaugă, totodată, că „cei de dincolo se folosesc de cauza noastră, unii ca să se susțină la putere, alții și mai vîrtos, ca să ajungă la putere" [16].

Atacurile lui D. A. Sturdza împotriva conservatorilor, folosindu-se de cauza națională din Transilvania, au îmbrăcat și unele aspecte deosebit de josnice. Astfel, el a afirmat public, în sala Orfeu, că guvernul conservator ar fi sprijinit bănește diferite persoane (pe care le înșira nominal), școli, biserici din Transilvania, „iar mici sume ce s-au trecut în contul ajutorării" acestor instituții „au fost destinate pentru politica P.N.R. din Ardeal și Ungaria" [17].

Că D. A. Sturdza s-a folosit de cauza națională a românilor din Transilvania numai pentru manevrele sale politice o dovedește cu prisosință atitudinea sa duplicitară și dușmănoasă. Astfel, din anturajul lui Ioan Rusu Șirianu, I. Rațiu află că Sturdza, dacă se va mînia, „va sfărîma pe dr. Rațiu și pe Lucaciu" [18].

În această campanie, cu totul reprobabilă, desfășurată de partidul liberal din vechiul regat, a fost atrasă și „Tribuna". După proces, E. Brote s-a refugiat în România, devenind omul de casă al lui D. A. Sturdza ; el

[14] Iorga N., *Istoria românilor,* vol. X, București, 1939, p. 264.
[15] P. 31, 51. V. și „Tribuna", Sibiu, 1898, nr. 255.
[16] P. 31, 47.
[17] P. 120, v. și Brote E., *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria,* Buc., 1895, p. 346—378 (anexe).
[18] P. 50.

www.dacoromanica.ro

căuta prin Cornel Pop Păcurar să strecoare în „Tribuna" diferite articole, pentru a servi intereselor Partidului Naţional-Liberal.

In acelaşi mod au procedat liberalii o vreme şi cu „Liga culturală", pe care au încercat s-o atragă în sfera intereselor lor politice, dar care şi-a păstrat autonomia faţă de această tentativă.

Anticipînd schimbarea la faţă comisă de liberali imediat după luarea puterii, dr. Raţiu arată că aceştia, odată ajunşi la conducere, n-ar accepta manifestările naţionale din Transilvania şi concluzia pe care el o trage în legatură cu activitatea demagogică a lui D. A. Sturdza e demascatoare şi totodata foarte justa : „Cine a contribuit mai mult la compromiterea acestei chestiuni (naţionale) decît liberalii, care nu au şovăit un moment a face dintr-însa o mizerabilă armă de partid" [19].

In bună măsură, această critică este valabilă şi pentru partidul conservator, pentru corifeii politici ai acestuia ; dr. Ion Raţiu o menţionează mai puţin, întrucît în acel moment nu conservatorii, care erau la putere în România, ci liberalii agitau problema transilvană în modul arătat.

*

Un alt aspect pe care îl relevă *Insemnările din închisoare* ale dr. Raţiu este acela legat de situaţia politică din Imperiul habsburgic şi din afara lui. Pentru această parte el foloseşte pe larg citate din ziare străine, iar comentariile sînt făcute cu multă parcimonie.

Urmarind atitudinea statelor care mai tirziu vor forma Antanta Cordiala constată că „de la Memorand incoace rușii ne-au luat în apărare pe noi din Ungaria şi Transilvania, presa lor ca niciodată ne este binevoitoare ; e foarte simptomatic a vedea presa rusă apărînd cauza noastră naţională" [20].

In acelaşi timp semnalează vizita în imperiu a lui Flourens, fost ministru de externe francez, care a promis să vină în Transilvania „ca să vadă mai de aproape pe apăsaţii fraţi latini" [21].

Insemnarile cuprind multe extrase sau referiri din „Times", unde se aprecia că în Ungaria criza ministerială e influenţată şi de mişcarea naţională din Transilvania.

Cît priveşte raporturile Transilvaniei cu guvernul maghiar, dr. Raţiu noteaza la 1 august 1894 că vizita în Transilvania a lui Hieronimy, ministru de interne în guvernul Wekerle, avea rostul de a tatona terenul şi era rezultatul unor presiuni venite de la Viena şi Berlin, unde se acreditase ideea că „românii fără conducătorii lor, sau pînă aceştia vor fi în temniţă, nu vor sta de vorbă cu ei" [22]. Impăcarea sperată însă nu s-a înfăptuit, iar atitudinea românilor e apreciată de I. Raţiu ca „frumoasă şi impunătoare".

Intors la Budapesta, Hieronimy declară că e necesară revizuirea legii electorale, luînd astfel în discuţie un vechi deziderat al românilor. Era o diversiune pe care dr. Raţiu o sesizează : „...Tendinţa lor este să ne tragă

[19] P. 108.
[20] P. 42.
[21] P. 82.
[22] P. 4

www.dacoromanica.ro

pe sfoară. Parcă văd că ne vor promite posturi grase, sub condiția să fim, și dacă vom fi „ buni patrioți" și vom recunoaște ideea de stat maghiar" [23].

Aceeași neîncredere manifestă dr. Rațiu în legătură cu sancționarea legilor bisericești care priveau și naționalitățile: „...Noi cunoaștem pe domnii de la putere, știm foarte bine cită încredere merită aceste promisiuni" [24].

In împrejurările crizei ministeriale din decembrie 1894 ianuarie 1895, după demisia lui Wekerle pînă la alegerea lui Bánffyi, I. Rațiu, foarte atent la pulsul politicii guvernamentale maghiare, face unele aprecieri care merită toată atenția. Astfel el notează: „Poporul român din Ungaria și Transilvania trebuie să se prezinte ca o falangă închegată și să-și reclame drepturile sale cu toate mijloacele legale și constituționale"; și mai departe: „Alegerea lui Bánffyi s-ar fi putut zădărnici prin români și e mare întrebarea: «oare nu ar fi fost bine să facă alegătorii români o excepție de la regula pasivității și oare azi nu ar fi mai potrivit să se schimbe atitudinea politică a alegătorilor din Ungaria și să dea mina cu partidul popular ?»" [25].

Este prima formulare pe care o cunoaștem din partea unui fost partizan al tacticii pasiviste prin care ridică problema legitimității în 1895 a acestei tactici, problema schimbării ei. In același sens gîndea și celălalt fruntaș memorandist, V. Lucaciu. Acesta scria la 2 martie 1894 către Gheorghe Pop de Băsești: — „Recunoști, dragă Bade, cît a fost de zadarnic să te încrezi în grația împăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Cînd te plîngi la împărat este ca și cum te-ai plînge directorului pușcăriei contra brutalității temnicerului. Cauza noastră națională nu se poate cîștiga decît prin luptă și solidaritatea noastră dîrză și neînfricată" [26].

In această formulare cu caracter de sentință este de fapt sintetizată toată tactica *noului activism* [27].

In legătură cu cele două orientări ale mișcării naționale din Transilvania, numite îndeobște activistă și pasivistă, trebuie precizat că nu sînt două linii distincte (pentru că de fapt urmăreau același țel cu mijloace diferite), ci mai degrabă două tactici ale burgheziei române transilvane.

După părerea noastră, deosebirea principală constă în poziția față de problema autonomiei Transilvaniei propriu-zise în cadrul Austro-Ungariei. După introducerea dualismului la 1867, Partidul Național-Român din

[23] P. 64.
[24] P. 71.
[25] P. 101, 66.
[26] V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 225.
[27] Este semnificativ faptul că aceste idei apar și în unele lucrări ale tinerilor militanți ai P.N.R. din acea perioadă, spre pildă în lucrarea lui V. Goldiș (1895), publicata postum sub titlul *Un studiu inedit al lui Vasile Goldiș*, de către profesorul F. I. Gavanescul din Arad, în „Hotarul", an. III, 1936, nr. 2 3 și 4 5. In acest studiu, pare-se din perioada 1894 1895, V. Goldiș face un istoric al luptei naționale a românilor din Transilvania, analizeaza apoi critic atît poziția revoluționarilor maghiari, cît și a revoluționarilor români din perioada 1848 1849 și încheie printr-o critică a tacticii pasiviste și un elogiu al acțiunii memorandiste. In acest sens, vezi și lucrarea manuscrisa a aceluiași, *Referat cu privire la personalitatea lui V. Goldiș și rolul sau în evenimentele din anii 1917—1918.*

www.dacoromanica.ro

Transilvania a adoptat în 1869 o poziţie de protest împotriva dualismului şi a alipirii forţate a Transilvaniei la Ungaria, atitudine caracterizată prin abţinere de la alegeri şi boicotarea activităţii parlamentare. Era justificată această atitudine pe care P.N.R. a menţinut-o timp de peste 30 de ani? În împrejurările anilor 1870, această atitudine de abţinere şi boicot era o formă înaintată de protest politic şi o acţiune de subminare a dualismului numai cu condiţia ca ea să nu ducă cîtuşi de puţin la o slăbire a activităţii *de masă* şi *a luptei politice de masa*. După un sfert de secol, în noile condiţii ale sfîrşitului veacului al XIX-lea, această tactică care dăduse unele roade mai mult de ordin propagandistic-cultural se perimase, se transformase într-o pasivitate politică reală, pe care o critică şi dr. Raţiu, şi V. Lucaciu, precum şi V. Goldiş, O. Goga şi alţi exponenţi ai tinerei generaţii de militanţi ai P.N.R. În acelaşi timp se afirmase cu forţele sale proaspete, cu adevărat democratice, înaintate, *mişcarea muncitorească*, care, mai ales după 1880 şi 1890, luase un mare avînt în Transilvania.

Tot mai mult se răspîndeau în rîndurile muncitorilor ideile marxiste, iar în rîndurile ţăranilor ideile agrar-socialiste (cu caracter burghez-democratic, legate de necesitatea unei reforme agrare). În faţa acestei noi situaţii, de care unii istoriografi ai Memorandului în mod cu totul nejustificat fac abstracţie, conducerea P.N.R. a fost nevoită să caute o nouă orientare şi o nouă tactică, ce se exprimă şi în acţiunea memorandistă şi în „noul activism" profund deosebit de vechiul activism al Mocioniştilor din Banat, chiar opus acestuia într-un anumit sens. În aceasta constă, după părerea noastră, cotitura ce s-a produs în anii 1891—1903 în tactica P.N.R. din Transilvania, *„noul activism"* fiind mai democratic decît vechiul activism, fiind adoptat sub presiunea cadrelor de jos ale partidului, sub presiunea maselor populare. Militanţilor „noului activism" le-a revenit într-o măsură sarcina de a lupta cu ideile şi soluţiile *„grossösterreich-iste"* ale lui A. C. Popovici, Al. Vaida, I. Maniu, deci pentru orientarea P.N.R. spre Unirea Transilvaniei cu România. În această privinţă, bătrînul şi bravul dr. Ioan Raţiu a avut un rol de precursor.

În fond, în aceste noi condiţii, problema autonomiei Transilvaniei în cadrul Imperiului habsburgic era o problemă subsidiară, sarcina fundamentală fiind alta, aceea a Unirii Transilvaniei cu România. Lupta pentru Unire a fost promovată în primul rînd de militanţii mişcării muncitoreşti şi ai Partidului Social-Democrat din vechea Românie, ca şi din Transilvania. Poziţia stăruitoare a lui I. C. Frimu, Ştefan Gheorghiu, M. Gh. Bujor, dr. C. Racovski în vechea Românie şi a unui Aurel Cristea sau I. Creţu în Transilvania este în această privinţă edificatoare.

„Noul activism" este în acelaşi timp un reflex al cerinţelor obiective, un fenomen social-politic generat de noile condiţii, un rezultat al presiunii maselor asupra P.N.R., dar şi o reacţie a acestui partid burghez faţă de dinamismul mişcării muncitoreşti şi ţărăneşti. În acest sens este semnificativ următorul pasaj din însemnările doctorului Ion Raţiu: „Muncitorii din Budapesta — 4 000 — au cerut dreptul de alegere şi de liberă întrunire. În ultima lor aderare (sic!) un vorbitor zise: în privinţa dreptului şi a libertăţii, Ungaria stă mai îndărăt decît toate statele Europei. În Franţa, dintre 38 milioane locuitori, 10 milioane au dreptul de alegere, în Germania

www.dacoromanica.ro

dintre 49 milioane au dreptul de alegere 10 milioane, în Austria dintre 23 milioane are dreptul un milion, în Anglia cu 37 milioane are 6 milioane, Italia cu 36 milioane are 2 milioane, iar Ungaria cu 17 milioane locuitori are numai 800 000" [28].

O altă idee care ni se pare caracteristică pentru schimbarea de atitudine a unor fruntași români este cea legată de monarhie. Este cunoscută atitudinea de devotament servil și încredere pe care burghezia română din Transilvania a manifestat-o față de habsburgi, căutînd să justifice unele acte ale puterii de stat prin presiunile exercitate de cabinetele ministeriale sau camarila palatului asupra monarhului. Și de data aceasta, I. Rațiu e dispus să ia apărarea coroanei; în același timp însă se simte îndoiala în ceea ce privește obiectivitatea acesteia. Astfel, el apreciază cooptarea lui Szilágyi ca ministru de justiție în guvernul Wekerle drept „o lovire a coroanei", iar chemarea lui Miron Romanul, mitropolitul ortodox din Sibiu și președintele Partidului Moderat Român, de către Francisc Josef ca o împrejurare care indică că nu e vorba „numai de criză ministerială, ci de schimbarea sistemului" [29], ceea ce exprima o dorință, dar nu o realitate.

Pe de altă parte, în fața nerezolvării problemei naționale în Transilvania, a refuzului de a primi Memorandul, I. Rațiu e nevoit să declare: „Cu cîtă supunere, credință și loialitate a luptat poporul român pentru tron și cu toate acestea aproape de 30 ani sîntem abandonați... Îmi aduc aminte de telegrama mea... din Viena, în care am asigurat pe regele nostru despre credința neclintită a poporului român, chiar și în cazul cînd n-ar înceta suferințele ce îndurăm. Această loialitate este o supunere de sclav" [30]. Reamintim aici scrisoarea aceluiași dr. Rațiu către Gh. Pop de Băsești: „...«*Politica înaltă» a lui Babeș, inspirată de Al. Mocioni, e politica îngenunchierii, nu a mîntuirii: a capului plecat, nu a frunții ridicate. Chiar dacă aceasta politică nu decretează robia noastră pașnică, o admite pînă la bunul plac al domnilor... Și astazi unicul nostru magnat (Mocioni) vine sa ne dee învățături, ca să ne ferim prin acțiunile noastre de a supăra pe acei tirani, mari și mici, și să răbdăm cu capul plecat, pînă se vor milostivi tiranii noștri să ne ridice din sclavie*" [31].

*

O problemă din cadrul politicii statului austro-ungar considerată drept „călcîiul lui Achile" și căreia dr. Rațiu îi acordă mult spațiu este cea a naționalităților din imperiu, a luptei lor comune.

Făcînd un istoric al problemei, care s-a conturat imediat după proclamarea dualismului, în anii 1868—1873, Rațiu apreciază că există o legătură între deputații popoarelor nemaghiare. În ajunul redeschiderii problemei orientale — 1875—1877 —, situația naționalităților și a colaborării dintre ele a fost din nou adusă în discuție, preconizînd o legătură între români, croați, sîrbi și slovaci.

[28] P. 22.
[29] P. 92.
[30] P. 3.
[31] V. Netea, *op. cit.*, p. 60.

www.dacoromanica.ro

Subliniind faptul că ideea de colaborare a pornit mereu de la români, dr. Raţiu arata ca în 1892 l-a trimis pe E. Brote pentru tratative la sîrbi, croaţi, slovaci, luînd legătură cu conducătorii acestora: Polit, Vucetič, Mudrony, Dula, Hurban.

In acelaşi an, în urma tratativelor purtate la Viena, s-a încheiat un protocol între reprezentanţii acestor naţionalităţi. Concluzia acestei întîlniri, care hotăra, printre altele, şi ţinerea Congresului naţionalităţilor, prevăzut pentru 1893, şi care a avut loc în 1895, este astfel formulată de dr. Raţiu: „Punctul principal din program a fost a susţine integritatea statului şi lupta pe cale legală pentru realizarea cunoscutelor noastre postulate. Alianţa naţionalităţilor nu este facută cu scop de a ataca naţiunea maghiară sau de a stîrni ura contra ei, ci de a cîştiga drepturile ce le compet naţionalităţilor" [32].

Din cauza Memorandului şi a procesului, congresul a fost amînat doi ani. El şi-a desfăşurat lucrările abia în august 1895.

Evoluţia evenimentelor, înăsprirea regimului politic o dată cu venirea lui Bánffyi îl fac pe dr. Raţiu să se îndoiască de posibilitatea ţinerii Congresului: „...E mai mult ca posibil că ţinerea lui nu se va permite, dar asta nu importă, lumea va vedea din manifestul ce se va publica că una sînt naţionalităţile şi că în solidaritate îşi reclamă drepturile" [33].

Totuşi, Congresul naţionalităţilor a avut loc.

Insemnarile nu cuprind şi opiniile autorului lor asupra acestui congres, la organizarea căruia militanţii P.N.R. au avut un rol de seamă. Ele se opresc la 1 9 septembrie 1895, cîteva zile înaintea ieşirii din temniţă.

*

Desigur, materialul existent în *Insemnari* nu a fost în întregime cuprins în prezentarea de faţă, care nu a avut intenţia decît să aducă la cunoştinţa oamenilor de ştiinţă unele opinii exprimate de dr. Raţiu, personalitate remarcabilă a vieţii politice transilvane la sfîrşitul secolului trecut.

Studiind aceste însemnări din închisoarea din Seghedin, chipul doctorului Raţiu apare mult mai conturat şi mai clar, portretul unui „om dintr-o bucată, dîrz, franc" [34], curajos pentru cauza eliberării naţionale a românilor din Transilvania, un om chibzuit, care-şi dă seama de înaltele-i îndatoriri şi obligaţii, precum şi de oscilaţiile şi inconsecvenţele unor fruntaşi ai propriului partid, ca şi de duplicitatea partidelor burghezo-moşiereşti din vechea Românie. Indiscutabil, jurnalul relevă şi *limitele* concepţiilor social-politice ale doctorului Raţiu, precum şi tendinţele sale monarhiste şi naţionaliste.

Informaţiile furnizate de aceste însemnări coroborate cu materialul edit referitor la această problemă [35] ca şi cu cel care aşteaptă a fi scos din arhive vor forma, fără îndoială, un cîmp larg de cercetare pentru cei ce se ocupă de istoria luptei de eliberare şi de unire cu ţara a românilor ardeleni.

[32] P. 137.
[33] P. 41.
[34] N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. III, p. 273.
[35] V. *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, 1963, Edit. Acad. R.P.R., p. 299—308.

www.dacoromanica.ro

DISIDENȚA LIBERAL-RADICALĂ CONDUSĂ DE C. A. ROSETTI (1878—1885)

DE

P. CINCEA

Indelungata guvernare liberală din anii 1876—1888 a prilejuit numeroase frămîntări politice de opoziție. Diverse fracțiuni ale partidului de guvernămînt — liberalii vernescani, deveniți în 1880 partid „sincer liberal", partizanii lui D. Brătianu, formînd în 1882 partidul liberal independent, liberalii disidenți conduși de N. Fleva și gruparea rosetiștilor — și-au manifestat opinii divergente față de cele ale majorității liberale conduse de I. Brătianu ; divergențele erau obscure, în perioada cînd liberalii erau în opoziție, dînd atunci impresia unei unități de partid care se dovedea, în anii de guvernămînt ai partidului liberal, lipsită de trăinicie. Primele trei dintre fracțiunile menționate mai sus au acceptat, între 1880 și 1886, colaborarea cu partidul conservator, în formația politică denumită „Opoziția unită" [1] ; gruparea rosetiștilor a avut acțiuni proprii, diferite de cele ale majorității liberale, fără a accepta însă colaborarea cu partidul conservator.

Prin bogata sa activitate publicistică și parlamentară, C. A. Rosetti a atras atenția cronicarilor politici, biografilor și istoricilor burghezi, care însă au trecut sub tăcere sau au prezentat parțial cauzele desprinderii sale de majoritatea liberală și formarea grupării politice rosetiste.

In lucrările care tratează istoricul partidului liberal, din dorința de a fi ascunse divergențele care măcinau unitatea acestuia n-a fost amintită desprinderea grupării radicale din partidul liberal [2]. In unele biografii ale lui C. A. Rosetti este menționată desprinderea sa de majoritatea liberală,

[1] T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925 ; P. Cîncea, *Formarea Opoziției unite și acțiunile sale din februarie—martie 1888*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, București, 1963.

[2] Th. C. Aslan, *Istoricul partidului național-liberal de la 1848*, București, 1923 ; D. A. Sturdza, *Partidul național-liberal de la 1876 pînă la 1888*, București, 1889.

„STUDII", tomul 18 nr. 2, p. 363 381, 1965.

www.dacoromanica.ro

fără precizarea cauzelor [3], sau considerînd divergențele create prin susținerea libertății presei drept cauza principală [4].

Istoricii burghezi au tratat unele dintre cauzele desprinderii grupării radicale susținerea colegiului unic și libertății presei — și au menționat altele : modificarea legii tocmelilor agricole, electivitatea magistraturii, abuzurile administrației, relațiile dintre C. A. Rosetti și Carol de Hohenzollern, fara a cuprinde într-o largă analiză totalitatea lor [5].

Vechea istoriografie a subliniat nu numai acțiunile personale ale lui Rosetti, ci și existența rosetiștilor ca grupare politică parlamentară, menționînd pe cei 20—40 de deputați care-i susțineau acțiunile [6] ; ei au fost denumiți rosetiști [7] sau liberali-radicali [8]. In afara deputaților rosetiști, gruparea cuprindea însă — după menționile lui Rosetti — colaboratori și consultanți ai săi, precum și informatori care furnizau indicații concrete în sprijinul proiectelor sale de legi.

Istoriografia burgheză a fixat desprinderea disidenței rosetiste din partidul liberal în preajma anului 1883 ; în realitate — făcînd abstracție de divergențele personale ce vor fi existat probabil și în deceniile anterioare , formarea acestei disidențe a fost mai lentă și mai îndelungată, începînd din primii ani de guvernămînt ai partidului liberal.

Alte lacune ale vechii istoriografii în această problemă sînt : absența argumentării aduse de rosetiști în susținerea modificării sistemului electoral, a eligibilității magistraților și descentralizării administrative și, îndeosebi, nestabilirea poziției rosetiștilor față de problemele sociale ale epocii și a raporturilor lor cu mișcarea socialistă.

Noua istoriografie cuprinde aprecieri asupra participării progresiste a lui C. A. Rosetti la marile evenimente ale istoriei moderne, anterioare perioadei prezentate aici — revoluția din 1848, Unirea Principatelor — sau integrate în această perioadă, războiul de independență [9], cu menționarea limitelor inerente acțiunilor oricăror personalități și grupări politice burgheze.

---

[3] *Lui C. A. Rosetti (1816—1916)*, p. 1—61 ; Aurel Rotaru, *C. A. Rosetti (1816 1885)*, Vaslui, 1939.

[4] I. Gherincea Gheringer, *C. A. Rosetti, încercare biografică*, în *Gimnaziul C. A. Rosetti — monografie*, Galați, 1930, p. 11—39.

[5] Fr. Damé, *Quinze mois de régime libéral en Roumanie*, Paris, 1886 ; *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 346 și urm. Problemele sistemului electoral și ale libertății presei au fost reluate în cadrul prezentarii activității parlamentare a lui C. A. Rosetti, de G. D. Nicolescu, în *Parlamentul român*, București, 1903 ; T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 180 230 ; C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădata*, vol. I, București, 1927, p. 244 312 ; vol. II, București, 1928, p. 6—8 ; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 245. Deoarece conduita morala a conducatorilor influențeaza acțiunile grupărilor politice respective, atragem atenția asupra portretului moral făcut de N. Iorga lui C. A. Rosetti : „...Strain de orice vanitate și dușman oricarui rang, sarac și de o superioara onestitate" *(Razboiul pentru independența României*, București, 1929, p. 188).

[6] Fr. Damé, *Quinze mois de régime libéral en Roumanie*, p. 177 și 264.

[7] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 218 240 ; C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 316.

[8] C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 301.

[9] V. Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței României*, București, 1955.

www.dacoromanica.ro

Ca element pozitiv al gîndirii și activității lui C. A. Rosetti, anterior perioadei anilor 1876—1885, dar cu reflectare asupra lor, s-a menționat că el era propagator al socialismului utopic în România [10].

În tratatul *Istoria României*, acțiunea rosetiștilor pentru modificarea legii tocmelilor agricole a fost larg prezentată; tratatul fiind o operă sintetică, alte laturi ale activității rosetiștilor electivitatea magistraturii, administrația, colegiul unic — au fost în treacăt menționate.

În general, în noua istoriografie s-a arătat foarte pe scurt faptul că, deși inconsecventă și șovăitoare, activitatea lui Rosetti și în perioada prezentată aici a fost înaintată în comparație cu poziția preponderent retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii [11].

În măsura posibilităților create de materialul existent, încercăm a lichida golurile lăsate de vechea istoriografie și a completa aprecierile generale din noua istoriografie.

TREPTATA DESPRINDERE A GRUPĂRII ROSETISTE DIN PARTIDUL LIBERAL

Unele indicii ale începutului desprinderii grupării rosetiste din partidul liberal există încă din 1876—1878, dar această desprindere a devenit bine conturată în anii următori. Prezentarea unui proiect de lege pentru asigurarea libertății individuale de către *mai mulți deputați* împreună cu C. A. Rosetti, în 1876, creează ipoteza existenței unui nucleu al grupării rosetiste de la această dată.

Insuficienta activitate parlamentară a burgheziei liberale, întîrzierea intentării procesului foștilor miniștri conservatori au creat, în 1877, o primă divergență între majoritatea deputaților liberali din Cameră și C. A. Rosetti, președintele Camerei [12].

Adîncirea nemulțumirilor sale, în anii următori, reiese din înșeși racilele vieții politice burgheze, al cărei tablou veridic C. A. Rosetti nu-l da deocamdată publicității, ci îl împărtășea intimilor și urmașilor săi [13].

De la mărturisirile intime, cu caracter general, și de la atitudinea reprobativă personală, C. A. Rosetti trecea la dezvoltarea unor acțiuni concrete — dezaprobate nu numai de conservatori, dar și de numeroși liberali —, strîngînd în jurul său, în parlament și în afară, un grup de colaboratori care îi împărtășeau vederile. Dezvoltînd începutul făcut în 1878, ca ministru de interne, în 1881, fiind în aceeași funcție, C. A. Rosetti lua măsuri pentru a îmbunătăți situația țărănimii, limitînd abuzurile

[10] Radu Pantazi, *Filozofia marxistă în România*, București, 1963, p. 24.

[11] V. Maciu, *op. cit.*, p. 61; R. Pantazi, *op. cit.*, p. 119; *Istoria României*, vol. IV, cap. „Cultura".

[12] B. C. S., Filiala N. Balcescu, secția manuscrise, Corespondența C. A. Rosetti, scrisoarea nr. 837 din 1 ianuarie 1877. Dezb. Ad. Deput., ședința din 6 iunie 1877, în „Mon. of." nr. 139 din 21 iunie 3 iulie 1877, p. 3 966 3 967. Ibidem, ședința din 9 iulie 1877, în „Mon. of.", nr. 149 din 3/15 iulie 1877, p. 4 240 4 241.

[13] Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. Corespondența C. A. Rosetti, C. A. Rosetti către Vintilă Rosetti, octombrie 1878; C. A. Rosetti către Maria Rosetti, 25 februarie 1880, Arh. C. A. Rosetti, mapa I, act. 1. B.C.S. Filiala N. Balcescu, secția manuscrise, Corespondență C. A. Rosetti, C. A. Rosetti către Vintila Rosetti, 28 noiembrie 1878.

www.dacoromanica.ro

arendaşilor şi proprietarilor şi îngrădind corupţia aparatului administrativ. Exploatatorii ţărănimii şi funcţionarii administrativi abuzivi, deci nemulţumiţi de aceste măsuri, erau nu numai conservatori, dar şi membri sau simpatizanţi ai partidului liberal. Ei şi-au manifestat hotărîrea de a-şi menţine vechile deprinderi, ceea ce a determinat demisia lui Rosetti din conducerea Ministerului de Interne [14]. Demisia nu coincidea însă cu abandonarea încercării de a îngrădi abuzurile administraţiei, moşierilor şi arendaşilor, ci încercarea continua prin demascarea acestor abuzuri în presă şi parlament.

Din prima parte a anului 1882, „Românul" publica articole critice privitoare la activitatea politică a guvernului şi partidului liberal [15]. C. A. Rosetti demisiona de la preşedinţia Camerii în 31 mai 1882 [16], precizînd motivul demisiei sale: faptul că proiectele de legi depuse de el în Cameră „au fost nesocotite de către colegii din Cameră şi din partidă" [17]. Deşi desprinderea sa de majoritatea liberală era evidentă [18], C. A. Rosetti declara că rămîne membru al acestui partid şi amic personal al lui I. Brătianu. Mascînd realitatea, el va continua să facă asemenea declaraţii în anii următori, pentru a nu da satisfacţie conservatorilor şi celorlalte grupări din opoziţie.

Anii 1883 1884 cuprind apogeul divergenţelor dintre rosetişti şi majoritatea partidului liberal. Vechilor motive, deseori reamintite, li se adăuga opoziţia liberalilor — în cadrul discutării revizuirii constituţiei faţă de propunerile rosetiştilor referitoare la aplicarea unui nou sistem electoral şi asigurarea libertăţii presei [19]. Separarea rosetiştilor din partidul liberal era recunoscută în 1884 atît de adversarii politici ai liberalilor, cît şi de C. A. Rosetti, care pînă la această dată căutase să nu dea publicităţii desprinderea sa şi a grupării sale din partidul liberal. Dimpotrivă, la mijlocul anului 1884, C. A. Rosetti arăta că masele sociale largi îşi pierdeau încrederea în partidul liberal, zicîndu-şi: „Ce-mi pasă dacă mă jupoaie conservatorii, cînd chiar cei cu drapelul naţional-liberal mă jupoaie" [20]. In sfîrşit, C. A. Rosetti recunoştea ca din 1881 avusese o activitate politică independentă faţă de cea a partidului liberal şi că de la această dată nu se mai considera membru al partidului liberal [21]. Divergenţele de opinii între majoritatea liberala şi rosetişti aveau ca efect ruperea nu numai a vechilor relaţii politice, ci şi a celor intim amicale dintre C. A. Rosetti şi I. Brătianu [22].

---

[14] Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., scrisoarea lui C. A. Rosetti către Ion Ghica din 24 decembrie 1881 7 ianuarie 1882.

[15] „Românul" din 10 februarie 1882.

[16] Ibidem, 7 8 iunie 1882.

[17] B.C.S., Filiala N. Balcescu, secţia manuscrise, fond. St. Georges, dos. CCLXIII/16, f. 172.

[18] „Românul" din 10 februarie 1882.

[19] Ibidem, 8 februarie 1883, 5 octombrie 1883, 1 ianuarie 1884, 13 iunie 1884 şi 26 iulie 1884.

[20] Ibidem, 20 iunie 1884.

[21] Ibidem, 1 noiembrie 1884 şi 11 noiembrie 1884.

[22] Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. Corespondenţa C. A. Rosetti, scrisoarea din 18 ianuarie 1885. *Din corespondenţa familiei I. C. Brătianu*, vol. 2, Bucureşti, 1934, p. 171—177.

www.dacoromanica.ro

Anii 1884—1885 marchează declinul activității multilaterale a rosetiștilor. După moartea lui C. A. Rosetti — aprilie 1885 —, gruparea politică condusă de el s-a destrămat: unii dintre adepții săi au intrat în partidul liberal independent, condus de D. Brătianu, continuînd lupta contra guvernului în cadrul „Opoziției unite", alții au format un mic grup de opoziție în jurul redacției ziarului „Românul", a cărui conducere fusese preluată de Vintilă Rosetti, iar cîțiva, conduși de Gh. Panu, au format o nouă grupare politică radicală, a cărei activitate se va încheia însă prin intrarea lui Panu în partidul conservator.

ATITUDINEA ROSETIȘTILOR FAȚĂ DE PROBLEMA ȚĂRĂNEASCĂ, MUNCITOREASCĂ ȘI MIȘCAREA SOCIALISTĂ

Înțelegerea orientării progresiste sau reacționare a unui partid sau a unei grupări politice se realizează îndeosebi prin cunoașterea atitudinii sale față de cele mai importante probleme sociale ale epocii.

In perioada prezentată aici, ca urmare a limitelor reformei din 1864, o mare parte a țărănimii avea pămînt insuficient și neproductiv, încît continua să muncească pămînturile moșierești în condițiile menținerii resturilor feudale și ale unor tocmeli agricole împovărătoare. Abuzurile moșierilor, arendașilor și administrației, care agravau situația țărănimii, erau aduse la cunoștința lui C. A. Rosetti prin rapoartele colaboratorilor săi și petițiile țăranilor [23].

Muncitorii din orașe își intensificau lupta împotriva exploatatorilor, care le impuneau condiții grele de muncă și trai. Intre 1875 și 1878 s-au creat cercurile revoluționare secrete, care deveneau cercuri socialiste, prin orientarea treptată a membrilor lor către însușirea ideilor socialiste. In 1880 au fost expuse primele principii programatice ale cercurilor socialiste, iar în anii următori începea răspîndirea ideilor marxiste în România.

Deși, asemenea radicalilor burghezi ruși, în concepțiile cărora era exprimată ideologia micii burghezii [24], radicalii rosetiști erau — așa cum s-a remarcat de către vechea istoriografie [25] și s-a confirmat în noua istoriografie [26] — reprezentanți îndeosebi ai burgheziei mici și mijlocii, totuși au observat îndeaproape problema țărănească și au remarcat exploatarea muncitorilor, avînd, în ambele chestiuni, poziții mai avansate decît ale majorității burgheziei și moșierimii române.

Radicalii considerau că problema țărănească n-a fost rezolvată prin legislația agrară din 1864 [27]. C. A. Rosetti, recunoscînd și părțile pozitive

---

[23] Arh. st. Buc., fond. Min. Int., dos. 101/1881, f. 1; dos. 103/1881, f. 7, 9, 10, 11; dos 104 1881, f. 7, 9; B.C.S. Filiala N. Balcescu, fond St. Georges, dos. CCLXIII/16, f. 139.

[24] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 12, București, Edit. politica, 1962, p. 133.

[25] N. Angelescu, *C. A. Rosetti prim staroste al negustorilor bucureșteni*, București, 1942; St. Antim, *Alte studii și portrete*, București, 1939, p. 249—250.

[26] V. Maciu, *op. cit.*, p. 61.

[27] B.C.S. Filiala N. Bălcescu, secția manuscrise, fond. St. Georges, dos. CCLXVIII 16, f. 62, 86 și 87. „Românul" din 1 martie 1878; Dezb. Ad. Dep., ședința din 25 ianuarie 1880, în „Mon. of." nr. 21 din 26 ianuarie /7 februarie 1880, p. 456.

www.dacoromanica.ro

ale legii rurale, sublinia faptul că, alcătuită în grabă de Mihail Kogălniceanu, „acea lege a împroprietăririi, cum o numește d-sa, a răscumpărării cum este numele ei cel adevărat..., a scăpat pe proprietari de pericolul în care erau, le-a asigurat proprietatea..., le-a mărit valoarea moșiilor", dar a menținut posibilitățile de nedreptățire a țărănimii [28].

Printre primele acțiuni ale rosetiștilor, destinate limitării abuzurilor administrației, proprietarilor de pămînt și arendașilor față de țărănime, au fost circularele emise în cursul anilor 1878 și 1881 de C. A. Rosetti. Bazate pe informații extrase din plîngerile și cererile țăranilor exploatați sau pe datele culese de colaboratori ai lui Rosetti, circularele se refereau la multiple aspecte ale modului în care administrația abuzivă și deținătorii pămîntului agravau situația țărănimii. In cuprinsul unor circulare emise în iunie 1878, se cerea intervenția prefecților pentru excluderea brutalității cu care erau tratați țăranii, în mod obișnuit, și pentru repartizarea timpului de muncă astfel ca țăranii să aibă posibilitatea de a-și lucra ogoarele și de a strînge recoltele [29].

Intr-o altă circulară, C. A. Rosetti da dispoziții prefecților să nu îngaduie realizarea intențiilor unor arendași de a obține ilegale foloase personale cu prilejul împroprietăririi însurăților din 1878 [30]. Prin circularele emise în 1881, C. A. Rosetti a încercat să lichideze indiferența sau abuzurile unor autorități comunale sau județene față de țărani [31], să îmbunătățească situația sanitară dezastruoasă a satelor [32], să oblige pe arendași și proprietari la respectarea unor articole din legea rurală favorabile țăranilor [33] și îndeosebi să lichideze practicile abuzive ale exploatatorilor țărănimii, prin care se agravau prevederile retrogradei și spoliatoarei legi a tocmelilor agricole, pregătind terenul pentru viitoarea acțiune a rosetiștilor destinată modificării acestei legi.

Alte circulare emise de C. A. Rosetti cuprindeau dispoziții pentru dijmuirea rapidă a recoltelor țăranilor pentru a putea fi ridicate de pe cîmp la timp, subliniind faptul că întîrzierea dijmuirii era un alt prilej pe care și-l creau arendașii și proprietarii pentru a smulge țăranului învoieli de munci agricole înrobitoare. In încheierea seriei acestor circulare din 1881 se arată că în vechea lege a tocmelilor agricole era evidentă frecvența „mijloacelor de constrîngere contra locuitorului angajat și în schimb totala lipsă de garanții pentru dînsul contra arendașilor", cerîn-

[28] *Discursul d-lui C. A. Rosetti asupra tocmelilor agricole, rostit în Ședința Camerei de la 12 februarie 1882*, București, 1882, p. 26—27.

[29] „Mon. of." nr. 126 din 10/22 iunie 1878, p. 3 456, 3 457; circulara nr. 9 712 8 iunie 1878.

[30] Ibidem, nr. 232 din 18 30 octombrie 1878, p. 5 832; circulara nr. 17 755 din 16 octombrie 1878.

[31] Ibidem, nr. 93 din 26 iulie/7 august 1878, p. 2 869: circulara nr. 13 276 din 25 iulie 1881; nr. 99 din 2 14 august 1881, p. 3 097; circulara nr. 13 862 1 august 1881.

[32] Ibidem, nr. 152 din 9/21 octombrie 1881, p. 5 244—5 245; circulara nr. 6 009 din 8 octombrie 1881.

[33] Ibidem, nr. 145 din 1/13 octombrie 1881, p. 5 082; circulara nr. 17 096 din 29 septembrie 1881.

www.dacoromanica.ro

du-li-se prefecților sugestii pentru viitoarea modificare a legii pe care C. A. Rosetti anunța că o va prezenta corpurilor legislative [34].

Din proiectele de legi referitoare la țărănime, prezentate de rosetiști parlamentului, au fost votate — cu transformări substanțiale în conținutul pozitiv al lor [35] — numai legea pentru restituirea pămînturilor țărănești înstrăinate contrar prevederilor legii rurale din 1864 și modificarea legii pentru tocmelile agricole; alte proiecte de legi depuse de rosetiști în parlament sau propuneri făcute prin presă au fost desconsiderate de majoritatea liberală.

În cursul anului 1882, pentru a susține proiectul de lege intitulat *Dezrobirea sătenilor de datoriile pe care sînt obligați a le plăti cu procentele lor prin muncă,* rosetiștii arătau că, lipsit de instituții de credit, țăranul era „la discreția capitalului exploatatorilor... Cele mai grele și mai apăsătoare... împrumuturi care robesc pentru totdeauna pe țărani sînt... acelea pentru a căror dobîndă s-a stipulat a se face muncă". După o muncă excesivă, țăranul reușea să plătească numai dobînda anuală a sumei împrumutate [36]. Principiul fundamental al proiectului de lege depus de rosetiști pentru lichidarea acestei situații era următorul: constituirea unor comisii care să constate totalul acestor datorii în bani, transformate în datorii în muncă, înscrise în registrele de tocmeli pînă la data de 1 ianuarie 1882, urmînd ca aceste datorii să fie achitate creditorilor de guvern pe baza unui împrumut la Casa de Economii și Consemnațiuni. Țăranii aveau obligația de a restitui sumele prin organele fiscale în termen de 10 ani, ceea ce, cu toate bunele intenții ale rosetiștilor, marchează limitele de clasă ale acestui proiect.

Unul dintre obiectivele criticii adresate de rosetiști liberalilor, constituind una dintre cauzele desprinderii lor, a fost desconsiderarea acestui proiect de lege.

În cadrul luptei rosetiștilor pentru revizuirea constituției, numeroase eforturi ale lor au avut ca scop stabilirea drepturilor politice ale țărănimii, participarea sa reală la viața politică. În primăvara anului 1883, cînd se pregăteau alegerile pentru Camerele de revizuire, în articolele sale din „Românul" C. A. Rosetti insista ca sătenii să ia parte direct, ei înșiși, la revizuirea constituției. Subliniind faptul că „orășenii", deci burghezia urbană, nu-i pot reprezenta realmente pe țărani în parlament, C. A. Rosetti propunea: „Să lăsăm colegiul IV în absoluta voință a sătenilor..." [37].

În cursul primelor dezbateri, din 1883, au început divergențele dintre rosetiști și liberali în privința noii legi electorale [38]. Propunînd colegiul unic, rosetiștii arătau că proiectul guvernamental — prin care cele trei colegii electorale înlocuiau vechile patru colegii — unea cele două colegii

[34] „Mon. of." nr. 105 din 11/23 august 1881, p. 3 265: circulara nr. 14 383 din 10 august 1881; nr. 113 din 21 august/2 septembrie 1881, p. 3 456: circulara nr. 14 837 din 20 august 1881; nr. 149 din 6/18 octombrie 1881, p. 5 172, 5 173: circulara nr. 17 369 din 3 octombrie 1881.

[35] „Românul" din 10 februarie 1882, 2—3 august 1882, 13 iunie 1884.

[36] Dezb. Ad. Dep., ședința din 7 aprilie 1882: „Românul" din 11 și 14 aprilie 1882.

[37] „Românul" din 21 aprilie 1883.

[38] Fr. Damé, *Quinze mois de régime libéral en Roumanie.*

www.dacoromanica.ro

rurale, dar nu scădea censul decît foarte puțin, stabilind pentru moșierime posibilități de manifestare în viața politică mult mai mari decît pentru țărănime. Ei subliniau faptul că nejustele prevederi ale proiectului guvernamental dădeau unui total de circa 6 000 de moșieri dreptul de a alege 120 de senatori și deputați, iar unui total de circa 450 000 de țărani dreptul de a alege 30 de deputați [39]. Totuși, liberalii guvernamentali au impus votarea proiectului lor.

Alte propuneri ale rosetiștilor, pentru îmbunătățirea situației țărănimii, care au prilejuit, prin respingerea lor directă sau indirectă, puternice critici aduse liberalilor, au fost cele referitoare la credit și probleme fiscale. Menționînd faptul că creditul funciar rural a fost util exclusiv moșierilor, „Românul" susținea din 1877 necesitatea înființării unor instituții de credit care să fie accesibile țăranilor. In perioada de maximă ascuțire a divergențelor dintre rosetiști și liberali, cei dintîi arătau că, prin casele de credit agricol înființate de guvernul liberal în 1881, situația nu s-a schimbat, ele nefiind utile țăranilor [40], prin organizarea lor și mai ales prin faptul că personalul din conducere proceda inegal și abuziv la acordarea împrumuturilor.

C. A. Rosetti susținea încă din primii ani ai guvernării liberale desființarea impozitului personal [41]; în 1884, rosetiștii demascau abuzurile organelor fiscale la sate și faptul că prin sistemul fiscal în vigoare arendașii erau protejați [42].

In cuprinzătoarea critică făcută de rosetiști poziției retrograde a liberalilor în problema țărănească erau menționate lipsurile și conținutul de clasă al legii pentru vînzarea bunurilor statului, promulgată în 1881, modificată în 1882 și 1883. Critica rosetiștilor era bazată pe faptul că cele mai multe dintre moșiile statului, anume cele cu o suprafață mai mică de 4 000 de pogoane, nu se vindeau în loturi mici țăranilor, ci se scoteau la licitație, încît erau cumpărate de capitaliști. Rosetiștii menționau că sub guvernul liberal, legii i s-au adus modificări retrograde [43], încît „este o adevărată lege de clasă de vreme ce favorizează numai formarea marei proprietăți" [44].

O grăitoare manifestare a rosetiștilor în problema țărănească era puternicul lor protest creat de abuzurile administrației locale și centrale, precum și ale organelor judiciare burgheze față de țăranii răsculați la Scorțeni, în 1883 [45], din cauza exploatării la care erau supuși.

Problemele culturale nu erau absente din recomandările făcute de rosetiști și din critica adusă de ei atitudinii liberalilor față de țărănime. In 1877—1880, prin presă și parlament, Rosetti atrăgea atenția guvernu-

[39] Această evidentă nedreptate provenea din faptul că principiul de bază al alegerii deputaților și senatorilor nu era determinat de numărul alegătorilor din fiecare colegiu, nici de averea colectivă a tuturor alegătorilor dintr-o categorie, ci de averea individuală.

[40] „Românul" din 1 ianuarie 1884.

[41] Ibidem, 5 august 1876, 5—6 ianuarie 1881.

[42] Ibidem, 20 iulie 1884, 25 septembrie 1884.

[43] Ibidem, 13 iunie 1884.

[44] Ibidem, 18 octombrie 1884.

[45] Ibidem, 27 august 1883, 30 august 1883, 5–6 septembrie 1883, 7 septembrie 1883, 6 octombrie 1883 și 1 ianuarie 1884.

www.dacoromanica.ro

lui asupra necesității dezvoltării instrucției la sate[46]. In 1882, rosetiștii arătau că guvernul și majoritatea partidului liberal erau răspunzători de faptul că instrucția în sate nu progresa, că „sînt multe sate fără școală..., revizorii școlari nu-și fac datoria“ [47].

Rosetiștii aveau o poziție înaintată în problema țărănească, în comparație cu celelalte grupări politice sau partide burgheze și moșierești. Limitele și lipsurile acțiunilor rosetiștilor în problema țărănească reies din compararea lor cu ceea ce ar trebui să fie cea mai avansată formă a radicalismului burghez, aceea care ar duce la capăt revoluția burghezo-democratică.

Clasicii marxismului au arătat că una dintre primele acțiuni ale burgheziei avansate trebuia să fie desființarea tuturor relațiilor feudale[48]. Din analiza poziției rosetiștilor față de țărănime nu reiese intenția categorică a lichidării resturilor de relații feudale, ci numai încercarea de a limita abuzurile exploatatorilor rurali, care erau favorizate de menținerea acestor resturi. De pildă, rosetiștii cereau „dijmuirea la timp a țăranilor“, dar nu lichidarea totală a dijmei și a altor resturi feudale. Este adevărat că în condițiile deținerii temporare a conducerii Ministerului de Interne de către Rosetti și a existenței unui restrins grup parlamentar rosetist, lichidarea relațiilor feudale nu putea fi opera acestora, dar ei nici nu și-au manifestat o asemenea intenție.

Dirijarea unei bune intenții pe o cale care conducea însă spre eșecul ei era lupta rosetiștilor pentru a crea țărănimii posibilitățile unei reale participări la viața politică, în condițiile menținerii puterii de stat burghezo-moșierești. De altfel, prin inexistența votului universal, aplicarea recomandărilor făcute de rosetiști, cu menținerea censului fie chiar redus, ar fi avut efect îndeosebi pentru țărănimea înstărită.

Din analiza poziției rosetiștilor în problema țărănească reiese împletirea unor bune intenții cu neînțelegerea sensului evoluției situației țărănimii în orînduirea capitalistă și cu încercarea de a menaja unele interese ale claselor exploatatoare. Ei au căutat să îngrădească abuzurile față de țărănime, să limiteze exploatarea ei, dar nu prin măsuri radicale, ci reformiste, prin menținerea vechiului raport de forțe economice dintre moșieri și țărani.

Aspecte ale situației clasei muncitoare, ale activității sale în scopul organizării, ale luptei pentru limitarea exploatării duse de muncitorii și socialiștii din străinătate și din țară au fost prezentate și comentate de rosetiști, ceea ce creează unele posibilități de cunoaștere a poziției lor față de această importantă latură a vieții sociale.

In a doua jumătate a anului 1878, „Românul“ se ocupa pe larg de legea contra socialiștilor pregătită de parlamentul german, publicînd aprecieri culese din presa progresistă occidentală, care dezaproba această lege[49]. In același an și în cei următori se publicau dări de seamă asupra

[46] „Românul“ din 12 noiembrie 1877; Dezb. Ad. Dep. ședința din 22 noiembrie 1880, în „Mon. of.“, nr. 263 din 23 noiembrie/5 decembrie 1880, p. 7 646.
[47] „Românul“ din 10 februarie 1882.
[48] *Manifestul Partidului Comunist*, ed. a 8-a, București, Edit. politică, 1962, p. 35 36.
[49] „Românul“, 9 august 1878, 12 august 1878, 6 octombrie 1878 ș.a.

www.dacoromanica.ro

Congresului de la Lyon al muncitorilor francezi [50], date privind situația grea a proletariatului din Germania [51] și Italia [52].

In 1882 „Românul" protesta împotriva arestării unor factori poștali din București, care își anunțaseră intenția de a părăsi lucrul dacă nu le vor fi majorate salariile. Cu acest prilej, rosetiștii au dat partidului liberal următorul just avertisment: „Zicem azi partidei liberale: bagă de seamă căci prin asemenea fapte intri și tu pe calea cea dureroasă și nenorocită a reacțiunii" [53]. După cum se poate observa din activitatea lor, liberalii au desconsiderat această recomandare.

In 1882—1884, sub titluri ca *Un exploatator nerușinat al lucratorilor* [54], *Jefuirea căruțașilor din portul Brăila* [55], *Moartea unui muncitor* [56], erau descrise aspecte ale exploatării clasei muncitoare din România. Comentariile cuprindeau dezaprobarea abuzurilor și indiferenței autorităților de stat și patronilor față de muncitori și subliniau necesitatea „de a se cerceta ce măsuri s-ar putea lua spre *a se pune capat exploatării omului de catre om*" (subl. ns.).

In privința atitudinii lui C. A. Rosetti personal față de situația clasei muncitoare amintim vechiul său atașament față de muncitorii tipografi din București, concretizat în 1878 și 1881 — cînd era ministru de interne — prin reorganizarea Imprimeriilor statului și prin unele îmbunătățiri ale situației muncitorilor tipografi din această întreprindere [57].

Rosetiștii întrevedeau necesitatea unor acțiuni în scopul schimbării situației clasei muncitoare — ca organizarea muncitorilor —, dar nu ajungeau la justa înțelegere a conținutului acestor acțiuni. C. A. Rosetti a contribuit la crearea primelor asociații tipografice: „Casa de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi" (1858) și „Asociația Gutenberg" (1872). Rosetiștii salutau formarea unor asociații muncitorești ca „Unirea lucrătorilor constructori" sau „Deșteptarea", societate înființată de lucrătorii tipografi, felicitînd pe muncitorii asociați [58], dar nu înțelegeau că asociația utilă muncitorilor era aceea bazată pe principii de clasă prin excluderea participării exploatatorilor. Asemenea socialiștilor utopici, crezînd în „filantropia" unora dintre membrii claselor exploatatoare, rosetiștii propuneau soluții practic irealizabile. Deși demascau „nepăsarea și cruzimea" patronilor și moșierilor față de muncitori, propuneau crearea unor asociații cu capital format din donații ale acestor exploatatori, prin care să fie asigurat traiul muncitorilor la bătrînețe [59].

---

[50] „Românul" din 2 februarie 1878.
[51] Ibidem, 22 decembrie 1879.
[52] Ibidem, 11 ianuarie 1883.
[53] Ibidem, 10 iulie 1882.
[54] Ibidem, 7 septembrie 1882.
[55] Ibidem, 28 mai 1884.
[56] Ibidem, 7 octombrie 1884.
[57] „Vocea lucrătorului tipograf" din 26 octombrie 1881; „Românul" din 18 noiembrie 1883.
[58] „Românul" din 12 februarie 1880.
[59] Ibidem, 1 ianuarie 1884. Amintim faptul că C. A. Rosetti a fost propagator al socialismului utopic în România (R. Pantazi, *op. cit.*, p. 24).

www.dacoromanica.ro

În privința atitudinii rosetiștilor față de mișcarea socialistă remarcăm faptul că ei vedeau necesitatea dezvoltării acelor mișcări care căutau rezolvarea acutelor probleme ale epocii, dar aveau o foarte slabă și nesigură înțelegere a faptului că schimbările social-politice fundamentale se pot realiza numai pe cale revoluționară.

În 1884, anul de maximă înclinare spre stînga a rosetiștilor, prin desprinderea aproape totală de liberali și recunoașterea acestei desprinderi, „Românul" — spre deosebire de majoritatea publicațiilor burgheze și moșierești — deschidea coloanele sale publicării unor articole și conferințe cu conținut socialist [60]. Unele articole erau referitoare la importanța asocierii muncitorilor din țară și străinătate [61], la situația clasei muncitoare și progresele mișcării socialiste în străinătate [62], precum și la necesitatea grevelor [63].

În decembrie 1884, „Românul" anunța că s-a constituit, în București, Cercul studiilor sociale, cu scopul „de a cerceta care sînt relele fundamentale de care suferă societatea română și ce mijloace de îndreptări ar fi cu putință" [64]; așadar, redacția ziarului — formată la acea dată din conducătorii grupării radicale parlamentare, demisionată în vara acelui an — admitea existența unor „rele fundamentale" și posibilitățile socialiștilor de a găsi remediul. „Românul" reproducea conferința *Ce este socialismul* de Paul Scorțeanu, ținută la inaugurarea cercului, care sublinia necesitatea *„trecerii proprietății în mîna muncitorilor...*, înlocuirea proprietății private prin proprietatea colectivă" [65]. Se continua reproducerea conferințelor următoare, printre care *Proprietatea din punct de vedere istoric* de C. Mille, care, menționînd activitatea lui K. Marx, arăta că „socialiștii sînt pentru proprietatea colectivă" [66]. Cercul studiilor sociale a cuprins cîțiva radicali — printre care Vintilă Rosetti, fiul și colaboratorul lui C. A. Rosetti —, alături de socialiști, de la întemeierea sa pînă în ultima parte a anului 1885, cînd radicalii s-au retras din cerc, ceea ce constituie o dovadă a tangențelor *temporare* dintre radicalism și mișcarea socialistă și a desprinderii radicalilor, pe măsura progresului mișcării socialiste.

Deși cei mai mulți dintre rosetiști nu erau adepții ideilor socialiste menționate mai sus, este totuși semnificativ, în sensul stabilirii atitudinii lor progresiste față de dezvoltarea socialismului, faptul că erau de acord cu publicarea în „Românul" a acestor articole de propagandă socialistă.

Pe de altă parte însă, publicarea unor articole cu idei socialiste nu trebuie să ducă la concluzia că rosetiștii ar fi fost adepții acestor idei.

Este probabil ca, în parte, deschiderea coloanelor ziarului „Românul" pentru publicarea unor asemenea articole să fi fost — chiar după

[60] „Românul" din 21 august 1884, 2 septembrie 1884, 27 septembrie 1884, 6 octombrie 1884, 27 noiembrie 1884.
[61] Ibidem, 25 august 1884, 28 august 1884 și 1 decembrie 1884.
[62] Ibidem, 23 septembrie 1884, 26 septembrie 1884, 4 octombrie 1884 și 5 octombrie 1884.
[63] Ibidem, 17 august 1884.
[64] Ibidem, 12 decembrie 1884.
[65] Ibidem.
[66] Ibidem, 18 decembrie 1884.

www.dacoromanica.ro

decesul său din 1882 — efectul influenței socialistului Mircea Rosetti asupra modului de a gîndi și acționa al tatălui său, C. A. Rosetti, și al fratelui său Vintilă.

In general, publicarea acestor articole se datora faptului că rosetiștii erau temeinici susținători ai principiului libertății cuvîntului și presei [67], chiar pentru opinii pe care ei nu le împărtășeau.

In privința căii revoluționare sau reformiste de rezolvare a problemelor sociale, este evident — din întreaga lor activitate și din unele afirmații categorice — că rosetiștii urmau pe cea de-a doua, supraevaluînd importanța evoluției sociale [68], ceea ce concorda cu reformismul liberal.

POZIȚIA ROSETIȘTILOR IN PROBLEME POLITICE, JURIDICE ȘI ADMINISTRATIVE

Cea mai susținută activitate a rosetiștilor în domeniul vieții politice a fost aceea pentru revizuirea constituției, îndeosebi pentru schimbarea legii electorale [69]. Necesitatea modificării acestei legi a fost menționată de C. A. Rosetti și în anii anteriori perioadei prezentate aici ; el a dus o luptă vie pentru modificarea legii electorale, începînd din 1881, culminînd în 1883 1884. Rosetiștii susțineau necesitatea scăderii censului și a lărgirii colegiilor electorale pînă la colegiul unic, în primul rînd pentru o cît mai mare participare la viața politică ; în al doilea rînd, ei făceau această recomandare întemeindu-se pe convingerea că colegiile strîmte puteau fi influențate sau obligate să voteze un anumit candidat, în general propus de guvern, iar alegătorii cereau, la rîndul lor, compensații și favoruri, ceea ce era greu sau chiar imposibil de realizat în colegiile compuse din mulți alegători [70].

Vechi susținător al votului universal [71], Rosetti arăta că își menținea principiul, dar considera necesară pentru România trecerea prin faza sistemului electoral al colegiului unic, pînă cînd va fi diminuat numărul analfabeților [72].

Respingerea propunerii rosetiștilor referitoare la colegiul unic, votarea legii electorale bazate pe sistemul celor trei colegii, în condiții neconforme cu prevederile constituției a constituit unul dintre puternicele motive ale desprinderii rosetiștilor de liberali, desprindere confirmată prin

---

[67] Fr. Damé, *Quinze mois de régime libéral en Roumanie.*

[68] „Românul" din 6 iulie 1881, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., Arh. C. A. Rosetti, mapa I, acte 1.

[69] Revizuirea constituției în anii 1883 1884, acțiunea lui C. A. Rosetti pentru modificarea legii electorale și apărarea libertății presei au format conținutul lucrării *Quinze mois de régime libéral en Roumanie* de Fr. Damé ; de aceea în articolul de față prezentăm aspectele problemei neintegrate în acea lucrare.

[70] B.C.S., Filiala N. Balcescu, secția manuscrise, fond. St. Georges, dos. CCLXIII/16, f. 55 ; Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., Corespondența C. A. Rosetti, scrisoarea lui C. A. Rosetti către I. Ghica din 24 decembrie 1882 ; „Românul", din 29 august 1882, 11 12 aprilie 1883 și 1 mai 1883.

[71] Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., Corespondența C. A. Rosetti, scrisoarea lui C. A. Rosetti către I. Ghica din 8 ianuarie 1852.

[72] „Românul" din 3 septembrie 1882.

www.dacoromanica.ro

demisia din Cameră a întregii grupări și a lui Rosetti însuși [73], nerevenirea lui în activitatea politică.

Rosetiștii exprimau observații critice asupra parlamentarismului burghez și dezaprobau sistemul conducerii personale. Sub semnătura lui C. A. Rosetti, „Românul" publica articole în care se susținea că „regimul parlamentar, astfel precum este el astăzi, are multe, foarte multe rele. Pînă ce însă se va îmbunătăți, el este, dintre toate celelalte regimuri (existente în acea epocă, — *P. C.*), cel mai puțin rău", recomandînd eforturi pentru a-l face „drept și moral" [74]. Rosetti demasca realul conținut al așa-zisei democrații instituite de liberali în România, acuzînd de imoralitate pe miniștri și deputați și subliniind faptul că însuși unul dintre principiile de bază ale democrației burgheze, anume legatura între alegători și deputați, reprezentanții lor în Cameră, era inexistentă în România [75].

Din 1879, comentînd chestiunea în principiu, Rosetti susținea necesitate unei largi participări sociale la viața politică și își manifesta dezaprobarea față de regimurile politice personale [76]. Cînd I. Brătianu manifesta tendința de creare a regimului conducerii sale personale, ideile de mai sus constituiau baza de plecare a criticii „viziratului" în formare. În 1884, apăreau în „Românul", îndeosebi sub semnătura lui C. A. Rosetti, articole care combăteau sistemul politic al conducerii personale [77]; în unele cazuri era vădită referirea la tendințele dictatoriale ale lui I. Bratianu [78]. Incercarea lui I. Brătianu de a realiza o conducere personală — care s-a realizat de altfel după moartea lui Rosetti — a fost, desigur, una dintre principalele cauze ale desprinderii lui Rosetti și a adepților săi din partidul liberal.

În privința atitudinii rosetiștilor față de monarhie, istoriografia burgheză a prezentat ipoteze și date care concordă cu documentele. Demisia lui C. A. Rosetti și a deputaților rosetiști în preziua votării legii pentru crearea domeniilor coroanei a fost considerată o încercare a lor de a se elibera de responsabilitatea acestui fapt [79]. Un cunoscut om politic și istoric monarhist considera aceeași demisie ca pe un fapt „semnificativ", dar nu insista asupra ei, nu da amănuntele opiniei sale [80]. N. Iorga a arătat că Rosetti a fost „republican pînă la moarte, admițînd monarhia ca o treaptă" [81].

Manifestările lui Rosetti față de monarhie erau aparent contradictorii. Pe de o parte, Rosetti includea în discursurile sale aprecieri laudative la adresa lui Carol de Hohenzollern, atribuindu-i fapte și calități

[73] Fr. Damé, *Quinze mois de régime libéral en Roumanie.*
[74] „Românul" din 11 martie 1884.
[75] Ibidem.
[76] Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., Arh. C. A. Rosetti, mapa I, acte I. În cadrul expunerii acestor idei, Rosetti explica participarea sa la detronarea lui Cuza, prin faptul că dezaproba regimul domniei personale („Românul" din 2 mai 1879).
[77] „Românul" din 18 iunie 1884.
[78] Ibidem, 19 iunie 1884.
[79] Fr. Damé, *Quinze mois de régime libéral en Roumanie*, p. 9 și 264.
[80] T. Maiorescu, *op. it.*, p. 218.
[81] N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, București, 1927, p. 118.

www.dacoromanica.ro

inexistente [82], sau participa la acțiuni monarhice [83]; pe de altă parte, publica în „Românul" articole și făcea în parlament declarații din care reiese că el rămăsese republican, considerînd monarhia constituțională o formă de trecere între monarhia absolută și republică [84]. Rosetti își menținuse ideea necesității republicii burgheze, considerînd că realizarea ei era posibilă în România într-un viitor relativ apropiat de epoca sa, fiind, după el, o sarcină a următoarelor două generații. Demisia sa menționată mai sus, din Cameră, cu prilejul votării legii domeniilor coroanei — demisie viu comentată de presa opoziției [85] — poate fi considerată un indiciu asupra ideii de nepermanență, de neconsolidare, pe care Rosetti o asocia monarhiei, fie și constituțională, în România. Dar instituirea republicii ca o necesitate nu prezentă, ci viitoare, indica un regres în gîndirea lui C. A. Rosetti; în 1848 el crezuse posibilă aplicarea în Țara Românească a principiului politic, evident republican, „domn pe cinci ani, ales din toate straturile societății", iar cu 40 de ani mai tîrziu considera societatea din România insuficient evoluată pentru realizarea imediată a republicii burgheze. Pe de altă parte, Rosetti era de părere că factori externi creau imposibilitatea unei realizări imediate a republicii burgheze în România.

În general, cu toată carența materialului documentar, se poate afirma, pentru perioada prezentată aici, că Rosetti n-a părăsit ideea republicană, dar a abandonat un factor mai important pentru viața politică decît ideea însăși, și anume lupta pentru realizarea ei. Deși determinată de poziția sa oficială — ministru, președinte al Camerei — sau de considerente politice externe, participarea lui Rosetti la festivitățile monarhice, menținerea ideii republicane în cutele ascunse ale gîndirii sale, împărtășirea ei directă numai unor intimi, comunicarea ei maselor largi — nemulțumite de prezența abuzivă a regelui și dispuse la înlăturarea lui — numai într-o formă voalată, indirectă, neinsistentă, afirmarea opiniei greșite că republica trebuie să fie nu un deziderat al epocii respective, ci al celei viitoare constituie limitele ideii republicane, deci o latură negativă a activității politice a lui C. A. Rosetti.

Un aspect al vieții politice, direct dirijat de interesele personale ale lui Carol de Hohenzollern, aspect observat și uneori dezaprobat de rosetiști, a fost politica externă a României. Contrar falsei aparențe, potrivit căreia marile state capitaliste ar fi fost întru totul creatoare și apărătoare ale unui spirit de echitate internațională, Rosetti arăta că acțiunile unora dintre ele aveau, dimpotrivă, ca mobil apărarea unor interese proprii, chiar dacă acționînd în acest scop încălcau unele norme de drept internațional [86]. Rosetti vedea îndreptate contra României tendințele imperialiste ale Ger-

[82] „Românul" din 13 mai 1879.
[83] Ibidem, 2 mai 1881 (Apel adresat populației Bucureștiului pentru participarea la serbările încoronării, semnat de C. A. Rosetti).
[84] Ibidem, 15 august 1876; B.C.S. Filiala N. Bălcescu, secția manuscrise, fond. St. Georges, dos. CCLXIII 16, f. 95.
[85] „Românul" din 9 iunie 1884.
[86] Supliment al „Românului" din 28 aprilie 1879.

www.dacoromanica.ro

manici și faptul că, în scopul realizării unor atare interese, Bismarck îl menținea în România pe Carol de Hohenzollern [87].

S-a remarcat accentuarea divergențelor între Rosetti și Brătianu din cauza orientării politice externe a României către puterile Europei centrale, impusă de atașamentul lui Carol față de Germania, orientare acceptată și realizată de I. Brătianu [88].

În privința organizării puterii judecătorești, rosetiștii susțineau necesitatea introducerii electivității magistraturii. Ei arătau că, dintre țările europene, România era singurul stat constituțional în care puterea judecătorească era sub dependența directă și absolută a puterii executive, deși avea o constituție copiată, în mare parte după cea a Belgiei, unde puterea judecătorească era sprijinită prin îndoita garanție a inamovibilității și alegerii [89]. Rosetiștii susțineau că electivitatea magistraturii ar fi realizat concordanța între principiile constituției — alegerea reprezentanților puterii legislative și judecătorești, separarea puterilor —, ar fi asigurat selectarea elementelor și o reală responsabilitate a lor [90]. Deseori menționata în „Românul" și discutată în parlament în 1881, propunerea rosetiștilor a fost respinsă de conservatori — care vedeau în electivitate un principiu neconform dominației de clasă a moșierimii — și de liberalii conduși de Brătianu, care pășeau spre regimul dominației personale, cu care principiul electivității magistraturii nu concorda. Respingerea s-a făcut sub formula că această reformă era „rezervată viitorului". Rosetiștii au continuat să-și susțină principiile în același sens și în anii următori, fără succes [91]; desigur, și acesta a fost un motiv al desprinderii lor de majoritatea liberală.

Rosetiștii au dus o vie activitate publicistică și parlamentară pentru realizarea descentralizării administrative. Chiar dacă în susținerea acestui principiu C. A. Rosetti a fost influențat de ideile în acest sens ale lui Proudhon, așa cum afirmau adversarii lui Rosetti sau unii liberali și recunoștea în parte el însuși [92], ideea era ancorată pe realitatea existentă în România, principiul descentralizării era adaptat, de rosetiști, situației din țară, fiind considerat unicul remediu al efectelor negative cauzate de excesiva centralizare, impusă de conservatori și menținută în mare măsură de liberali. Rosetiștii cereau aplicarea principiului alegerilor directe în toate ramurile organismului comunal, reducerea rolului prefecților, stabilirea deplinei libertăți a comunelor de a se administra ele însele, subliniind

[87] Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., Corespondența C. A. Rosetti, C. A. Rosetti către Constantin Fusea.

[88] Fr. Damé, *La Roumanie contemporaine*, p. 348—349, 353—354; *Quinze mois de régime libéral en Roumanie*, p. 9.

[89] Dezb. Ad. Dep., ședința din 24 februarie 1881, în „Mon of.", nr. 44 din 25 februarie/9 martie 1881, p. 1 217; „Românul" din 13/15 martie, 1881, 22 martie 1881 și 27 mai 1881.

[90] „Românul" din 23—24 februarie 1881, 2—3 martie 1881, 11 martie 1881, 9—10 aprilie 1881, 6—7 iunie 1881, 16 iunie 1881 și 17—18 august 1881.

[91] Ibidem, 16 noiembrie 1883, 4 iulie 1884.

[92] Dezb. Ad. Dep., ședința din 9 decembrie 1877, în „Mon. of.", nr. 275 din 10/22 decembrie 1877, p. 7 202.

www.dacoromanica.ro

faptul că numai descentralizarea va îngădui o reală participare a țăranilor la activitatea publică [93].

In perioada prezentată aici, ca în tot timpul existenței regimului burghezo-moșieresc, erau frecvente abuzurile administrației în timpul pregătirii și efectuării alegerilor, nejustele procedee ale organelor fiscale, abuzurile autorităților și ale justiției la sate; rosetiștii remarcau toate acestea în primii ani ai guvernării liberale, ca și în trecut, iar pe măsura desprinderii lor din partidul liberal ei atrăgeau atenția autorităților de resort, le imputau indiferența și criticau cu asprime menținerea acestei situații [94].

Ca acțiuni directe ale rosetiștilor împotriva abuzurilor administrative sînt remarcabile dările de seamă ale colaboratorilor lui C. A. Rosetti, dispozițiile date de el ca ministru de interne [95], circularele emise în acest scop [96] și propunerea, în 1876, a unui proiect de lege pentru asigurarea libertății individuale. In anii 1877—1880, rosetiștii atrăgeau atenția corpurilor legiuitoare asupra utilității votării legii pentru asigurarea libertății individuale [97], considerînd nejust faptul că ea „a rămas îngropată în secțiuni" [98]. Propunerea rosetiștilor era numai în mică măsură observată în proiectul de lege depus de guvern în 1881, pe care Rosetti l-a votat, menționînd însă că „...am depus un proiect de *habeas corpus,* acela s-a transformat în tot ce e mai rău, mai schilod; am votat însă acea lege fiindcă am găsit-o mai bună decît ce avem" [99].

APRECIERILE ASUPRA ACTIVITĂȚII LUI C. A. ROSETTI FĂCUTE DE MUNCITORI ȘI SOCIALIȘTI IN SECOLUL AL XIX-LEA

In perioada de guvernămînt a partidului liberal, pînă la moartea lui C. A. Rosetti, presa muncitorească și socialistă cuprindea referiri la unele aspecte ale poziției muncitorilor și socialiștilor față de laturile pozitive și negative ale activității lui C. A. Rosetti.

Muncitorii tipografi din București salutau cu satisfacție, în 1881, încercările lui C. A. Rosetti de a curma abuzurile administrației [100]. In același an, muncitorii imprimeriei județului Neamț își exprimau simpatia față de C. A. Rosetti [101].

---

[93] „Românul" din 13 martie 1877 și 12 noiembrie 1877; Dezb. Ad. Dep., ședința din 9 decembrie 1877, în „Mon. of.", nr. 275 din 10/12 decembrie 1877, p. 7 202—7 203.

[94] „Românul" din 15 iulie 1881, 30 iulie 1882, 1 august 1882, 14 august 1882, 20 septembrie 1883, 4 mai 1884, 6 iulie 1884, 26 iulie 1884 și 15 august 1884.

[95] Arh. st. Buc., fond. Min. Int., dos. 178 1881, f. 33, 35; dos. 216/1881, f. 1 4.

[96] „Mon. of.", nr. 84 din 15 27 iulie 1881, p. 2 550: circulara nr. 1 234 din 13 iulie 1881, nr. 246 din 4 16 noiembrie 1878, p. 6 062: circulara nr. 19 394 (nedatată): nr. 84 din 15/27 iulie 1881, p. 2 550, circulara nr. 12 447 din 14 iulie 1881.

[97] „Românul" din 11 februarie 1877; Dezb. Ad. Dep., ședința din 30 noiembrie 1878, în „Mon. of.", nr. 267 din 1/13 decembrie 1878, p. 7 478.

[98] „Românul" din 5 6 ianuarie 1881.

[99] Dezb. Ad. Dep., ședința din 28 aprilie 1881, în „Mon. of.", nr. 22 din 29 aprilie 11 mai 1881, p. 738.

[100] „Vocea lucratorului tipograf" din 1 septembrie 1881 și 26 octombrie 1881.

[101] Ibidem, 25 decembrie 1881.

www.dacoromanica.ro

Socialiștii erau conștienți de limitele acțiunilor progresiste ale lui Rosetti și de laturile negative ale activității sale politice. În 1883 ei menționau că „Românul" era, ca și alte publicații burgheze din România, apărătorul proprietății burgheze [102]. Fără a fi comentată pe larg, atitudinea lui C. A. Rosetti față de regalitate — așa cum apărea ea din comportarea acestuia ca ministru de interne — era înregistrată într-un context care sublinia limitele partidelor burgheze; cu acest prilej se arăta ca situația țărănimii se va schimba radical numai prin trecerea la proprietatea colectivă, „...dar aceasta presupune revoluția socială împlinită, ceea ce desigur [nu o va face]... nici partidul roș nici partidul radical viitor" [103].

Decesul lui C. A. Rosetti și comemorările sale succesive au prilejuit larga dezvăluire a poziției socialiștilor și muncitorilor față de activitatea lui C. A. Rosetti.

În aprilie 1885, la înmormîntarea lui C. A. Rosetti au participat asociația tipografilor „Gutenberg" și „Cercul studiilor sociale", care, cu acest prilej, au desfășurat steagul roșu pentru prima oară pe străzile capitalei. „Drepturile omului" — în al cărui comitet de redacție erau mai mulți socialiști — în trei apariții cotidiene îndoliate, corespunzînd zilelor cuprinse între decesul și înmormîntarea lui C. A. Rosetti, expunea pe larg biografia lui, divergențele cu I. Brătianu, deosebirea de principii dintre ei. Socialiștii îl considerau pe C. A. Rosetti „luptător neobosit pentru drepturile poporului... cea mai mare figură a istoriei noastre contemporane... apărător dezinteresat al clasei muncitoare", dar menționa faptul că, contrar unor afirmații neîntemeiate ale reprezentanților moșierimii, el nu a fost socialist. În biografia lui C. A. Rosetti, publicată de socialiștii de la „Drepturile omului", se aminteau eforturile lui Rosetti „pentru a înfrînge pornirile... reacționarilor din comitetul revoluționar" de la 1848 și pentru realizarea Unirii. Divergențele între Alexandru Ioan Cuza și Rosetti, participarea celui din urmă la acțiunea de detronare din 1866 erau explicate prin faptul că „prințul Cuza dovedi că tinde la dictatură și la înăbușirea libertăților publice", fapte și principii contrare opiniilor politice ale lui C. A. Rosetti. Se sublinia de asemenea faptul că Rosetti ceruse participarea directă la războiul de independență, că a fost un „republican convins", avînd o atitudine demnă în raporturile cu Carol de Hohenzollern, dar că împrejurările și îndeosebi I. Brătianu l-au silit la concesii neconforme cu principiile lui [104]. Socialiștii au explicat conflictul între Rosetti și Brătianu prin opunerea lui Brătianu la acțiunile lui Rosetti în scopul curmarii abuzurilor administrației, asigurării libertăților publice și, mai ales, al îmbunătățirii situației țăranilor [105].

Retragerea din viața politică și moartea lui C. A. Rosetti erau prezentate astfel: „Prietenii săi erau înglodați în tăul de corupțiune al celei

---

[102] „Emanciparea", 1883, nr. 1 și 3.
[103] „Dacia viitoare" din 1 iunie 1883.
[104] „Drepturile omului" din 9, 10 și 11 aprilie 1885.
[105] Menționam faptul ca, spre deosebire de istoricii burghezi contemporani lui Rosetti și de cei din secolul următor, socialiștii au observat acest conținut social al divergențelor dintre rosetiști și liberali — acțiunea pentru îmbunatățirea situației țaranimii , socialiștii avînd meritul de a-l fi remarcat cei dintîi.

www.dacoromanica.ro

mai grozave reacțiuni..., steagul democrației rupt și călcat în picioare..."[106], „...văzînd cum întreaga-i muncă a unei vieți întregi este zădărnicită și spulberată, bătrînul luptator muri amărît și dezgustat... Ca mai toți oamenii într-adevăr mari, Rosetti muri sărac, departe de strălucirile puterii" [107].

Socialiștii considerau însă că lupta lui Rosetti pentru asigurarea unor libertăți democratice nu a rămas cu totul lipsită de urmări, ci arătau că, „...prin tendințele lui umanitare, ...a înlesnit avîntul socialismului în țara noastră" [108].

In 1886, grupul de socialiști care edita la Iași „Revista socială" arăta că face „deosebirea între oameni ca Bălcescu, Rosetti, Golescu și ceata liberalilor care ne ocîrmuesc astăzi" [109].

Socialiștii publicau, în anii următori, cu prilejul comemorării lui C. A. Rosetti, articole similare celor de mai sus, subliniind cauzele sociale ale divergențelor dintre Rosetti și Brătianu, eforturile celui dintîi pentru îmbunătățirea situației țărănimii. În deceniul al X-lea al secolului trecut, la comemorarea lui C. A. Rosetti participa pînă în 1893 clubul muncitorilor, iar după întemeierea P.S.D.M.R., participa, alături de delegația clubului muncitorilor, un reprezentant al consiliului general al partidului. Cu aceste prilejuri unii socialiști — C. Mille, muncitorul înaintat Al. Ionescu ș.a. publicau articole și țineau discursuri referitoare la activitatea progresistă a lui C. A. Rosetti [110]. Socialiștii români, participanți la congresul socialist de la Bruxelles, din 1891, prezentînd congresului un raport asupra activității socialiștilor din România, menționau încercările lui C. A. Rosetti de a îmbunătăți situația țărănimii și eșecul acestor încercări datorat poziției reacționare a lui I. Brătianu și a majorității partidului liberal și conservator [111].

*

Analiza activității rosetiștilor dezvăluie unele tendințe progresiste, alături de aspecte negative ale acestei activități.

Privite în totalitatea lor, acțiunile și opiniile rosetiștilor cu toate limitele lor — neînțelegerea sensului general al dezvoltării sociale, supraevaluarea importanței evoluției în această dezvoltare, acceptarea, fie și temporară, a monarhiei — pot fi considerate înaintate, în comparație cu atitudinea retrogradă a majorității moșierimii și burgheziei din România. Rosetiștii au căutat soluționarea uneia dintre problemele sociale importante ale epocii, problema țărănească; deși nu au văzut marea importanță a mișcării muncitorești și socialiste, nu au avut față de ele atitudinea ostilă, caracteristică grupărilor politice burgheze și moșierești, iar conducătorul rosetiștilor s-a bucurat de considerația socialiștilor și muncitorilor din acea vreme.

---

[106] „Drepturile omului" din 11 aprilie 1885.
[107] Ibidem, 10 aprilie 1885.
[108] Ibidem, 11 aprilie 1885.
[109] „Revista socială" din 1 noiembrie 1886.
[110] „Munca" din 8 aprilie 1890, 15 aprilie 1890, 12 aprilie 1892 și 10 aprilie 1894.
[111] *Documente din mișcarea muncitorească*, ed. a 2-a, vol. I, 1947, p. 162.

www.dacoromanica.ro

Critica unor laturi ale puterii de stat burgheze făcută chiar de personalități politice burgheze era o acțiune progresistă, deoarece contribuia la lămurirea muncitorilor, la înțelegerea conținutului reacționar al acelei puteri. Rosetiștii au criticat parlamentarismul burghez, au dezvăluit, în parte, laturi negative ale așa-zisei democrații burgheze, ceea ce a avut desigur influență asupra unei părți a clasei muncitoare, deschizîndu-i încă o posibilitate de înțelegere a necesității lichidării capitalismului. Totuși, acțiunile și opiniile înaintate ale rosetiștilor nu depășeau cadrul coaliției burghezo-moșierești.

Opoziția conservatorilor și liberalilor moderați — inclusiv a celor conduși de I. Brătianu — față de acțiunile rosetiștilor dezvăluie însă reacționarismul acestor grupări politice.

Insuccesul activității rosetiștilor a fost cauzat de opoziția conservatorilor și a lui I. Brătianu, împreună cu grupul liberal pe care îl conducea, precum și de incapacitatea burgheziei mici și mijlocii de a susține acțiunile politice ale rosetiștilor.

Opoziția moșierimii conservatoare se explică prin teama ei de a nu-și pierde dominația politico-economică, prin eventuala reușită a proiectelor de legi, electorale și referitoare la țărănime, ale rosetiștilor.

Ion Brătianu nu era de acord cu alegerea deputaților, magistraților și funcționarilor administrativi pe baza unui sistem electoral larg, deoarece s-ar fi slăbit astfel dependența lor de guvern, ceea ce nu concorda cu intenția sa de conducere personală.

Liberali sau conservatori, membrii claselor exploatatoare nu admiteau aplicarea acelor propuneri ale rosetiștilor — legea de asigurare a libertății individuale, lichidarea procedeelor ilegale, abuzive ale autorităților — care ar fi diminuat posibilitățile de constrîngere ale maselor exploatate.

Participarea la viața politică a claselor sociale determină deseori succesul sau insuccesul acțiunilor partidelor respective care le reprezintă interesele. Conștiința politică, orizontul cultural, disciplina și solidaritatea burgheziei mici și mijlocii erau foarte reduse, încît gruparea rosetistă avea o slabă bază socială, alt element care a determinat insuccesul acțiunilor sale.

Așadar, principalele cauze ale insuccesului celor mai multe dintre acțiunile progresiste ale rosetiștilor au fost opoziția conservatorilor și liberalilor, conduși de I. Brătianu, precum și slaba bază socială a grupării rosetiste.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

DIN ACTIVITATEA „APĂRĂRII PATRIOTICE" SUB CONDUCEREA P.C.R. ÎN PERIOADA: 9 MAI 1945—IANUARIE 1948 *

DE

OLIMPIU MATICHESCU

Sfîrşitul victorios al războiului antihitlerist a constituit prin semnificaţia sa un alt însemnat moment care a stimulat înfăptuirea şirului de transformări revoluţionare începute în ţara noastră la 23 August 1944. Existenţa la conducerea statului nostru a unui guvern de largă concentrare democratică, bazat pe alianţa dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare, pe asentimentul şi sprijinul întregului popor, a generat condiţii favorabile unor adînci şi înnoitoare transformări revoluţionare în viaţa economică şi social-politică a României. Continuarea transformărilor revoluţionare legate de înfăptuirea sarcinilor complexe ale primei etape a revoluţiei democrat-populare şi trecerea la socialism depindeau, în primul rînd, de înfăptuirea a două principale obiective: izolarea completă de mase şi zdrobirea forţelor politice ale burgheziei reacţionare şi refacerea economică a ţării.

Bătălia pentru refacerea economică a ţării distrusă de război a fost însoţită, în această perioadă, în mod permanent, de eforturile făcute de regimul democrat-popular pentru vindecarea rănilor pricinuite de război din punct de vedere social: ajutorarea şi acordarea unei largi asistenţe

* „Apararea patriotica", organizaţie de masa a P.C.R., a fost creata în urma măsurilor adoptate de partidul comunist, dupa instaurarea dictaturii militare-fasciste şi impingerea României în razboiul hitlerist, pentru organizarea şi ajutorarea materiala, morală şi juridică a unui numar tot mai mare de deţinuţi politici comunişti şi luptatori antifascişti. Organizaţia continua, în aceasta direcţie, în condiţii istorice noi, activitatea Ajutorului roşu, avînd în acelaşi timp sarcini sporite faţa de formele şi mijloacele de activitate ale acestei organizaţii (în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lînga C.C. al P.M.R.", 1964, nr. 6, a aparut o scurta sinteza privind aceasta perioada din activitatea organizaţiei).

„STUDII", tomul 18, nr. 2, p. 383–402, 1965

www.dacoromanica.ro

sociale sutelor de mii de răniți, văduve, orfani, precum și a altor categorii de sinistrați, victime ale terorii fasciste și războiului. Un rol însemnat în activitatea desfășurată de P.C.R. pentru mobilizarea și conducerea oamenilor muncii la înfăptuirea acestor obiective l-au avut organizațiile de masa conduse de partidul comunist, printre care și Apărarea patriotică.

*

Noile condiții istorice în care Apărarea patriotică și-a desfășurat activitatea în perioada de după 9 mai 1945, sarcinile noi și considerabil sporite de sprijinire a eforturilor depuse de partid și de guvernul democrat pentru organizarea asistenței sociale pentru victimele de război și reconstrucția economica a țării au făcut necesare, în primul rînd, adoptarea unor importante transformări în viața organizației. Afectînd în sens pozitiv atît structura sa organizatorică, cît și formele și metodele sale de activitate, transformările survenite în cadrul organizației au contribuit la întărirea continuă a activității sale. In fața organizației stătea în primul rînd sarcina lărgirii sferei de activitate, întăririi caracterului său de masă [1].

Avînd în vedere că după 9 mai 1945 cerințele acțiunii de asistență socială au trecut pe primul loc în activitatea Apărării patriotice, pentru extinderea și îmbunătățirea acestei activități, s-a trecut la înființarea, pe lîngă celelalte secții care au funcționat pînă atunci, a unei secții speciale de asistență socială, de la nivelul Comitetului Central și pînă la organizațiile de jos [2]. Inființarea secției centrale de asistență socială, ca urmare a hotărîrii adoptate în acest sens de C.C. al Apărării patriotice, în ziua de 14 iunie 1945 [3], constituie o primă măsură organizatorică adoptată de Apărarea patriotică, în conformitate cu noile sarcini puse de P.C.R. în fața sa, de a reorganiza activitatea secției sociale prin planificarea, sistematizarea și canalizarea tuturor eforturilor depuse de organizație pînă la acea dată, pe căile unor acțiuni unitare, de mare amploare în vederea sprijinirii și ajutorării victimelor terorii fasciste și de război [4]. „Noul organism se arăta în comentariul făcut la această problemă de organul central de presă al Apărării patriotice — are menirea de a coordona activivitatea tuturor organizațiilor de asistență socială între ele, pe de o parte, și de a sprijini guvernul, pe de altă parte, pentru se putea păși la o energică și eficace campanie de ajutorare a victimelor războiului hitlerist și de reconstrucție a regiunilor devastate" [5].

Concomitent, s-a hotărît ca, la rîndul ei, secția centrală de asistență socială să fie împărțită în mai multe subsecții sau resoarte de activitate: orfani; invalizi; văduve; deportați; asistență sanitară și judiciară [6].

[1] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 8.

[2] Ibidem, f. 29; *Primul Congres liber al Apararii patriotice*, București, Edit. Apărării patriotice, 1945, p. 90

[3] „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 7 din iulie 1945.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem.

[6] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 25; Arh. Comitetului regional P.M.R., București, fond. 23, dos. 1, p. 1—2; *Primul Congres liber al Apărării patriotice*, p. 124; „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 7 din 1 iulie 1945.

www.dacoromanica.ro

Constituirea secțiilor de asistență socială ale Apărării patriotice a stimulat puternic activitatea desfășurată de organizație în această direcție și, ca atare, rezultatele activității de sprijinire și ajutorare a tuturor victimelor terorii fasciste și războiului au cunoscut o continuă creștere, în raport cu activitatea anterioară desfășurată de organizație în același sens.

In aceeași ordine de idei, trebuie subliniat și aportul unui alt important factor survenit în activitatea organizației : faptul că, începînd cu data de 20 iulie 1945, Apărarea patriotică a devenit persoană juridică [7]. Acest eveniment, prin consecințele sale pozitive, marcate, printre altele, și de o nouă așezare a raporturilor dintre organizație și organele de stat, în sensul unei mai bune reprezentări în fața acestora a intereselor maselor specifice pentru care activa (orfani, răniți, văduve și alte categorii de sinistrați de război), a contribuit, pe lîngă îmbunătățirea activității organizației, a rezultatelor muncii sale, la creșterea prestigiului Apărării patriotice în fața poporului, la legarea ei mai strînsă de masele largi de oameni ai muncii. Totodată, acest fapt consfințea încrederea și importanța pe care regimul democrat-popular o acorda Apărării patriotice, activității sale de sprijinire și ajutorare morală și materială a victimelor terorii fasciste și războiului. Cu acest prilej a fost alcătuit și statutul organizației, care preciza pe larg caracterul și structura sa, în raport cu celelalte organizații democratice de masă ce activau în această perioadă sub conducerea și îndrumarea partidului comunist [8].

Un moment însemnat în viața organizației și în același timp important eveniment pentru întărirea sa organizatorică l-a constituit primul Congres al Apărării patriotice, din august 1945. Congresul a fost precedat de numeroase conferințe ale organizațiilor regionale și județene mergînd pînă la organizațiile de jos ale Apărării patriotice din întreaga țară [9].

Pregătit multilateral, sub îndrumarea directă a organizațiilor P.C.R., congresul și-a deschis lucrările în ziua de 1 august 1945, în Aula Facultății de științe juridice din București [10]. Pe lîngă membrii C.C. ai Apărării patriotice, la congres au luat parte reprezentanți ai guvernului în frunte cu președintele Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, miniștri, conducători ai instituțiilor de stat, intelectuali progresiști, generali, numeroși reprezentanți ai P.C.R., ai organizațiilor sale de masă, muncitori și țărani, delegați din toate regiunile țării [11].

Lucrările congresului, rapoartele ținute pe secții și resoarte de activitate, discuțiile purtate pe marginea lor au constituit prilejul unei profunde analize privind activitatea desfășurată de Apărarea patriotică sub conducerea P.C.R. în anii ilegalității, cît și în perioada ce a urmat după 23 August 1944 [12]. Importanța congresului Apărării patriotice este subliniată, pe de altă parte, de adoptarea unor hotărîri și măsuri organizatorice

[7] *Primul Congres liber al Apărării patriotice*, 1945, p. 117.
[8] Arhiva Comitetului Regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, p. 90 93.
[9] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 97—98, 169—170, 172, 174—175, 178, 185—189, 259; „Buletinul Apărării patriotice", an. I, nr. 9 din 1 august 1945.
[10] *Primul Congres liber al Apărării patriotice.*
[11] Ibidem.
[12] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

de mare însemnătate pentru activitatea ulterioară desfășurată de organizație.

Ținut sub lozinca „Totul pentru vindecarea rănilor războiului", congresul a analizat, în special, sarcinile ce revenau organizației în viitor, în domeniul asistenței sociale pentru toate categoriile de victime ale terorii fasciste și războiului hitlerist, aportul pe care Apărarea patriotică trebuia să-l aducă la eforturile depuse de guvernul democrat în domeniul lichidării urmărilor războiului hitlerist pe plan social, pentru refacerea regiunilor ce au avut mai mult de suferit de pe urma distrugerilor pricinuite de război [13].

Lucrările congresului, materialele și hotărîrile adoptate, din care se desprindeau sarcinile de viitor ale organizației, importante precizări în ceea ce privește formele și metodele de activitate, au fost larg popularizate și analizate în cadrul tuturor organizațiilor Apărării patriotice [14]. Cu ocazia prelucrării documentelor Congresului, organizațiile regionale și județene ale Apărării patriotice și-au întocmit planuri amănunțite de muncă în domeniul asistenței sociale [15].

Perioada imediat următoare congresului, pînă la 1 octombrie 1945, este marcată de activitatea desfășurată de organizațiile Apărării patriotice pentru înfăptuirea angajamentelor individuale, luate în acest sens în fața congresului. In acest răstimp, în întreaga țară s-au desfășurat numeroase acțiuni ale Apărării patriotice în cadrul cărora au fost colectate însemnate sume de bani, precum și alte numeroase ajutoare materiale care au fost distribuite apoi văduvelor și invalizilor de război, copiilor orfani, deportaților și altor categorii de sinistrați [16].

In raportul de activitate al organizației regionale Dunărea de jos a Apărării patriotice pe această perioadă, sînt subliniate, de pildă, acțiunile desfășurate de organizațiile județene Brăila, Rm.-Sărat, Tutova, Covurlui ș.a., care au colectat însemnate sume de bani și alte mijloace materiale, acestea fiind distribuite apoi copiilor orfani, invalizilor și văduvelor de război. In centrele mai importante din această regiune au fost înființate noi cantine, dispensare și alte forme de ajutorare a sinistraților de război [17]. In județul Suceava organizațiile Apărării patriotice au distribuit sinistraților de război, numai în luna septembrie, peste 4 000 de unelte agricole [18]. La Cluj, fondurile bănești strînse în cadrul acțiunilor de ajutorare socială întreprinse în această perioadă (august-septembrie 1945) au fost folosite pentru organizarea unui dispensar central al Apărării patriotice, deservit de 12 medici specialiști [19].

---

[13] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 70 71, 126; *Primul Congres liber al Apărării patriotice*, p. 69; „Buletinul Apărării patriotice", an. I, nr. 10 din 15 august 1945.

[14] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 1—4, 30—31, 70—71.

[15] Ibidem, f. 20—29, 30 31, 70—71, 126.

[16] Ibidem, f. 20 29, 32, 67 68, 97 98, 101—102, 122, 190—204, 232, 262, 251—258; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 1, f. 1 2.

[17] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 103 107.

[18] Ibidem, f. 249.

[19] Ibidem, f. 70 71.

www.dacoromanica.ro

Rezultate însemnate au fost obținute de către organizațiile Apărării patriotice în acțiunile desfășurate în această perioadă pentru sprijinirea în special a orfanilor de război, în cadrul așa-numitelor „săptămîni ale copilului" [20]. La Bacău, Tg.-Ocna, Onești, la Cluj, Iași, Timișoara, Arad, Valea Jiului, Reșița și alte centre au fost înființate, ca rezultat al acestor acțiuni, noi cămine de zi pentru orfani, iar asigurarea lor cu lemne și îmbrăcăminte s-a îmbunătățit [21]. Organizațiile Apărării patriotice din întreaga țară, și în special cele din Transilvania, au continuat să participe activ la primirea sărbătorească și festivă a ostașilor români întorși de pe frontul antihitlerist. Cu ocazia unor mari mitinguri și adunări populare, care au subliniat aportul și vitejia ostașilor noștri în luptele purtate alături de armatele sovietice pentru eliberarea statelor vecine de sub fasciști, ostașii întorși de pe front au primit numeroase daruri din partea organizațiilor Apărării patriotice [22]. In același sens pot fi date multe alte exemple care ilustrează intensificarea activității sociale a organizațiilor Apărării patriotice după congresul din august 1945.

Concomitent cu aceste acțiuni întreprinse de organizație în domeniul asistenței sociale, în această perioadă a avut loc un proces de întărire organizatorică a Apărării patriotice. Pe baza indicațiilor congresului s-au ținut conferințe regionale și județene ale Apărării patriotice, în cadrul cărora au fost adoptate măsuri de reorganizare a secțiilor și sectoarelor de activitate, în special în domeniul acțiunilor sociale [23]. Au fost alese cu acest prilej noile organe conducătoare ale Apărării patriotice [24]. S-au luat măsuri pentru înlăturarea lipsurilor manifestate în cadrul diferitelor organizații [25].

Toate acestea, precum și susținuta muncă propagandistică, de lămurire desfășurată de membrii organizației în rîndurile maselor populare, adeziunea și sprijinirea de către acestea a acțiunilor întreprinse de Apărarea patriotică, au contribuit la creșterea prestigiului și increderii organizației în fața maselor populare și la mărirea numărului membrilor sai. Numărul celor 300 000 de membri cît număra organizația în timpul congresului său din august 1945 a crescut mult în această perioadă cu zeci și sute de mii de noi membri din cele mai diverse pături sociale: muncitori, meseriași, țărani, intelectuali, mici negustori, numeroase elemente din rîndurile micii burghezii [26]. De remarcat, în această direcție, că numai în cadrul unei singure acțiuni cu caracter social întreprinse de organizația județeană Cluj a Apărării patriotice (în ziua de 8 august 1945) numărul

[20] Arh. C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 105, f. 25 26, 126, 158, 267 271; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond 23, dos. 1, f. 1—2.
[21] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 34—38, 126 127.
[22] Ibidem, f. 34—38, 69, 70—71, 74 76; Arh. Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota K XXIX 10.
[23] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 30 31, 126, 159 162.
[24] Ibidem, f. 118 121, 164—168.
[25] Ibidem, f. 5—9, 118 121.
[26] Ibidem, f. 32, 99—100, 101—102, 103 107, 118 121, 259.

www.dacoromanica.ro

membrilor săi a crescut de la 8 500 la 14 000 [27]. S-au extins mult organizațiile Apărării patriotice la sate [28].

Un rol însemnat pentru succesele obținute de Apărarea patriotică pe linia întăririi sale organizatorice, cît și a activității sale concrete, din această perioadă, l-a avut conducerea și îndrumarea sa necontenită de către organizațiile P.C.R. Conducerea efectivă a organizației de către P.C.R. se efectua pînă la organizațiile de jos ale Apărării patriotice, numeroși membri ai P.C.R. fiind aleși în organele sale de conducere [29].

Preocuparea P.C.R. pentru conducerea și îmbunătățirea activității Apărării patriotice reiese, de altfel, din numeroase documente de partid din această perioadă. „*Partidul nostru are datoria de a ajuta prin activiștii săi această organizație, ca și toate celelalte organizații de masă, pentru a putea face o cotitură hotărîtoare în ceea ce privește atragerea de largi paturi sociale*" se arăta în acest sens într-un raport al Regionalei P.C.R. Dunărea de Jos [30]. Organizațiile regionale și județene ale P.C.R. controlau în permanență activitatea Apărării patriotice, întocmind lunar rapoarte detaliate despre succesele și lipsurile manifestate în munca organizației, precizînd în același timp sarcinile ce reveneau organelor și organizațiilor de partid pentru sprijinirea și îndrumarea politică a organizațiilor locale ale Apărării patriotice [31].

Acest lucru reiese din rapoartele unor serii de organizații județene ale P.C.R.: Buzău [32], Ilfov, Bacău, Cluj, Timișoara, Covurlui, Alba, Galați, Brăila, Tutova ș.a. [33]. Pe de altă parte, numeroase rapoarte ale organizațiilor regionale, județene și de jos ale Apărării patriotice consemnează sprijinul permanent primit în activitatea lor din partea organizațiilor partidului comunist [34].

Succesele obținute de Apărarea patriotică pe linia întăririi sale organizatorice au permis organizației să treacă la înfăptuirea coordonată și pe scara întregii țări a lozincii lansate la congres: „Totul pentru lecuirea ranilor războiului". Prima mare acțiune organizată și desfășurată de Apărarea patriotică în acest sens a început la 1 octombrie 1945, cunoscută sub denumirea de „Luna invalizilor, orfanilor, văduvelor, deportaților" (I.O.V.D.) [35]. Conform instrucțiunilor primite din partea C.C. al Apărării patriotice prin circulare, campania I.O.V.D. a fost foarte serios organizată, urmînd ca diferitele sale faze să se desfășoare simultan, după un program unic pentru toată țara [36]. În cadrul perioadei de pregătire fixată între 15 30 septembrie, comitetele regionale, județene, organizațiile de jos ale

[27] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 70 71.
[28] Ibidem, f. 20 29, 159 162, 179 183.
[29] Ibidem, f. 34—38, 67 68, 69, 129 130, 132.
[30] Ibidem, f. 100.
[31] Vezi în acest sens rapoartele diferitelor organizații județene ale P.C.R. din această perioadă în Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 283, 284, 285, 455, 456 ș.a.
[32] Ibidem, dos. 285, f. 30.
[33] Ibidem, dos. 284, f. 4, 11, 14, 56, 60, 95, 218, 237, 239.
[34] Ibidem, f. 30—31, 32, 67 68, 150.
[35] Ibidem, f. 1 4; „Buletinul Apararii patriotice", an. 1, nr. 14 din 1 octombrie 1945.
[36] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos 105, f. 1 4; „Buletinul Apararii patriotice", an. 1, nr. 11 din 1 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

Apărării patriotice au ținut ședințe cu întregul lor activ, în cadrul cărora, pe lîngă prelucrarea programului campaniei, s-a defalcat munca pe secții de activitate, membrii organizației primind sarcini concrete [37]. Prin presa, radio și alte mijloace propagandistice s-a desfășurat, în același timp, o susținută muncă de popularizare a acestei mari acțiuni organizate de Apărarea patriotică. Merită de subliniat, în această direcție, faptul că sub semnătura C.C. al Apărării patriotice, a organizațiilor regionale și județene, au fost difuzate în întreaga țară numeroase manifeste și afișe ale organizației, care cereau întregului popor să se solidarizeze și să ajute prin contribuția lui victimele terorii fasciste și războiului [38]. „Această campanie trebuie să fie expresia solidarității și recunoștinței întregului popor român față de cei care s-au jertfit pentru libertatea lui, pentru recunoașterea dreptului său la o viață independentă, pentru întregirea teritoriului național și pentru eliberarea popoarelor Europei", se arăta într-un astfel de material al Apărării patriotice [39].

În această perioadă, în centrele mai importante din țară au avut loc mari adunări ale Apărării patriotice, la care au luat cuvîntul, în sprijinul acestei acțiuni, personalități politice și culturale [40]. O atenție deosebită a fost acordată popularizării acestei campanii în rîndurile clasei muncitoare [41].

Toate acestea au asigurat succesul deplin al campaniei întreprinse de Apărarea patriotică pentru sprijinirea invalizilor, văduvelor, deportaților și orfanilor de război. Campania a fost deschisă la 1 octombrie 1945 printr-un mare miting ținut în Aula Academiei comerciale din București. Au luat cuvîntul cu acest prilej reprezentanți ai guvernului, C.G.M., ai unor organizații de masă, numeroși oameni ai muncii, intelectuali progresiști, care au scos în evidență marea importanță a activității desfășurate de Apărarea patriotică în cadrul efortului întreprins de statul democrat-popular pentru vindecarea rănilor pricinuite de război [42].

Pe lîngă numeroase inițiative ale organizațiilor locale în vederea colectării de ajutoare materiale, la nivelul întregii țări s-au desfășurat în cadrul lunii octombrie, în zile dinainte stabilite, mari acțiuni întreprinse de organizație, pe străzi și din casă în casă pentru colectarea de ajutoare [43].

Organizațiile Apărării patriotice au reușit să antreneze la aceste acțiuni un număr mare de oameni ai muncii din cele mai diverse pături sociale. Astfel, numai în capitală au activat în această perioadă 1 745 de echipe ale Apărării patriotice, formate din muncitori, elevi și studenți, scriitori și artiști [44].

---

[37] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 1—4.

[38] Arh. Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota K XXIX—8; K XXIX 11; K XXIX 13; K XXIX 16; Arh. C.C. al P.M.R., fond. 35, dos. 3, f. 27.

[39] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 2.

[40] Ibidem, f. 164 168; „Buletinul Apararii patriotice", an. 1, nr. 16 din 1 noiembrie 1945.

[41] Arh. C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 105, f. 1 4, 72—73.

[42] „Buletinul Apararii patriotice", an. 1, nr. 16 din 1 noiembrie 1945.

[43] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 1—4, 179 183, 164 165; „Buletinul Apărării patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1915.

[44] „Buletinul Apărării patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945.

www.dacoromanica.ro

Paralel cu acțiunile întreprinse în orașe, mii de echipe ale Apărării patriotice s-au deplasat la sate, colectînd importante cantități de cereale și alimente nealterabile [45].

În fabrici și întreprinderi, la sate, organizațiile Apărării patriotice au format comitete de inițiativă care au avut un însemnat aport în colectarea de fonduri și alte ajutoare materiale [46]. În întreaga țară au fost lansate liste de subscripție în decursul acestei luni. O asemenea listă de subscripție a fost deschisă de ziarul „România liberă" începînd cu data de 19 octombrie 1945 [47].

Salariații de la S.T.B., muncitorii de la fabrica „Apretura", din numeroase alte fabrici și întreprinderi din țară s-au angajat să contribuie în cursul acestei acțiuni cu o parte din salariul lor zilnic pentru ajutorarea victimelor de război [48]. Minerii de la „Soricani" au extras prin muncă voluntară cantități de cărbuni care au fost puse apoi la dispoziția organizațiilor Apărării patriotice din Valea Jiului, pentru aprovizionarea cămînelor de orfani [49]. S-a mărit numărul de patronaje a diferitelor fabrici și întreprinderi asupra acestor cămine. Numeroase alte exemple pot fi date în această direcție.

Trebuie subliniată, în aceeași ordine de idei, contribuția și felul într-adevăr remarcabil în care a înțeles să răspundă la această mare acțiune de ajutorare a victimelor terorii fasciste și războiului hitlerist intelectualitatea noastră progresistă. În urma apelului lansat de către Comitetul de inițiativă al scriitorilor și artiștilor, creat pentru sprijinirea acestei acțiuni, în componența căruia intrau reprezentanți de seamă ai intelectualității, ca Victor Eftimiu, N. D. Cocea, Camil Ressu, George Vraca, Marcel Breslașu și alții [50], a avut loc o mare întrunire în capitală, cu prilejul căreia s-au dezbătut problemele și formele concrete de acțiune, prin care intelectualitatea din țara noastră urma să se alăture operei de lecuire a rănilor pricinuite de război. În moțiunea votată cu acest prilej se arata: „Noi, artiștii lirici, dramatici, instrumentiști, plastici, scriitori și ziariști, întruniți astăzi 5 octombrie 1945 în sala Teatrului Național-Studio pentru integrarea slujitorilor artei în campania inițiată de Apărarea patriotică pentru ajutorarea invalizilor, orfanilor, văduvelor și deportaților, pătrunși de însemnătatea acestei opere patriotice și umanitare, hotărîm să dăm tot sprijinul pentru alinarea suferințelor victimelor războiului. Le trimitem călduroșul nostru salut și-i asigurăm de toată dragostea noastră" [51].

Ca urmare a hotărîrilor luate la această întrunire, în cursul lunii octombrie au avut loc în București și alte centre din țară numeroase spectacole de teatru, cinematograf, concerte, festivaluri artistice, ale căror

[45] „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945. Arh. C.C. al P.M.R., fond. I, dos. 105, f. 1–4, 164, 166, 168.
[46] Arh. C.C. al P.M.R., fond. I, dos. 105, f. 172–173, 179–183.
[47] „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945.
[48] Ibidem.
[49] Ibidem.
[50] Ibidem, nr. 14 din 1 octombrie 1945.
[51] Ibidem, nr. 15 din 15 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

venituri au fost donate Apărării patriotice pentru ajutorarea victimelor de război [52].

Campania I.O.V.D. a constituit, în același timp, și un mijloc de evidențiere și popularizare a politicii desfășurate de guvernul democratic, de atragere de noi membri în rîndurile Apărării patriotice [53].

Centralizate la nivelul organizațiilor regionale și județene, ajutoarele colectate de Apărarea patriotică în cadrul campaniei I.O.V.D. au fost distribuite apoi, în cadrul unor acțiuni speciale, acestor categorii de sinistrați. Cu importantele sume de bani colectate, Apărarea patriotică a putut trece, în perioada ce a urmat, la extinderea acțiunii de înființare a noi cămine de zi, creșe, colonii, solare, cantine, sanatorii și dispensare, la rezolvarea altor probleme legate de vasta operă de asistență socială întreprinsă de organizație [54]. Mii de copii orfani au primit haine [55]. S-a continuat acțiunea de recalificare pentru răniți, pentru plasarea în producție a văduvelor de război ș.a.m.d. [56]. Birourile juridice ale Apărării patriotice au dat mii de consultații gratuite, intervenind la forurile în drept pentru soluționarea tuturor problemelor specifice acestor categorii de victime ale războiului [57].

Apreciind rezultatele campaniei I.O.V.D., un raport central al organizației din 15 noiembrie 1945 sublinia că, cu ajutorul lor, Apărarea patriotică a putut înființa: 5 colonii de vară în diferite regiuni ale țării pentru 3 000 de copii, 7 solare cu o capacitate de 1 760 de locuri, 176 de cămine de zi și alte 100 sezoniere, în care primeau adăpost peste 10 000 de orfani de război. În total, în această perioadă Apărarea patriotică a organizat 342 de noi unități, în care primeau asistență aproximativ 16 461 de orfani de război [58]. Concomitent au fost create 32 de cantine noi, la care au servit masa, pe diferite perioade de timp, 13 000 de invalizi și alți sinistrați de război [59]. La toate acestea se adaugă ajutoarele materiale individuale distribuite de organizațiile Apărării patriotice, invalizilor, văduvelor și orfanilor de război [60].

Merită subliniată, de asemenea, activitatea depusă de către Apărarea patriotică pentru organizarea asistenței medicale pentru sinistrații de război. Resoartele medicale ale organizației, înființate încă din anii ilegalității, și-au extins activitatea în întreaga țară, organizînd dispensare, mater-

---

[52] „Buletinul Apărării patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945.

[53] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 1–4; „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945.

[54] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 70—71, 80–82, 103–104, 169, 170, 172, 174, 175, 178, 179–183; „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945; nr. 17 din 15 noiembrie 1945 ș.a.

[55] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 32.

[56] Ibidem, f. 72–73; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, f. 5–8.

[57] „Apararea", nr. 8 din 17 septembrie 1946. Incepînd cu data de 1 aprilie 1946, organul central de presa al Apararii patriotice (fost „Buletinul Apararii patriotice") și-a schimbat denumirea în „Apararea".

[58] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 455, f. 47–66.

[59] Ibidem.

[60] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

nitați, policlinici și chiar spitale, care au acordat asistență medicală, tratamente și medicamente gratuit pentru invalizi, văduve, deportați și orfani de război [61]. „Organizația și-a creat un puternic serviciu sanitar, format din 40—50 de medici care acordă asistență medicală" — se arăta în acest sens într-un raport al Apărării patriotice — organizația județeană Cluj [62]. Resoartele medicale ale Apărării patriotice erau împărțite, la rîndul lor, pe specialități : medicină socială (preventivă), medicină curativă (dispensarele și spitalele), de asistență a copiilor (în căminele de zi) [63]. In cadrul lor activau, de asemenea, grupuri de medici care se ocupau de organizarea și ținerea unor conferințe pe teme medicale în vederea lămuririi maselor populare, a ajutorării lor la prevenirea diferitelor boli [64].

Numeroase echipe sanitare, organizate de Apărarea patriotică, au contribuit la eforturile întreprinse de guvern pentru combaterea tifosului exantematic, a altor maladii, în special în orașele și satele mai greu lovite de urgia războiului din Moldova și nordul Transilvaniei [65].

Apărarea patriotică a continuat, în toată această perioadă, să desfășoare o susținută activitate de sprijinire a inițiativelor depuse de guvernul dr. Petru Groza în vederea ajutorării țărănimii sărace. Echipele Apărării patriotice formate din muncitori din fabrici și întreprinderi au continuat să viziteze periodic satele, ajutînd la repararea inventarului agricol, distribuind gratuit familiilor de invalizi, văduve și orfani, în cadrul unor mari adunări populare, semințe și unelte agricole [66]. Apărarea patriotică a contribuit în acest fel la consolidarea alianței dintre proletari și țărănimea muncitoare [67].

Acțiunile întreprinse de Apărarea patriotică în cadrul campaniei I.O.V.D., parte integrantă din marea acțiune desfășurată de organizație în această perioadă în vederea sprijinirii guvernului democratic în opera de lecuire a rănilor pricinuite de război, nu au fost singurele de acest gen. Organizația s-a preocupat în continuare de asigurarea asistenței sociale a acestor categorii de sinistrați, organizînd în anii ce au urmat — 1946—1947 — noi cămine, cantine și alte forme de ajutorare pentru invalizi, văduve și orfani de război. Această preocupare o găsim, de altfel, precizată în documente ulterioare ale organizației ca o activitate permanentă a Apă-

[61] Arh. C.C al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 70 71, 103, 104—105, 106 107, 179—183.
[62] Ibidem, f. 67—68.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem.
[65] „Buletinul Apărarii patriotice", an. I, nr. 16 din 1 noiembrie 1945 ; Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 70—71, 72—73.
[66] Arh. C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 105, f. 72—73, 80—82, 104 106, 106—107, 205, 207, 260 ; Arh. Comitetului regional P.M.R., București, fond. 23, dos. 2, f. 5—8.
[67] In legatura cu această problemă vezi articolele *Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — temelia orînduirii democrat-populare* de Gh. Matei în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1964 nr. 4, și *Măsurile politice și organizatorice luate de P.C.R. în anul 1947 pentru întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare* de Gh. Țuțui, în „Anale", 1963, nr. 6.

www.dacoromanica.ro

rării patriotice [68]. Expunînd realizările Apărării patriotice în cadrul campaniei „Totul pentru lecuirea rănilor războiului", un număr festiv închinat zilei de 23 August 1946 al organului de presă al Apărarii patriotice preciza, de pildă, că, pînă la acea dată, Apărarea patriotică înființase și întreținea 19 orfelinate, 103 cămine de zi sezoniere, 13 creșe, 24 de cantine, la care luau masa zilnic 2 700 de copii, 63 de dispensare, care dădeau aproximativ 10 000 de consultații gratuite pe lună și altele[69]. 15 000 de invalizi și văduve au fost aprovizionați cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte și combustibil pentru iarnă. Mutilații de război au primit din partea Apărării patriotice, în afară de întreținere, proteze și cărucioare [70]. 10 000 de copii orfani au primit de asemenea îmbrăcăminte pentru iarnă [71].

Exemple asemănatoare pot fi date și pentru anul 1947, deși, începînd cu toamna anului 1946 și pînă în vara anului următor, activitatea Apărării patriotice în domeniul asistenței sociale s-a axat în special în domeniul sprijinirii eforturilor întreprinse de guvern pentru ajutorarea materială a populației din regiunile lovite de secetă. Astfel, vorbind despre sarcinile organizației în domeniul asistenței sociale pentru sinistrații de război, ziarul „Apărarea" din 22 iunie 1947 sublinia că „pentru a duce la îndeplinire aceste sarcini Apărarea patriotică duce în mod continuu activitate de lămurire și de mobilizare a maselor de cetățeni în jurul unităților sale de asistență, în jurul căminelor de orfani de război și în jurul căminelor de zi, contribuind în felul acesta la strîngerea și adîncirea legăturilor dintre masele largi populare și victimele războiului și teroarei fasciste" [72]. Documentele organizației din acest an (1947) menționează campaniile Apărării patriotice, cunoscute sub denumirea de „Copii pentru copii" [73], care s-au soldat cu rezultate însemnate. În cadrul unei astfel de acțiuni numai organizațiile din județul Cluj ale Apărării patriotice au trimis pentru orfanii din Moldova 1 500 de pachete cu alimente și îmbrăcăminte [74]. Alte 1 500 de pachete au fost distribuite cu același prilej, răniților de război [75]. „În cursul acestei luni — menționa un raport al organizației județene Covurlui a Apărării patriotice, din aprilie 1947 — s-a împărțit zahăr și îmbrăcăminte la invalizi și orfani de război" [76].

Ca rezultat al activității organizațiilor locale, în iunie 1947, salariații societății de telefoane din Craiova au hotărît „să se înscrie în bloc în organizația Apărării patriotice", contribuind în acest fel, în mod organizat,

---

[68] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 205, 207, 210; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, f. 5 8, 11 14; Arh. Comitetului orășenesc P.M.R. București, fond. Apararea patriotica, dos. 2, f. 1; „Buletinul Apararii patriotice" an. I, nr. 20 din 15 ianuarie 1946.

[69] „Apararea", an. I, nr. 10 din 23 august 1946; Arh. Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota K XXX 7.

[70] Ibidem.

[71] Ibidem.

[72] „Apărarea", nr. 43 din 22 iunie 1947.

[73] Specificul acestor acțiuni consta în faptul că cei care colectau ajutoarele materiale erau copiii membrilor Apararii patriotice.

[74] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 284, f. 62—63.

[75] Ibidem.

[76] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

prin cotizații lunare, la sporirea fondurilor necesare pentru întreținerea celor două cămine de orfani înființate în această perioadă la Craiova de către Apărarea patriotică [77].

O altă problemă care a făcut obiectul activității organizației în această perioadă, enunțată la congresul din august 1945 al Apărării patriotice ca făcînd parte din lozinca „Totul pentru lecuirea rănilor războiului", a fost problema încadrării organizației în opera de refacere economică a regiunilor care au avut de suferit mai mult de pe urma războiului. Necesitatea sprijinirii eforturilor depuse de guvernul democrat-popular în vederea reconstrucției a fost una din sarcinile importante și permanente pe care P.C.R. le-a pus în fața Apărării patriotice. Avînd o largă bază de masă, alături de celelalte organizații democratice, Apărării patriotice i-a revenit sarcina de a populariza în rîndurile maselor necesitatea și importanța acestor acțiuni patriotice, de a le mobiliza la acțiunile întreprinse de P.C.R. și guvern în această direcție [78]. Pe de altă parte, Apărarea patriotică a contribuit direct la opera de reconstrucție cu importante sume de bani, provenite fie din cotizațiile membrilor organizației, fie, mai ales, colectate în cadrul unor acțiuni speciale organizate de Apărarea patriotică în acest sens, în afara celor destinate ajutorării victimelor terorii fasciste și războiului [79].

Contribuția Apărării patriotice la opera de refacere economică întreprinsă de regimul democrat, în această perioadă, s-a axat pe două principale direcții : acțiunile cu caracter local întreprinse de organizațiile Apărării patriotice pentru sprijinirea refacerii unor obiective social-economice locale, ca spitale, școli, gări, diferite alte instituții publice, a numeroaselor locuințe distruse în timpul bombardamentelor aeriene [80], și acțiuni desfășurate de organizație la nivelul întregii țări, care au avut drept scop participarea în mod organizat de către Apărarea patriotică, alături de sindicate și celelalte organizații de masă, la efortul general de refacere a regiunilor care au avut cel mai mult de suferit de pe urma războiului [81].

O contribuție însemnată la activitatea Apărării patriotice pentru sprijinirea refacerii acestor regiuni au adus-o organizațiile locale. Organizațiile din Moldova, și în primul rînd cele din județul Iași, au desfășurat, de pildă, o vastă muncă în vederea popularizării și mobilizării maselor la acțiunile de reconstrucție. În întreaga regiune, organizațiile Apărării patriotice au format comitete de acțiune la orașe și sate, în fabrici și întreprinderi, compuse din reprezentanți ai organizațiilor politice, instituțiilor de stat, în vederea refacerii diferitelor obiective social-economice distruse

[77] „Apararea", nr. 43 din 22 iunie 1947.

[78] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 185 189 ; 251 258.

[79] Ibidem, f. 122, 164, 273, Arh. Comitetului regional P.M.R., București, fond. 23, dos. 1, f. 1 2 ; „Buletinul Apararii patriotice", an. I, nr. 20 din 15 ianuarie 1946.

[80] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 103, 104—105, 106 107, 122, 185 189, 257.

[81] Ibidem, dos. 5, f. 126, 179—183, 185 189, 190 204, 251, 273, 275 ; Arh. Comitetului regional P.M.R., București, fond. 23, dos. 1, f. 1 2 ; „Buletinul Apărarii patriotice", an. 1, nr. 20 din 15 ianuarie 1946.

www.dacoromanica.ro

de război [82]. S-au organizat colecte la orașe și sate, au fost lansate liste de subscripție în fabrici și întreprinderi, s-au folosit numeroase alte mijloace pentru colectarea de fonduri și materiale de construcție [83]. „Toți funcționarii din județ au subscris cu leafa pe o zi", se arăta într-un raport al organizației județene Iași a Apărării patriotice, subliniindu-se felul în care masele largi de oameni ai muncii răspundeau la aceste acțiuni [84].

Alături de sindicate și celelalte organizații de masă, organizațiile Apărării patriotice din aceste regiuni au contribuit, pe de altă parte, la mobilizarea maselor, în cadrul acțiunilor de muncă patriotică, contribuind în acest fel efectiv la refacerea unor gări, dispensare, școli, licee, numeroase locuințe distruse de bombardament [85].

Dînd curs sarcinilor încredințate de P.C.R., Apărarea patriotică a contribuit la refacerea Universității din Iași, a unor cămine studențești, ajutînd, în același timp, din punct de vedere material, studențimea [86]. Din inițiativa Apărării patriotice s-a creat un comitet de coordonare, format din profesori universitari, studenți, delegați ai F.N.D., care aveau drept scop să găsească „soluțiile cele mai potrivite pentru rezolvarea problemelor imediate ale studențimii" [87].

În întreaga regiune au fost inițiate „Săptămîni ale studențimii", în cadrul cărora au fost colectate numeroase ajutoare bănești și în natură. Datorită lor și importantelor fonduri trimise din partea C. C. al Apărării patriotice, s-au organizat cămine și cantine pentru studenți [88].

Adeziunea largă a maselor de oameni ai muncii la acțiunea de „reconstrucție" întreprinsă de Apărarea patriotică, rezultatele însemnate obținute de organizație ca urmare a acestui fapt permit să tragem concluzia că, alături de celelalte organizații de masă democratice, Apărarea patriotică a adus o însemnată contribuție la eforturile depuse în această perioadă de către P.C.R. și guvern în vederea refacerii regiunilor care au avut de suferit cel mai mult în urma distrugerilor provocate de război, a repunerii lor în circuitul economic al țării, factor important pentru întărirea și consolidarea regimului democrat-popular din țara noastră.

Din toamna anului 1946 Apărarea patriotică se încadrează activ într-o altă mare acțiune întreprinsă de P.C.R. și guvernul democratic : campania de ajutorare materială a regiunilor sinistrate, lovite de urmările celor doi ani consecutivi de secetă. Răspunzînd sarcinilor încredințate de P.C.R., alături de celelalte organizații democratice, Apărarea patriotică a adus o însemnată contribuție la punerea în practică și la realizarea efectivă a

[82] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 179 183, 190 204.
[83] Ibidem, f. 179 183.
[84] Ibidem, f. 185.
[85] Ibidem, f. 190 204. Numai în județul Iași au fost distruse în urma războiului 20 000 de locuințe.
[86] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 169, 170, 172, 174 175, 178, 190 204, 232.
[87] Ibidem, f. 190 204. O dată cu evacuările din primăvara anului 1944, studenții din Iași au fost nevoiți să-și urmeze facultățile mutate la Făgăraș. La întoarcere, neexistînd posibilități de studiu și de trai, s-a creat problema stringentă a ajutorării lor în vederea continuării studiilor.
[88] Ibidem, f. 187.

www.dacoromanica.ro

planului inițiat de partid și guvern pentru ajutorarea acestor regiuni [89]. Prin popularizarea și mobilizarea maselor largi la aceste acțiuni, Apărarea patriotică a contribuit în mare măsură la opera de solidarizare a întregii țări cu ținuturile lovite de flagel [90].

Acționînd pentru unirea tuturor inițiativelor luate în această direcție, în cadrul unei mari acțiuni pe întreaga țară de sprijinire a eforturilor întreprinse de guvern, Apărarea patriotică a contribuit efectiv la crearea unui Comitet de acțiune în vederea ajutorării regiunilor secetoase, format din reprezentanți ai intelectualității progresiste, oameni de știință și artă, reprezentanți ai organizațiilor democratice [91]. Așa după cum reiese din *Chemarea către toți bunii patrioți pentru ajutorarea ținuturilor bîntuite de seceta*, redactată în numele Comitetului de inițiativă pentru ajutorarea regiunilor lovite de secetă de către scriitorul M. Sadoveanu, menirea acestui organism era de a organiza, coordona și controla la nivelul întregii țări eforturile depuse de organizațiile democratice, de toți oamenii muncii în vederea sprijinirii acțiunii întreprinse de guvern pentru rezolvarea problemelor impuse de secetă [92].

Pentru precizarea rolului jucat de Apărarea patriotică în crearea și desfășurarea activității acestui larg comitet de inițiativă, se impune subliniereа faptului că președinte al acestui comitet a fost ales dr. Eduard Mezincescu, secretar-general al Apărării patriotice [93].

In ziua de 3 septembrie 1946, la puțin timp după crearea comitetului de inițiativă amintit, a avut loc o întrunire în cadrul căreia reprezentanți ai C.G.M., Frontul plugarilor, Apărării patriotice, Frontului național al tineretului democrat, Federația democrată a femeilor române și ai altor organizații democratice de masă au dezbătut formele și direcțiile principale de acțiune ce trebuiau urmate în cadrul campaniei de sprijinire a eforturilor depuse de guvern pentru combaterea urmărilor secetei [94].

Ca urmare a măsurilor adoptate la această consfătuire, în întreaga țară s-au creat comitete locale de acțiune la nivelul regionalelor, organizațiilor județene și de plăși, subordonate comitetului de inițiativă din București [95]. Menirea acestor comitete de acțiune locale era, pe de o parte, de a sprijini acțiunile întreprinse de Comandamentul unic interministerial în

[89] Pentru învingerea greutaților pricinuite de secetă, din inițiativa P.C.R., și a guvernului dr. Petru Groza a fost întocmit un plan concret de acțiune, care prevedea alocarea unor importante fonduri pentru venirea în ajutorul celor 26 de județe lovite mai greu de urmările secetei. Se prevedea de asemenea un vast plan de achiziționări de cereale din regiunile excedentare. Pentru îndeplinirea acestor obiective a fost creată în august 1946, Comisia interministeriala de comandament unic pentru ajutorarea regiunilor lovite de seceta („Scînteia", nr. 604 din 19 august 1946).

[90] „Apararea", an. I, nr. 18 din 17 septembrie 1946.

[91] Ibidem, nr. 11 din 5 septembrie 1946. Constituit la începutul lunii septembrie 1946, comitetul era format din 52 de membrii, printre care: Mihail Sadoveanu, Constantin Agiu, M. Ghelmegeanu, Constantin Paraschivescu-Balăceanu, Eduard Mezincescu, N. D. Cocea, Maria Rosetti, Sică Alexandrescu și alții.

[92] Ibidem.

[93] „Scînteia", nr. 614 din 1 septembrie 1946; „Apararea", an. I, nr. 11 din 5 septembrie 1946.

[94] „Scînteia", nr. 617 din 5 septembrie 1946; „Apararea" nr. 12 din 20 septembrie 1946.

[95] „Apararea", nr. 12 din 20 septembrie 1946.

www.dacoromanica.ro

vederea colectării și distribuirii de cereale în regiunile secetoase, iar pe de altă parte de a se organiza vaste acțiuni de solidarizare cetățenească și de asistență socială, în special pentru copii, invalizi, văduve și bătrîni [96].

In toată această pericadă, membrii Apărării patriotice, alături de reprezentanții celorlalte organizații democratice, s-au încadrat activ în sutele de echipe care se deplasau periodic în regiunile excedentare în vederea achiziționării de cereale și a altor bunuri materiale, combătînd specula și sabotajul elementelor reacționare [97]. În acest fel au fost achiziționate și trimise în regiunile lovite de secetă sute de vagoane de cereale și alte bunuri materiale din regiunile Banat, Cluj, Craiova, București, Galați, Tg.-Mureș, Constanța și altele [98].

In întreaga țară s-au desfășurat de asemenea mari colecte de stradă și din casă în casă, organizate de Apărarea patriotică pentru strîngerea de fonduri bănești, cereale, alimente, medicamente și îmbrăcăminte pentru populația sinistrată din regiunile lovite de secetă [99]. Merită să fie subliniata în această direcție, campania desfășurata în preajma sărbătorilor din iarna anului 1946, care s-a soldat cu rezultate însemnate [100].

Cu ajutorul fondurilor bănești și al celorlalte bunuri materiale colectate au fost create în regiunile bîntuite de secetă, începînd cu toamna anului 1946 și mai ales în prima jumătate a anului 1947, sute de cantine, unde luau masa gratuit zeci și sute de mii de sinistrați. Numai în județele Iași și Bacău, Apărarea patriotică a creat 162 de cantine [101]. Mii de copii au fost evacuați în mod planificat în regiunile excedentare. Parte din ei au fost adăpostiți în căminele Apărării patriotice din aceste regiuni [102]. In total din regiunile secetoase au fost evacuați 59 000 de copii [103].

Un rol însemnat l-au avut în cadrul acestor campanii resoartele medicale ale Apărării patriotice, care s-au preocupat de organizarea asistenței medicale a populației din regiunile lovite de secetă. Au fost organizate, în acest sens, caravane cu medicamente, însoțite de medici și surori de caritate [104].

Campania întreprinsă de guvern pentru ajutorarea regiunilor lovite de secetă, cunoscută în documentele vremii sub denumirea de campania C.A.R.S. (Comitetul pentru ajutorarea regiunilor secetoase), la care au aderat organizațiile democratice de masă, printre care și Apărarea patriotică, a avut un larg ecou în rîndurile maselor largi de oameni ai

[96] „Apărarea", nr. 12 din 20 septembrie 1946.
[97] Ibidem, nr. 16 din 4 noiembrie 1946; nr. 20 din 9 decembrie 1946; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond 23, dos. 2, f. 43; dos. 1, f. 131—135; Arh. Comitetului orășenesc P.M.R. București, fond. Apararea patriotica, dos. 4 repaginat.
[98] „Apararea", nr. 20 din 9 decembrie 1946.
[99] Arh. Institutului de istorie a partidului de pe lînga C.C. al P.M.R., c ta K XXX 7.
[100] Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 1, f. 131—135.
[101] „Apararea", an. II, nr. 41 din 2 iulie 1947.
[102] Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, f. 43.
[103] Ibidem.
[104] „Apărarea", an. I, nr. 12 din 20 septembrie 1946.

www.dacoromanica.ro

muncii. „De la prima chemare a comitetelor de ajutorare a regiunilor secetoase se arăta în acest sens în organul central de presă al Apărării patriotice întreg poporul a răspuns cu entuziasm și elan cum numai marile momente în care se hotărăște soarta și viața multor mii de oameni și un popor vrednic și cu adevărat patriot știe să răspundă" [105].

Sintetizînd contribuția organizației Apărarea patriotică la eforturile întreprinse de P.C.R. și guvern pentru ajutorarea regiunilor lovite de secetă, într-un document al C. C. al Apărării patriotice din iunie 1947 se arăta: „În cadrul acestui efort general organizația noastră și-a adus contribuția ei în acțiunile întreprinse de forțele democratice. Am reușit astfel să sprijinim efectiv campania C.A.R.S. cu toate forțele noastre, contribuind la asigurarea funcționării a peste 1 200 de cantine, care au salvat de la moarte 200 000 de oameni din regiunile lovite de secetă, evacuarea copiilor din aceste regiuni și plasarea lor în cămine etc." [106].

În directă legătură cu campania de sprijinire a regiunilor lovite de secetă, Apărarea patriotică a sprijinit acțiunile întreprinse de partid și guvern pentru asigurarea efectuării în bune condiții a campaniei de însămînțări în primăvara anului 1947. Pentru înfăptuirea acestei campanii a fost creat un Comandament unic al însămînțărilor [107].

Apărarea patriotică a continuat să desfășoare în toată această perioadă o susținută muncă cultural-politică în mijlocul maselor de oameni ai muncii de la orașe și sate. Conform hotărîrilor adoptate de Congresul din august 1945 al Apărării patriotice, această activitate a fost reorganizată. Au fost înființate, începînd de la nivelul C. C. al Apărării patriotice și pînă la organizațiile de jos, în cadrul secțiilor cultural-politice, mai multe resoarte de activitate. Activitatea cultural-politică desfășurată de Apărarea patriotică s-a îndreptat în două direcții principale: ridicarea nivelului cultural, educarea în spirit democratic a maselor de oameni ai muncii de la orașe și sate cu care Apărarea patriotică venea în contact; prelucrarea și popularizarea acțiunilor întreprinse de organizație, a programului și scopului activității sale [108]. Pentru îndeplinirea primului obiectiv, după congres, au fost organizate două subsecții: conferințe și artistică. Realizarea celui de-al doilea obiectiv fiind legată de activitatea propagandistică a organizației, s-a acordat o mare atenție organelor de presă ale Apărării patriotice. În acest scop a fost creată subsecția presă; în cadrul secțiilor cultural-politice ale Apararii patriotice, în a cărei competență intra, pe lîngă organizarea editării organelor de presă ale Apărării patriotice, legătura dintre aceste publicații și celelalte organe de presă din țară, precum și editarea diferite-

[105] „Apararea", nr. 20 din 9 decembrie 1946.
[106] Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, f. 42.
[107] Ibidem, f. 72; „Apararea", an. II, nr. 24 din 1 iunie 1947; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, f. 72.
[108] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 20 29.

www.dacoromanica.ro

lor materiale propagandistice ca : manifeste, afișe, ziare de perete, de stradă, vitrine și expoziții, propaganda prin radio ș. a. [109]. Pentru ușurarea muncii acestor subsecții a fost creat resortul tehnic în cadrul secțiilor cultural-politice ale organizației [110].

In aceeași ordine de idei amintim activitatea desfășurată de Editura Apărării patriotice, în cadrul căreia au apărut în această perioadă cărți și mai ales broșuri, legate de activitatea desfășurată de organizație pentru sprijinirea eforturilor depuse de guvern în vederea vindecării rănilor pricinuite de război, a urmărilor sale, pentru întărirea și consolidarea regimului democrat-popular [111]. Din inițiativa secțiilor culturale ale Apărării patriotice, în întreaga țară au fost organizate cicluri de conferințe pe teme dintre cele mai variate, momente politice, s-au organizat biblioteci la orașe și sate, numeroase programe artistice, șezători culturale ș. a. [112].

In bilanțul făcut de organizație cu prilejul zilei de 23 August 1946 se arată în acest sens că „prin birourile artistice, de presă și editură, s-au organizat 467 de șezători la sate, în uzine și spitale, 372 de conferințe, 71 de biblioteci cu peste 100 000 de volume, 15 expoziții, s-au scos și afișat 241 de ziare de perete și de stradă, s-au editat numeroase broșuri etc. [113].

Apărarea patriotică a continuat în același timp, în 1946 în special, să desfășoare o susținută activitate de demascare a criminalilor de război, a elementelor fasciste și reacționare [114], cerînd în cadrul unor mitinguri și adunări populare pedepsirea lor exemplară [115].

Organizație de luptă democratică, cu un puternic caracter antifascist, Apărarea patriotică s-a solidarizat, în același timp, cu victimele terorii fasciste din alte țări. Remarcabile sînt în această direcție acțiunile desfășurate de organizațiile pentru demascarea și condamnarea regimului fascist al dictatorului Franco, pentru formarea unei puternice solidarități a maselor de oameni ai muncii din țara noastră cu victimele terorii fasciste pe plan

---

[109] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 20 29.

[110] Ibidem.

[111] Amintim în aceasta direcție : *Primul Congres liber al Apărării patriotice*, 1945 ; *Eroi și martiri*, București Edit. Apărării patriotice, 1945 ; *Apărarea patriotică contra teroarei fasciste*, apărută în același an din inițiativa Comitetului regional Banat al Apărării patriotice ; *Copiii războiului*, București, Edit. Apărării patriotice, 1946 ; *Fascismul* apărută în același an, *Războiul*, București, Edit. Apărarii patriotice, 1946 ; *Chestiuni de organizare* (ale Apărarii patriotice, în același an) ; *Asistența socială*, București, Edit. Apărarii patriotice, 1947 ; *Munca culturală* (a Apărării patriotice), în același an și altele.

[112] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 67—68, 143 144, 167 168, 190—204, 259 262, 267—287 ; Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 1, f. 1—2, 33 39, 42 ; „Buletinul Apărarii patriotice", an. II, nr. 22 din 20 februarie 1946 ; „Apararea", an. I, nr. 10 din 23 august 1946.

[113] „Apărarea", an. I, nr. 10 din 23 august 1946.

[114] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 105, f. 190—204.

[115] Ibidem, f. 70 71, 143—144, 149 ; f. 11—12, 42, 43.

www.dacoromanica.ro

internațional, pentru apararea și menținerea păcii [116]. Numeroase și semnificative sînt în această direcție materialele publicate de organizație în organul său de presă centrală „Apărarea" [117].

Un însemnat moment politic în cadrul activității desfășurate de Apărarea patriotică în perioada de care ne ocupăm l-a constituit încadrarea și participarea efectivă a organizației, alături de celelalte forțe democratice, în bătalia alegerilor în vara și toamna anului 1946 [118]. Deși prin structura organizatorică și activitatea sa Apărarea patriotică nu era un partid politic, neprezentînd deci candidați pe listele electorale, a înțeles totuși să se încadreze în bătălia alegerilor cu toată capacitatea sa de muncă și forța de mobilizare a maselor, alături de B.P.D. Acest lucru decurgea, așa după cum se sublinia într-un document al organizației, din caracterul ei de organizație democrată, antifascistă, de luptă împotriva terorii și de sprijinire a victimelor de război, pornind de la premisa că numai un regim real democratic le poate asigura rezolvarea problemelor lor specifice și ridicarea nivelului de trai material și cultural al maselor largi de oameni ai muncii [119].

Aderarea Apărării patriotice la platforma-program a B.D.P. a avut loc oficial, în cadrul Conferinței pe țară a Apărării patriotice ținute în București în zilele de 5 și 6 iulie 1946 [120]. In rezoluția votată cu acest prilej, după ce se face o largă expunere de motive privind factorii care au determinat Apărarea patriotică să adere și să sprijine acțiunile B.P.D., se precizează că „rezoluția Conferinței nu înseamnă însă o adeziune platonică, ci un mare angajament; angajamentul de a înzeci eforturile sale pentru a spori realizarile din domeniul asistenței populare, a victimelor teroarei și războiului, pentru a aduce o contribuție simțitoare la înfăptuirea platformei-program, pentru a lămuri și mobiliza invalizii, văduvele, orfanii și cît mai largi pături din toate categoriile de cetățeni pentru victoria democrației în alegeri" [121]. Pe baza angajamentelor luate la conferința amintită mai sus, organizațiile regionale, județene și de jos ale Apărării patriotice au desfășurat, în perioada ce a urmat pînă la alegeri, o susținută muncă propagan-

[116] Arh. Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 2, f. 10, 42, 43, 57; dos. 1, f. 65—67, 74, 77; „Apararea", an. I, nr. 1, din 5 aprilie 1946; an. II, nr. 46 din 27 ianuarie 1947; an. II, nr. 4 din 15 iulie 1947.

[117] Pentru detalii la această problema vezi colecția ziarului „Apărarea" din anii 1946—1947.

[118] In legătură cu alegerile din noiembrie 1946 vezi articolele: *Lupta maselor populare din țara noastră pentru instaurarea și consolidarea puterii populare, pentru trecerea la revoluția socialistă*, de Gh. Țuțui și Al. Gh. Savu, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1962, nr. 1 și Șt. Cenușă, *Tactica P.C.R. în campania electorală din 1946*, în „Anale", 1963, nr. 5.

[119] Arh. Comitetului orășenesc P.M.R., București, fond. Apararea patriotică, dos. 1, f. 83.

[120] „Apararea", an. I, nr. 8 din 20 iulie 1946.

[121] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

distică și de lămurire a maselor de oameni ai muncii, participînd activ la toate acțiunile întreprinse de B.P.D. în această perioadă [122].

Pe lîngă numeroase articole și luări de poziție în favoarea platformei-program a B.P.D., apărute în organul de presă central și în publicațiile locale ale Apărării patriotice, pot fi enumerate numeroase manifeste ale organizației care, răspîndite pe întreg cuprinsul țării în zeci de mii de exemplare, expuneau prin conținutul lor realizările guvernului democratic, lupta sa pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale oamenilor muncii, pentru menținerea și consolidarea independenței și suveranității de stat a țării noastre [123].

Popularizînd punctele din Programul B.P.D. referitor la ajutorarea victimelor terorii fasciste și ale războiului, organizațiile Apărării patriotice chemau în același timp masele să voteze candidații B.P.D., subliniind că numai victoria forțelor democratice în alegeri constituie singura chezășie pentru asigurarea bunăstării materiale și culturale a întregului popor [124].

Apărarea patriotică a desfășurat, în același sens, o susținută muncă de lămurire orală, prin întruniri și mitinguri organizate în cadrul acestei acțiuni în toate regiunile din țară, în care se luau în discuție și se dezbăteau cele mai diverse aspecte legate de politica și realizările democratice [125].

Toată această susținută activitate desfășurată de Apărarea patriotică în cadrul campaniei electorale din vara și toamna anului 1946 impune concluzia că, alături de celelalte organizații de masă conduse de P.C.R., Apărarea patriotică a contribuit efectiv la victoria forțelor democratice în alegeri, moment însemnat pe drumul întăririi și consolidării regimului democrat-popular în țara noastră.

La începutul anului 1948, în condițiile în care poporul nostru, condus de partid, pășea într-o etapă nouă a dezvoltării sale istorice, cînd pe de o parte vindecarea parțială și treptată a rănilor pricinuite de război, iar pe de altă parte consolidarea regimului democrat-popular și preluarea de către instituțiile sale specializate ca : Crucea roșie, Casa centrală a I.O.V.R., Comitetul național pentru ocrotirea copilului, F.I.A.P., U.F.D.R. ș. a., create treptat în acești ani, a tuturor problemelor legate de asistența socială a populației, nu au mai făcut necesară activitatea organizației [126]. După o

[122] Arh. Comitetului Regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 1, f. 74 76, 109 111, 79 80, dos. 2, f. 11—14, 84 ; Arh. Comitetului orășenesc P.M.R. București, fond. Apararea patriotică, dos. 1, f. 83 ; „Apărarea", an. I, nr. 9 din 5 august 1946 ; nr. 8 din 20 iulie 1946 ; nr. 18 din 17 noiembrie 1946 ș.a.

[123] Arh. Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota K XXX 1 ; K XXX—2 ; K XXX—3 ; K XXX—4 ; K XXX—6.

[124] Arh. Comitetului regional P.M.R., București, fond. 23, dos. 1, f. 79 80, 109 ; Arh. Comitetului orășenesc P.M.R. București, fond. Apărarea patriotica, dos. 1, f. 83 ; Arh. Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota K XXX 5.

[125] Arhiva Comitetului regional P.M.R. București, fond. 23, dos. 1, f. 79 80 ; „Scînteia", nr. 593 din 7 aug. 1946 ; „Apararea", an. I, nr. 9 din 5 august 1946 ; nr. 18 din 17 noiembrie 1946.

[126] Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 283, f. 3 5.

www.dacoromanica.ro

lunga și fructuoasă perioadă de activitate în slujba poporului muncitor, Apărarea patriotică a încetat să mai activeze o dată cu dispariția condițiilor, a factorilor care au impus, cu ani în urmă, crearea sa de către partidul comunist.

*

In linii generale, acestea au fost formele și principalele direcții de activitate prin care organizația Apărarea patriotică a contribuit la eforturile întreprinse de P.C.R. și guvern pentru vindecarea rănilor pricinuite de război, la întărirea și consolidarea regimului democratic.

Participarea Apărării patriotice la campania pentru vindecarea rănilor pricinuite de război, sprijinirea și ajutorarea efectivă a invalizilor, văduvelor, orfanilor, a altor categorii de sinistrați, încadrarea sa activă alături de celelalte organizații de masă la eforturile depuse de guvern în vederea refacerii regiunilor distruse de război, de ajutorare a populației din județele lovite de secetă, campania de sprijinire a forțelor democratice în alegerile parlamentare ș. a. sînt probleme importante de natură să sublinieze contribuția însemnată adusă de această organizație condusă și îndrumată de P.C.R. la efortul general desfășurat în această perioadă de întregul nostru popor, pentru înfăptuirea unor sarcini grele și complexe, legate de victoria primei etape a revoluției populare din țara noastră.

www.dacoromanica.ro

NAPOLEON BONAPARTE ȘI DORINȚELE MOLDOVENILOR LA 1807

DE

EMIL VÎRTOSU

Epopeea napoleoniană a găsit un multiplu ecou în țările române. Se știe cum, la 1802, logofătul Dumitrachi I. Sturza întocmea un proiect de constituție republicană pentru Moldova, având în față exemplul Franței republicane și al lui Napoleon Bonaparte prim-consul [1]. Dar nu peste mult timp apare o nouă manifestare moldovenească în același sens. Și anume, între hîrtiile din arhiva napoleoniană [2] se păstrează un foarte lung „memoriu" în limba franceză, inedit și nesemnalat, nesemnat și nedatat, purtînd însă, adăugate ulterior, de altă mînă, cuvintele : „Moldavie, Valachie, octobre 1807". Memoriul, cu ștersături, îndreptări și cuvinte adăugate printre rînduri, pare a fi un concept și are suficiente greșeli de limbă și ortografie, iar din cuprins reiese a fi întocmit din partea catolicilor români din Moldova. Autorul memoriului este informat, de aproape și în amănunt, de istoria generală a românilor din toate provinciile istorice românești și această informare istorică este de multe ori coroborată cu elemente lingvistice, uneori necorespunzătoare realității. Vom prezenta conținutul acestui memoriu în aspectele lui mai importante subliniind de la început că, el conține o serie de idei eronate asupra istoriei noastre.

Moldova și Țara Românească (Valahia), spune memoriul, au alcătuit la un loc cea mai mare parte din vechea Dacie, iar Columna lui Traian de la Roma arată, pe de o parte, orgoliul cuceritorilor romani, iar pe de alta curajul cu care dacii lui Decebal au luptat împotriva ostașilor lui Traian. După aceste războaie, Dacia a fost colonizată de romani. Retragerea lui Aurelian și năvălirile „barbarilor" : gepizi, cumani, pecenegi, bulgari etc. duc la împrăștierea locuitorilor romani, silind pe băștinași să se ada-

[1] E. Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „republici aristo-democraticești" în Moldova, la 1802*, ed. a 2-a, București, 1947.

[2] Aflate la Arhivele Naționale din Paris.

„STUDII", tomul 18, nr. 2, p. 403—420, 1965.

www.dacoromanica.ro

postească în munți, și această împrăștiere explică prezența lor și în provinciile Turciei europene*. Dușmanii lor i-au numit „Vlochi, Volochi, Blachi, Vlachi, Valachi și «Valaques», „ceea ce înseamnă, în limba lor slavonă (!), italieni", nume care le-au rămas și pînă astăzi, deși (ei fiind incontestabil italieni !) le urăsc și vor să fie numiți „rumuni" adică romani, cum își spun între ei. Desigur, trebuie să înțelegem din spusele memoriului, că autohtonii : dacii care s-au ascuns de năvăliri, unii în munți și alții au trecut în sudul Dunării — au fost romanizați și au preluat civilizația romană („italieni"). Sînt în foarte mare număr și se găsesc peste tot. In Albania, Rhetia, Morlachia, Serbia, Bulgaria, Tracia etc. aproape că nu este oraș sau munte unde ei să nu fie cu două treimi mai mulți decît restul populației. Iar în Transilvania, la ultimul recensămînt, din 1 000 000 de locuitori — format din trei naționalități — 760 000 erau români. Urăsc robia și-și spun cu mîndrie : „români de lege și de sînge" („Roumouni di lege schi din sînge").

In secolul al XIII-lea, o parte din populația ținuturilor din Transilvania s-a stabilit în Moldova și Țara Românească : unii, în cap cu Dragoș („Draguszu"), au trecut din nordul Transilvaniei și au întemeiat orășelele Roman, Tîrgu-Frumos etc. ; alții, conduși de „Nigrunatu" (Negru-Radu, Radu-Negru), numit de fapt „Noru" (Negru), au trecut peste munți spre răsărit și au întemeiat orașele Cîmpulung, Caracal, Tîrgoviște etc. Începînd de atunci țara aceasta a fost numită, de către națiunile vecine : „Blachia, Vlachia, Valachia și «Valaquie», adică țara Volochilor, Vlachilor și Valachilor". Mult mai tîrziu s-au întemeiat și cele două principate : Valahia și Moldovlahia, adică Valahia de dincolo de Moldova sau Moldovia, Moldavia, nume luat de la rîul care formează, în cea mai mare parte, hotarul între cele două țări. Rușii și polonezii numesc astăzi aceste două țări cu un nume comun : „Vlochi și Voloszczyzne, ceea ce înseamnă Valachi și Marea Valachie", în timp ce turcii le numesc „Iflak, Eflak", ungurii „Oloszy", sașii din Ardeal „Weltchen".

Aceste două popoare au fost întotdeauna mîndre de libertatea și de independența lor și s-au bătut cu ungurii, polonezii, tătarii și turcii pentru a-și apăra această libertate și independență. Astfel, Cucutenii (!) au văzut dezastrul lui Baiazid, Dumbrava Roșie dezastrul Poloniei, în timp ce în Transilvania a avut loc revoluția lui Horia („Horiatu").

Totuși, Valahia a ajuns subjugată și tributară turcilor, cînd aceștia s-au ridicat la apogeul puterii lor. Moldova a mai continuat încă lupta, dar în cele din urmă a ajuns sub stăpînirea turcilor. După această supunere, sultanul i-a confirmat toate privilegiile, imunitățile, libertatea cultului, inviolabilitatea legilor și scutirea de a avea turci în țară, prin acea „cartă a privilegiilor" („charte des privilèges" — capitulațiile), distrusă de Ioan Sobieski, regele Poloniei, după bătălia de la Hotin. Această „cartă" păstra pentru domnii țării toate vechile drepturi. Ei sînt unși de patriarhul de la Stambul, iar sultanul le dă *cuca,* un fel de căciulă ducală, îi încinge cu sabia, le pune în mîna dreapta un pumnal triunghiular și în mîna stîngă

* Pentru tratarea științifica a problemei continuității elementului roman în Dacia *Din istoria Transilvaniei,* vol. I, 1960, vezi : *Istoria României,* vol. I, Buc., 1960, cap. VI ; cap. IV și V.

www.dacoromanica.ro

un pergament cu titulatura scrisă în litere de aur. Astfel învestit, domnul român este singurul supus otoman care avea dreptul să treacă pe străzile Stambulului cu „alai" (escortă înarmată).

In prezent, continuă memoriul, ţările române se află într-o stare de plîns, deoarece nu sînt cîrmuite de oameni, ci de vulturi, de „harpii nesăţioase", tirani care vin din „Fanaraki" (Fanar) şi din Pera în aceste ţări române, ajunse pămînt al făgăduinţei de îmbogăţire rapidă.

De aceea, cît încă n-au ajuns cu totul înjosiţi şi decăzuţi pînă la starea hiloţilor lacedemonieni, locuitorii de baştină ai acestor ţări fac apel la popoarele lumii, la popoarele Italiei şi Franţei, la Napoleon însuşi, spre a fi salvaţi de la pieire: „Creştini ai Europei, mărinimoase popoare ale Italiei şi Franţei, mărinimos şi august Napoleon, veţi îngădui, oare, — exclamă memoriul — ca sub ochii voştri să se întîmple cea mai mare crimă şi ca, la adăpostul laurilor voştri, noi să cădem în cea mai înspăimîntătoare sclavie?...".

Românii, continuă memoriul, cer astfel să fie ajutaţi şi ridicaţi la rangul de naţiune liberă şi independentă. Pentru aceasta, pentru a-şi dobîndi şi menţine independenţa şi suveranitatea, este necesar mai întîi ca cele două ţări — Moldova şi Ţara Românească — să aibă o singură conducere şi suveranitate, fie sub denumirea de *Dacia,* fie sub numele modern de *Valahia Mare.* Geografia, identitatea de legi, de limbă, conformitatea caracterelor şi uniformitatea topografiei, totul cere această unire. Iar cele 600 000 de suflete, populaţia de astăzi a principatelor, sînt în măsură să sporească, dacă cele două ţări vor avea parte de o guvernare omenească. Suveranitatea acestor ţări unite trebuie să fie deplină, nu un protectorat, ci întemeiată pe o garanţie formală a Marilor Puteri.

In continuare, memoriul discută problema formei de conducere a acestor două ţări reunite, cerînd pentru ele un suveran de origine franceză sau italiană, deoarece francezii şi italienii sînt singurii în măsură să guverneze bine, adică să fie promotorii unui regim reprezentativ, deci democratic, regim pe care memoriul îl denumeşte „creator".

Este respinsă de la început cîrmuirea autoritară, reprezentată prin germani; aceştia sînt inapţi pentru guvernare, „deoarece la ei totul este întemeiat pe o putere arbitrară, care se reazimă mai mult pe supunere decît pe dreptul de reprezentare". In schimb, memoriul găseşte şi alte calităţi francezilor şi italienilor, cărora luminismul secolului al XVIII-lea le-a fost de mare folos: „La aceştia, luminile legislaţiei, sentimentele de onoare, de probitate în educaţie sînt excelente. Ei sînt singurii în Europa care au un guvern blînd, paşnic şi paternel şi care aproape nu se simte". Dar chiar şi un alt fel de domn ar fi bun, dar cu condiţia ca să fie creditar.

Pornind de la această situaţie şi întemeindu-se pe puterea şi necesitatea exemplului viu, cotidian şi multiplu realizat, memoriul aduce în continuare o propunere neîntîlnită niciodată pînă acum şi care nu va apărea nici mai tîrziu, în nici unul din proiectele de critică şi ameliorare politică-socială întocmite pentru ţările noastre. Se propune, nici mai mult nici mai puţin, decît un fel de colonizare a celor două ţări reunite, cu ....francezi şi italieni, propunere avînd, desigur, ca punct de plecare şi de sprijin, pentru această ciudată idee, colonizarea Daciei de către romani şi,

www.dacoromanica.ro

ca rezultat, romanizarea ei: „Dacă 15 000 20 000 de persoane pline de aceste idei fericite, ar veni să se stabilească între noi, ele ne-ar aduce o schimbare dintre cele mai extraordinare, şi în viaţa socială şi în viaţa morala. In primul rînd ar înlătura instabilitatea noastră („notre incertitude"), prin elaborarea unei constituţii adaptate la nevoile noastre şi ne-ar conduce, printr-o organizare administrativă încă şi mai folositoare". Memoriul dezvolta în continuare aceasta idee, pe linia afinităţilor de limbă, a omogenităţii manierelor de comportare, ceea ce ar inspira românilor „o activitate deosebita pe drumul gloriei".

Trebuie să observăm consecvenţa memoriului, deoarece constituţia este urmarea normală a regimului reprezentativ postulat mai înainte, deşi este cazul sa amintim că şi faimosul Ali Paşa al Ianinei va cere cîndva lui ...Metternich sa-i trimită „...un faiseur de constitution".

Suveranul acestei ţari astfel organizate să fie neapărat de religie catolică, spre a putea îndrepta situaţia decăzută, pentru că „nu este decît o singura religie sfîntă, plină de lumini şi de virtuţi, cea catolică, în stare sa reformeze într-adevăr această oribilă depravare a principiilor morale". Deci religia catolică trebuie să devină religia ţării. Acum, în cele doua principate sînt 60 000 de catolici, sub protecţia Poloniei (!) şi se bucură de o libertate perfecta.

De fapt însa memoriul are în vedere, ca o condiţie primordială, asigurarea existenţei statale. De aceea, pentru a putea împiedica în mod eficace pe vecinii noştri să ne cotropească, memoriul consideră că nu este decît un singur mijloc: organizarea noastră ca un „stat cu o forţă militară care sa impuie", stat care ar constitui o barieră între nord şi răsărit, apărînd în acelaşi timp Europa de orice tentativă în acelaşi sens anexionist.

Sub flamura devizei „Relele toate vin de la miazănoapte" *(omne malum al aquilone)*, memoriul cere expres ca ţările române să nu încapă sub stăpînirea Rusiei ţariste, ţară care n-a putut să asigure fericirea supuşilor săi şi cu atît mai puţin ar putea să dea ţărilor române conducerea de care ar avea nevoie: „bună, dreaptă şi statornică".

Observăm în continuare că preocupările de ordin naţional se împletesc, o singura dată în memoriu, şi cu preocupări de ordin social, dar social-antifanariotic. Textul respectiv constată că moldovenii sînt „cîrmuiţi de vulturi, de monstri nesăţioşi", nu de oameni, şi încheie: „Avem tot atîţia stăpîni („despotes") cîţi boieri („seigneurs"); tot atîţia tirani cîţi infernul ne varsă din străduţele din Fanar („Fanaraki") şi din Pera". Observaţia rămîne totuşi prea generală, deoarece nu reflectă adevărata realitate.

Din toate acestea reţinem ca elemente pozitive ideea unei constituţii şi a unirii principatelor într-un stat puternic, idei care îşi vor găsi mai tîrziu forma oficială de exprimare în *Regulamentul Organic*. In schimb, propunerea de catolicizare a ţării, cu toate implicaţiile menţionate, rămîne o idee total arbitrara, nerealistă, pentru că nu ţine seama de specificul Moldovei şi al Ţării Româneşti, precum şi de faptul că aceste două ţări aveau nevoie în primul rînd de reforme de ordin social-economic.

www.dacoromanica.ro

Memoriul se încheie printr-o peroraţie grandilocventă îndreptata spre cîştigarea bunăvoinţei lui Napoleon:

„Puterea voastră, incomparabile împărat al francezilor, este fără margini, generozitatea voastră fără seamăn! Dacă vorbiţi, independenţa noastră va fi proclamată! Dacă doriţi, fericirea noastră va fi asigurată! ...Implorîndu-vă, ca pe suveranul protector al nostru, *am vrea sa va admirăm ca mare mai mult prin bunatate decît prin putere!*" (subl. ns.).

Sfîrşind patetic:

„Veţi fi, după Dumnezeu, unic obiect al binecuvîntarilor românilor şi idolul drag al celei mai scumpe recunostinţe!".

*

Ceea ce ne suprinde de la inceput in acest memoriu este contradicţia dintre situaţia politică a ţărilor române la data ce li este atribuită (octombrie 1807) şi conţinutul lui, care face total abstracţie de faptul că, la această dată, exista tratatul de la Tilsit (7 iulie 1807 st. n.) şi se pregătea înţelegerea de la Erfurt (22 septembrie 1808). Evident, memoriul este alcătuit mult înainte de octombrie 1807 şi ne putem intreba dacă, dupa Tilsit, nu se cunoştea în ţările noastre sensul tratatului. Răspunsul afirmativ ne este dat chiar de unele texte contemporane. Astfel, popa Ilie de la Butoi (Oltenia), cunoscut bine de mitropolitul Dositei Filiti, însemneaza pe filele de la urmă ale unui *Tetravanghel* manuscris ştirea pe care o aflase, desigur din preajma mitropolitului: „Tot în anul 1807, boierii de neam grec iscălit-au cu mitropolitul scrisori către Napolionul Franţului, ca sa-i ia supt oblăduirea lor, fiind pravoslavnici ca şi ei"[3]. Dacă această insemnare pare încă vagă, neconcludentă şi ar fi putut fi scrisă mult mai tîrziu, pe simple amintiri confuze, în schimb o scrisoare contemporană, din 5 iulie 1807 (st. v., deci 17 iulie st. n.), înlătură orice îndoială. La data amintită, C. Otetelişanu scrie la Sibiu fiicei sale: „...Turcii din toată ţara s-au tras pe la găurile lor şi bine ne încredinţează de la multe părţi că, cu adevărat, pacea s-au săvîrşit şi Bunăparte, ca un pliricsusios ⟨împuternicit⟩ din partea Turchii, *au dat aceste ţări* a rămînea supt ohabnică stăpînire a prea puternicii înpărăţii a Rusii. Şi să ne invredniceasca Atotputernicu să fie adevărată pacea, să ne mai vedem pe la pustiitele căşcioare..."[4]. În faţa acestei situaţii, conţinutul memoriului cu totul contrar spiritului şi tratatului de la Tilsit —, se putea întemeia numai pe atitudinea lipsită de fermitate şi continuitate a lui Napoleon faţă de Rusia şi de pretenţiile ei teritoriale. Nu mai tirziu decît la sfîrşitul lui octombrie 1807, instrucţiile lui Napoleon arată că „intenţia sa [a lui Napoleon]

[3] V. Andronescu, *Contribuţiuni istorice*, vol. I, Constanţa, 1901, p. 9; N. Iorga, *O cronică nebăgată in seamă*, în „Revista istorică", III (1917), p. 2. S-ar putea, de altfel, ca această însemnare, fara alte precizari cronologice, sa aparţina anului 1802, deoarece popa Ilie povesteşte şi întîmplările anului 1802, dar nu cunoaşte intervenţia aceloraşi boieri la Napoleon, prin Champagny, ambasadorul Franţei la Viena (V. Andronescu, *op. cit.*, p. 6, 8; vezi şi Emil Vîrtosu, *op. cit.*).

[4] N. Iorga, *Contribuţii la istoria învăţamîntului în ţara şi în strainatate 1780 1830*, Bucureşti, 1906, p. 8 (subl. ns.).

www.dacoromanica.ro

era ca turcii să poată rămîne cu pașnica lor stăpînire asupra Țării Românești și a Moldovei" [5].

Nu vom discuta aici politica lui Napoleon în ceea ce privește țările române. Și la 1807, și mai înainte și după această dată, țările române au reprezentat pentru Napoleon și pentru burghezia franceză doar un simplu obiect de negociat, după cum o cerea situația politică a momentului. De altfel, aspectele și meandrele acestei politici sînt cunoscute și nu este cazul să le repetăm aici, mai ales că se întemeiază pe izvoare documentare certe [6].

Cum am spus mai înainte, nu se știe de cine a fost alcătuit acest memoriu, nici prin cine a ajuns la Paris, nici dacă a fost prezentat lui Napoleon. Vom încerca totuși unele precizări. In primul rînd, clasarea lui în Arhivele Naționale din Paris în „Arhiva împăratului" arată că, în rezumat — verbal cel puțin — Napoleon a luat cunoștință de conținut. Ne-am gîndi că normal era să fi fost înmînat generalului H. Sébastiani, la trecerea lui prin Viena, București, Iași, ca ambasador extraordinar al Franței la Constantinopol, unde ajungea pe la mijlocul anului 1806. Dar din neconcordanța de date căpătăm certitudinea că nu a putut să-i fie înmînat atunci [7], memoriul fiind datat, deși de altă mînă, octombrie 1807, datare asupra căreia nu avem nici un motiv să ne îndoim. Memoriul a ajuns deci la Paris mult după trecerea lui Sébastiani prin București și Iași, pe

---

[5] T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1821—1913)*, Paris, 1914, p. 351—352; M. Dimitrescu, *Politica lui Napoleon I față de țările române*, București, 1921, p. 43 și urm.

[6] Iata cîteva din izvoarele documentare și unele studii interpretative (adăugate la cele date la Emil Vîrtosu, *op. cit.)*: V. A. Urechia, *Istoria românilor*, XI; A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, IX; N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII; Ed. Driault, *La question d'Orient*; A. Vandal, *Napoléon et Alexandre I-er*; Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVI-me siècle à la chute de Napoléon I-er)*, Paris, 1955; Auguste Boppe, *La mission de l'adjutant-commandant Mériage à Vidin (1807—1809)*, în „Annales de l'Ecole libre des sciences politiques", Paris, I (1886), p. 259—293; Marin Dimitrescu, *Politica lui Napoleon I față de Poarta otomană (Documente)*, în „Convorbiri literare", 1898, p. 518—532 (instrucțiunile diplomatice date de Napoleon și Talleyrand, în 1806, precum și alte documente); Dimitrie A. Sturza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, I, București, 1900; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi, adunate, publicate și întovărășite de o prefață...*, I, București, *passim*; T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1821—1913)*, Paris, 1914; Jean C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés Roumaines avec la France (1728—1810)*, București, 1915, p. 529—533; Marin Dimitrescu, *Politica lui Napoleon față de țările române*, București, [1921]; Emil Diaconescu, *Un document istoric*, în „Minerva", Iași, 1928, nr. 2, p. 129—138; Const. I. Andreescu, *Die Pläne zur Teilung der rumänischen Fürstentümer in der zweiten Hälfte des achtzehnten und in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts*, București, 1942 [extras din] „Revue historique du Sud-Est Européen", XIX, 2 *(Institut d'histoire universelle „N. Iorga")*; D. Almaș, *Politica lui Napoleon I față de țările române pînă la pacea de la Tilsit, așa cum reiese din corespondența sa*, în „Analele Universității «C. I. Parhon», 5, Științe sociale. Istorie, 16/IX (1961), p. 65—84.

[7] Despre aceasta trecere vezi *Hurmuzaki*, XVI, p. 722: raportul consulului Parant catre Talleyrand din 13 iulie 1806; vezi și raportul pe care Summerer — consulul englez la București — îl trimite la ambasada din Constantinopol, unde se arata că la 30 iulie 1806 (st. n.) Sébastiani primește pe marii boieri și, separat, pe mitropolit însoțit de episcopi și le spune la toți ca este trimis la Constantinopol ca să protejeze Poarta și s-o împiedice de la orice concesie teritoriala (raportul la Ceda Mijatovici, Преписи из званичних и поверљ извештаја енглеске амбасаде в цариграду одг. 1804 па до г. 1814, în Споменик српске краљвске Акаћемје, LIV (46), Belgrad, 1922, p. 56).

www.dacoromanica.ro

o cale ce rămîne de cercetat, neputînd fi lămurită acum. Din menţiunea dintr-o notă a memoriului despre ultimul război ruso-turc ca despre ceva din trecut rezultă că el a fost alcătuit în perioada care a urmat imediat încheierii armistiţiului ruso-turc de la Slobozia (august 1807), cînd se putea considera că nu mai era stare de război între ruşi şi turci. Pe de altă parte, după faptul că spune, în încheiere, că autorul este purtătorul de cuvînt al catolicilor din Moldova, ca şi după felul în care sînt redactate notele istorice şi filologice explicative[8], sîntem în drept să bănuim ca autorul trebuie căutat printre dascălii ardeleni, mai ales că se vorbeşte în termeni adecvaţi de ultimul recensămînt al populaţiei din Transilvania, cînd, din 1 000 000 de locuitori, 760 000 erau români. La aceeaşi concluzie ne duce şi faptul că memoriul nu este alcătuit ca din partea boierilor mari, de mijloc sau mici, şi nici ca din partea locuitorilor, ci din partea catolicilor. Această convingere ne este întărită şi de faptul că autorul este la curent cu existenţa unui dicţionar moldovenesc pe cale de apariţie, în a cărui prefaţă se discută latinitatea limbii româneşti, deci o preocupare fundamentală a Şcolii ardelene: „Printr-un studiu argumentat — spune textul — care va fi publicat la începutul unui dicţionar moldovenesc pe cale de apariţie, se dovedeşte în chip evident că, dintre limbile vii, după limba italiană, limba moldovenească sau valahă este cea mai apropiată de limba latină". Din nefericire nu se cunoaşte nici un dicţionar moldovenesc tipărit în 1807, astfel că menţiunea care consemnează existenţa la 1806—1807 a unei preocupări şi a unei opere necunoscute încă este deosebit de preţioasă[9]. Cercetările însă ne-au dus la constatarea că este vorba de dicţionarul român-latin-maghiar întocmit de Ştefan Crişan Körösi şi pe care, în decembrie 1802, acesta îl oferea spre publicare episcopului Ion Bob, dar a cărui tipărire, începută în anul următor, se opreşte tot atunci. Într-o scrisoare-petiţie în limba latină către amintitul episcop, Crişan Körösi, arătînd cum este întocmit dicţionarul, spune: „Am pus mainte o introducere în limba română în care am tratat despre cuvinte, extensiunea, caracterul şi limba românilor şi am dovedit că limba română e la drept vorbind limba latină, iar limba rusă sau slavă e numai adoptată".

Comparînd textul acesta privind introducerea pusă la dicţionarul lui Crişan Körösi cu textul din memoriu — dat mai înainte —, reiese limpede că ele sînt în parte identice, ca datorate aceluiaşi condei, iar pe de alta parte că este vorba în amîndouă de acelaşi dicţionar, un „lexicon valachicum", şi nu unul moldovenesc, cum afirmă memoriul. În fapt, dicţionarul lui Crişan Körösi, după exemplarul manuscris aflat acum în Biblioteca

[8] Textul memoriului este scris pe 17 coli mari îndoite în lungime, pe jumătatea din dreapta colii, iar notele pe jumătatea din stînga.

[9] Aparea prospectul la dicţionarul lui S. Micu, la Buda, în 1806, iar alte dicţionare, tot datorate ardelenilor, apar mult mai tîrziu, şi nu la Iaşi (Ar. Densuşianu, *Din istoria Lexiconului din Buda*, în „Revista critică-literară", Iaşi, IV (1896), p. 193 206; Dan Simonescu, *Proecte de dicţionare române: S. Micu şi V. Kolosi*, Iaşi, 1945 [extras din „Ethos", II, nr. 3 4]; M. Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, în „Limba română", VIII (1959), nr. 6, p. 12, 13).

www.dacoromanica.ro

Universității din Iași, se numea : *Cuventario Romanesc* [10]. Așadar, sîntem îndreptățiți, pe temeiul celor constatate mai sus, să considerăm că memoriul, ca și dicționarul „moldovenesc", sînt tot opera lui Ștefan Crișan Körösi.

Unde, cui și pe ce cale a fost prezentat acest memoriu ? Ne lipsește și cea mai elementară indicație, astfel că pentru moment renunțăm să continuăm investigațiile. Observăm însă unele aspecte curioase, în sprijinul identificării propuse :

1. Se dă epitetul de „moldovenesc" dicționarului, dar fără nici o precizare privind limba sau limbile corelate, deși dicționarul lui Crișan Körösi era român-latin-maghiar.

2. Nu se dă nici o indicație privind locul de apariție al aceluiași dicționar, dar din epitetul de „moldovenesc" se lasă să se înțeleagă că este vorba de Iași.

3. Nu se dă nici numele autorului acestui dicționar.

4. Se spune că dicționarul este „pe cale de apariție", deși în realitate tipărirea lui, abia începută în 1803, se sistase foarte curînd, fără revenire, cum se sistase în 1806 și dicționarul lui Micu.

5. Se cere catolicizarea Moldovei și a Țării Românești, deși propunătorul acestei catolicizări (Ștefan Crișan Körösi) este reformat [11].

6. Vorbește în numele catolicilor din Moldova, dar păstrează pînă la urmă anonimatul, deși calitatea de purtător de cuvînt al catolicilor din Moldova ar fi fost un prețios indiciu pentru descoperirea anonimului.

Toate acestea reprezintă, în realitate, multiplele precauțiuni luate de autorul memoriului ca să-și mascheze, cît mai bine și mai sigur, anonimatul. Căci cine altul decît autorul dicționarului era mai în măsură să-l cunoască și să știe ce cuprindea introducerea, cînd aceasta nu fusese încă dată publicității, iar dicționarul își oprise cu ani de zile în urmă apariția ! Dacă ar fi fost vorba de lucrarea altuia, ar fi avut tot interesul să-i spună numele, locul unde avea să apară, ca și orice alte caracteristici necesare identificării. Că era necesară această multiplă precauțiune de camuflare rezultă și din cunoscuta pățanie a lui Gheorghe Lazăr, care la 9 iunie 1815 (în ajunul bătăliei de la Waterloo), strigase într-o grădină din Sibiu : Trăiască Napoleon ! [12].

Existența acestui memoriu ne dă convingerea că dacă, de pildă, la 17 decembrie 1809, Napoleon se arată favorabil unirii celor două țări românești [13], această atitudine se întemeiază, chiar și numai într-o foarte mică măsură, și pe memoriul dat la iveală acum.

---

[10] Aron Densușianu, *Un dicționar vechiu*, în „Revista critică-literară", IV (1896), p. 33–44 ; Coriolan Suciu, *Un filolog puțin cunoscut : Ștefan Körösi (Crișanu)*, în „România literară", Aiud, 1930, p. 45–51. Manuscrisul este achiziționat în 1820, la Mureș-Odorhei, de la urmașii lui Crișan Körösi, de catre G. Asachi, care-l dăruiește în 1866 Bibliotecii de la Iași.

[11] Născut în 1780, el este, între 1803 și 1805, profesor la Colegiul reformat din Cluj (G. Bledy, *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Körösi*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", s. IV, fasc. 2, Cluj, 1960, Philologia, p. 69–75.

[12] Coriolan Suciu, *Cînd a plecat Gheorghe Lazăr din Sibiu ?*, în „România literară", Aiud, 1930, p. 12–13.

[13] Léon Lecestre, *Lettres inédites de Napoléon I-er (an. VIII—1815)*, ed. a 2-a, t. I, Paris, 1897, p. 388.

www.dacoromanica.ro

Reproducem în continuare şi textul memoriului, cu precizarea că prezentarea şi discutarea lui privesc mai puţin raportul Napoleon Ţările române, şi mai mult raportul Ţările române—Napoleon, raport insuficient cunoscut. Aşadar, memoriul reflectă nu atitudinea lui Napoleon faţă de români atitudine studiată şi cunoscută, pentru care memoriul, deşi nou, nu este întru nimic concludent , ci a romînilor faţă de Napoleon, faţă de legenda şi aureola napoleoniană, încercările lor de a-i cîştiga interesul şi simpatia, ca doi factori care să poată duce în cele din urmă la crearea unui stat românesc unit, puternic, independent şi suveran, ale cărui putere şi creativitate să stea în valoare şi muncă, adică în propriile sale mijloace.

A N E X A

MÉMOIRE [14]

Il est démontré que les deux provinces connues dans la géographie moderne sous le nom de *Moldavie* et de *Valachie* ont formé la plus grande partie de l'ancienne *Dacie*.

Depuis que leur vaillant roi Décébale fut vaincu à *Collemani* [15] par Trajan, elle devint province romaine et le titre de *Dacique* fut une attribution des plus distinguées pour le dominateur du Capitole.

La Colonne Trajane de Rome est aujourd'hui même un monument parlant de la grandeur des deux nations et, dans ses artistes sculptures, elle décèle moins l'orgueil de leurs fastueux conquérants, que la bravoure indomptable des vaincus.

De cette époque la *Dac⟨i⟩e* a été peuplé⟨e⟩ par de *colonies romaines*, que les empereurs y firent passer de l'Italie en différents temps.

Les siècles ⟨d'⟩après, quand les Barbares du Nord se déchaînèrent contre l'Empire, la *Dac⟨i⟩e* ne fut qu'un passage continuel de leurs hordes et le théâtre permanent de leurs atrocités.

Les derniers de ces farouches conquérants, qui se sont successivement détruits et relevés, ont été les *Gépides*, les *Cumanes*, les *Petchénègues*, les *Bulgares* etc. etc., tous d'origine slavone, qui, ne pouvant consolider leur domination dans cette vaste contree, finirent par la dispersion et ⟨le⟩ massacre de tous les habitans romains.

---

[14] Titlul este precedat de: „Moldavie, Valachie, octobre 1807", text adaugat de alta mîna, cu altă cerneala.

[15] Endroit vis-à-vis (de) Saxe Regen, en Transylvanie, où il y a quatre collines qui, graduellement, aboutissent à des montagnes très hautes, tout-à-fait impracticables, où Décébale, pour éviter la captivité des Romains, se tua. Dans la plaine on lisait une fois, sur le débris d'une inscription latine: „Deletis ad Colles magnos Dacis". Le fait est que le château vieux, qui se trouve sur le sommet, s'appelle *Collemani*, d'où les propriétaires conservent le nom de *Coloman*, famille très connue en Hongrie.

www.dacoromanica.ro

Ce fut alors que ces infortunés, réduits à chercher asile dans les montagnes les plus alpestres [16], commencèrent ⟨à⟩ être appelés *tchobani* (ou *pasteurs*), et généralement ils furent distingués par tous leurs ennemis sous le nom constant de *Vlochi, Volochi, Blachi, Vlachi, Valachi et Valaques*, ce qui signifie, dans leur langue slavone, *Italiens*.

Cette dénomination leur est restée partout où ils se sont établis et, quoiqu'ils soient incontestablement tous *Italiens* d'origine, ils ne peuvent point souffrir le nom, peut-être ironique, de *Vlochi* ou *Vlaques*, qu'on leur donne, mais ils veulent être appelés absolument *Roumouni*, c'est-à-dire *Romains*, comme ils se disent entre eux [17].

Leurs nombre est incroyable. Il n'y a pas presque ville ou montagnes en *Albanie*, en *Rachie*, en *Morlaquie*, en *Servie*, en *Bulgarie*, en *Trace*, etc., où leur population ne soit point supérieure de deux tiers.

Au dernier dénombrement fait en Transylvanie, sur un million, composé de trois nations, on a trouvé sept cents soixante mille *Roumouni*.

Leur haine pour l'esclavage est atroce, et leur fierté indomptable quand ils se disent (*Roumouni di lege schi di singe* [18]) Romains de sang et de loi.

La révolte de *Horiatu* en cette province, sur les derniers jours de Joseph II, n'a eu pour but rien moins que le massacre de tous les Saxons et de tout les Hongrois [19].

C'est par une suite de cette aversion invétérée contre leurs oppresseurs que dans le 13/è⟩me siècle ils firent une émigration très nombreuse et occupèrent les belles plaines du pays appelé⟨e⟩s aujourd'hui Moldavie et Valachie, qu'ils trouvèrent tout à fait désertes.

Ceux qui sortirent par le Nord de la Transylvanie, ayant à la tête un tel Draguszu [20], fondèrent les petites villes de *Roman*, de *Tirgu Frumos*, etc.

Ceux qui franchirent les montagnes du côté du Levant, sous un certain *Nigrunatu* [21], bâtirent *Campu Lungu, Caracalla* et *Tirgueste*, etc.

Dès lors, ce grand pays désert, peuplé par ces nouveaux colons, ou pour mieux dire, repeuplé par ces anciens habitans [22], commença ⟨à⟩ être appelé généralement, par toutes

---

[16] Cet événement explique pourquoi ce peuple est dispersé en petites peuplades, dans toutes les provinces de la Turquie Européenne, et elles conservent partout la même langue et les mêmes moeurs, avec une haine déclarée contre toutes les nations parmi lesquelles ils ⟨!⟩ vivent.

[17] Aurelien transporta plus de trois cents mille habitans romains qui vivaient au delà du Danube, en Mésie, actuelle Bulgarie et Roumanie. Il parait même positif, d'après l'histoire, que ce dernier nom n'est du qu'à cet événement.

[18] Români de lege şi de sînge.

[19] Rien de plus odieux comme les Allemands ont défiguré la cause de cette révolte. Elle a été la plus simple du monde. Quand Wandernoot se révolta, les Valaques de Transylvanie donnèrent une supplique à l'Empereur, demandant égalité de droits aux Hongrois et Saxons, en la diète de *Coloszwar* ou de *Clausembourg* ⟨Cluj⟩. L'Empereur trouva justes leurs pétitions et remit l'exécution à la diète; celle-ci suspendit tout, sous prétexte des troubles du Brabant.

[20] Nom diminutif de *Draku* ou *Dragon* ou *Dracon*.

[21] Sobriquet, donné pour avoir eu une tache noirâtre d'une joue jusqu'à la tempe. Son nom était *Noru*.

[22] On sait que la Transylvanie a été centre de la domination des Daces, et que, sous les Romains, elle a été le boulevard de toutes leurs forces.

www.dacoromanica.ro

les nations circonvoisines, *Blachia, Vlachià, Valachia,* et *Valaquie,* c'est-à-dire pays de *Voloques, Vlaques et Valaques*[23].

Ce n'a été qu'avec le laps du tems que ces deux tribus, devenues trop puissantes pour avoir des querelles sous leurs chefs, qu'elles se sont érigées en deux principautés différentes.

Celle du Midi continua toujours à conserver sa première dénomination de *Valaquie,* mais celle du nord a voulu absolument se faire distinguer sous le nom de *Moldovlaquie*[24], c'est-à-dire de *Valaquie* en deça de *Moldova,* ou plus simplement Moldovie ou *Moldavie,* dénomination prise de cette rivière, qui forme en grande partie la séparation de deux états.

Encore aujourd'hui les Russes, les Polonois limitrophes, toutes les fois qu'ils veulent désigner les deux principautés ensemble, ils se servent toujours du terme *Vlochi* et *Voloszczyzne,* qui fait *Valaques* et *Grande Valaquie,* comme s'exprimaient les géographes du siècle passé[25].

Sans parler de guerres que les chefs de ces principautés ont eu ensemble, et sans rapporter les diverses vicissitudes qu'ils ont eu contre les étrangers, il est bien glorieux d'observer que ces peuples ont été toujours fiers de leurs libertés et très jaloux de leur indépendance.

Toutes les fois que les Hongrois, les Polonois, les Tatars, les Turcs ont tenté de les subjuguer à force ouverte, ils ont laissé des marques douloureuses de leur témérité.

Les plaines de Cucuteni[26] jusqu'aujourd'hui nous retraçent la déroute du féroce Bajazeth, terreur de la Chrétienté, et les forêts de *Dumbova Rochia*[27] nous rappellent la noblesse de Pologne, hachée en pièces et captive, défricher (=défrichant) ce même sol qu'elle osa envahir.

Très peu de contrées ont été plus souvent ensanglantées par des combats meurtriers et plus horriblement funestées (!) par des scènes atroces, que ces deux malheureuses provinces.

Enfin, quant le Croissant Turc écrasoit de sa puissance le sort des empires et des royaumes le mieux établis, la principauté de *Valaquie,* épuisée déjà par ses discordes intestines, fut subjuguée à son tour et devint tributaire.

La *Moldavie,* les armes à la main, disputa plus longtems son indépendance, mais enfin ses courageux et sages princes, voyant la Hongrie déjà asservie et ses propres foyers en flammes par la fureur impitoyable des Tatars, leurs alliés, [ils] conjurèrent l'orage prochain de leur inévitable servitude par une soumission volontaire.

Le Sultan qui, l'année précédente, avait éprouvé leurs armes redoutables jusqu'à repasser le Danube, surpris d'un hommage si inattendu, combla leurs désirs par une confirmation plé(i)nière de tous les privilèges et de toutes les immunités qu'ils voulurent désigner,

---

[23] Cette origine est fondée sur la nature des choses, et tous les rapprochemens étymologique(s) que des écrivassiers polonois, hongrois etc., en se recopiant, nous ont donne, sont absolument imaginaires.

[24] C'est le grand titre que les princes de Moldavie prennent dans leur *chrysoboles* (=chrysobulles) ou *patentes.*

[25] Les turcs dans leurs anciens *chatchérifs* (—hatti-chérifs) se servent toujours du nom Iflak et Eflak, les Hongrois nous disent Oloszy, et les Goths — Säxons de la Transylvanie, *die Weltchen.*

[26] Endroit peu loin de *Jesch* ou vulgo *Jassy.*

[27] C'est la plaine entroucoupée (entrecoupée) entre *Czernautz* (Cernăuţi) et *Satagura* (Sadagura), en *Boukowine* (Dumbrava Roşie).

www.dacoromanica.ro

et pour l'inviolabilité des lois et pour la sainteté du culte. Il furent exempts même d'avoir des Turcs chez eux [28].

Cette grande *Charte des privilèges* a été toujours bien soigneusement conservée par les Moldaves, comme une égide invulnérable contre les empiétemens de la Porte; mais *Jean Sobieski*, après la bataille de Hotin, se croyant tout pouvoir, nous la déchira, en présence d'une assemblée de nobles, disant: „Voici comment la république de Pologne aujourd'hui vous affranchit du joug des Infidel⟨e⟩s!“ [29]. C'est ainsi que tous ces affranchisseurs du joug des Infidel⟨e⟩s nous ont payé de phrases et ils nous ont rendu toujours plus malheureux [30].

Il faut avouer, à la gloire de nos princes, jusqu'à quand ils se sont guidés par leur propre conseil, ils ont sçu toujours ménager l'irritabilité de leurs suzerains, mais lorsqu'ils se laissèrent entraîner par la suggestion de nos voisins astucieux, toujours prompts à nous quitter au moindre revers, leur fidélité devint justement suspecte, et ils ont attiré sur ce malheureux pays tous les maux dont l'humanité souffrante peut être affligée.

La désolation funeste dans laquelle le terrible Soliman nous a plongé, à cause des Hongrois, a tellement dégradé notre situation, qu'il est impossible aujourd'hui ⟨de⟩ se figurer des êtres réduits à une condition plus affreuse que la nôtre.

Ce n'est pas par des hommes que nous sommes gouvernés, mais par des *vautours*, par des *harpies* insatiables, qui dans leur rapacité infectent tout ce qu'elles ne peuvent arracher.

Nous comptons autant de despotes que de seigneurs; autant de tyrans, combien ⟨que⟩ l'Enfer nous en vomit des infâmes ruelles de *Fanaraki* et de *Péra* [31].

---

[28] Par cet hommage, les princes de Moldavie se sont conservés dans une supériorité marquante de rang et d'honneur etc. Ils sont sacrés comme rois par le Patriarche. Le sultan, quand il les installoit, leur imposoit la *cucca*, espèce de *bonnet ducal*, fourré de peau, après il leur ceignoit un sabre, sur le manche duquel on voyoit une croix grecque, et il leur mettoit dans la main droite un *poignard triangulaire*, et dans la gauche une *pergamène* ⟨=parchemin⟩, sur laquelle se trouvoit en lettre d'or le grand titulaire du sultan régnant. Ils étoient seuls des sujets ottomans qui eussent droit de traverser les rues de Constantinople avec son *allaïj*, ou avec sa propre escorte armée. Ce cérémonial, depuis le prince Dimitri Centemir, n'a plus lieu.

[29] Iată cum va vedea Vaillant, peste 50 de ani, aceste „capitulații“: „...Ce funeste *Règlement Organique*, élaboré par Shtirbeiu, amendé par Nesselrode, anathématisé, en 1848, par l'archevêque métropolitain et brûlé alors par le peuple qui le jetta au feu, feuille par feuille, en chantant à chaque feuille: *Amen.* Et le métropolitain et les Valaques n'avaient pas moins raison alors que n-avaient eu raison Sobieski et les Moldaves quand, au dix-septième siècle, ce preux de la chrétienté brûlait, de ses propres mains et au milieu des rues de Jassy, le traité de Bogdan, qui liait la Moldavie à la Porte“ (J. A. Vaillant, *L'empire, c'est la paix*, Montmartre, 1856, p. 56). (N. E.)

[30] Il est douloureux de se rappel[l]er que ce triste événement ait servi à Catherine II pour nous insulter à la paix de Jassy, disant aux députés qu'elle ne pouvoit s'intéresser à faire revivre les privilèges d'une nation dont elle même ne conservoit aucune trace authentique. On sait la proclamation qu'elle fit en faisant passer ses troupes dans le pays.

[31] Réceptacle de toute la grécaille de Constantinople, qui se réjouit de⟨s⟩ profusions que les princes font, pour se déposséder, à la Porte. Quand un prince vient dans sa province, par milliers le suivent, pour obtenir des emplois. C'est le vrai Pérou ou Potosi de cette engence.

La aceasta, editorul adaugă următoarea caracterizare cvasicontemporană: „La Valachie est une source inépuisable de richesses pour le prince exploitant, et le proverbe qui la nomme le Pérou des Grecs est assez prouvé par l'expérience“ (Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne, par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettres adressées à Jules Griffith*, Paris, 1824, p. 361). Peru este un oraș în Bolivia, cu mine celebre de argint, situate la 3960 m. altitudine.

www.dacoromanica.ro

Dans cette situation si déchirante, l'unique idée qui nous console, ou, plutôt, le seul lien qui nous attache encore à nos cruels maîtres c'est la *conviction* de les voir ennemis de l'esclavage personnel et *l'assurance* que nous avons que, sous eux, tous ces actes arbitraires ne dérivent que d'un tissu de brigandages connivé ⟨!⟩ par le plus inconséquent et le plus dénaturé des gouvernemens.

Or, si notre servitude person⟨n⟩elle, à l'instar des *ilotes lacédémoniens*, n'est pas encore proclamée et executée, Chrétiens de l'Europe, peuples généreux de l'Italie, de la France, magnanime et auguste Napoléon, souffrirez vous que sous vos yeux se consomme le plus grand des forfaits, et qu'à l'ombre de vos lauriers nous tombions dans le plus horrible des esclavages ? Aurez-vouz le plaisir barbare de nous voir distribuer en vils troupeaux [32], pour être vendus aux marchés, ou [33] devenir la récompense de quelque homicide ? Hélas ! Si votre âme sensible est le siège de grandes actions, si elle se révolte au moindre outrage fait a l'humanité, daignez tendre une main secourable aux plus malheureux des peuples !

Faites ce que nos lâches protecteurs devoient faire depuis longtems pour eux-mêmes, et par honneur et par serment et par justice ; faites-nous, dis-je, dignes de votre amour et objet particulier de votre protection.

Que ce génie bienfaisant qui vous guide, que cette grandeur d'âme qui vous anime, que cette gloire qui vous environne vous résolve à prendre notre déffense, et que la douce reconnaissance, que notre peuple vous consacrera, dans la postérité des siècles, pour l'avoir régénéré au rang d'une *nation libre* et *indépendante*, soit l'unique fleuron que la malignité de vos ennemis puisse à jamais vous envier !

Une nation, pour être appelée telle de nom et de fait, il faut qu'elle ait :

I⁰. Indépendance de souveraineté ;

II⁰. Sagesse de gouvernement ;

III⁰. Moyens à s'y maintenir.

I.

L'indépendance de la souveraineté est si essentielle pour constituer une nation, que sans cette qualité elle cesse de l'être.

L'autorité législative et administrative comme ne relèveroit pas d'elle même, mais du caprice de celui à qui elle seroit affectée, il est clair que toute relation de tribut, d'honneur, d'hommage, de protection quelconque, ne sauroit être qu'un aveu implicite d'une autorité qu'on n'a pas.

Dans notre cas particulier, il est à désirer :

I⁰ que les deux provinces actuelles de Moldavie et de Valaquie ne fissent qu'une seule souveraineté, ou sous l'ancienne dénomination de *Dacie*, ou sous la plus moderne de *Grande Valaquie*, comme c'étoit avant la séparation de deux états.

Il paroit que la nature a tout fait pour réunir ces deux principautés en *une seule*. Mer, montagnes, rivières, forteresses, de tous côtés nous séparent des étrangers ; au dedans l'égalité des lois [34], l'identité de la langue, la conformité des caractères et l'uniformité de la topographie, tout contribue à nous lier ensemble.

---

[32] *Cauchan* ⟨Căuşani⟩, *Doumbassar* ⟨Dubasari⟩ et *Nikolayewka* ont été peuplées avec de familles enlevées de nos frontières.

[33] On sait de quelles espèces d'âmes =*dousz* — les souverains de Russie récompensent ses ⟨!⟩ affidés et officieux serviteurs. ⟨Duh = suflet (ruseşte, N. E.)⟩.

[34] Par une dissertation raisonnée, qui sortira dans peu à la tête d'un dictionnaire moldave, on prouve évidemment qu'après la *langue italienne*, la *moldave* ou *valaque* est la plus proche de la latine parmi toutes les vivantes.

www.dacoromanica.ro

La population actuelle de deux principautés est de six cents mille âmes[35], tel est du moins leur cadastre civil. Ainsi, tous ceux qui s'obstineront à vouloir la disjonction de deux etats n'agiront qu'en raison inverse de nos vrais intérêts. Puisq'ils nous donneront par là une existence politique très éphémère, qui par sa mesquinerie ne soutiendroit le moindre choc d'un coup d'autorité.

Il faudroit connoître au juste la bonté du climat, la fertilité du sol, l'abondance de tout ce que l'homme peut souhaiter, pour évaluer de quel degré de population est susceptible une étendue de 160 lieux ⟨lieues⟩ d'Allemagne, sous un gouvernement heureux.

Il est à désirer :

2⁰ — que cette souveraineté, déterminée de la sorte, ne dépendît, sous quelque titre que ce fût, que d'elle même. Autrement, toute espèce de protection qu'on lui donnera, hormis une garantie formelle des Puissances, empirera toujours sa condition.

Qui ne connoit le vues perfides de nos voisins sans foi et sans loi, leur astuce à nous diviser, leur artifice à nous surprendre, pour détester toute liaison et toute communication avec eux ?

Il n'y a que le désintéressement généreux de celui qui guide les destinées des empires en Europe, qui peut mériter notre pleine confiance, pour avoir tout à espérer et rien à craindre !

II.

Sagesse de gouvernement ne peut jamais exister où celui qui est revêtu de l'autorité publique ne sçait ni guider les affaires, ni les animer de vigueur par une impulsion vivifiante. Ainsi les qualités du *coeur* et de *l'âme* sont de la plus grande nécessité pour tout homme qui veut fonder un royaume de paix et de bonheur.

Venant à notre cas particulier, pour avoir un gouvernement sage dans la nouvelle principauté il faut :

1⁰. que le souverain, qu'on nous accordera, soit un prince *françois* ou *italien*. Il n'y a qu'eux par connoissance de cause qui soient en état de fixer et régler notre sort. Ils ont toujours assez de vertus pour savoir tempérer au juste, dans les rencontres, la bonté avec la justice, et rarement ils manquent de connoissance⟨s⟩ solides pour distinguer les vrais-à-propos des moyens applicables au but.

Cette mesure est de la dernière importance, et si on ne l'adopte pas on agira toujours en sens contraire du but qu'on voudra atteindre. Généralement, les princes de nos pays sont imbus d'idées fausses et singulières, habitués de ⟨dès⟩ l'enfance à des manières turques, violentes, etc. Ils nous laisseroient tout le levain des anciens abus ou préjugés, sans nous régaler tout au plus que d'une modification extravagante, directement opposée à un *régime createur*, dont nous avons besoin.

De l'autre côté, par les liaisons qu'ils entretiennent avec les cours voisines, ils nous mettroient dans des embarras continuels, dont l'issue n'est pas difficile à expliquer.

Les Allemands sont aussi bien loin d'un gouvernement établi sur l'honneur et l'amour des peuples. Car chez eux tout est basé sur un pouvoir arbitraire, qui donne plus à l'obéissance qu'au droit de representation.

---

[35] Les excursions des Tatars, les guerres fréquentes, les émigrations partielles, les ravages et la peste ne laissent aucun doute sur ce calcul sur une surface de 160 lieues d'Allemagne. (În fapt, cifra dată nu corespunde realităţii şi vrea cel mult să arate capii de familie impozabili *Em. I.*).

www.dacoromanica.ro

Par là, sans nous relever du côté de l'esprit, ils nous apporteroient tout le vicieux de leurs mesures oppressives, avec cet amalgame bizzare d'usages qui nous dénatureroient jusqu'aux élemens primordiaux de notre composition.

Le méthodisme compassé de leurs manières nous a toujours indigné[s], surtout par ce ton impérieux avec lequel ils s'étoient pris à nous faire parler une langue insonore et baryton⟨n⟩e comme eux.

Cependant, avec tous leurs défauts, ils sont toujours à préférer, pour le bien être supportable d'une nation, aux aquillon⟨n⟩aires du Pôle.

Ceux-ci méritent d'être oubliés à tout égard, et on fera toujours bien de les circonscrire dans leurs limites, avec les pauvres douceurs de leur chétive existence, sans jamais les étendre davantage.

Le plus vilain moldave payera tout, pour être ce qu'il est sous un prince quelconque, tributaire de la Porte, plutôt que devenir sujet de la Russie.

La belle et fertile Tauride, jadis peuplée sous les Tatars par quelque centaines de milliers d'habitans, aujourd'hui n'est qu'une crapaudière d'insectes et de locustes.

Tel est le sort qui nous attend sous eux !

Ce seroit le comble de l'indignité, ⟨qu'⟩après nous avoir préservés libres quelques siècles sous les Turcs, avec un simulacre d'existence politique, nous dussions enfin devenir partage d'une nation [36] qui ne s'alimente que de concussions et de rapines ! Hélas ! ne permettez jamais, ô grand Napoléon, que nous atteignions à ce degré de malheur ! Si nous ne sommes pas assez heureux pour mériter votre bonté — notre indépendance [37] —, employez-la du moins afin que nous ne cessions pas d'être ce que nous sommes !

Jusqu'aujourd'hui nos êtres malheureux sont encore un objet d'envie pour les sujets russes [38] ; peut-ôn ainsi espérer que ceux-ci nous donnent un gouvernement bon, juste et stable, s'ils n'en ont pas un pour eux-mêmes ?

De cette considération il résulte que notre bonheur national sera toujours précaire, si le prince qui doit nous régénérer ne sera ⟨n'est⟩ pas un *Italien* ou un *François*.

Chez eux, les lumières de la législation, les sentimens d'honneur, de probité dans l'éducation, sont excellens. Ils sont seuls en Europe qui aient un gouvernement doux, paisible et paternel, sans presque le faire sentir. Ennemis de tout système oppressif, ils relèvent plus les facultés de l'âme et ménagent mieux les inconvéniens de l'humanité. Enfin, sous eux, on vit et on se sent homme par élection et non par contorsion.

Si jamais, quinze à vingt mille personnes, remplies de ces idées heureuses, venoient s'établir parmi nous, ils ⟨elles⟩ nous emmeneroient ⟨=amèneraient⟩ un changement des plus extraordinaires, et pour le civil⟨!⟩ et pour le moral.

D'abord ils fixeroient notre incertitude par une Constitution adaptée à notre goût, et ils nous régiroient par une organisation administrative encore plus utile. Enfin tous leurs efforts, secondés par l'affinité de la langue, par l'homogénéité des manières aisées, prévenantes et spirituelles, qu'ils y trouveroient, nous inspireroient une activité singulière en le chemin de la gloire.

---

[36] Dans la dernière guerre, les armées russes ont vécu pendant quatre ans d'extorsions, sans donner un sou à personne. Tous les moldaves qui battent le pavé de Pétersbourg sont créanciers du prince Potemkim.

[37] Au moins en tout cas désespéré, si nous pouvions obtenir un prince héréditaire, inamovible, nous gagnerions que le pillage que feroit le père enricheroit le fils, et nous ne serions ⟨pas⟩ chaque deux ans da capo à réhabiller ⟨!⟩ les gueux de Constantinople.

[38] On sait que le gouvernement de Russie, pour éviter l'émigration de ses sujets en notre pays, a du établir une lisière de cent cinquante verstes large, où les habitans étoient affranchis de quelques impôts et tout-à-fait de la recrutation.

www.dacoromanica.ro

Afin que ce gouvernement sage, introduit de la sorte, soit immuable, il faut 2° que le prince qui viendra nous régir soit absolument catholique, aves toute sa suite.

Jamais aucun autre cathéchisme ne pourra mieux éclairer les idées morales d'une nation, ni plus étendre ou consolider ses ressorts civils et politiques, que celui de cette religion.

Le nombre des Catholiques dans les deux provinces est porté à soixante mille, et jouissent jusqu'à nos jours, par la protection de la ci-devant Pologne, d'une parfaite liberté.

Tous les autres sont de communion greque ou protestante. Malheureusement, chez ceux-ci tous ⟨!⟩ la corruption des moeurs est extrême, et l'ignorance crasse sur les devoirs les plus sacrés, dans ⟨=chez⟩ les prêtres même⟨s⟩ ⟨est⟩ universelle.

Il n'y a qu'une religion sainte, remplie de lumières et de vertus, comme la catholique, qui soit en état de réformer tout-à-fait cette horrible dépravation des principes moraux.

Quand ce ne fut qu'à ce titre précieux, il est de toute sagesse et de toute nécessité que cette réligion devienne base fondamentale du gouvernement, d'autant plus que c'est elle seule qui peut à sont tour lui donner une nouvelle consistence, soit en faisant exercer dans le peuple les vraies vertus chrétiennes et sociales, soit en extirpant les préjugés inspirés par un fantôme religieux d'apparences extérieures.

Sans cette pierre angulaire, le grand édifice de notre régénération sera toujours incertain, et nous ne deviendrons jamais ni grands, ni bons, soit pour nous, soit pour les autres. Puisque nous manquerons toujours du grand soutien qui doit véritablement animer la probité, l'honneur et la justice d'une nation.

Enfin, si la religion catholique a sçu dissiper la férocité des moeurs, la féodalité des terres, et relever la dignité de l'homme à l'indépendance, par les sentimens d'un dieu bon et vengeur, de façon que, où elle ne triomphe pas, ces qualités ne s'y trouvent pas, il faut bien que nous nous tenions à cette seule étoile heureuse, pour être dirigés a faire autant dans les contrées où la frénésie de toutes les extravagances religieuses et politiques est à l'excès.

C'est à ce lien que la Russie doit tous ces avantages constants sur les Turcs, et c'est avec ce même lien, fortifié par des idées majeures, qu'un prince pourra se soutenir et toujours les contrecarrer.

III.

Moyens pour nous maintenir ne manqueront jamais, une fois que la *réunion de deux principautés* en *une indépendante, l'établissement* d'un *souverain italien ou françois*, soutenu par *l'exercice* de la *religion catholique*, seront consolidés.

Au contraire, toutes ces dispositions nous donneront toujours un ensemble de moyens très vigoureux contre toute entreprise.

Cependant, celui qui nous rendroit plus terribles, ou plutôt le grand moyen qui nous mettroit hors de toute atteinte, seroit de nous constituer en un état imposant de force militaire.

La liberté individuelle qui règne dans le pays seconderoit[39] beoucoup cette mesure, le nouvel ordre de choses multiplieroit les efforts, et le grand nombre de forteresses à garder nous en feroit une nécessité absolue.

[39] Dans la dernière guerre, les deux provinces ont donné aux armées austro-russes 18.000 hommes équipés et entretenus à ses ⟨!⟩ propres frais. Ce qu'il y a de mieux dans la cavalerie russe légère est un reste de ce corps.

www.dacoromanica.ro

Tout le monde connoit quelles ressources immenses peut présenter ce pays en pareil cas.

Or, pour être convaincu du grand intérêt que les Puissances auroient à nous soutenir au rang d'une nation forte et bien gouvernée, il suffit ⟨de⟩ connoître que les deux provinces se trouvent par leur position au milieu des peuples les plus terribles pour l'Europe: la bonté du sol les invite, les ressources qu'ils trouvent les augmentent, et la facilité du pillage les enhardit.

Donc, ce pays, et comme *rendez-vous* de tous ces ramas de brigands, fléaux de la terre, et comme *passage*[40] immanquable de tous les ambitieux, qui ont en vue la *Grèce* ou l'*Italie*, doit être établi un pays de force, de terreur, capable, par son énergie imposante, non seulement de traverser leurs tentatives, mais encore de les annéantir.

Si les empereurs des siècles passées avoient eu cette prévoyance, jamais l'Europe n'auroit ⟨été⟩ abruti⟨e⟩ sous le fer des barbares.

Le passé devroit bien nous éclairer sur le présent.

L'omne malum ab aquilone ne s'est pas encore démenti; même de nos jours, si l'Europe a paru trembler un instant, certainement elle n'a tremblé que par nos provinces. On est persuadé que les événemens effroyables qui s'y préparent peuvent encore ressortir à commune désolation. On sçait trop que ce pays est le côté faible de l'Europe, pour l'enflamer avec succès, et le grand chemin pour la dévaster.

Ce fait seul nous donne la conviction que si l'on ne nous élève pas à un état de force, de vigueur, assez puissant, pour devenir une barrière redoutable entre le nord et le midi, les provinces de l'Europe auront encore de quoi craindre, et elles ne seront jamais en mesure contre les entreprises forcénées de toutes ces bandes fanatiques de superstitieux qui, dans la fureur aveugle de leur rage, mettront bien des contrées à feu et à sang.

*

Tel est l'abrégé de nos malheurs passés et présents, et tels sont les moyens uniques à les détourner.

Du reste, privés de toute resource, accablés de misères, pillés, pressurés de tout côté, nous sommes incapables d'un effort quelconque. Nous ne pouvons que nous jetter entre les bras de cet être extraordinaire, que le ciel paroit avoir formé pour l'admiration des siècles et le salut des nations.

Votre puissance, ô incomparable Empereur des François, est sans bornes, votre générosité sans exemple! Si vous parlez, notre indépendance sera proclamée! Si vous désirez, notre bonheur sera assuré! Aurons-nous l'infortune d'être sous vos auspices plus malheureux que vos propres ennemis? Ne dédaignez pas les hommages sincères qu'un peuple affligé vous offre, mais rassurez la confiance, qu'ils placent en vos vertus, avec cette bonté, qui est gage de l'amour!

Puissions-nous, en vous implorant pour notre souverain protecteur, toujours vous admirer plus *grand* par *bonté* que par *puissance!*

Voici, ô auguste Napoléon, ce que les infortunés catholiques de deux provinces osent respectueusement vous exposer par ma bouche, avec le plus profond désir d'être exaucés!

---

[40] C'est un fait que, depuis *Cracovie* jusqu'en Valaquie, les monts Carpatiens font une chaîne insurmontable, soit par les rochers impraticables, soit par manque de vivres et de pâturages, soit par d'autres difficultés locales, à tous ceux qui ont voulu passer en Europe. Leurs conquêtes n'ont été heureuses que par la Moldavie, etc. Dans la dernière lutte, les Russes n'ont voulu imposer aux François d'Italie que par la Valaquie.

www.dacoromanica.ro

Si jamais les larmes de douleur qu'ils versent depuis quelques siècles peuvent quelque chose sur la sensibilité de votre cœr, veuillez bien gracieusement les essuyer, à la gloire de l'infortune et au triomphe de leurs soupirs !

Vous serez, après Dieu, l'unique objet de leurs bénédictions et l'idole chérie de la plus tendre reconnoissance [41].

[41] Archives Nationales, Paris, AF IV, 1688, pièce 46, dossier 5. Manuscrisul are 19 file de coala mare, din care 17 scrise, pe jumătatea din dreapta filei, iar pe jumătatea din stînga sînt notele. Foaia de titlu: „Moldavie, Valachie, Octobre 1807", e scrisă de altă mînă. Originalul, fără nici o semnătură, prezintă numeroase ştersături, îndreptări şi cuvinte adăugate deasupra rîndului; pare un concept. Am corectat pe alocuri ortografia, prin adăugarea (sau înlaturarea) accentelor, a consoanelor duble, a lui y în loc de i: Transylvanie (în text Transilvanie). Următoarele corectări au fost introduse direct în text, fără altă specificare: propriétaires (*in text:* proprietares); invétérée (*in text:* invertéree); cérémonial (*in text:* cérémoniel); fantôme (*in text:* phantôme); frénésie (*in text:* phrénésie); 18 000 hommes (*in text:* m/18 h); dénomination (*in text:* domination).
În Arhiva Ministerului Afacerilor Straine din Paris, *Correspondance politique, Turquie*, vol. 215, f. 279, există o notă a misionarului catolic Barbieri da Bologna, datată Milano, 22 octombrie 1807, cuprinzînd numarul catolicilor, ai bisericilor şi al misionarilor din Moldova. Iar Reinhard trimite, la 20 august 1806, un raport asupra catolicilor din Moldova şi preoţii lor (R. Rosetti, *Arhiva senatorilor*, vol. 1, p. 62—63).

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

MEDIAEVAL ACADEMY OF AMERICA și problemele actuale ale medievisticii americane

Medievistica americană contemporană reprezintă în contextul istoriografic occidental un fenomen de o indiscutabilă originalitate. Emanciparea ei de sub influența autorităților Lumii Vechi a progresat rapid, începînd cu al 3-lea deceniu al veacului nostru [1], iar întemeierea Academiei medievale americane, la sfîrșitul anului 1925 — cu țelul de a „îndruma, încuraja, promova și stimula publicațiile și studierea monumentelor medievale, literaturii, limbilor, artelor, arheologiei, istoriei, filozofiei, științei, vieții și tuturor celorlalte aspecte ale civilizației evului mediu" —, a avut în primul rînd sensul unei coordonări pe plan național a eforturilor medieviștilor americani. În urma strădaniilor colective au fost înființate institute de cercetări medievale, iar specialiști în istoria europeană și societăți savante, aflate, în majoritatea cazurilor, încă de la început sub egida Academiei, au început editarea unor publicații periodice consacrate exclusiv studiului civilizației veacului de mijloc.

La îndemnul neobositului animator care a fost Ch. H. Haskins, Mediaeval Academy a inițiat, în colaborare cu alte instituții științifice, publicarea unei serii de monografii referitoare la diversele aspecte prezentate de cultura și civilizația evului mediu (1930), a unor culegeri de studii și documente (1935), ca și a unor numeroase lucrări privind relațiile anglo-papale (1939), instituțiile administrative ale guvernămîntului britanic în secolul al XIV-lea sau comentariile lui Averrhoes la Aristotel [2].

După război, cercetările de medievistică au luat un nou avînt, de data aceasta nu numai în vechile centre universitare din Noua Anglie și de pe coasta de vest, dar și în

[1] Semnalăm aici recenta apariție a unor lucrări asupra medievisticii americane: H. R. Guggisberg, *Das europäische Mittelalter im amerikanischen Geschichtsdenken des XIX -und des früher XX Jahrjunderts*, Basel-Stuttgart, 1963, și R. S. Lopez, K. Reinchardt, W. Waite, M. Duran, *Il medio evo negli Stati Uniti* („Studi medievali", seria a III-a, 1962, nr. 3, p. 677 705).

[2] Aceste serii apar în continuare și astăzi. În prezent, Mediaeval Academy conduce lucrări arheologice în Europa (la St. Denis și Cluny).

www.dacoromanica.ro

universitățile din preerie[3]. Totodată, au fost stabilite contacte și apoi legături din ce în ce mai strînse cu medieviștii canadieni[4], fiind reînnoite relațiile cu reprezentanții istoriografiei britanice, prin întîlniri și discuții periodice. Numărînd în rîndurile sale personalități ilustre din America și Europa, Mediaeval Academy a dobîndit astazi o autoritate deosebită și un prestigiu incontestabil.

Examinînd activitatea desfășurată în sînul acestui palladium al medievisticii americane, vom afla, pe lîngă unele tendințe generale comune întregii istoriografii postbelice din Statele Unite, și unele particularități care-i asigura o situație specială în complexul istoriografic occidental.

Una dintre caracteristicile cele mai pregnante ale medievisticii de peste ocean este, după cît se pare, efortul de a se delimita cu orice preț de cercetările europene mai vechi și mai noi, fără a-și refuza însă, în același timp, rolul de mentor al științei de pe vechiul continent. Vom constata astfel că, în studiile publicate de Mediaeval Academy, istoriografia europeană dinainte de război, atunci cînd nu este ocolită, apare numai ca *nomen odiosum*. Tentați de a arunca, poate prea repede, peste bord rezultatele cercetărilor anterioare într-o problemă sau alta, medieviștii americani nu se consacră decît sporadic analizei lucrărilor istoriografice mai vechi, iar rarele studii de istorie a istoriografiei au un caracter vădit negativist[5]. Această atitudine iconoclastă din compartimentul medievistic al istoriografiei americane, istoriografie care, în genere, se revendică vehement de tradiția cercetărilor occidentale, își are, fără îndoială, cauzele sale. Una dintre acestea este tendința de a evita încadrarea într-o *well-established school*. Astfel, ceea ce reproșează în primul rînd savanții americani predecesorilor lor este tocmai apartenența la școli istorice „tradiționale", pentru cercetătorul american, însăși definirea concepțiilor personale în raport cu cele ale unui grup mai larg constituind o acuză infamantă.

Vom putea constata însă că obiectul criticii americane îl constituie mai degrabă istoricii de orientare democrată decît un Taylor sau un Huizinga, ale căror concepții, astăzi „tradiționale" totuși, domină întreaga medievistică americană; de aceea nu rareori vom găsi în paginile revistei „Speculum" considerații în genul lui Taylor sau Laistner[6] asupra

---

[3] Primul Congres al medieviștilor din Middle West a avut loc în 1962. La sfîrșitul anului trecut, urmînd exemplul oferit de Notre Dame U., Nebraska University a început să publice *Studies in Mediaeval and Renaissance History*.

[4] Institutul pontifical de studii medievale a provocat, începînd din 1939, în publicația sa *Mediaeval Studies*, o confruntare a istoriografiilor anglo-saxone. În 1963, a fost înființat la Toronto, sub direcția unui membru al Academiei medievale, un Graduate Center for Mediaeval Studies (instituții similare ființează pe lîngă universitățile americane încă din 1956).

[5] S. R. Packard, *Caveat Magister: Reflections on the Life and Work of Charles Petit Dutaillis* („Speculum", 1959, nr. 34, p. 163—178) și M. Hastings, *High History or Hack History: England in the Later Middle Ages* („Speculum", 1961, nr. 36, p. 225—253). „Un savant occidental — crede M. Hastings — trebuie să se apropie de izvoarele sale... fără a da răspunsuri determinate tradițional sau ideologic" (p. 239); cf. C. V. Woodward, *The Age of Reinterpretation* („American Historical Review", 1960—1961, nr. 66, p. 1—19).

[6] H. O. Taylor, *The Classical Heritage of the Middle Ages*, ed. a 7-a, New York, 1957 (ed. 1, 1901); idem, *The Mediaeval Mind: A History of the Development of Thought and Emotion in the Middle Ages*, ed. a 4-a, 2 vol., Cambridge, Mass, 1959; M. L. W. Laistner, *Thought and Letters in Western Europe (500—900)*, ed. a 2-a, London, 1957 (ed. I, 1931). Comp. astfel R. S. Lopez, *Mohammed and Charlemagne: A Revision* („Speculum", 1943, nr. 18, p. 14—38) și idem, *Naissance de l'Europe*, Paris, 1962, passim; cf. G. Cuttino, *Historical Revision: The Causes of the Hundred Years War* („Speculum", 1956, nr. 31, p. 463—477) și A. R. Lewis, *The Closing of the Mediaeval Frontier (1250—1350)* („Speculum", 1958, nr. 33, p. 475—483).

www.dacoromanica.ro

spiritului etic germanic sau idealului estetic creştin ; fraza lui Taylor *„men use what they have need of"*, exprimă, credem, cel mai bine criteriul acestei discriminări. Cauza acestei declaraţii de independenţă mai poate fi aflată şi în dorinţa cercetătorului american de a evidenţia înrudirea-i spirituală, ca membru al unei „societăţi occidentale", cu civilizaţia evului mediu [7]. Faptul în sine poate părea greu de înţeles şi mulţi medievişti europeni, deşi au remarcat simpatia acuzată de către colegii lor de peste Atlantic pentru scolastica sau misticismul evului mediu, nu au crezut că poate fi vorba de altceva decît de o pasiune exagerată, dar în definitiv explicabilă, a cercetătorului pentru obiectul studiului său. Este cert însă că articolele consacrate misticii medievale şi scolasticii, istoriei dreptului canonic şi papalităţii, atît de frecvent întîlnite în paginile revistelor americane de cultură medievală [8], reprezintă în mare măsură un rezultat al efortului de a stabili analogii şi chiar identităţi între fenomenele spirituale ale lumii medievale şi cele ale Americii de azi, iar ţelul mărturisit al acestor strădanii este găsirea unor precedenţe venerabile pentru instituţiile contemporane, aflînd pe această cale, în veacurile trecute, şi soluţia unor probleme actuale [9]. Nostalgia pentru climatul medieval de violentă constrîngere materială şi spirituală, ca şi admiraţia pentru epoca unor îngrădiri civile şi politice absolute în numele unor idealuri brutale, dogmatizate primitiv şi tranşant, a reprezentat întotdeauna o caracteristică a celor dornici să-şi descopere o descendenţă ideologică în stare de a justifica într-un fel ruperea de orice idealuri democratice ; ne credem de aceea îndreptăţiţi în a considera atitudinea admirativă a acestor istorici pentru veacul de mijloc ca o expresie pe plan ştiinţific a năzuinţelor păturilor retrograde ale societăţii americane contemporane. Încă în 1941, C. H. Mc Ilwain, într-o cuvîntare ţinută la Princeton, releva importanţa reconsiderării culturii medievale prin reliefarea acelor aspecte „pozitive" care puteau fi întîlnite şi în lumea modernă [10]. Unsprezece ani mai tîrziu, cu ocazia unui dineu comun al Asociaţiei

[7] M. Hastings (*op. cit.*, p. 246) sublinia : „Un respect deosebit pentru gîndirea şi spiritul evului mediu, lucru cu neputinţă de aflat la istoricii secolului al XIX-lea, reprezinta un element comun tuturor lucrărilor de istorie culturală a evului mediu tîrziu publicate în ultimii douăzeci de ani". Cf. E. H. Wilkins, *On the Evolution of Petrarch's Letter to Posterity* („Speculum", 1964, nr. 39, p. 304—321) şi H. O. Taylor, *The Classical Heritage of the Middle Ages*, p. 48 passim.

[8] Absenţa, cu unele excepţii, a articolelor de istorie scolastică din tabla de materii a ultimelor cinci volume din „Speculum" este compensată prin subordonarea tuturor concepţiilor estetice care au determinat evoluţia artei medievale teologiei scolastice : W. G. Waite, *Iohannes de Garlandia, Poet and Musician* („Speculum", 1960, nr. 35, p. 179—195) ; R. W. Ackermann, *The Debate of the Body and the Soul and Parrochial Christianity* („Speculum", 1962, nr. 35, p. 541—545) ; A. David, *The Hero of the Troilus* (ibidem, p. 566—581) ; D. R. Howard, *Structure and Symmetry in Sir Gawain* („Speculum", 1964, nr. 39, p. 425—433) ; H. M. Morgan, *High Fraud : Paradox and Double-Plot in the English Shepherd's Plays* (ibidem, p. 676—689) ; cf. M. F. Bukofzer, *Speculative Thinking in Mediaeval Music* („Speculum", 1942, nr. 17, p. 165—180) ; P. Mraczkowski, *Mediaeval Art and Aesthetics in the Canterbury Tales* („Speculum", 1958, nr. 33, p. 204—221). Aceste concepţii au fost combătute cu multă vigoare la al doilea Congres al medieviştilor din Middle West (1963) de către T. L. R. Shelby din St. Louis (vezi *The Role of the Master Mason in the Mediaeval English Building*, „Speculum", 1964, nr. 39, p. 389 nota).

[9] E. N. Johnson sublinia, astfel, acum mai bine de un deceniu, „necesitatea" considerării „umanismului creştin" şi a tradiţiei culturale a occidentului medieval „ca un întreg", sugerînd mai departe : „Dacă medieviştii... ar putea elabora o nouă interpretare a istoriei creştinismului şi a bisericii sale, istorie asupra căreia să fie cu toţii de acord... s-ar aduce pe această cale o contribuţie preţioasă la armonizarea vieţii americane (*American Mediaevalists and Today*, „Speculum", 1953, nr. 28, p. 853).

[10] *Mediaeval Institutions in the Modern World* („Speculum", 1941, nr. 16, p. 275—283).

www.dacoromanica.ro

istoricilor americani și al Academiei Medievale, un profesor din Lincoln se pronunța, mai explicit încă, „pentru scrierea din nou a istoriei medievale și adaptarea ei necesităților democrației americane“ [11]. Această tendință, departe de a se atenua, pare, dimpotriva, a se fi accentuat în ultima vreme și, oricît de curios ar parea acest lucru unui istoric marxist, moștenirea nemijlocită, direct din evul mediu, a unor instituții și concepții este socotită de mulți medieviști americani ca definitiv demonstrată [12].

De asemenea, paralel cu înclinarea vădită spre estomparea trăsăturilor specifice Renașterii din secolele XIV XVI (P. O. Kristeller) și definirea ei ca o perioadă de criză și decadența (H. Baron), devine tot mai generală exagerarea părților pozitive ale culturii feudale din secolele X XIII, introducîndu-se implicit ideea unui flux continuu al acelorași valori universale de la Carol cel Mare la Carol Quintul. ca o replică modernă la *Eseul* voltairian. Astfel, în lucrarea sa din 1928, *The Renaissance of the XIIth Century*, cel de-al doilea președinte al Academiei Medievale definea civilizația veacului al XII-lea ca „mai semnificativă“ și reprezentînd „o schimbare mai fundamentala“ decît Renașterea secolelor XIV—XV. Teoria lui Haskins, reluata de U. T. Holmes în *The Idea of a XIIth Century Renaissance* [13] și dezvoltata de R. S. Lopez pentru secolul al X-lea [14], a căpătat curînd o largă răspîndire. Numeroși istorici ai culturii medievale s-au pronunțat pentru acceptarea „Renașterii secolului al XII-lea“ și chiar pentru cea a veacurilor X—XI [15]. Adoptată cu entuziasm de influentul Laistner [16], ideea lui Haskins a devenit, nu numai în Statele Unite, ci și pe continentul nostru, o adevarata dogmă pentru cercetătorii istoriei medievale [17]. Rezultatul a fost că limitele cronologice tradiționale au devenit pentru mulți incomode și pot fi auzite voci care cer abolirea hotarelor unui ev ce nu mai este mediu [18].

---

[11] „Voi merge chiar mai departe continuă istoricul din Nebraska — și voi spune ca ea va trebui sa se adapteze necesităților întregii istoriografii a Apusului în efortul ei de a întemeia o credință și de a conduce lumea spre această credința“ (E. N. Johnson, *op. cit.*, p. 853).

[12] R. Ulich, *The Education of Nations: A Comparison in Historical Perspective*, Cambridge, Mass., 1962, p. V; W. H. Mc Neill, *The Rise of the West; A. History of the Human Community*, Chicago-Londra, 1963, p. 558—559. Zelul stabilirii unei legături imediate între evul mediu și obiceiurile yankee duce uneori la exagerări vădite. Astfel, după cum ne încredințeaza un delegat francez la sesiunea Academiei Medievale din aprilie 1964, „le titre de la communication de M. Lynn T. White, directeur du Center for Mediaeval and Renaissance Studies de l'Université de Californie à Los Angeles, faisait sourir tout le monde: L'héritage du Moyen Age dans l'Ouest [Sauvage] américain *(The Legacy of the Middle Ages in the American Wild West)*. Pe lista testamentară, așa cum ne-o transmite martorul citat, figurează cele mai variate obiecte. „Tel est le cas... du pistolet (sic !) et du whisky, entre autres“ (R. Sanfaçon, *Compte rendu*, în „Cahiers de Civilisations Médiévales“, 1964, nr. 7, p. 208 209). Cu aceeași ocazie, cunoscutul istoric californian, dezvoltînd unele considerații asupra administrației medievale, credea că poate observa o similitudine între sistemul american de guvernare și cel medieval.

[13] „Speculum“, 1951, nr. 26, p. 635 642.

[14] *Still Another Renaissance?* („American Historical Review“, 1951—1952, nr. 57, p. 1—21).

[15] *Symposium on the Xth Century* („Mediaevalia et Humanistica“, 1955, nr. 9, p. 3 29).

[16] M. L. W. Laistner, *Thought and Letters in Western Europe (500—900)*, p. 387—388.

[17] Cf. R. S. Lopez, *The Tenth Century: How Dark the Dark Ages?*, New York, 1959, p. 1 58. Incepînd din 1958, Universitatea din Poitiers a inițiat publicarea unor „Cahiers de Civilisations médiévales“, în care savanți cu renume urmăresc evoluția acestei „renașteri“ de la sfîrșitul evului mediu timpuriu.

[18] B. C. Shafer, *Report* („Am. Hist. Rev.“, 1962—1963, nr. 68, p. 889); cf. H. S. Hughes, *The Historian and the Social Scientist* („American Historical Review“, 1960—1961, nr. 66, p. 20 46).

www.dacoromanica.ro

Nu este mai puțin adevarat însa ca în Statele Unite reinterpretarea istoriei medievale se lasă încă așteptată. E drept, lucrarile de vulgarizare sociologică a istoriei veacului mijlociu sînt numeroase dincolo de Atlantic ; ba chiar atît de numeroase, încît acum cîțiva ani editorii revistei „Speculum" hotărîsera sa recenzeze cîte 10 din aceste publicații intr-o singura notă. Lucrările *științifice* însă asupra evului mediu în ansamblu ramîn rare, și istoricii americani le simt cît se poate de acut lipsa. Observațiile lor în legatură cu acest fenomen prezinta, fără îndoială, interes. Astfel, dupa opinia reputatului medievist M. Hastings, „încercînd să răspundă tuturor problemelor specifice societații moderne", istoricii americani au dat „o mulțime de raspunsuri fragmentare și adesea contradictorii, care au dus la distrugerea... generalizărilor tradiționale, dar n-au stabilit încă un nou cadru general" [19].

Mai mult decît atît, diverși istorici, reproșînd confraților ezitarile nejustificate în generalizarea fenomenelor studiate, preconizeaza ca o soluție revenirea la concepția unei legitați istorice [20], fapt ce demonstrează, credem, îndeajuns intensitatea framîntarilor din sînul istoriografiei americane.

Un alt fenomen specific istoriografiei americane este rezonanța deosebita în sînul medieviștilor a problemei definirii istoricului și rezultatelor sociale ale muncii sale [21]. Accentul pus pe elucidarea unor chestiuni legate de condiția învațatului și eficiența învațamîntului medieval [22] constituie, în chip evident, un ecou al acestei stari de spirit, generala în istoriografia nord-americană.

Desigur, țelurile „campaniei de educație națională" anunțate de vreun Talthybios al congresului ramîn, dacă nu pentru alții, măcar pentru istoricul căruia i se adresează, apeluri stăruitoare de a se înregimenta sub stindardul „tradiției occidentului", destul de vagi ; cu toate acestea, sînt numeroși acei medieviști care abandonează cercetările pentru a se în-

---

[19] *High History or Hack History* („Speculum", 1961, nr. 36, p. 236).

[20] H. S. Hughes, *op. cit.* ; cf. F. H. Knight, *Philosophy and History* („Journal of the History of Ideas", 1964, nr. 25, p. 587—598 ; B. J. Loewenberg și E. M. Hunt, *History and Related Studies* („*American Historical Association's Guide to Historical Literature*", New York, 1963, p. 2—3).

[21] E. N. Johnson, *op. cit.*, p. 854 : „O problema majoră este cea a neputinței civilizației noastre de a transmite tuturor celor capabili de a o asimila o apreciere unică asupra ideilor și valorilor umane pe care se întemeiaza societatea noastra". Desigur, „medievistul american are o situație deosebită, care-i îngaduie sa ajute la rezolvarea grelelor probleme ale zilei de azi", dar „daca nu vom face tot ce ne stă în putere ca cele mai bune tradiții ale noastre să fie comunicate tuturor celor care le pot asimila și nu vom putea să ne justificăm preocupările printr-o contribuție la soluționarea marilor probleme ale contemporaneității, vom fi părasiți pentru un sistem sau niște oameni care fagaduiesc să facă ceea ce noi nu putem face". Cf. H. Adolf, *The Christendom and Islam in the Middle Ages : New Light on Grail Stone and Hidden Host* („Speculum", 1957, nr. 32, p. 103) și C. Brindenbaugh, *The Great Mutation* („American Historical Review", 1962 1963, nr. 68, p. 315—333), R. L. Colie, *J. Huizinga and the Task of Cultural History*, ibidem, p. 607 sq. C. L. Gilb, *Should We Learn More About Ourselves ?* („American Historical Review", 1960—1961, nr. 66, p. 987—993, și W. J. Mc Gill jr., *Letter to Mr. B. C. Shafer* („American Historical Review", 1961 1962, nr. 67, p. 586 587).

[22] Dintre lucrarile recente consacrate acestor probleme amintim : P. Kibre, *Scholarly Privileges in the Middle Ages*, Cambridge, 1962, și R. R. Mc Keon, *The Status of the University of Paris as a Parens Scientiarum* („Speculum", 1964, nr. 39, p. 651 675). Acum doi ani, P. Riché a înfațișat, la rugamintea lui B. Wilkinson, Congresului de la Toronto părerile savanților francezi în comunicarea *L'éducation des laïcs au Moyen Âge* (nepublicată). Incepînd din 1953, Universitatea Notre Dame publica regulat *Texts and Studies in the History of Mediaeval Education.*

www.dacoromanica.ro

dreapta cu volume *best-seller* și scenarii de televiziune undeva spre marginile științei [23]. Abdicarea de la principiile științifice facilitează implicit acestor *lapsi* sarcina pe care și-au asumat-o: aceea de a apara cu armele istoriei o organizație sociala perimată; în operele lor vom afla numeroase considerații dubioase, teze reacționare obtuze și agresiv exprimate, dar niciodata știința. Nu ei constituie însă obiectul atenției noastre în acest articol, ci lucrătorii științifici veritabili, care-și îndreapta atenția catre adevărata cercetare istorică, evitînd stridența prezentismului sociologist [24].

Adesea, medieviștii serioși desfașoara o activitate obscura, necunoscută multor confrați, fara a-și vedea întotdeauna rasplătite strădaniile. Cauza nu o vom găsi însă în lipsa de sprijin a unor organizații particulare sau statale [25], ci chiar în caracterul cercetărilor multor savanți medieviști. Interesul acestui tip de medievist — „hard-headed humanist whose mind is a file cabinet filled with notes on little cards", cum îl definea recent un profesor de la Rutgers se concentreaza timp de ani de zile asupra unui subiect minor și nesemnificativ, limitat la o specializare exclusivă. Parcurgînd colecția pe ultimii ani ai revistei „Speculum", vom putea remarca astfel abudența articolelor cu orizont restrîns, reduse la sfera unor preocupari cît se poate de înguste [26], fără a observa decît pe alocuri o timidă încercare de generalizare, realizată întotdeauna la modul dubitativ. Nu vom examina aceste articole, lista lor ar fi destul de lungă, vom reproduce însă opinia unui remarcabil specialist în literatura anglo-saxonă, profesorul R. D. Stevick de la West Indies College: „Istoriografia — declară domnia sa — pare să fi avansat destul de repede... [dar] numai catalogînd și clasificînd fapte și grupari de fapte a caror semnificație ramîne deschisă speculațiilor... Colecționarea faptelor produce, nu rezolva probleme" [27]. Redacția lui „Speculum" preferă de altfel să încurajeze publicarea studiilor de analiză, evitînd îndeobște periculoasele interpretări de sinteză. In articolele din „Speculum" faptele sînt restituite, dar fenomenele nu sînt comentate; vrednică de numele pe care și l-a ales, revista Academiei Medievale oglindește, nu luminează.

---

[23] Devenit un *„soft-headed and woolly-minded humanist"*, acest istoric declară pe tonul nemuritorului Babbitt: „In ceea ce mă privește, sînt de părere că cei ce se ocupă cu științele sociale și membrii societăților umanistice ar face mai bine dacă, în loc de a-și pierde timpul — „picking-out bones of the past" — ar da mai multă atenție însemnatelor îndatoriri pe care epoca noastra..." etc. („Speculum", 1964, nr. 39, p. 585).

[24] „Some scholars meet to re-assess... culture and society... We disclaim any such ambition: it is a wholly disinterested interest that makes us revert to the past and evoke the dream of a dream" (H. Adolf, *op. cit.*, p. 103).

[25] Sprijinul federal a fost în repetate rînduri refuzat de istoricii americani datorită condițiilor puse (dreptul de control al unei comisii a congresului asupra cercetărilor lor, socotite de unii drept *„creeping socialism"* și *„subversive ideas"*). Cf. „Speculum", 1963, nr. 38, p. 517; 1964, nr. 39, p. 580—586, și „American Historical Review", 1963—1964, nr. 69, p. 288.

[26] E. N. Johnson, *op. cit.*, p. 844: „Răsfoind «Speculum», mi-am dat seama că n-am citit pîna acum decît prea puține articole din aceasta revistă de reputație internațională; de altfel ma îndoiesc ca ceilalți membri ai Academiei s-au simțit vreodată ispitiți de a citi mai multe".

[27] „Speculum", 1962, nr. 37, p. 388. Cf. L. V. Woodward, *op. cit.*; W. K. Lamb, *The Archivist and the Historian* („American Historical Review", 1962—1963, nr. 68, p. 385—391); *Am. Hist. Association's Guide*, p. 2, M. Hastings, *op. cit.*, p. 227; B. J. Whiting, *Report* („Speculum", 1964, nr. 39, p. 582). B. C. Shafer, editor al revistei Asociației istoricilor americani, arata astfel că „o parte a cercetărilor și învățămîntului nostru nu este nici semnificativa, nici interesantă" *(Time for Action*, „American Historical Review", 1963—1964, nr. 69, p. 288). Cf. A. Nevins, *Not Capulets, Not Montagus* („American Historical Review", 1959—1960, nr. 65, p. 253—270).

www.dacoromanica.ro

In același timp, ne simțim obligați a corecta această imagine prin sublinierea rîvnei meritorii a multor savanți plini de zel, care adesea reușesc să lămurească probleme neglijate pînă azi de cercetatori, acoperind lacune și eliminînd confuzii de care s-au făcut vinovați mulți iluștri predecesori. Astfel, chiar și istoricul care nu s-a ocupat niciodată în chip special cu cercetarea operei lui Petrarca [28] va ramîne impresionat de contribuția unui distins savant ca E. H. Wilkins, exeget emerit al operei celui mai însemnat poet-filozof din Trecento.

Remarcăm, totodată, în paginile lui „Speculum", articole care marcheaza un pas înainte în interpretarea literaturii medievale. Originale și temeinic argumentate, ideile unor Eliason, O'Neil, Stevick și Campbell constituie, astfel, un fericit complement al teoriilor avansate de Lord și Brodeur asupra originilor și evoluției folclorului medieval [29]. De asemenea, chiar dacă eroarea, destul de răspîndită în sînul cercetării americane, a raportarii fenomenelor de cultură medievală numai la temperamentele intelectuale particulare ale compilatorilor, arhitecților sau muzicanților impresionează neplăcut pe un istoric de formație științifică, succese însemnate, cum ar fi identificarea unui autor sau precizarea unei tradiții manuscrise, trebuie luate în considerație.

Lipsesc însă, ca și acum zece ani, cercetările asupra aspectelor într-adevăr însemnate ale economiei și relațiilor sociale din evul mediu [30]. Articolele de istorie economică și socială nu sînt numeroase, iar colegiul redacțional sugerează îndeobște autorilor reducerea dimensiunilor acestor studii. Cele care reușesc să apară însă sînt întotdeauna lucrări care se impun, dacă nu printr-o interpretare nouă, măcar prin folosirea materialului inedit, în proporții uneori uimitoare [31].

---

[28] Din cele 16 studii de literatura italiană publicate între 1960 și 1964 în „Speculum", 15 sînt închinate marelui aretin. De asemenea, în seriile de monografii ale Academiei au apărut în aceeași perioadă două volume despre Petrarca.

[29] J. J. Campbell, *Oral Poetry in the Seafarer* („Speculum", 1960, nr. 35, p. 87 96; W. A. O'Neil, *Another Look at Oral Poetry in the Seafarer* (ibidem, p. 596—600); R. D. Stevick, *The Oral-Formulaic Analysis of Old-English Verse* („Speculum", 1962, nr. 37, p. 382—389); N. E. Eliason, *The Thyle and the Scop in Beowulf* („Speculum", 1963, nr. 38, p. 267—284); cf. J. F. Benton, *The Court of Champagne as a Literary Center* („Speculum", 1961, nr. 36, p. 551—591; D. R. Owen, *The Secular Inspiration of the Chanson de Roland* („Speculum", 1962, nr. 37), și, mai ales, D. A. Ogilvy, *Mimi, Scurrae, Histriones. Entertainers of the Early Middle Ages* („Speculum", 1963, nr. 38, p. 603—619).

[30] E. N. Johnson, *op. cit.*, p. 863: „Unde sînt oare cercetările asupra apariției paturilor muncitoare medievale, organizate sau nu? Unde sînt oare cercetările și sintezele privind extraordinarele lupte democratice din sînul orașelor medievale? E o trista ironie că nu se da un raspuns". Unicul articol privind originile unei mișcări populare (H. A. Miskimin, *The Last Act of Charles V: The Background of the Revolts of 1382*, în „Speculum" 38/1963, p. 433 442) reprezinta mai degraba o contribuție la cunoașterea organizarii administrative.

[31] F. C. Lane, *Venetian Merchant Galleys 1300—1334: Private and Communal Operation* („Speculum", 1963, nr. 38, p. 179 205); W. M. Bowsky, *The Impact of the Black Death upon Sienese Government and Society* („Speculum", 1964, nr. 39, p. 1 34) etc. Semnalăm articolul lui D. Herlihy, *Church Propriety on the European Continent 701—1200* („Speculum", 1961, nr. 36, p. 81—105). Utilizînd pîna la ultimul document accesibil cartulariile monastice din Spania, Franța, Germania, Țarile de Jos și Italia, autorul a încercat să alcătuiască tablouri statistice pentru evoluția suprafeței stăpînite direct de comunitațile bisericești de-a lungul unei jumatăți de mileniu. Tentativa temerară a savantului de la Bryn Mawr nu putea obține decît un succes relativ, căci indicații de genul *„a vado usque ad arborem magnam"* nu vor constitui niciodata un temei destul de sigur pentru a preciza suprafața unui domeniu. Cantitatea enormă de documente utilizate a îngăduit însă autorului să trateze în linii generale tendințele de evoluție ale suprafețelor domeniale.

www.dacoromanica.ro

În paginile organului oficial al Academiei Medievale Americane, locul de frunte îl ocupă însă acele articole în care sînt studiate aspectele juridice ale celor mai diferite raporturi sociale: relații între cultivatori și posesori, cele din sînul clasei feudale, între rege și instituțiile reprezentative, între biserica și tron, între plebei și patriciat etc [32]. Concepțiile juridice se află în centrul atenției cercetatorilor și atunci cînd aceștia studiază istoria administrativa, interesul pentru aceasta latura a istoriei medievale înlocuind în ultima vreme pe cel pentru politica externa a statelor feudale. Aici însa trasaturile specifice istoriografiei americane sînt mai puțin pronunțate, iar pe alocuri dependența de tradiția istoriografica insulară e manifesta [33].

Spre deosebire de celelalte reviste americane de istorie medievala, revista „Speculum", datorita profilului sau universal, se bucură de contribuția unor cercetatori de frunte de pe întreg teritoriul Statelor Unite și din strainatate. Ceea ce are însă comun cu publicațiile de istorie a civilizației medievale din Indiana sau California este îndreptarea interesului colaboratorilor numai catre anumite epoci și centre culturale. Am amintit mai sus de studiile asupra lui Petrarca; în domeniul literaturii engleze situația este asemanatoare, favoritul fiind Chaucer (poet din a carui abundenta opera nu credem, de altfel, sa fi scapat macar un singur vers atenției cercetătorilor). Literaturile europene sînt inegal reprezentate celei germane, de pilda, îi sînt închinate numai două articole mediocre , studiile de istorie a artelor sînt, în genere, axate pe teme minore și au un caracter descriptiv, iar puținele articole privind istoria Europei orientale reprezinta contribuția unor savanți din afara lui Mediaeval Academy, de la Dumbarton Oaks sau Mc Gill.

Aceste defecte, evidențiate de altfel și de membrii Academiei, nu pot însă umbri activitatea meritorie a colaboratorilor unei reviste de prestigiu ca „Speculum". Fiecare articol aparut în paginile acestei publicații, chiar atunci cînd se referă numai la stabilirea frecvenței unui motiv decorativ în ornamentica gotică sau la inventarierea tropilor din *Parzival* reprezinta, în definitiv, o contribuție adusă istoriografiei medievistice. De asemenea, monografiile și sintezele publicate de Harvard University la Cambridge, pe drept cuvînt apreciate de critica europeană, constituie tot atîtea succese în cercetarea civilizației medievale. Sîntem, de aceea, convinși că realizarea îndrăznețului proiect al Academiei Medievale Americane de a elabora, cu sprijinul unui cerc larg de savanți din S.U.A. și de peste hotare, acea monumentală lucrare care va fi *Encyclopaedia Medii Aevi* nu va înșela așteptările pe care sîntem îndreptățiți să le avem de la o instituție de prestigiu internațional a unei țări cu o valoroasa tradiție istoriografica.

R. Constantinescu

---

[32] Cele mai însemnate contribuții sînt cele aduse în elucidarea unor chestiuni de istorie a dreptului canonic. Menționam interesantul articol al lui H. Wieruszowski, *Roger II of Sicily: Rex Tyrannus in XIIth Century Political Thought* („Speculum", 1963, nr. 38, p. 46 78).

[33] Articolul lui R. Kelley, de pildă *(De Origine Feudorum: The Beginning of an Historical Problem* („Speculum", 1963, nr. 39, p. 207—228), pare scris de Maitland. Altele reprezintă mai multe glose la operele predecesorilor. Astfel, B. Tierney își definește articolul asupra lui Bracton („Speculum", 1963, nr. 38, p. 285—89), „însemnări despre Schultz despre Mc Ilwain despre Bracton despre regalitate". Vom afla însă și unele contribuții de valoare (J. R. Stranger, *Viscounts and Viguiers under Philip the Fair*, în „Speculum", 1963, nr. 38, p. 242—255; Th. N. Bisson, *An Early Provincial Assembly: The General Court of Agenais in the XIIIth Century*, în „Speculum", 1961, nr. 36, p. 254—281 etc.).

www.dacoromanica.ro

D I S C U Ț I I

ISTORIOGRAFIA MODERNĂ A ROMÂNIEI. TEMATICA

P. CERNOVODEANU (Institutul de istorie al Academiei R.P.R., București)

Inițiativa luată de revista „Studii" de a pune în discuția cititorilor săi proiectul de tematică alcătuit de prof. Șt. Pascu și conf. E. Stănescu cu privire la *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe* și publicat în coloanele acestui periodic (1964, nr. 1, p. 133—158) este nu numai foarte bine venită, dar și extrem de utilă. Într-adevăr, amintitul proiect reprezintă un aport serios al celor doi apreciați reprezentanți ai istoriografiei noastre marxist-leniniste și constituie totodată baza de plecare a unei lucrări mai ample, sortite, după definitivarea și completarea ei, a fi inclusă în vol. VIII din tratatul *Istoria României,* privind dezvoltarea științei istorice în țara noastră, de la începuturile ei pînă în prezent.

Cei doi colaboratori au periodizat epoca tratată după criterii cronologice care țin seama de desfășurarea procesului general istoric petrecut pe întreg cuprinsul patriei, începînd cu criza feudalismului și apariția capitalismului, pînă la începuturile imperialismului, acordînd în același timp o atenție deosebită și primelor lucrări de concepție marxistă elaborate în țara noastră. În cele trei mari capitole ale tematicii (criza feudalismului, dezvoltarea capitalismului și începuturile imperialismului) autorii au inserat pe cei mai însemnați istorici cu operele lor în subdiviziuni corespunzătoare conținutului ideologic și științific al lucrărilor respective (luminism, romantism, pozitivism, de diferite tendințe, cu subcompartimentările necesare) ; pentru fiecare reprezentant din aceste categorii s-a întocmit cîte o scurtă caracterizare a poziției sale social-politice și a rolului jucat în dezvoltarea științei istorice în România. Un merit deosebit al proiectului de tematică analizat îl constituie însă, fără îndoială, înglobarea pentru întîia oară în cuprinsul istoriografiei noastre și a diferiților reprezentanți ai curentelor școlilor maghiare și săsești din Transilvania — în general ignorate —, lărgind astfel cadrul producției istorice de pe întreg teritoriul țarii și oferind cititorului, care beneficiază de o viziune mult mai amplă și mai complexa, posibilitățile unei analize mai circumstanțiate.

Conținutul proiectului de tematică este în general corespunzător scopului urmărit, fiind tratat cu o deosebită competență. Totuși, după părerea noastră, se impun cîteva adînciri, completări și chiar revizuiri atît la unele clasificări, cît și la gruparea diferiților istorici în

„STUDII", tomul 18, nr. 2, p. 429—436, 1965.
www.dacoromanica.ro

subdiviziunile amintite; retușările propuse sînt menite, de altfel, a întregi și îmbunătăți acest proiect de o certă valoare științifică.

O primă obiecție care s-ar putea aduce autorilor este aceea de a fi înglobat oarecum arbitrar în cadrul istoriografiei moderne (care, după criteriile unanim acceptate, începe cu anul 1848) perioada descompunerii orînduirii feudale și a apariției capitalismului, pentru a explica geneza unor concepții științifice în disciplina istoriei în acel moment. Deși această motivare este justă, autorii ar fi trebuit să adapteze atunci titlul tematicii elaborate la limitele cronologice ale intervalului tratat, intitulînd-o *Istoriografia română în perioada crizei feudalismului și în epoca modernă*, spre a nu da naștere la confuzii.

În privința istoriografiei luministe — ale cărei trăsături sînt, în general, corect expuse — autorii ar fi trebuit să insiste asupra faptului că „luminismul", deși a constituit o ideologie revoluționară, nu a fost fundat totuși pe o analiză concretă a relațiilor social-economice ale diferitelor popoare și avea pretenția de a impune realității anumite principii descoperite unilateral, numai cu sprijinul exclusiv al rațiunii; din această cauză „rațiunea" ridicată la rang de dogmă a ajuns să fie suficientă ei însăși, neglijînd realitatea corespunzătoare și astfel, treptat, luminismul revoluționar a alunecat pe plan politic și social spre reformism (Engels, *Anti-Dühring*, ed. a 3-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 23—24). Acest proces își găsește expresia în istoriografia noastră mai ales în operele lui Damaschin Bojincă, Ioan Maiorescu, Alecu Beldiman ș.a., încît o asemenea precizare ar fi fost binevenită.

În cadrul luminismului de tendință feudală tîrzie (p. 134), autorii tematicii înglobează producția istorică a banului Mihail Cantacuzino și a lui Naum Rîmniceanu, care nu se încadrează însă propriu-zis acestui curent, datorită concepției lor în mare măsură cronicărești-medievală, tributară încă spiritului teologic și lipsită de un anumit spirit critic indispensabil raționalismului. Ei s-ar încadra mai bine într-o categorie separată, ce ar putea fi eventual intitulată „Cronicari de tendință feudală tîrzie" și care ar mai cuprinde și alți reprezentanți — omiși în tematică — ca de pildă Dionisie Eclesiarhul (circa 1759—1820), autorul *Cronografului Țării Românești* (1764—1815), Zilot Românul (circa 1780—post 1848), pseudonim al unui boiernaș reacționar, lipsit de înțelegere pentru aspirațiile sociale și naționale ale poporului nostru, sau Șerban (circa 1750—1799) și fiul său Grigore Andronescu (1778 — post 1851), autori ai unor însemnări miscelanee între 1290—1848; această clasificare s-ar putea extinde și asupra cronicarilor moldoveni Iordachi și Antohi Sion, autori de asemenea ai unor însemnări istorice din perioada 1758—1821, precum și a banului Constantin Caragea (m. 1811), alcătuitor de „Efemeride", între 1775 și 1808.

În cadrul luminismului de tendință burgheză timpurie, autorii ar fi trebuit să menționeze două figuri reprezentative caracteristice acestei ideologii, anume Ioan Tăutu (1798—1828), presupus autor al Constituției cărvunarilor din 1822, apreciat de generația pașoptistă pentru ideile sale generoase, expuse mai cu seamă în pamfletul intitulat *Cuvîntul unui țăran către boieri*, adevărat rechizitoriu al regimului fanariot, precum și Iordache Golescu (1768—1848), adept al ideilor lui Montesquieu, care i-au inspirat apelul intitulat *Către cîrmuitorii noroadelor*, adevărată profesiune de credință față de ideile luministe.

În privința istoriografiei romantice, pe care autorii o împart, după tendințele manifestate, în „democrat-revoluționară", „democrat și liberal-burgheză" și „conservatoare", am propune o revizuire a subdiviziunii intitulate „Romantismul de tendință democrat- și liberal-burgheză".

Aceasta ar merita o separare în două părți distincte, anume „romantismul de tendință democrat-burgheză" și „romantismul de tendință liberal-burgheză", ceea ce ar oferi posibilitatea unei încadrări mai exacte a diferiților istorici în curentele respective și ar împiedica unele alăturări puțin forțate. Astfel, în curentul „romantismul de tendință democrat-bur-

www.dacoromanica.ro

gheză" — de o nuanță mai revoluționară — și-ar găsi locul Gh. Barițiu, G. D. Aricescu, A. Treboniu Laurian, ca și memorialistul N. T. Orășanu (1833—1890) (nemenționat de autori); în „romantismul de tendință liberal-burgheză" — înclinînd spre reformism — s-ar încadra I. Ghica, B. P. Hașdeu, A. Odobescu, N. Densușianu, Gr. Tocilescu, J. C. Schulter, G. D. Teutsch ș.a., incluzînd și pe Alex. Ștefulescu (1856—1910), Ștefan Orășanu (1869—1903), Teodor Văcărescu (1842—1914), omiși de autori, ca și pe A. D. Sturdza (1833—1918), greșit menționat printre conservatori. In sfîrșit, în cadrul „romantismului de tendință conservatoare" ar trebui incluși I. Heliade-Rădulescu și V. A. Urechia (trecuți de autori printre istoricii de tendință democrat- și liberal-burgheză, dar a căror operă și activitate politică păstrează însă puternice accente conservatoare); în această categorie ar mai putea fi încadrați Manolache Drăghici, Dimitrie Pappazoglu (1811—1893) și C. Erbiceanu (1835—1913), de asemenea nemenționați de autori.

Ultimul capitol al proiectului de tematică intitulat „Istoriografia modernă în perioada începuturilor imperialismului", înglobînd „Istoriografia pozitivistă" și „Începuturile istoriografiei marxiste", ni se pare bine închegat, cu subîmpărțiri clare, precise și atotcuprinzătoare fiind cel mai realizat, după părerea noastră, din întreaga lucrare. Ne-am permite numai să adăugăm la unele din categoriile enunțate și alte cîteva nume de istorici. Astfel, în cadrul sociologismului istoric s-ar încadra și figura lui Vasile M. Kogălniceanu (1863—1931), pozitivist de nuanță liberală, influențat de ideile lui Radu Rosetti, pe care le expune pe larg în lucrarea sa *Istoricul chestiunei țărănești* (1906); în cadrul descriptivismului istoric și-ar mai găsi locul A. C. Sturdza (1867—1919), autor al unor interesante lucrări privind rolul țărilor române în ansamblul diplomației europene în secolele XVII—XVIII, Ioan Ursu (1875—1925) (în special pentru *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, 1908). Ioan Nistor (1876—1962) (pentru *Handel und Wandel in die Moldau* — 1912) și Nicolae Docan (m. 1933), autorul studiilor privind expansiunea austriacă pentru acapararea comerțului riveran pe Dunăre în secolul al XVIII-lea ș.a. Subcapitolul intitulat „Începuturile istoriografiei marxiste" ar trebui, poate, precedat de o notă introductivă mai largă în care să se facă o expunere a pătrunderii ideilor socialiste în țara noastră în secolul al XIX-lea, începînd cu activitatea lui Teodor Diamant, reprezentant al socialismului utopic preconizat de Fourier.

Am mai sugera autorilor să menționeze într-un scurt paragraf și crearea științelor auxiliare ale istoriei ca discipline distincte în România de la mijlocul secolului trecut și dezvoltarea acestora în prima decadă a secolului nostru; s-ar putea enumera astfel numismatica, sfragistica, heraldica și genealogia, în care au activat Mihail Suțu, Constantin Sion (autorul *Arhondologiei*), generalul P. V. Năsturel, Șt. D. Greceanu, Sever de Zotta, O. Lecca ș.a., majoritatea încadrîndu-se din punct de vedere al ideologiei pe care o deserveau în curentele romantismului sau pozitivismului de nuanță conservatoare.

In sfîrșit, nu putem încheia observațiile noastre fără a propune autorilor și inserarea — într-un subcapitol aparte — și a activității științifice depuse în țara noastră de o serie de istorici sau publiciști străini, însă împămînteniți la noi, și care au ocupat funcții de răspundere în cadrul învățămîntului sau al publicisticii românești. De o importanță deosebită pentru vremea lor au fost cunoscutele *Geschichte des transalpinischen Daciens...* (3 vol., Viena, 1781), a lui Franz Josef Sulzer (1727—1791), și *La Romanie* (3 vol., Paris, 1844) a lui J. Al. Vaillant (1804—1886), care s-ar încadra respectiv în cadrul luminismului de tendință burgheză timpurie și în acel al romantismului de tendință democrat-burgheză. Johann Christian Engel (1770—1814), cu toate că n-a trăit în țara noastră și a fost ostil românilor, contestîndu-le autohtonitatea în nordul Dunării, a contribuit însă la răspîndirea cunoștințelor despre români în cercurile largi ale culturii europene prin a sa neobiectivă dar utilă *Ge-*

www.dacoromanica.ro

schichte der Moldau und Wallachei, aparuta la Halle în 1804, încadrîndu-se în ideologia luminismului de tendință burgheză preromantică.

In cadrul istoriografiei moderne s-ar putea menționa, în perioada dezvoltării capitalismului, activitatea unui Ulysse de Marsillac (1821—1877) (corespunzînd romantismului de tendință conservatoare) sau în perioada începuturilor imperialismului, aceea a lui Frédéric Damé (1849—1907) și Jules Brun (1852—1916), amîndoi adepți ai pozitivismului de nuanță conservatoare

In concluzie, supunerea proiectului de tematică privitor la *Istoriografia modernă a României*, elaborat de prof. Șt. Pascu și conf. E. Stănescu, unei largi discuții s-a dovedit a fi necesară, întrucît, în urma eliminării unor erori, a completărilor și îmbunătățirilor aduse materialului de către colectivul istoricilor din țara noastră, acest proiect se va definitiva, constituind un prețios îndreptar metodologic al istoriografiei României în perioada modernă

N. COPOIU (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., București)

Ca în oricare alta știința unde acumularile cantitative și calitative de cunoștințe și descoperiri impun sistematizări continue, și în știința istoriei progresul nu este posibil fără o sistematizare, verificare și confruntare neîntreruptă cu ceea ce s-a realizat mai înainte. Este tocmai ceea ce își propune ca obiectiv o disciplină auxiliară a istoriei — istoria istoriografiei —, disciplină pe care, din păcate, istoricii noștri au neglijat-o mult timp. In aceste condiții, publicarea unui proiect de tematică, consacrat istoriografiei moderne a României, nu poate fi decît salutată. Este un indiciu sigur că problema a fost urnită din loc și că de acum înainte studierea istoriografiei se va reflecta, dacă nu abundent, cel puțin satisfăcător în paginile publicațiilor de specialitate.

Ar fi fost firesc și logic ca proiectul de tematică elaborat de Ștefan Pascu și Eugen Stănescu să fie precedat de mai multe studii analitice pe probleme de istoriografie, tematica urmînd să întreprindă numai o sinteză. In felul acesta, s-ar fi evitat o serie de obiecții, în special de detaliu, care deja au fost făcute. Nu ar fi fost de prisos nici stabilirea prealabilă, pe baza unor dezbateri largi, a unor principii generale de metodă. Acestea nu sînt însă „lipsuri" ale tematicii, ci ale istoriografiei noastre în general. Dimpotrivă, autorii tematicii pot fi felicitați pentru larga incursiune în istoriografia românească pe care au realizat-o cu destul succes. Imaginea globală este, indiscutabil, fidelă realității deși, ca în cazul oricărei fotografii luată de la mare înălțime, este nevoie și de unele retușuri.

Mai întîi este necesară, după parerea mea, o delimitare, aș spune, mai naturală a cadrului. Prezentîndu-se istoriografia românească în succesiunea curentelor de idei s-a ținut seama, cum era și firesc, de marile delimitări ale epocilor istorice. *Istoriografia modernă a României* este astfel divizată în trei părți corespunzătoare crizei feudalismului și apariției capitalismului, dezvoltării capitalismului și începuturilor imperialismului. Nu e nevoie de prea multă demonstrație pentru a se putea observa de către oricine, pe textul prezentat, că titlurile de mai sus au o legătura foarte slabă sau pe alocuri chiar inexistentă cu conținutul istoriografiei propriu-zise. Din această constatare se poate trage concluzia fie că istoriografia românească a fost rupta de concepțiile epocii în care a fost creată, ceea ce este de neconceput, fie că în proiectul de tematica nu s-a insistat suficient asupra concordanței dintre conținutul de idei al istoriografiei românești și suprastructura epocii respective.

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte, ar fi fost de dorit să se țină seama că o istorie a istoriografiei nu este totuși același lucru, de pildă, cu o istorie a literaturii. În cazul acesteia din urmă, fracționarea cronologică a scriitorilor nu este supărătoare, în măsura în care creația lor nu se circumscrie categoric într-un anumit curent, deoarece conținutul operei de artă nu este rodul unor cercetări istorice concrete. Cînd însă este vorba de o istorie a istoriografiei lucrurile se petrec puțin altfel. Despre Ștefan cel Mare se poate scrie la 1848 și la 1908 *cam* la fel, în sensul că se operează aproximativ cu aceleași date documentare. Doi istorici care au scris despre Ștefan cel Mare, în epoci *diferite, sînt mai apropiați* între ei totuși — prin *același* subiect — decît doi istorici care au fost contemporani, dar au abordat probleme diferite. Vreau să spun că delimitarea istoriografiei după apartenența biologică a istoricului la o epocă sau alta conține elemente discutabile. Apare și mai de neînțeles, după ce s-a adoptat acest criteriu, abținerea de a se prezenta *întreaga* activitate istoriografică a unor istorici din cauza... trecerii lor în altă epocă istorică.

Este, așadar, o oarecare exagerare din partea autorilor proiectului de tematică de a încadra rigid pe istorici între hotarele unei formațiuni social-economice, fixată și ea destul de convențional. De altfel, subtitlul *Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe,* care subînțelege folosirea în exclusivitate a criteriului tematic și ideologic, ar fi trebuit să înlăture încercarea de a *sincroniza* automat curentele cu transformările din modul de producție [1].

O sistematizare mai riguroasă ar fi dus la înlăturarea impresiei de continuă contrazicere între titlul „Istoriografia modernă a României" și conținutul tematicii, care, în cea mai mare parte, se referă la probleme de istorie a unor epoci anterioare. În schimb, istoriografia unor probleme fundamentale din epoca modernă a țării noastre — cum ar fi războiul de independență din 1877—1878 și participarea la primul război mondial — este aproape complet absentă.

Există preocuparea de a surprinde pe parcursul prezentării nu numai conținutul ideologic și problematic al istoriografiei, dar și progresele tehnice și de metodă care s-au realizat, de la o etapă la alta, în domeniul cercetării istorice. Într-o măsură mai mică au fost sesizate însă particularitățile, în ansamblu, ale cercetării istorice în perioada modernă tîrzie, cînd mijloacele de informare sparg zidurile arhivelor, aducînd în atenția istoricului o gamă bogată de documente privitoare la imediata actualitate. Am în vedere faptul că în cea de-a doua jumătate a veacului trecut și în primele decenii ale veacului nostru mijloacele de informare (presa cotidiană și publicațiile periodice, anuarele statistice și revistele de specialitate, prelucrarea publică a evenimentelor în condițiile dezvoltării parlamentarismului în mai toate țările europene) s-au perfecționat într-o asemenea măsură, încît au creat, incontestabil, *noi izvoare* pentru scierea istoriei. După părerea mea, în acest moment cercetarea istorică sau, mai exact spus, modul de a scrie istoria, s-a bifurcat. S-a continuat, în primul rînd, modul tradițional, oarecum infailibil și consecvent *documentaristic* de a aborda problemele de istorie mergîndu-se la izvoarele lor primare, arhivistice. (Concluziile cercetărilor de arhivă au fost și au rămas pînă astăzi cele mai îndreptățite, deși poate nu totdeauna cele mai ade-

[1] Cît de necesară este revizuirea acestui punct de vedere rezultă și din intervenția lui Tr. Lungu. Dînsul propune, pe bună dreptate, să nu fie omisă lucrarea lui Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, socotită a fi, prin excelență o lucrare de istorie modernă (în lumina periodizării actuale). Maiorescu a murit în 1917, deci și din acest punct de vedere autorul s-ar încadra perfect în limitele cronologice ale epocii moderne. Ce ne facem însă cu data apariției lucrării (1925) care, în ciuda argumentelor de mai sus, intră într-o altă epocă? Autorii tematicii, probabil, au avut în vedere tocmai acest element din care cauză au privat istoriografia modernă a României de o lucrare foarte importantă.

www.dacoromanica.ro

vărate). Acest mod însă, păstrînd un caracter romantic evocator — istoria fiind exclusiv sinonimă cu *trecutul* depărtat, a devenit, pentru cititorii contemporani, insuficient. A apărut de aceea, ca o necesitate, un al doilea mod de a scrie istoria, un mod care răspundea, să spunem, gustului public sau al unei părți de public, dornic să cunoască, pe o cale istorică, anumite probleme ale actualității. Lucrările de istorie elaborate pe această cale au abordat probleme contemporane, întemeindu-se pe prelucrarea promptă a noilor izvoare la care ne-am referit mai înainte. Ele aveau caracteristic faptul că, deși foloseau o anumită documentare, nu erau sclavele documentelor arhivistice, indubitabile și misterioase pentru publicul larg. In al doilea rînd, de regulă aceste lucrări aveau un caracter combativ, trebuind să răspundă urgent, cu o informare istorică serioasă, unor probleme politice, sociale sau economice din imediata contemporaneitate. Este inutil să adaug că *aceiași* istoric poate folosi *ambele* moduri, deoarece ambele moduri sînt *necesare*. In mintea istoricului, contemporan cu evenimentele pe care le descrie, se acumulează atîtea fapte și idei, încît inteligența lui elaborează relativ ușor aprecieri judicioase, rezistente la judecăți ulterioare, date pe baza documentărilor arhivistice. Intr-un asemenea mod — ca să citez un exemplu ilustru — a scris Marx lucrarea *Războiul civil din Franța*, ceea ce n-o împiedică să fie o lucrare de istorie peste care nu se poate trece. Cînd Xenopol a publicat în 1880 lucrarea *Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române*, el nu a avut la îndemînă zecile de volume de documente tipărite în Rusia 30 de ani mai tîrziu în legătură cu războiul din 1877—1878 și, cu toate acestea, considerațiile lui au un profund caracter istoric. Același autor a mai scris și alte lucrări de istorie, care răspundeau unor necesități imperioase de ordin național ale actualității. Să ne amintim, de pildă, lucrarea lui A. D. Xenopol *Românii și Austro-Ungaria* (Iași, 1914), care demonstra documentar necesitatea unirii Transilvaniei cu România. N. Iorga a fost nu numai un pasionat și laborios cercetător de arhivă pentru vremurile îndepărtate, dar și un cronicar atent al epocii sale. Dacă ne menținem în limita cronologică impusă de proiectul de tematică (1914), trebuie să menționăm, firește, numai lucrarea consacrată participării României la cel de-al doilea război balcanic.

Un capitol al proiectului de tematică, unde se resimte mai puternic absența istoriografiei contemporane, militante, este ultimul, cel consacrat începuturilor istoriografiei marxiste. Aici ar fi fost necesare relevarea și sublinierea elementelor esențiale care caracterizează istoriografia marxistă, în primul rînd concepția materialistă. In limitele cronologice de care se ocupă proiectul de tematică se poate vorbi cu temei de o istoriografie marxistă românească, istoriografie care a avut un rol important în cercetarea și clarificarea problemelor dezvoltării unor procese istorice pe teritoriul țării noastre. Insuși Constantin Stere, promotorul poporanismului, pretindea că studiul său *Social-democratism sau poporanism?* se întemeia pe analiza marxistă a relațiilor de producție din România. Stere cunoștea, fără îndoială, marxismul, dar îl aplica greșit sau, mai exact spus, îl considera inaplicabil realităților din țara noastră. Replica fruntașilor mișcării muncitorești, concretizată în studii ample cu caracter istoric, a reprezentat, pe planul cercetării științifice, prima analiză marxistă a dezvoltării sociale, economice și politice a României în ultimele decenii ale secolului trecut. Revista „Viitorul social", unde au apărut principalele studii pe această temă, poate fi considerată o tribună importantă de afirmare a tinerei istoriografii marxiste românești.

Trebuie remarcat, în același timp, că o dată cu istoriografia marxistă, laturi noi ale procesului istoric, ignorate sau nesesizate de istoriografia anterioară, și-au căpătat locul legitim în cadrul cercetării generale a societății. Istoria mișcării muncitorești, situația clasei muncitoare, luptele de clasă ale proletariatului au intrat în paginile cărților de istorie, impuse, în primul rînd, de istoricii marxiști.

www.dacoromanica.ro

În proiectul de tematică nu se amintește nimic despre lupta pe care a dus-o istoriografia marxistă împotriva istoriografiei burgheze, ca și cum prima s-ar fi dezvoltat din cea de-a doua sau ar fi fost un „curent" în cadrul acesteia. Nu cred că lucrurile s-au întîmplat chiar așa, dacă se ține seama, de exemplu, cît a persistat istoriografia burgheză românească în ignorarea sau nerecunoașterea fie și numai a existenței proletariatului în România.

În afara producției istoriografiei marxiste din țara noastră pînă la primul război mondial, menționată în tematică, mi se pare util să fie adăugate unele lucrări consacrate evenimentelor contemporane, lucrări a căror valoare nu s-a alterat cu timpul. De pildă, studiul lui Constantin Graur *Din istoria socialismului român*, unde se explică trădarea „generoșilor", este demn de a fi utilizat oricînd. O analiză a relațiilor româno-bulgare, pe care nu a egalat-o nimeni nici mai tîrziu, a realizat-o C. Dobrogeanu-Gherea în volumul *Conflictul româno-bulgar* (București, 1913).

Considerațiile de mai sus, sugerate de lectura proiectului de tematică a *Istoriografiei moderne a României*, au scopul să atragă atenția asupra unor probleme care, după părerea mea, ar trebui să constituie obiectul unor dezbateri mai largi în cercurile istoricilor din țara noastră.

VLAD GEORGESCU (Institutul de studii sud-est europene, București)

Nu vom începe prin a remarca valoarea și meritul deosebit al tematicii prezentate spre discuție de prof. Șt. Pascu și conf. Eugen Stănescu. Calitățile unei atare încercări se impun de la sine, fără a ține seama de aprecierile unora sau altora. Am dori numai să subliniem dificultățile evidente pe care le întîmpină întocmirea unei lucrări de istoriografie românească și plusul de efort constant pe care autorii sînt chemați să-l investească, mai ales atunci cînd, fixîndu-și limita de jos a perioadelor analizate la veacul al XVIII-lea, își propun să prezinte o sinteză asupra întregii istoriografii moderne a României.

Dacă n-ar avea girul semnăturii a doi cunoscuți istorici, o asemenea încercare ar fi temerară. În cazul de față însă, prin amploarea informației, sistematizarea materialului și claritatea expunerii, ea reprezintă o solidă bază de discuție, căreia adăugirile, modificările și criticile nu-i micșorează din merite.

Părerile pe care dorim să le exprimăm se referă numai la capitolul intitulat „Istoriografia luministă".

Noi credem că pentru Principatele Române un asemenea titlu este nepotrivit. Putem vorbi de o istoriografie luministă în Transilvania, dar nu la răsăritul și sudul Carpaților. Nici cea mai elastică definiție a luminismului nu poate cuprinde pe Mihai Cantacuzino, Naum Rîmniceanu sau Alecu Beldiman. Conceptele pe care le folosesc aceștia, și alături de ei mulți alții, în definirea societății, omului, libertății, claselor, nu se pot încadra într-un sistem unitar de gîndire luministă, iar uneori i se opun net. Am prefera de aceea, pentru întregul capitol, titlul de „Istoriografia în epoca luminilor"; acesta ar permite subliniera atmosferei luministe în care au scris toți gînditorii epocii, precum și analizarea reflexelor luministe din opera lor în raport cu celelalte orientări, stabilind un just raport între ele. Titlul îngăduie, de asemenea, păstrarea unității capitolului prin menținerea în cuprins a Școlii ardelene, ale cărei trăsături luministe sînt în afara discuției.

www.dacoromanica.ro

Astfel intitulat, capitolul n-ar mai putea fi însă împărțit în cele trei curente: luminism feudal tîrziu, burghez-timpuriu și preromantic. Recunoaștem ingeniozitatea și calitățile unificatoare ale acestei împărțiri, dar o credem prea precisă și amănunțită pentru situația de fapt din Principatele Române. Acest lucru a fost remarcat și în alte intervenții la discuție: S. Columbeanu, propunînd o altă împărțire, a definit un prim curent prin tendințele sale științifice, un al doilea prin poziția critică față de sistemul feudal și a lasat pe al treilea în seama Școlii ardelene. Credem că această împărțire absolutizează laturi care n-au în ansamblul operei noutatea și ponderea atribuite (tendințele științifice, criticismul social etc.).

Este, firește, foarte greu să stabilești diferitele categorii istoriografice pe baza unui criteriu unic. In ceea ce ne privește, luînd ca punct de plecare metoda de lucru și viziunea de ansamblu, am defini în următorul fel curentele istoriografiei în epoca luminilor:

a) Istoriografia tradiționalistă. Ar intra aici narațiunile istorice și ultimele scrieri de tip cronicăresc. Ar intra la început numeroasele cronografe și cronologii, apoi însemnările istorice făcute de clerici (de exemplu Chiriac Romniceanu) și de elemente burgheze (Andronești, Sionești) și, în sfîrșit, cronicile „moderne" ale lui Mihai Cantacuzino, I. Văcărescu. Naum Rîmniceanu, Dionisie Eclesiarhul, cronicarii anului 1821, cei mai mulți nemenționați în tematică, apoi cronicarii tîrzii de tipul lui Ilie ot Butoi și Manolache Drăghici. Indiferent de elementele noi pe care le receptează, aceștia reprezintă un curent tradițional ca metodă și ca sistem de gîndire, pe care numai forțîndu-l îl putem declara luminist. Membrii săi se leagă de multe ori de acțiuni patriotice, înaintate, mai ales pe plan politic, uneori chiar luministe, dar care în scrierile istorice rămîn foarte departe de spiritul modern al epocii.

b) Luminismul istoric. Capitolul va fi închinat în întregime Școlii ardelene.

c) Preromantismul. Includem aici produsele istorice ale păturii intelectuale din Principate, formate o dată cu noul secol. Pe lîngă numele cunoscute, Daniil Philipide, D. Fotino, I. Tăutu, D. Golescu, Florian Aron, D. Bojincă etc. ar putea intra și numeroase scrieri apocrife, legate mai ales de evenimentele de la 1821 și de epoca imediat următoare.

I se poate reproșa acestei clasificări că nu recunoaște luminismul istoriografic în Principate. Consecvenți cu cele spuse la începutul intervenției, vom afirma că nu putem lua drept luminism reflexe ale sale și că nu putem defini o operă prin tendințe, uitînd direcția de ansamblu.

In încheiere am vrea sa arătăm că, în fapt, schema propusă de noi nu se deosebește fundamental de cea din tematică. Termenul de luminism feudal tîrziu este înlocuit cu cel de istoriografie tradițională, luminismul burghez timpuriu cu luminism istoric, iar luminismul preromantic cu preromantismul singur. Prin aceasta am dorit să evităm a lăsa să se înțeleagă că luminismul a reprezentat un numitor comun, din care s-au ridicat diferite tendințe. Credem că el însuși reprezintă o asemenea tendință, pe care trebuie să o analizăm, dîndu-i cuvenita însemnatate, dar pe care nu o putem ridica la rangul de curent „majoritar".

Indiferent însă de aceste păreri, cu totul personale, considerăm că tematica își atinge pe deplin scopul de a reprezenta o valoroasă bază de pornire a întocmirii, în sfîrșit, a unei istoriografii moderne a României.

www.dacoromanica.ro

ADUNAREA GENERALĂ A ACADEMIEI R. P. R.

Intre 1 și 4 februarie 1965 au avut loc lucrarile Adunării generale a Academiei R.P.R. La ședința de deschidere au participat și tovarășii: Emil Bodnăraș, membru al Biroului Politic al C.C al P.M.R., vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, și Leonte Răutu, membru supleant al Biroului Politic al C.C. al P.M.R.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Ilie Murgulescu, președintele Academiei R.P.R., după care acad. D. Dumitrescu, secretar-prim al Academiei R.P.R., a prezentat darea de seamă asupra activității pe 1964.

In 1964 s-a extins activitatea de cercetare și s-a trecut la reorganizarea și profilarea unităților. Principalele obiective ale planului, s-a arătat în darea de seamă, au fost îndeplinite, obținîndu-se realizări importante. Dintre realizările mai de seamă ale frontului istoric s-au menționat: apariția volumelor III și IV și tipărirea machetei volumului V ale *Istoriei României;* executarea planului de săpături arheologice, în strînsă colaborare cu muzeele din rețeaua Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, care a adus date importante despre cultura materială a daco-geților, în problema continuității populației autohtone în epoca romană și postromană etc.; apariția unor lucrări: K. Marx. *Insemnări despre români* sau volumul colectiv *Destrămarea monarhiei austro-ungare.*

O atenție deosebită s-a acordat valorificării rezultatelor cercetării. Editura Academiei R.P.R. și-a orientat activitatea, „într-o mai mare măsură decît în trecut, pentru valorificarea cu promptitudine a rezultatelor cercetărilor științifice, pentru punerea în circuitul științific intern și internațional a realizărilor cercetărilor științifice din Academia R.P.R.". Planul editorial s-a realizat în proporție de 106,3%, tipărindu-se 6 316 coli editoriale, din care 2 923 de coli publicații periodice.

In 1964 s-au organizat de catre Academia R.P.R. 19 manifestări științifice, dintre care 10 cu participare internațională. Delegații de oameni de știință din R.P.R. au participat la cele mai de seamă congrese și conferințe internaționale; 27 de personalități științifice din străinătate ne-au vizitat țara ca invitați ai Academiei. O dovadă a sporirii prestigiului nostru și a recunoașterii activității științifice din țara noastră o constituie și alegerea în cursul anului 1964 a peste 15 membri ai Academiei R P.R. ca membri ai unor academii din străinătate sau ca membri în conducerea unor societați științifice internaționale.

In continuare, darea de seamă s-a ocupat de problema cadrelor de cercetare și de baza materială. In ceea ce privește cadrele de cercetare, numărul lor a sporit cu 201, iar pentru

www.dacoromanica.ro

asigurarea creșterii calificării „s-a intensificat munca de pregătire prin sistemul aspiranturii și al specializărilor".

În încheierea dării de seamă, se exprimă „convingerea că oamenii de știință din Academia R.P.R., pătrunși de marile lor îndatoriri sociale, vor depune noi și entuziaste eforturi în anul 1965 pentru consolidarea edificiului științific al României socialiste".

A urmat prezentarea planului de activitate pe 1965 de către președintele Academiei R.P.R., acad. Ilie Murgulescu. În elaborarea lui s-a urmărit „o planificare mai fermă și mai concretă, atît a acțiunilor legate direct de desfășurarea cercetării, cît și a celor auxiliare, cu caracter administrativ, îndeplinite de direcțiile și organele funcționale ale Academiei". Este o „operă colectivă, bazată pe contribuția competentă a tuturor verigilor organizatorice, elaborată în lumina prevederilor statutare și după indicațiile cuprinse în documentele de partid și de stat privind rolul științei în desăvîrșirea construcției socialiste în țara noastră".

Planul de cercetare pe 1965 cuprinde probleme de actualitate științifică și de reală însemnătate teoretică și practică. Se observă o preocupare permanentă pentru legătura cu cerințele economiei, sănătății și culturii naționale și, ca urmare, o întărire a relațiilor de colaborare și asistență științifică cu diferitele departamente interesate. Secției de științe istorice îi revine sarcina să coordoneze cercetările arheologice cu cele ale unităților din rețeaua Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă.

Un loc important este acordat acțiunii de profilare a unităților de cercetare. Astfel, Institutul de istorie din București va cuprinde 3 secții: de istorie medie a României și de instituții vechi românești; de istorie modernă și contemporană a României, de istorie universală. La Institutul de arheologie, sectorul paleolitic se transformă în secție și ia naștere o secție de epigrafie și numismatică. Institutul de istorie din Cluj, care se va numi Institutul de istorie și arheologie din Cluj, va cuprinde două secții: de arheologie și istorie veche și de istoria României. Institutul de istorie veche și arheologie din Iași de asemenea va fi organizat pe două secții, una de istorie veche și arheologie și alta de istoria României. Secția de istorie de la Sibiu ține de Institutul de istorie și arheologie din Cluj, iar sectorul de istorie al Bazei de cercetări științifice Tg.-Mureș de Institutul de istorie din București. Muzeul național de antichități va funcționa ca o unitate auxiliară a Institutului de arheologie, iar Muzeul de istorie și arheologie din Iași ca o unitate anexă a Institutului din Iași.

Pentru 1965, Academia R.P.R. își propune unele acțiuni, țintind la completarea și promovarea cadrelor de cercetare, perfecționarea și specializarea cercetătorilor. S-a elaborat un program pentru perfecționarea cadrelor de cercetare bazat pe: ridicarea calificării prin obținerea titlului de doctor sau candidat în științe; specializare, mai ales în străinătate; schimb de experiență cu institute de specialitate din străinătate.

Valorificarea cercetării științifice care se desfășoară în Academie se face prin: aplicarea rezultatelor în producție; publicarea în lucrări sau periodice științifice; comunicări la manifestări științifice. O sarcină importantă are, din acest punct de vedere, Editura Academiei R.P.R. În conlucrare cu secțiile științifice ale Academiei, se va asigura apariția regulată și nivelul științific și ideologic al publicațiilor, precum și apariția unor colecții de mare însemnătate științifică, a unor opere de sinteză sau a unor lucrări de mare actualitate științifică. În ceea ce privește posibilitatea de a înfățișa rezultatele cercetării în cadrul unor manifestări științifice, menționăm 11 manifestări care se vor organiza în țară și participarea la 121 de manifestări peste granițe. Se va organiza de către secția de științe istorice a Academiei R.P.R. un simpozion româno-cehoslovac, axat pe problemele relațiilor dintre

www.dacoromanica.ro

cele două popoare. Istoricii vor participa la al XII-lea Congres internațional de științe istorice care va avea loc la Viena în august, la Congresul internațional de arheologie slavă de la Varșovia, precum și la alte conferințe sau consfătuiri internaționale de specialitate. Reputați oameni de știință din străinătate ne vor vizita în 1965, ca oaspeți ai Academiei, și vor avea prilejul să cunoască nemijlocit activitatea și realizările din țara noastră.

În încheiere, președintele Academiei R.P.R., amintind că „rezultatele pe care le vom obține în acest an vor avea o mare pondere în bilanțul înfăptuirilor Academiei care va fi prezentat la festivitățile centenarului instituției", cheamă la „un efort entuziast pentru îndeplinirea și depășirea planului de cercetare pe anul 1965, pentru sporirea prestigiului științei românești".

În cadrul discuțiilor pe marginea celor două documente prezentate de conducerea Academiei R.P.R., au luat cuvîntul și tovarășii: acad. A. Oțetea, directorul Institutului de istorie al Academiei R.P.R.; acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie; prof. M. Berza, membru corespondent al Academiei R.P.R., directorul Institutului de studii sud-est europene; prof. I. Nestor și dr. C. Nicolăescu-Plopșor, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.; Vl. Dumitrescu, șef de secție în Institutul de arheologie, Maria Comșa, șef de sector în Institutul de arheologie. Vorbitorii au pus în lumină sarcinile actuale ale cercetării istorice în țara noastră și au subliniat necesitatea abordării unor probleme importante ca: problema continuității, istoria culturală a poporului român, rolul poporului român în diferite momente ale istoriei, încadrarea în istoria universală, reconsiderarea critică a vechii istoriografii românești. S-au făcut, de asemenea, propuneri privind coordonarea și organizarea cercetărilor.

Lucrările Adunării generale au continuat cu discutarea lucrării: *Academia Republicii Populare Române, organizare, unități de cercetare*; alegerea de noi membri, români și străini; decernarea premiilor pentru lucrările apărute în 1963. Au fost aleși ca membri străini ai secției de științe istorice: acad. Grgu Novak, președintele Academiei iugoslave de științe și arte din Zagreb; prof. Jerôme Carcopino și prof. Giuseppe Lugli, membri de onoare; acad. Henryk Jablonski, secretar științific principal al Academiei polone de științe, prof. Henry Paul și Angelo Pernice, membri corespondenți.

Pentru lucrări din domeniul științelor istorice s-au acordat două premii. S-a decernat Premiul „Nicolae Bălcescu" lucrării *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848—1864*, fiind premiați ca autori: Ecaterina Negruți-Munteanu, Leonid Boicu și Constantin C. Angelescu. Premiul „Vasile Pârvan" a fost acordat lucrării *Critobul din Imbros. Din domnia lui Mohamed al II-lea, anii 1451—1467*, ediție critică de prof. Vasile Grecu.

În telegrama adresată tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, participanții la Adunarea generală au transmis salutul lor fierbinte Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, și tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, exprimîndu-și „sentimentele lor de gratitudine pentru sprijinul moral și material generos acordat de partid și guvern oamenilor de știință și activității de cercetare științifică din patria noastră".

Cuvîntul de închidere l-a rostit acad. Ilie Murgulescu, președintele Academiei R.P.R. D-sa și-a exprimat convingerea că hotărîrile luate de Adunarea generală „vor contribui, în anul care a început, la dezvoltarea și ridicarea nivelului cercetărilor științifice din unitățile de cercetare ale Academiei R.P.R., pentru prestigiul și înflorirea științei românești".

Paul Oprescu

www.dacoromanica.ro

DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE AL ACADEMIEI R.P.R. IN 1964

La 30 ianuarie 1965 a avut loc ședința plenară a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., care a dezbătut îndeplinirea planului de cercetare pe anul 1964. In *Darea de seamă* prezentată de acad. Andrei Oțetea, directorul institutului, după ce s-au înfățișat însemnătatea și semnificația sesiunii științifice din 13—14 august 1964[1], s-a arătat că în 1964 activitatea institutului s-a desfășurat pe linia finisării, în vederea apariției, a volumelor III și IV din *Istoria României*, a definitivării volumului V și a elaborării, într-o primă formă, a volumului VI. Totodată s-a început o activitate sistematică de valorificare critică a moștenirii vechii noastre istoriografii. In acest sens, un important număr de cercetători au studiat multiple aspecte ale activității lui N. Iorga, ca și a altor istorici. S-a continuat, în același timp, munca de depistare, transcriere și pregătire pentru tipar a unor materiale documentare care vor fi inserate tematic sau cronologic în volume de documente, interesînd toate epocile istorice.

Potrivit planului de cercetare, care a fost îndeplinit integral, în 1964 au fost elaborate o serie de lucrări monografice și studii în probleme de bază ale istoriei patriei noastre ca: rolul sfatului domnesc în țările române în veacurile XIV—XVII; relațiile agrare din Moldova în secolul al XVIII-lea; meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea; colaborarea revoluționarilor români din Moldova, Țara Românească și Transilvania în 1848—1849; aspecte noi ale pregătirii Unirii Transilvaniei cu România; probleme ale politicii externe a României între anii 1934 și 1939 etc. De asemenea, s-a continuat lucrul la o serie de teme importante ce vor fi încheiate în 1965: domeniul boieresc în Țara Românească în secolele XIV—XVI; problema orientală în perioada de la asediul Vienei și pînă la pacea de la Kuciuk-Kainargi; regimul dominației austriece în Oltenia; constituirea, dezvoltarea și consolidarea regimului burghezo-moșieresc; răscoala țăranilor din 1907 (în colaborare cu Institutul de istorie a partidului); Înțelegerea balcanică etc.

In colaborare cu Institutul de istoric din Moscova al Academiei de Științe a U.R.S.S. a fost definitivat primul volum din *Documente privind relațiile româno-ruse din cele mai vechi timpuri pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea*, care este în curs de elaborare și s-au început lucrările pregătitoare pentru vol. II.

In 1964 au continuat să se țină ședințe de comunicări pe institut și secții, în cadrul cărora s-au dezbătut probleme actuale ale științei istorice românești și universale.

Membri ai institutului au participat în 1964 la diverse reuniuni științifice internaționale, cum a fost, de pildă, Conferința de la Budapesta cu privire la destrămarea monarhiei austro-ungare. Numeroși cercetători au întreprins călătorii de studii în diverse țări.

In 1965, potrivit planului de cercetare, se va continua pregătirea unor ediții critice de izvoare interne și externe, se vor elabora lucrări în probleme importante ale istoriei medii, moderne și contemporane a României, se va acorda o atenție deosebită unor probleme de istorie universală, vor fi depuse noi eforturi pe linia valorificării critice a moștenirii vechii istoriografii.

---

[1] Vezi *Sesiunea de comunicări a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București*, în „Studii", 1964, nr. 4, p. 914—917.

www.dacoromanica.ro

MINIATURA ȘI ORNAMENTUL CĂRȚII MANUSCRISE DIN ȚĂRILE ROMÂNE — SECOLELE XIV—XVIII; EXPOZIȚIE ORGANIZATĂ DE SECȚIA DE ARTĂ FEUDALĂ A MUZEULUI DE ARTĂ AL R.P.R.[1]

Expoziția pe care o prezentăm în rîndurile următoare constituie o manifestare care depășește prin amploarea și semnificațiile sale cadrul obișnuit al acțiunilor de acest gen. Este vorba în primul rînd de cea mai cuprinzătoare expoziție închinată la noi miniaturilor și ornamentelor cărții manuscrise realizate în țările române în epoca feudală, este vorba apoi de o veritabilă acțiune de cercetare și publicare a unor lucrări ce intră cu acest prilej pentru prima oară în circuitul datelor cunoscute, datorită identificării lor în biblioteci și prezentării lor în expoziție și în catalogul editat cu această ocazie, iar, în al treilea rînd, expoziția înmănunchează pentru prima oară operele de acest fel din toate cele trei provincii istorice românești. Se oferă astfel atît specialiștilor, cît și publicului mai larg un binevenit prilej de a cuprinde într-o singură privire atît particularitățile istorice și regionale, cît mai ales trăsăturile comune ale acestui gen de artă decorativă și, dincolo de aceasta, a însăși culturii feudale din evul mediu românesc.

Este cunoscut faptul că operele care fac obiectul expoziției sînt răspîndite la un mare număr de instituții cu profil cultural din țară (amintim în treacăt ca un număr impresionant de cărți manuscrise românești se află în bibliotecile și muzeele din străinătate, la Oxford, Viena, Atos, Moscova, Rila și în alte părți, ele fiind pînă astăzi destul de puțin cunoscute sau inedite), contactul direct cu ele fiind adeseori dificil nu numai pentru amatorul obișnuit, dar chiar și pentru cercetători. Subliniem din această cauză că organizatorii expoziției și-au asigurat concursul tuturor instituțiilor ce au în păstrare asemenea lucrări, în primul rînd colaborarea Bibliotecii Academiei R.P.R. din București, apoi aceea a filialei din Cluj a Academiei, a Bibliotecii Universității din Cluj, a Arhivelor statului, a muzeelor de la Putna, Sucevița și Dragomirna, a bibliotecilor Mitropoliei din Sibiu și Episcopiei Aradului, ca și a Muzeului bisericii din Șcheii Brașovului, întregind astfel în mod fericit și cuprinzător importantul fond de cărți manuscrise aflate în patrimoniul Muzeului de artă al R.P.R. Dificultățile de împrumut și de transport ale acestor prețioase monumente de cultură și artă veche au fost în cea mai mare parte compensate prin executarea unor fotocopii, de bună calitate, care figurează în expoziție și permit astfel urmărirea unei evoluții ce acoperă mai bine de cinci veacuri.

Socotim că principala calitate a expoziției de care ne ocupăm constă în stabilirea unei tematici care valorifică lucrările din punct de vedere istoric, raportîndu-le la mediul care le-a creat și la condițiile social-politice și economice care au determinat nașterea lor. Articularea expunerii coincide în fapt cu etapele mari ale istoriei României, iar criteriul estetic de apreciere a lucrărilor este subordonat și privit prin prisma acestui prim punct

[1] Expoziția a fost deschisă la Cluj (august—octombrie 1963), Baia Mare (octombrie noiembrie 1963), Brașov (decembrie 1963—ianuarie 1964), Sibiu (ianuarie—aprilie 1964) și București, unde s-a inaugurat la 9 decembrie 1964 în sălile Muzeului de artă al R.P.R. Organizarea expoziției se datorește unui colectiv format din Corina Nicolescu, Alexandru Efremov, Marin Popescu, Sabina Drăghiceanu, Iuliana Chirteș.

www.dacoromanica.ro

de vedere enunțat mai sus. Modul de interpretare a fenomenului artistic la care ne referim este singurul valabil și singurul în stare să asigure progresul studiilor de istoria artei, expoziția pe care o comentăm fiind un reușit exemplu pentru ilustrarea acestei teze.

In această ordine de idei, trebuie menționat faptul că organizatorii expoziției au ținut seama și au utilizat la întocmirea tematicii progresele realizate în ultimii ani de istoriografia noastră în domeniul cunoașterii începuturilor și particularităților dezvoltării culturii medievale românești. Cercetărilor întreprinse mai de mult de N. Iorga sau V. Brătulescu și cataloagelor întocmite de Gr. Tocilescu sau V. Drăghiceanu[2] — și citățm prin aceasta principalele lucrări realizate în trecut referitor la miniaturi și ilustrații de cărți manuscrise — li s-au adăugat în ultimii zece ani un număr impresionant de studii noi[3]. Acestea din urmă, pe lîngă descoperirea și valorificarea unor exemplare inedite, a progreselor realizate în cunoașterea diferitelor școli de miniaturiști sau a filiației manuscriselor ilustrate și, în mod mai general vorbind, a interpretării noi, materialist-istorice date acestor monumente de cultură medievală au atras atenția și sub aspectul că arta și cultura feudală românească depășesc cu mult limitele geografice și istorice fixate de cercetările mai vechi — provinciile istorice românești extracarpatice și durata veacurilor XIV—XVIII —, ele putînd fi astăzi urmărite încă din epoca încheierii procesului de formare a poporului nostru și a începutului cristalizării relațiilor feudale și acoperind cu manifestările lor toate cele trei provincii istorice românești.

Printre cele mai vechi manuscrise realizate în epoca feudală în țările române și păstrate pînă azi se numără exemplarele care provin din Transilvania (Rîșnov, Caransebeș), datînd din secolele XIII—XIV. Meritul descoperirii și datării lor revine cercetărilor recente la care ne-am referit, iar valorificarea lor pentru istoria culturii medievale românești se adaugă seriei impresionante de date noi care dovedesc că în etapa feudalismului timpuriu — secolele XI—XIII — întreg teritoriul pe care s-a format poporul român a cunoscut o dezvoltare unitară, ce privește atît aspectele de cultură materială, cît și pe cele de cultură spirituală. Aceste manuscrise figurează, în mod deplin justificat, la începutul expoziției. Sub aspectul realizării artistice, ele sînt încă departe de operele similare datînd din secolele XV—XVI, dar tipul ornamentelor utilizate de diecii și pisarii formați în școlile locale — împletituri, polmete sau decor zoomorf policrom — se leagă de aria mai largă a culturii și artei bizantine și balcanice. Aceste lucrări subliniază, așadar, și ele, alături de rarele izvoare scrise păstrate și de seria prea puțin cunoscută încă a monumentelor de arhitectură românească, cu picturile lor interesante din Transilvania, existența în această

---

[2] N. Iorga-St. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, Bucarest, 1922; V. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise*, București, 1939; Gr. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, București 1906; V. Drăghiceanu, *Catalogul Comisiei Monumentelor Istorice*, București, 1913.

[3] Vezi, printre altele: T. Voinescu, *Contribuții la studiul manuscriselor ilustrate din mănăstirile Sucevița și Dragomirna*, „S.C.I.A.", nr. 1—2, 1955; articolul lui E. Lăzărescu și I. R. Mircea din *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, București, 1958; capitolul lui M. Berza din *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, 1958; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959; G. Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, București, 1959, vol. I; I. Iufu, *Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania și Banat*, „Romanoslavica", VIII, 1963, precum și P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, Buc., 1959, organizatorii expoziției au folosit și vol. II al acestei ultime lucrări, aflat în manuscris.

www.dacoromanica.ro

etapă a unor condiții social-politice și economice comune, în toate cele trei țări române în perioada de cristalizare a relațiilor feudale.

Pentru ilustrarea procesului preluării și adaptării tradiției artei bizantine în domeniul miniaturii și al ilustrației de carte manuscrisă românească, expoziția cuprinde cîteva manuscrise bizantine datînd din secolele XIII—XIV, ilustrate cu miniaturi în plină pagină, din cele care au circulat în această epocă în țara noastră, fiind adesea pomenite în documentele vremii.

Un spațiu larg a fost rezervat prezentării operelor de acest gen din Moldova, datînd din secolele XV—XVII, expunerea urmărind evoluția manuscrisului moldovenesc începînd cu realizările școlii de la Neamț din prima jumătate a veacului al XV-lea, legată de numele lui Gavril Uric, trecînd apoi la excepționala producție a atelierelor mănăstirești din vremea lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, oprindu-se asupra școlii nou întemeiate la Dragomirna de Anastase Crimca la începutul veacului al XVII-lea sau punînd în valoare creațiile unor artiști mai puțin cunoscuți ca Ivanco din Rădăuți, din vremea lui Vasile Lupu.

Seria manuscriselor din Țara Românească începe cu tetraevangheliarul caligrafiat și miniat de Nicodim în primii ani ai veacului al XV-lea, pentru ca, trecînd prin epoca de mare respirație culturală și artistică a lui Neagoe Basarab, ilustrată, printre altele, de tetraevangheliarul ferecat de postelnicul Morcea la 1519 sau de Sintagma lui Matei Vlastaris dăruită mănăstirii Bistrița de Doamna Despina, să ajungă la manuscrisele cu portrete miniate de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, continuînd apoi cu lungul șir al manuscriselor din veacul al XVII-lea, printre care se disting exemplarele realizate din porunca lui Matei Basarab sau a lui Constantin Brîncoveanu.

Un grup încă prea puțin cunoscut de lucrări îl formează manuscrisele care au circulat sau care au fost create în mediul românesc din Transilvania în veacurile XV—XVII. Unele dintre acestea au fost recent identificate și figurează cu această ocazie pentru prima oară într-o expoziție. Este vorba atît de manuscrise miniate moldovenești, a căror prezență în ctitoriile domnești sau în bisericile mai modeste de sat (Feleac, Șcheii-Brașovului, Lupșa) explică asemănarea dintre manuscrisele transilvănene și cele create la Neamț, Putna sau Rîșca în epoca de înflorire a artei medievale moldovenești, cît și de lucrări executate de artiști transilvăneni, care continuă în forme mai modeste o veche tradiție locală. Printre acestea din urmă, cele mai interesante provin din Maramureș (Sienți, Sîn-Giorgiu secolul al XVI-lea) altele, datînd de la sfîrșitul veacului al XVI-lea și de la începutul celui următor, provin din Banat (Hodoș-Bodrog) sau din sudul Transilvaniei (Tohanul Vechi).

Spațiul limitat al acestei prezentări nu permite o discuție mai amplă, deși problemele ridicate de tema expoziției și în cea mai mare parte rezolvate de organizatorii ei ar merita cu prisosință continuarea discuției. Amintim doar în treacăt influența reciprocă dintre miniatură și ilustrația de carte manuscrisă, pe de o parte, și ilustrația vechilor tipărituri românești care se face simțită încă din veacul al XVI-lea, continuîndu-se în forme specifice în tot cursul veacului următor, sau interesul pe care-l prezintă miniaturile din Țara Românească și din Transilvania datînd din secolul al XVIII-lea pentru cunoașterea procesului de formare a artei românești moderne, pe de altă parte.

Subliniind reușita acestei acțiuni care, dincolo de tematica limitată pe care și-a propus-o, constituie un impresionant prilej de cunoaștere a culturii medievale românești în unele dintre formele ei concrete de manifestare, ne exprimăm speranța că ea nu va rămîne fără ecou asupra cercetărilor viitoare din acest domeniu.

Radu Popa

www.dacoromanica.ro

DOUĂ LUNI ÎN R.S.F. IUGOSLAVIA

Specializarea pe care o fac în R.S.F. Iugoslavia pe termen de un an, în sectorul istoriei moderne și contemporane a statului vecin și prieten, mi-a dat posibilitate, în primele două luni care s-au scurs, să depistez o serie de fonduri și materiale interesante care privesc direct istoria țării noastre.

Prin amabilitatea acad. Vasa Čubrilović, șeful catedrei de istoria popoarelor Iugoslaviei de la Universitatea din Belgrad, pe lîngă care am fost repartizat de către comisia culturală a relațiilor cu străinătatea, am primit acces în toate arhivele de stat din Iugoslavia. Tema principală la care lucrez o formează *Relațiile româno-sîrbe în perioada 1856—1878*. De asemenea, urmăresc materialele care privesc relațiile dintre cele două țări pe o perioadă mai largă, de la răscoala de sub conducerea lui Karagheorghe (1804) pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial.

Prima arhivă în care am început să lucrez a fost Arhiva Institutului de istorie de pe lîngă Academia de științe a Iugoslaviei. Fondul principal al acestei arhive, numit „Jovan Ristić", conține peste 14 000 de documente. Ristić, istoric ca formație, a fost agentul Serbiei la Constantinopol în perioada 1861—1867, apoi ministru de externe, președinte de consiliu, regent și liderul partidului liberal. Pentru perioada 1856—1878 am găsit numeroase referiri și documente inedite care privesc relațiile României cu Serbia, Muntenegru și Grecia.

Referitor la războiul din 1877—1878, în 1935 generalul Radu Rosetti a publicat o serie de documente intitulate *Din corespondența inedită a principelui Milan al Serbiei cu colonelul Gh. Catargi în timpul războiului din 1877—1878*[1]. Gh. Catargi era frate al mamei prințului Milan și, după izbucnirea războiului din 1877—1878, a fost atașat pe lîngă Marele Stat-Major al armatei ruse. În fondul Ristić am găsit rapoartele pe care colonelul Gh. Catargi le trimitea prințului Milan. O parte sînt copii, o parte originale și cuprind informații interesante referitoare la contribuția armatei române la luptele de la Plevna, aportul României la înfrîngerea Imperiului otoman în campania din 1877—1878 și probleme privind colaborarea româno-sîrbă în această perioadă. În afară de rapoartele lui Catargi am găsit o serie de documente interesante, care privesc poziția României față de evenimentele din Balcani (1875—1878), în total peste 50 de documente inedite, pe care autorul acestor rînduri intenționează să le fructifice într-un articol care se va referi numai la relațiile româno-sîrbe în perioada 1876—1878.

În afară de fondul Ristić, în Arhiva Institutului de istorie se mai păstrează fondul lui Matija Ban. Originar din Dalmația, acesta a desfășurat o fecundă activitate încă din timpul revoluției din 1848, iar ulterior a intrat în slujba Serbiei și a dus o activitate susținută privind unirea slavilor de sud în jurul Serbiei. În acest fond sînt materiale care cuprind referiri interesante la Transilvania, Voevodina, Ungaria, Croația pentru perioada 1848—1849, 1866 și pentru deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea.

În Arhiva Institutului de istorie se pot consulta copii ale unor documente aflate pe teritoriul Iugoslaviei sau dintr-o serie de arhive din străinătate (Viena, Paris, Budapesta, Constantinopol etc.). Mulți cercetători au lucrat ani de zile pentru transcrierea unor asemenea documente. O activitate deosebită în acest domeniu a depus prof. Grgur Jakšić. El a

[1] Acad. Română, *Memoriile secțiunii istorice*, seria a III-a, t. XVII, București, 1935. Corespondența pe care a publicat-o generalul Radu Rosetti era din fondul generalului Gh. Catargi și s-a aflat în arhiva lui Renée Bogdan din Onești (fostul județ Bacău).

www.dacoromanica.ro

donat peste 4 000 de copii după documente aflate în arhivele din Paris, Viena, Constantinopol și care se referă mai ales la politica externă a Serbiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Am răsfoit unele din aceste documente și se poate afirma că ele prezintă importanță și pentru istoria României. De asemenea, există fondul Alekse Ivić (peste 2 000 de documente din arhivele din Viena), fondul Rudolf Sardelić (peste 3 000 de documente din arhivele Zadar) etc. Mai trebuie adăugat că fototeca arhivei conține peste 20 000 de fotocopii și un număr considerabil de microfilme după documentele aflate în arhivele de la Paris, Constantinopol, Viena, Veneția, Bruxelles etc. Recent, Institutul de istorie a primit ca donație, din partea Arhivei Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, fotocopii privind corespondența legației Belgiei de la Belgrad cu Ministerul de Externe, de la 1898 pînă la cel de-al doilea război mondial. Datorită amabilității doamnei Radmila Popović-Petrović, arhivistă șefă, am consultat o parte din acest fond și am urmărit cum se reflectă relațiile româno-sîrbe în corespondența Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei. Există mult material pentru relațiile sîrbo-bulgare, relațiile cu Imperiul otoman, politica Rusiei în Balcani la începutul secolului al XX-lea și mai ales după 1903, situația economică a Serbiei, călătoria doctorului Cantacuzino la Belgrad în 1901 [2], ideea unei alianțe cu România și Grecia la începutul secolului al XX-lea: „... Les seuls pays de l'Europe Orientale qui aient des intérêts communs..." [3], despre relațiile româno-sîrbe din 1905 și poziția celor două țări față de Imperiul otoman în urma incidentului de la Monastir [4], despre războiul economic (vamal) dintre Serbia și Austro-Ungaria din 1906 etc.

Pentru istoria României, o mare importanță prezintă fondul Garașanin din Drjavna, Arhiva Srbiji, care conține corespondența agenției sîrbești din București cu Ministerul Afacerilor Externe al Serbiei pînă la 1870. Materialele de după 1870 se păstrează în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhiva Academiei de științe și Arhiva Institutului istorico-militar. Această arhivă dispune de documente din 1839 și pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Fonduri de documente mai importante cuprind informații despre lupta sîrbilor din Voevodina pentru autonomie (1848—1849), despre razboiul cu turcii (1876—1878) și războiul cu Bulgaria (1885—1886); circa 30 000 de documente se refera la cele două războaie balcanice și peste 850 000 de documente la primul război mondial; de asemenea, un fond foarte bogat privind cel de-al doilea război mondial.

Pentru istoria modernă și contemporană a României mai prezintă importanță arhivele din Niș, Negotin, Zagreb (mai ales pentru lupta comună a românilor și croaților de înlăturare a jugului austro-ungar) Novi Sad, Cetinje, Titograd și, în special pentru secolele XVIII și XIX arhiva din Sremski Kărlovici. Din 1708 aici a fost sediul mitropoliei ortodoxe de care a ținut Transilvania, Banatul și Oltenia (pentru perioada 1718—1739). Fondul mitropolitano-patriarhal conține 436 887 de documente, iar cel consistorial 527 677 de documente. O parte din acest imens material, majoritatea inedit, se referă la aspecte social-economice și politice ale românilor din Transilvania și conține probleme legate direct de istoria țării noastre.

N. Ciachir

[2] Arhiva Ist. Instit. Sigh. F. I. „Legation de Belgique" f. 542—543 (la fotocopie).
[3] Ibidem, f. 547.
[4] Ibidem, f. 1 131—1 132 (Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur. Direction Générale A. Service des Archives. Correspondance politique. Legations. Serbie).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

CORNELIA C. BODEA, *Corespondență politică (1855—1859)*

București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, XLVIII+700 p. (vol. III din *Documente privind Unirea Principatelor*)

Cu migală și cu o deosebită rîvnă, Cornelia C. Bodea a îmbogățit colecțiile de izvoare referitoare la perioada Unirii Țării Românești cu Moldova cu un prețios volum. Pentru întîia dată, cercetătorul găsește strîns la un loc un impresionant lot de documente inedite de natură epistolară — peste 400 —, provenite din surse diferite. Această corespondență, scrisă sau primită de circa 80 de personalități ale vremii, aruncă lumini noi într-o serie întreagă de probleme ale anilor 1855—1859. Ea completează într-un mod fericit masiva colecție *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, ca și volumele I și II ale noii colecții *Documente privind Unirea Principatelor*, căreia îi aparține și acest volum, și care apare avînd ca redactor responsabil pe acad. Andrei Oțetea. Documentelor de natură politico-administrativă ale vol. I și rapoartelor consulare ale vol. II — care, fiecare, vor fi completate în viitorul apropiat prin vol. IV și V — importanta colecție de scrisori le aduce noul element al informației epistolare, variată și deseori mai bogată. Îmbinarea în munca de interpretare a acestor diverse categorii de izvoare istorice va contribui neîndoielnic la ridicarea nivelului ei calitativ.

Volumul este precedat de o prefață a redactorului responsabil al colecției, în care este prezentat cuprinsul lucrării și este relevată importanța ei. Totodată, acad. A. Oțetea dă o serie de prețioase indicații relative la problemele pe care le-a pus volumul în privința textelor cifrate, identificarea emitenților, stilurile calendaristice etc. Importantă este și îndicația referitoare la utilizarea materialelor, în parte, în diverse lucrări prilejuite de sărbătorirea centenarului Unirii.

„Prefața" este urmată de o „Introducere", care aparține autoarei și în care este minuțios prezentat materialul documentar al volumului. Expunerea se face cronologic în următoarele subcapitole: „Unioniști și separatiști în anii premergători Unirii"; „Ultimii ani din domnia lui Barbu Știrbei și Grigore Ghica"; „Mișcarea unionistă în epoca alegerilor pentru Divan. Activitatea Divanelor"; „Atmosfera politică după încheierea lucrărilor Divanelor ad-hoc pînă la alegerile din ianuarie 1859"; „Alegerea de la 5 și 24 ianuarie 1859"; „Investitura". Este de subliniat faptul că autoarea nu s-a mărginit la o simplă expunere a conținutului documentelor din cuprinsul volumului, ci a făcut o expunere largă, în care a pus în corelație aceste documente inedite pînă astăzi cu documentația edită cunoscută. De asemenea, informația bibliografică de care se face uz este *la zi*. Aceasta face ca „Introdu-

www.dacoromanica.ro

cerea" să fie un studiu deosebit de util — chiar și separat de volumul de corespondență — pentru cunoașterea perioadei Unirii. Faptul că însași autoarea a ținut să pună în valoare și să prezinte, uneori în detaliu, documentele pe care le-a editat este meritoriu și este cert ca nimeni altcineva n-ar fi reușit să facă acest lucru în condiții mai bune, dat fiind munca migaloasă consacrată de Cornelia C. Bodea detectării, cercetării și publicării acestei corespondențe.

După „Lista documentelor", volumul prezintă grupate cronologic cele 416 scrisori, rapoarte, telegrame, precum și 7 anexe. Dintre cele 416 documente de bază, 18 datează din 1855, 72 din 1856, 95 din 1857, 76 din 1858 și 155 din 1859. Fiecare piesă documentară este precedată de un amplu rezumat, care dă lectorului imaginea completă a conținutului documentului. Uneori, în subsol, se dau note explicative cu indicații bibliografice, identificări etc. În rezumate se fac deseori identificări de persoane. Toate documentele din volum sînt datate atît pe stilul vechi, cît și pe cel nou. Ar fi fost poate necesar ca prin paranteze să fi fost indicată partea de intervenție a autoarei în datarea pieselor documentare.

Volumul conține documente deosebit de importante. Dintre acestea pot fi amintite, între altele, scrisoarea lui Dionisie Pop-Marțian din septembrie 1857, în care se emite ideea, reluată apoi de o parte din unioniști în 1859, referitoare la proclamarea Unirii și întrunirea celor două Adunări ad-hoc la Focșani (p. 315—319); scrisorile lui Bolintineanu și Marin Serghiescu Național din 7/19 octombrie 1857, în care se dau sugestive detalii asupra desfășurării ședinței în care Adunarea ad-hoc a Moldovei și-a exprimat dorința de Unire; interesanta scrisoare adresată de către D. Bolintineanu lui A. Baligot de Beyne în toamna anului 1857 din Galați; scrisorile referitoare la criza politică remarcată în sînul partidei naționale la sfîrșitul anului 1857 și începutul anului 1858; scrisorile adresate de Vasile Alecsandri fratelui său Ioan; schimbul de scrisori dintre D. A. Sturdza și A. G. Golescu în preajma evenimentului de la 24 ianuarie 1859; telegramele acestei zile; scrisorile adresate de Alecsandri lui Cuza la 2/14 martie și 21 martie/2 aprilie 1859 etc.

Documentele volumului de *Corespondență* dau o remarcabilă imagine a istoriei „interne" a evenimentelor legate de Unire, a luptelor de culise. Mecanismul „alianțelor" de moment, intrigi și negocieri în diferite variante, formarea grupărilor politice, unele efemere, altele de durată, luptele intestine din sînul partidei naționale, fracționată în grupări, uneltirile, dar mai ales eșecul răsunător al separatiștilor, toate acestea sînt larg documentate într-un material concret și de necontestat. De asemenea, deși în general documentele din volum provin de la „moderați", în ansamblu ele reprezintă o aspră și nemiloasă demascare a reacțiunii.

Deosebit de interesante sînt materialele care atestă entuziasmul unanim pentru Unire. „Toata lumea — scria Bălăceanu la 12/24 mai 1857 — este pentru Unire" (p. 257) și tot el remarca ceva mai înainte că „guvernul doar singur este nepăsător și nu simte curentul electric care înalță sufletele de la un cap la altul al țării, aținînd spiritele și face ca toate opiniile separate să se contopească într-un singur și același gînd, salvarea țării" (p. 192). În aceeași vreme, moldoveanul Rallet scria și el despre necesitatea de „a primi Unirea pe tot prețul, ca un mijloc de a ne constitua naționalitatea și a ne pregăti viitorul pe baze mai largi și pe o desvălire mai uniformă" (p. 231). Documentele din volum mai relevă puternicul ecou pe care l-a avut lupta unionistă în provincie, pe plan local; între altele, sînt semnalate în această privință acțiuni la Rîmnicu-Vîlcea și la Tîrgu-Jiu. „Unirea — scria fiul lui Magheru tatălui său aflat încă în exil — este de toți proclamată și susținută cu giuramînt" (p. 205).

Materialul documentar pus în circulație prin volum confirmă încă o dată caracterul organizat al mișcării pentru Unire și dă o serie de amănunte referitoare la activitatea

www.dacoromanica.ro

comitetelor unioniste și la acțiunile lor. Sugestive sînt scrisorile lui Ioranu, Aricescu, Kogălniceanu, Rallet, Ștefan Golescu etc. Cît de frumos scria Rallet lui I. Ghica: „Mult mai adînc m-am bucurat primind scrisoarea-ți în limba noastră. Astăzi gîndim, cugetam și trebui să gîndim și să cugetăm mai românește decît totdeauna. Pre mult am cugetat și am lucrat și am vorbit din inspirații streine și stricătoare și niciodată n-am aflat limbele și simțirile streine mai sărace întru a ne esprima ideile și dorințele..." (p. 263).

În evident contrast cu atitudinile și acțiunile patrioților, apare activitatea nocivă a reacțiunii. Uneltiri, intrigi, lipsă de patriotism sînt caracteristicile generale ale acestei activități. Edificatoare este în această privință atît corespondența internă a foștilor domni și a majorității marii boierimi, cît și unele piese documentare legate de relațiile lor externe; un exemplu îl reprezintă scrisoarea de răspuns pe care Ali Pașa o adresează lui Gh. Bibescu în toamna anului 1857 (p. 341—342).

Documentele din volum aduc precizări și știri noi referitoare la activitatea publicistică din epoca Unirii. Se întîlnesc detalii referitoare la diferite broșuri, date privind autorii sau difuzarea lor. De asemenea, interesante sînt informațiile ce le cuprind scrisorile din volum în privința publicațiilor periodice. Istoricul presei unioniste este substanțial îmbogățit; semnalăm în special datele privind „Steaua Dunării", „Concordia" și „Timpul".

Piesele documentare ale *Corespondenței* pun în circulație date necunoscute privind pregătirile electorale, desfășurarea alegerilor, activitatea cluburilor, falsul electoral din Moldova, reîntoarcerea exilaților revoluționari etc. Deosebit de importante sînt documentele referitoare la activitatea Adunărilor ad-hoc, la grupările din sînul acestora și la luptele lor. De asemenea, o însemnătate identică, dacă nu mai mare, o au și scrisorile referitoare la îndoita alegere. În privința aceasta trebuie semnalate ca deosebit de semnificative documentele care relevă rolul hotărîtor jucat de masele populare atît la 5 ianuarie, cît mai ales în zilele de 22—24 ianuarie (scrisorile lui D. A. Sturdza, A. G. Golescu, N. Opran, Gradowicz etc.). De reținut sînt și materialele privind intrarea lui Alexandru Ioan Cuza la București, cînd, potrivit autorului unei scrisori, acesta a fost primit cu „un uragan continuu de urale" (p. 530). În privința aspectului extern al evenimentelor ce se găseau în plină desfășurare, trebuie subliniată publicarea în partea finală a volumului a amplei corespondențe a delegaților celor două țări trimiși la Constantinopol pentru a obține învestitura Porții și îndeosebi a rapoartelor lui Costache Negri. Mai trebuie amintite informațiile interesante pe care le conțin unele scrisori ale lui I. Bălăceanu referitoare la atitudinea favorabilă față de Unire pe care înțelegea s-o aibă Cavour (p. 306—361, 369—370, 376, 383 etc.). Tot în această privință, sînt de semnalat datele pe care le cuprind documentele din volum în privința consulilor și a diplomaților străini trimiși cu misiuni în Principate, precum și cele referitoare la relațiile acestora cu diferite personalități muntene ori moldovene.

Deosebit de semnificativă este atmosfera generală de conlucrare dintre partida națională din Țara Românească și cea din Moldova, pe care o documentează materialele din volum. Între diferiții fruntași din cele două țări a existat o strînsă legătură epistolară (M. Kogălniceanu-I. Ghica, D. Rallet-I. Ghica, I. Bălănceanu-V. Alecsandri, Gr. Ioranu-M. Kogălniceanu, V. Alecsandri-I. I. Filipescu etc.). „Inundați-ne cu numerile «Stelei Dunării»", scria Balaceanu lui Alecsandri (p. 121). Vizitele reciproce ale conducătorilor mișcării unioniste din cele două țări, venirea delegaților moldoveni la București în 1857 pentru a protesta împotriva abuzurilor și falsului electoral din Moldova sînt de asemenea demne de a fi subliniate, fiind documentate în volum, care, în ansamblu, este fără îndoială o nouă și concludentă dovadă a legăturilor strînse dintre patrioții români ai vremii.

www.dacoromanica.ro

Volumul aduce unele informații noi sau completează pe cele cunoscute privind problema țărănească. Unele documente descriu propaganda „agrară" austriacă, altele relevă susținerea cauzei Unirii de către țărani, ori maltratările la care ei erau supuși din pricina atitudinii lor. „Subcîrmuitorii — scria Ioranu lui Kogălniceanu în vara anului 1856 — sunt porunciți să amenințe pe săteni cu bătae la spete de vor zice că doresc Unirea" (p. 123). Sînt semnalate divergențele din sînul conducerii mișcării unioniste în problema agrară (p. 222), participarea țăranilor la activitatea cluburilor unioniste (p. 227), amînarea discutării problemei agrare în Adunarea ad-hoc a Moldovei pentru ultimele ei ședințe (p. 333). Unele documente cuprind date referitoare la diversele soluții ce se propuneau pentru rezolvarea problemei agrare. Moderatul Bălăceanu găsea suficientă o împroprietărire mărginită la locurile de casă și grădină, în timp ce liberalii radicali, dupa mărturia sa, intenționau la începutul anului 1858 să împartă pămînturile în două, între proprietari și țărani (p. 351); mai tîrziu, după îndoita alegere, A. G. Golescu, vechiul partizan al împroprietăririi țăranilor, renunțînd la convingerile sale, critica intențiile liberalilor radicali referitoare la împroprietărire (p. 616). Mai merită să fie amintită starea generală de nesupunere a țărănimii din primăvara anului 1858 (p. 378, 379, 381 etc.).

Informațiile noi și multilaterale cuprinse în volumul *Corespondență politică (1855—1859)* reprezintă în ansamblu o importantă contribuție la îmbogățirea bazei de cunoaștere a uneia dintre cele mai de seamă perioade a istoriei moderne a României. Modalitatea de prezentare și aparatul științific însoțitor este la înălțimea valorii de informație a documentelor din volum. Autoarea a știut ca, prin ampla sa introducere, prin rezumatele detaliate și prin indice să înlesnească utilizarea materialului documentar cules și pus la dispoziția cercetărilor istoriografice. Cu toate acestea, în mod firesc, dată fiind amploarea problematicii ce i-a stat în față, s-au strecurat și cîteva lipsuri în munca de prezentare a sutelor de documente ce le cuprinde volumul. In ceea ce privește rezumatele, în general minuțios și deosebit de exact întocmite, semnalăm cîteva erori: în rezumatul doc. 88, Bălăceanu apare „nemulțumit" de patriotismul lui A. G. Golescu, or. din text reiese contrariul (este vorba, probabil, de o greșeală tipografică); în rezumatul doc. 159 se menționează impropriu „ordinul de anulare a alegerilor", fiind vorba în realitate de o hotărîre a comisiei de informare, deoarece ordinul de anulare s-a produs cu o lună mai tîrziu; în sfîrșit, termenul *separatismul* lui Ștefan Catargiu, utilizat în rezumatul doc. 246, nu se potrivește cu contextul și nici cu realitatea; ar fi fost mai potrivit: *poziția reacționară* a lui Ștefan Catargiu.

In privința identificărilor, majoritatea acestora s-au făcut prin indice, fără note în subsol. In unele cazuri, notele ar fi fost însă necesare. De pildă, întîlnim la p. 17: Boutzkovianu; la p. 46: prințul S.; Aristide; la p. 73: beizade Costache; la p. 134: Marin; la p. 178: bătrînul Cuza; la p. 513: Mișa etc. Un cunoscător al epocii știe că aceștia sînt: Bîțcoveanu, prințul Știrbei, Aristide Ghica, beizade Costache Gr. Ghica, Marin Serghiescu Naționalu, Gr. Cuza și Mișa Anastasievici, nume sub care ei au și fost identificați de autoare și sub care apar în indice, dar pentru cititorii mai puțin avizați ar fi fost necesară introducerea de note explicative în subsol. Tot în privința identificărilor persoanelor, la cele cîteva sute de identificări efectuate de autoare mai pot fi adăugate cîteva; astfel, Sebeni de la p. 160 și 191 este Ion Sebeni, unul dintre fruntașii liberali radicali din Giurgiu; cumnatul lui Mihai Sturza, menționat la p. 373, într-o scrisoare a lui D. Rallet, credem că nu este Petre Mavrogheni, cum se afirmă într-o notă explicativă, ci este însuși caimacamul Vogoride, a cărui soră Smaranda era căsătorită cu fostul domnitor; Arghiropol, care este recomandat lui Gh. Magheru, este Grigore Arghiropol, fruntaș liberal radical, hotărît par-

www.dacoromanica.ro

tizan al împroprietăririi țăranilor; lectura prescurtării pronumelui lui Zalomit trebuie corectată din S. în I.

Ar mai fi de făcut unele observații în privința indicelui. Este meritoriu că acesta este analitic, ca și faptul că se dau poreclele diferitelor personaje între paranteze, ceea ce va fi de mare folos cercetătorilor; ar fi fost însă util ca toate aceste porecle să apară și în indice, alfabetizate, cu trimitere la numele real. Logofătul Petre Rosetti-Bălănescu apare în două locuri cu cîteva indicații de pagină la fiecare (o dată la Bălănescu și altă dată la Rosetti). Baragnon, de la p. 458, este omis din indice. Dintr-o eroare, deputatul C. Ciochinescu apare în indice sub numele de C. Cioculescu. C. Costescu, despre care se scrie că a fost director al Departamentului de Interne, era de fapt un apropiat al lui Costache Ghica, după cum reiese și dintr-o lectură atentă a textului, căci directcor al departamentului era în acea vreme N. Pîcleanu. Funcția lui Gr. C. Cantacuzino nu era aceea de prefect al Bucureștilor, ci cea de vornic de politie. Filișanu de la p. 556 este Dimitrie Filișanu. De asemenea, pictorul Alexandrescu este Petre Alexandrescu, iar Andonache Arion este Anton Arion, tînăr fruntaș liberal radical. Studentul Mîrzescu este în mod cert Gh. Mîrzescu, colonelul Fotea este Dim. Fotea, iar Fotiade este Ioan (Iancu) Fotiade. In general, la unele dintre persoanele cuprinse în indice credem că s-ar mai fi putut completa pronumele, îndeosebi la persoanele străine (Benzi, Baligot de Beyne, Buol, Cialdini etc.). Probabil că ritmul grăbit al tipăririi lucrării în ultima ei fază a impus renunțarea la aceste completări. Mai menționez o separare artificială: I. Florescu de la p. 358 și I. Florescu de la p. 259 sînt una și aceeași persoană cu Ioan Em. Florescu. Desigur că aceste precizări suplimentare n-au avut decît menirea de a întregi cu cîteva detalii munca substanțială depusă de autoare pentru realizarea indicelui. Mai trebuie semnalată ca deosebit de prețioasă identificarea ce s-a făcut de autoare, în temeiul scrisorii lui Duilie de la p. 346, între Gr. Serghie și Gr. Serurie.

Volumul *Corespondență politică (1855—1859)* este una din cele mai de seamă realizări în domeniul publicării de izvoare din ultima perioadă. El este un instrument de lucru indispensabil și autoarea a dat istoriografiei noastre o însemnată contribuție, nu numai prin detectarea și publicarea acestui prețios material documentar, ci îndeosebi prin competența cu care l-a prezentat, adăugînd știrilor din documente amplele sale cunoștințe referitoare la perioada formării statului național. Lucrarea Corneliei C. Bodea merită cele mai călduroase aprecieri.

Dan Berindei

KEITH HITCHINS, *The Roumanians of Transylvania and Constitutional Experiment in the Habsburg Monarchy, 1860—1865*

(extras din „Balkan Studies", V (1964), nr. 1, p. 89—108)

Autorul, actualmente „profesor asistent" la Universitatea Winston Salem (Carolina de Nord, S.U.A.), și-a pregătit la noi între 1960 și 1962, teza de doctorat asupra formării națiunii române din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cunoscînd bine limbile română, maghiară și germană și folosind textele originale, autorul a devenit un bun specialist în istoria Transilvaniei, cum o dovedește și articolul acesta. Întemeiat pe surse de mîna întîi, românești și austriece din „Haus-, Hof- und Staatsarchiv" din Viena, autorul prezintă lupta românilor ardeleni, în perioada de tre-

www.dacoromanica.ro

cere de la absolutismul lui Bach la compromisul din 1867, pentru autonomia Transilvaniei și pentru deplina egalitate în drepturi cu ungurii și cu sașii, adică pentru reprezentare proporțională în Dietă, administrație și justiție, ceea ce, dată fiind superioritatea lor numerică, remarcă autorul, le-ar fi asigurat preponderența politică [1].

Din punctul de vedere pe care se situează autorul, perioada 1860—1865 a fost „o experiență constituțională" care s-a soldat cu un eșec, din cauza intransigenței maghiare și a reacțiunii habsburgice. Deși românii luptau pentru aceleași drepturi ca și ungurii, intransigența acestora a făcut imposibilă lupta comună împotriva reacțiunii habsburgice. Nobilimea maghiară nu voia să recunoască românilor dreptul de a se dezvolta ca o națiune cu un statut juridic garantat de constituție și au căutat să-i mențină în condiția de cetățeni individuali în cadrul statului maghiar unitar, condiție în care românii au văzut preludiul unui intens proces de maghiarizare.

În aceste condiții, ca și în 1848—1849, ei au fost împinși sa caute sprijin la Curtea de la Viena, care i-a utilizat însă ca o masă de manevră pentru a înfrînge obstrucția nobilimii maghiare, iar cînd s-a împăcat cu ungurii i-a sacrificat.

Exponenții cei mai reprezentativi ai politicii românești în această perioadă au fost Andrei Șaguna și Gh. Barițiu. Hitchins a notat precis nuanțele între programele acestor doi protagoniști. Convocat la „Consiliul imperial întărit", care avea să pregătească prin *Diploma din 20 octombrie 1860* statutul noului regim, Șaguna a susținut dreptul poporului român la libertatea de a se dezvolta potrivit cu tradițiile sale naționale și autonomia Transilvaniei în cadrul monarhiei habsburgice. El era „centralist". Ca exponent al grupului mai radical de la Brașov, Gh. Barițiu a cerut revizuirea completă a constituției Transilvaniei, garantarea libertății cuvîntului, scrisului și întrunirii, su fragiu electoral pe baza unui cens redus și așezarea limbii române pe picior de egalitate cu limba maghiară. Barițiu era pentru un program de reforme burgheze mai înaintat și mult mai independent față de Curtea de la Viena.

Regimul instituit prin *Diploma din 20 octombrie 1860* se întemeia pe autonomia „țărilor istorice" — Ungaria, Boemia, Croația și Transilvania —, ale căror diete erau suverane în toate afacerile locale. Pentru afacerile imperiale s-a creat un Reichsrath central, cu sediul la Viena și compus din 100 de deputați, delegați de dietele provinciale. Dar nobilimea maghiară care înțelegea să se guverneze după legile din 1848 și considera Transilvania ca parte integrantă a Ungariei, a sabotat această constituție federalistă și, după patru luni de încercare dezamăgitoare, Franz Joseph a promulgat o nouă constituție sub forma *Patentei din 26 februarie 1861*.

Patenta restaura, sub o formă constituțională nouă, monarhia centralizată și reducea drepturile dietelor provinciale la facultatea de a trimite deputați în Reichsrath, care se transforma într-un parlament cu două camere. Dieta Transilvaniei, convocată pentru 4 noiembrie 1861, avea sarcina, după instrucțiile imperiale, să dea prioritate proiectelor de legi menite să asigure egalitatea și prosperitatea românilor. Cancelarul și guvernatorul Transilvaniei, care au refuzat să execute aceste instrucțiuni, au fost înlocuiți. Funcționarii maghiari s-au solidarizat cu ei și și-au părăsit posturile. Obstrucția maghiară și retragerea cehilor și croaților din Reichsrath amenința întregul regim. La sugestia lui Schmerling, care voia să provoace o demonstrație în favoarea constituției.

[1] Pe baza *Notițelor* lui Ioan de Pușcariu, Hitchins repartizează populația principalelor naționalități din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea în felul următor: 500 000 de maghiari, 200 000 de sași și 1 400 000 de români. În afară de superioritatea lor numerică, Șaguna și Barițiu, ca și Inochentie Micu Klein, invocau în sprijinul revendicărilor românilor faptul că ei constituiau populația cea mai veche, suportau sarcinile cele mai grele și dădeau recruții cei mai numeroși.

www.dacoromanica.ro

Franz Joseph a permis românilor să țină, sub prezidența celor doi capi ai bisericilor române, Șuluțiu și Șaguna, un congres național.

Congresul s-a întrunit la 19 aprilie 1863 la Sibiu. Șaguna a exprimat sentimentul tuturor românilor, cerînd ca toate privilegiile trecutului să fie desființate și egalitatea tuturor naționalităților înscrisă în Constituție. „Altfel nu va fi loc pentru noi în propria noastră țară". Barițiu a fost de acord cu această declarație, dar a cerut să se adauge propunerea ca drepturile cetățenești să fie clar definite în noua Constituție. Petiția, care a fost votată de congres și urma să fie prezentată împăratului, era o sinteză a celor două propuneri.

Campania electorală pentru dietă a fost foarte animată. Censul electoral de 8 fl., cel mai redus din istoria Transilvaniei, a permis unui mare număr de români să voteze. Rezultatul alegerilor: 46 de români, 42 de unguri și 32 de sași.

Dieta s-a întrunit la Sibiu la 15 iulie și a inaugurat o nouă eră, constituțională, în istoria Transilvaniei. Ungurii s-au abținut, fiindcă românii și sașii au respins propunerea lor de a se mărgini sa trimită deputați la dieta de la Pesta, ceea ce implica recunoașterea unirii Transilvaniei cu Ungaria din 1848. Înțelegerea dintre sași și români a permis dietei să voteze două legi importante: prima sancționa egalitatea de drepturi dintre români, sași și unguri și asigura tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate și credință, acces liber la toate funcțiile. Cele trei limbi aveau să fie predate în toate școlile primare și secundare. A doua lege recunoștea naționalitatea și bisericile române ca egale cu celelalte naționalități și biserici din Transilvania. Aceste două legi consacrau, pentru moment, revendicările seculare ale românilor.

Prima sesiune a dietei în care românii, pentru prima oară, au avut un rol hotărîtor s-a terminat la 13 octombrie 1863. Ea a ales 24 de deputați pentru Parlamentul de la Viena. Deputații ardeleni au fost bine primiți. La un banchet în onoarea delegaților pentru Reichsrath, Schmerling a felicitat pe români pentru actele lor de patriotism și devotament și i-a asigurat de tot sprijinul guvernului.

Dar aceste asigurări s-au dovedit deșarte. Pentru a rezista liberalilor germani, Franz Joseph s-a apropiat de unguri și a recunoscut unirea Transilvaniei cu Ungaria. Dieta a fost prorogată, iar Schmerling demis. În august 1865, Șaguna a fost chemat la Curte și informat de retragerea concesiunilor făcute românilor în 1864. „Românii au fost sacrificați ungurilor", a declarat Șaguna părăsind palatul imperial.

Trădarea Curții a deconcertat pe români. Primul gînd al fruntașilor a fost să convoace un congres de protestare „cu sau fără voia Curții". Apoi, cînd Curtea a convocat o nouă dietă pentru anularea legilor din 1864, ei s-au abținut de la alegeri, împotriva opiniei lui Șaguna, care era pentru continuarea luptei politice cu scopul de a salva cît mai mult din cuceririle dietei de la Sibiu.

Politica de abstențiune a eșuat, fiindca românii nu formau un corp politic și n-aveau în mînă, ca ungurii, aparatul de stat și pozițiile economice cheie pentru a paraliza prin obstrucția lor toata viața politica a țării și a sili guvernul imperial la capitulare. Dar experiența acestor cinci ani n-a fost pierdută. Românii s-au convins mai întîi de necesitatea unui cadru de acțiune legal, pe care aveau să-l găsească în *Statutul organic* al lui Șaguna. În al doilea rînd, lupta politică a dovedit urgența înlăturarii disensiunilor întreținute de Habsburgi între cele două biserici române, ortodoxă și unită, și formarii frontului unic al luptei naționale. Și aici rolul lui Șaguna a fost decisiv. El a făcut primele avansuri mitropolitului de la Blaj, Sterca Șuluțiu și a propus ca prima delegație trimisă la Viena, în decembrie 1860, să fie condusă de acesta. De atunci, capii celor două biserici române din Transilvania au mers mînă în mînă în lupta politică. Experiența constituțională a scos apoi în relief radicalismul grupului de la Brașov, care

www.dacoromanica.ro

exprima, prin Gh. Barițiu, „imensul progres pe care românii l-au făcut în ultimele trei sau patru decenii" (p. 102). Această constatare a profesorului Hitchins indică baza economica și socială a luptei românilor ardeleni pentru o viață liberă și pentru drepturi politice în raport cu importanța lor numerică.

Intr-un studiu relativ scurt, dar foarte dens și sistematic, profesorul Hitchins a pus în lumină un episod important din lupta românilor ardeleni pentru autonomie și libertate. Așteptam cu viu interes continuarea acestui studiu asupra întregului secol al XIX-lea.

Acad. A. Oțetea

* * * *Bibliographia historiae rerum rusticarum internationalis 1960—1961*, Redegit Péter Gunst, Budapestini,
Edidit Museum Ferum Rusticarum Hungariae, MCMLXIV, 208 p.

Colectivul secției de biblografie a Muzeului de agricultură din Ungaria publica în revista „Agrártörténeti Szemle" (Revistă de istorie agrara), în mod sistematic, încă de la începutul apariției sale de acum cîțiva ani, bibliografii curente asupra economiei rurale din diferite țări. Aceeași secție a întocmit lucrarea cuprinzînd bibliografia literaturii agrare maghiare, despre care s-a mai vorbit în coloanele revistei „Studii"[1]. Aceste lucrari au primit în literatura de specialitate o apreciere pozitivă, alaturi de o serie de sugestii și observații critice. Ca o dovadă a interesului manifestat de specialiștii din diferite țari față de aceste instrumente de lucru care ușurează foarte mult munca de cercetare, colectivul de bibliografi din muzeul amintit a primit îndemnul de a-și lărgi activitatea. Astfel s-a format ideea publicării bibliografiei internaționale curente nu în anexa sau în rubrica de bibliografie a revistei „Agrártörténeti Szemle", ci ca o publicație anuală separată. Asumîndu-și această sarcină de mare însemnatate, dar în același timp extrem de complicată, colectivul amintit a solicitat colaborarea specialiștilor străini. In jurul acestei preocupari se încheagă astfel o colaborare foarte rodnică între specialiștii din diferite țări. La întocmirea publicației vor participa, după cum se anunță în prefața volumului pe care îl prezentăm, un mare număr de specialiști, atît din țările socialiste, cît și din cele capit liste. Un mic colectiv al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. va întocmi, sub îndrumarea acad. A. Oțetea, materialul bibliografic românesc care urmează să fie inclus în volumele următoare.

Volumul de față, care deschide publicația anuală de bibliografie agrară internațională, este întocmit în cea mai mare parte de colectivul de bibliografi de la Muzeul agrar din Ungaria, pe baza cataloagelor și bibliografiilor ce le-au fost accesibile. Volumul, după cum reiese și din titlul publicației, cuprinde literatura de specialitate din domeniul istoriei economiei rurale apărute în anii 1960—1961 în 90 de țări ale lumii. Cu imperfecțiunea inerentă unei lucrări de o asemenea amplo re și în ciuda unor omisiuni, publicația poate fi apreciată ca reușită, fiind de un real folos.

Volumul este însoțit de o scurtă prefață (în limbile engleză, rusă și maghiară), semnată de Matolcsi János, directorul general al Muzeului agrar din Ungaria. In această prefață, după o scurtă schiță a istoricului întocmirii acestei bibliografii, se insistă asupra actualității ei. Cercetătorul,

[1] Intr-o însemnare apărută în 1964, nr. 3, p. 680—681, a fost prezentat vol. VI din *Bibliographia litterarum Hungariae oeconomicarum ruralium*.

www.dacoromanica.ro

arată Matolcsi János, are nevoie de o privire de ansamblu a tot ce se publică în știința mondială în domeniul care îl interesează. Acest scop însă nu poate fi realizat fără instrumentul bibliografic corespunzător. De altfel, după cum arată autorul, această bibliografie servește nu numai istoriei economiei rurale. Ea cuprinde și lucrările referitoare la diferitele aspecte ale producției agrare contemporane. Astfel, ea pune la dispoziția agronomilor, specialiștilor în agricultură în general, materialul bibliografic curent. Ei se pot documenta pornind de la această bibliografie în cele mai diferite domenii ale activității rurale sau ale metodelor moderne folosite în domeniul producției agrare. Pe lîngă includerea lucrărilor și studiilor referitoare la uneltele de muncă, la metodele de lucru folosite, bibliografia cuprinde și pe cele privitoare la relațiile agrare, precum și evoluția acestora în cursul diferitelor epoci. Un loc important îl ocupă deci în bibliografie studiile privind dreptul de proprietate și de folosință asupra pămîntului, situația socială și culturală a producătorilor, dreptul agrar, organizarea administrației rurale, munca de cercetare în domeniul producției agricole etc. Sînt cuprinse și studiile referitoare la valorificarea producției agrare.

In ce privește principiile care au stat la baza organizării materialului bibliografic, ele sînt expuse în introducerea semnată de Gunst Péter, șeful secției de bibliografiei agrară internațională a muzeului amintit. Aceste principii au fost stabilite în urma dezbaterii proiectului publicat în revista „Agrártörténeti Szemle", 1963, nr. 3. *Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis* tinde să devină exhaustivă în privința literaturii de specialitate fixată; fiind o bibliografie de titluri, nu dă adnotări. In privința inserării lucrărilor, ea conține următoarele date bibliografice: numele autorului sau redactorului, titlul lucrării, locul apariției, denumirea editurii, eventual a tipografiei (aceasta în cazul lucrărilor apărute în țări capitaliste), anul editării și volumul lucrării. Studiile apărute în periodice cuprind aceleași date bibliografice, omițînd, acolo unde aceasta nu provoacă confuzii, localitatea și editura sau tipografia. In schimb, se indică denumirea, anul apariției și numărul revistei în care s-a publicat studiul. Volumul studiului este indicat prin paginile de început și de sfîrșit. Pentru a diferenția indicațiile bibliografice, numele autorilor sînt culese cu capităluțe, iar titlurile lucrărilor, ale culegerilor de studii și ale revistelor se dau cu litere cursive. Un aspect pozitiv al bibliografiei îl constituie faptul ca toate indicațiile bibliografice sînt date în limba originală a lucrării, urmate, în paranteze drepte, de traducerea în engleză. Excepție fac studiile apărute în limbile engleză, franceză, germană, italiană și spaniolă. Acele studii care au fost publicate cu alte caractere decît latine și chirilice s-au redat după sistemul de transcriere engleză sau chiar în traducere în limba engleză.

La baza sistemului de organizare a materiei a stat sistemul zecimal adaptat la necesitățile prezentei bibliografii, dupa un schimb de păreri, cu participarea specialiștilor străini. In felul acesta s-au stabilit următoarele grupe și secții:

I. Bibliografii și cataloage de istorie agrară.
II. Lucrări de metodologie a istoriei agrare și de istoriografie agrară.
III. Lucrări generale și sinteze:
  A) Sinteze de istorie agrară;
  B) Istoria vieții agrare în general. Lucrări generale de istorie locala.
IV. Producție agricolă, tehnică agricolă:
  A) Condițiile naturale ale agriculturii (clima, starea timpului, calamități naturale, solul, relieful, apele);
  B) Culesul, vînatul, pescuitul, piscicultura;
  C) Silvicultura, cultura stufului;
  D) Cultura plantelor în general (îmbunătățirea solului, gunoitul, canalizarea, irigația, cultura solului, plantele parazitare, dușmanii

www.dacoromanica.ro

plantelor și lupta împotriva lor, aclimatizarea plantelor nobile etc.) ;

E) Cultura plantelor pe ogoare (specii de cereale, specii de plante industriale, semănatul, îngrijirea și strîngerea recoltelor) ;

F) Horticultura (grădini de zarzavat, de fructe și grădini decorative). Plantații (specii de plante nobile, sadirea și îngrijirea lor, strîngerea recoltei) ;

G) Viticultura și vinicultura ;

H) Pășunile, îngrijirea și exploatarea pășunilor, îngrijirea fînețelor și prepararea fînului ;

I) Creșterea animalelor (situația veterinară, domesticirea, ereditatea, înnobilarea. Animale producătoare : specii, înmulțirea, îngrijirea, valorificarea) ;

J) Folosirea producției agricole (în gospodaria casnică, în gospodaria și industria agrara) ;

K) Așezări, forme de așezări (casa și împrejurimile ei, organizarea hotarului) ;

V. Economie agrară (complexul agricol, forme și sisteme de cultură a cerealelor și de creștere a animalelor, rolul factorilor de producție, condițiile de muncă, capital, credit, cultura intensivă. Gospodărie individuală și colectivă. Organizarea producției mari. Gospodăria naturală și producția de mărfuri, piața, prețurile, circulația mărfurilor. Rentabilitate).

VI. Societatea rurală (populația agricolă, demografia, dreptul de proprietate și de folosința. Clase și paturi rurale. Situația lor juridică și socială, modul lor de viață, corelația dintre ele, dinamica societății rurale. Reprezentanțe, comunități).

VII. Politică agrară. Drept agrar. Administrație rurală.

VIII. Cultură agricolă (cultura și învățămîntul agricol, știința agricolă).

Este evident că tematica grupelor și secțiilor este mai variată decît sistematizarea de mai sus.

Fiecare titlu poartă un număr bibliografic, studiile fiind numerotate în continuare. În cazul în care lucrarea cuprinde și publicație de izvoare sau este o publicație de izvoare, acest lucru se indică printr-o steluță așezata după numărul bibliografic. Anumite greutăți au provocat lucrările care prin tematica lor puteau fi cuprinse în mai multe grupe. În acest caz, pentru a evita repetări inutile, s-a procedat astfel : lucrarea a fost inclusă în grupul unde precumpănea tematica ei, făcîndu-se la sfîrșitul grupelor celorlalte trimitere și la numărul bibliografic pe care-l poartă. Aranjarea materiei în cadrul grupelor sau secțiilor se face după sistemul alfabetic englez al numelor autorilor.

Volumul este însoțit de un indice pe continente și țări și de un indice de autori. În introducere sînt expuse pe larg principiile după care acești indici au fost întocmiți. Ei ușurează foarte mult folosirea bibliografiei.

Cei care au întocmit acest prim volum de bibliografie internațională a economiei rurale sînt conștienți de faptul că prima lor încercare nu este ferită de lipsuri și de omisiuni, solicitînd chiar sprijinul specialiștilor. În ce ne privește, am vrea să arătăm că sistemul întocmirii bibliografiei după cataloage și bibliografii, așa cum se recunoaște acest lucru și în prefață, nu asigură lucrării un caracter unitar. El poate să ducă și a dus la unele omisiuni. Aceasta decurge atît din faptul că titlul lucrării nu oferă în toate cazurile un criteriu sigur de selectare cît și din aceea că bibliografiile și cataloagele folosite pot și ele să conțină omisiuni, să nu fie exhaustive. Poate acestea au fost și cauzele unor omisiuni regretabile în ce privește literatura de specialitate românească apărută în perioada amintită. De exemplu, vom aminti aici numai cîteva din lucrările și studiile românești mai importante referitoare la istoria economiei rurale și a relațiilor sociale, toate apărute în 1960 și 1961 : A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feuda-*

www.dacoromanica.ro

lism la capitalism în Moldova și Țara Românească, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 307—391. In acest studiu valoros sînt abordate principalele aspecte ale evoluției relațiilor agrare din Principate în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, în strînsă legătură cu dezvoltarea economiei rurale la răsărit de Elba. In același volum, la p. 63—77 este publicat interesantul studiu al lui Șt. Ștefănescu, *Considerațiuni asupra termenilor „vlahi" și „rumîn" pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XIV—XVII*. Printre materialele omise din bibliografia pe care o recenzăm sînt și patru studii publicate în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj". Printre acestea se află studiile semnate de D. Prodan, *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII* (an. IV, 1961, p. 217—237); D. Prodan, *Domeniul cetății din Șiria la 1525* (an. III, 1960, p. 37—102); Șt. Pascu și T. Gherman, *Urbariul satului Cetan din prima jumătate a secolului al XVIII-lea* (an. III, 1960, p. 171—254); C. Cîmpeanu, *Date cu privire la atacul iobagilor asupra nobilimii din Cioara, Vurpăr și Vințul de Jos în timpul răscoalei țărănești din anul 1784* (an. III, 1960, p. 255—280). Au fost omise de asemenea o serie de studii valoroase publicate în „Revista arhivelor". Printre acestea se află: Fl. Constantiniu și Ș. Papacostea, *Aspecte ale ruminiei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea* (1960, nr. 2, p. 226—247); M. Alexandrescu, *Procesul țăranilor răsculați în anul 1907 din comunele Lacul lui Baban, Dealul Lung și Odobasca* (1960, nr. 2, p. 86—92); Gh. Platon, *Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic* (1960, nr. 2, p. 177—192); L. Moldovan, *Documente privitoare la istoria cnejilor din districtul Beiușului în a doua jumătate a sec. al XVI-lea* (1960, nr. 2, p. 248—261); A. Corni, *Lupta țărănimii bănățene pentru pămînt și libertate sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie* (1960, nr. 2, p. 66—78); V. Tatomir, *Folosirea fondului arhivistic al Ministerului Agriculturii în lumina documentelor Plenarei C.C. al P.M.R. din 30 iunie—1 iulie 1961* (1961, nr. 2, p. 3—13); A. Stan, *Forme de lupta a țărănimii muntene sub Regulamentul Organic, pînă la revoluția din 1848* (1961, nr. 2, p. 92—111). Sînt unele omisiuni și în ce privește studiile aparute în revista „Studii". Printre ele se afla cel semnat de Anghel Alexandra, *Aspecte privind aplicarea Legii rurale din 1864 în județul Dolj* (1960, nr. 4, p. 201—221). Ar fi meritat sa fie menționate și darile de seama aparute în nr. 4 și 5 pe 1960 ale aceleiași reviste privitoare la răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan și cea despre mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu.

Nu intenționăm sa dam aici o lista completă de studii și materiale valoroase care, spre regretul nostru, au fost omise. Lista citata este suficient de convingătoare pentru a demonstra ca o bibliografie făcută dupa cataloage și alte bibliografii poate cuprinde riscuri inevitabile. Cei care au întocmit acest prim volum de bibliografie internațională a istoriei economiei agrare au fost conștienți de aceste insuficiențe, dar, avînd în vedere necesitatea informării cît mai prompte, au considerat util sa apară volumul chiar cu eventuale omisiuni. S-a luat și o măsură de precauție. In numerele următoare se deschide posibilitatea completării bibliografiei prin anexa de completări și adaosuri. Credem însă că această problemă va fi soluționata o dată cu lărgirea colaborărilor internaționale, cînd colectivul va avea bibliografia aparuta într-o țara sau alta întocmita de înșiși specialiștii din aceste țări.

O altă problema pe care vrem s-o ridicam este aceea a tematicii bibliografiei; ca ni se pare vastă, poate chiar prea vasta. Cu toate ca, dupa cum se arata în prefață, tematica a fost dezbătuta, trimisa colaboratorilor din alte țări, ca se preteaza la interpretari prea largi. Exista deci pericolul unor greșite înțelegeri (mai înguste sau mai largi) a secțiunilor și grupurilor amintite mai sus. Credem că în aceasta privința este nevoie în a

www.dacoromanica.ro

de precizări, poate chiar de noi exemplificări. Ideală ar fi organizarea unor schimburi de păreri directe, bilaterale sau multilaterale, pe diferitele probleme ale întocmirii acestei importante publicații.

Toate aceste sugestii și completări nu pot să știrbească valoarea primului volum al publicației; ele au izvorît din dorința de a sprijini și a duce înainte o inițiativă utilă și de mare însemnătate. Primul volum, care cuprinde 3 256 de indicații bibliografice de lucrări și studii scrise de circa 2 900 de autori din 90 de țări, va fi consultat cu folos de către istorici, economiști, agronomi și de către toți cei care se interesează de această importantă ramură de activitate umană. El va aduce foloase reale și specialiștilor noștri.

L. Demény

* * * *L'art byzantin, art européen*, Athènes, 1964, 593 p. + 145 fig.

Locul de majoră importanță ocupat de către fenomenul bizantin, prin multiplele sale aspecte, în cadrul general al istoriei universale și-a găsit o recentă și semnificativă subliniere în organizarea de către guvernul grec la Atena a celei de-a 9-a expoziție de artă bizantină.

Găzduind piese dintre cele mai reprezentative ale artei bizantine, de la sculpturi în fildeș și în lemn pînă la țesături, trimise din numeroase țări — printre care și România — colecții de stat, bisericești sau particulare, palatul Zappeion din capitala greacă a constituit între 1 aprilie și 15 iunie 1964 centrul atenției numeroșilor iubitori și cunoscători de artă aflați în Atena sau sosiți aici cu prilejul importantei manifestări.

In ceea ce privește prezența noastră între țările care au contribuit la reușita expoziției prin piese ce se înscriu în vasta arie artistică bizantină (broderii, sculpturi în lemn, manuscrise), aceasta constituie o dovadă a atenției acordate în cercetările științifice din țara noastră încadrării juste a acestora în contextul mai larg al celei europene.

Catalogul expoziției editat cu acest prilej, conținînd descrierea succintă a celor peste 700 de piese, ca și reproduceri ale celor mai importante dintre acestea, cuprinde și cîteva studii, reduse ca întindere, ale unor eminenți specialiști, istorici ai evului mediu european, ai Bizanțului și ai culturii acestuia — André Grabar *(Mesajul artei bizantine)*, Steven Runciman *(Bizanțul și Occidentul)*, Otto Demus *(Arta bizantină în cadrul artei europene)* —, ca și restrînse analize ale evoluției fiecăruia dintre genurile artistice reprezentate în expoziție, datorate unor binecunoscuți specialiști: A. Orlandos (arhitectură), Sergio Bettini (sculptură), Kurt Weitzmann (sculptură în fildeș, manuscrise), Ana Chadzinicolau (steatite), Manolis Chadzidakis (mozaicuri și fresce), A. Xingopoulos (icoane), Marvin C. Ross (prelucrarea aurului, bronzului și emailului), W. F. Volbach (prelucrarea argintului și țesăturile), D. Talbot Rice (ceramica).

Ideea fundamentală care a condus pe organizatorii expoziției, ca și pe cei ce au semnat studiile ce precedă catalogul propriu-zis și scurtele prezentări ale evoluției diferitelor genuri artistice, a fost aceea a evidențierii faptului că arta bizantină constituie un capitol al artei europene, un aspect al manifestării spirituale a continentului nostru în răstimpul dintre antichitate și Renaștere. Or, accentuarea unei asemenea idei nu se putea face altfel decît prin reliefarea, în primul rînd, a rolului pe care arta clasică greco-romană, a cărei pondere în crearea viziunii estetice europene este cunoscută, l-a jucat în vremea genezei artei bizantine și în tot cursul dezvoltării acesteia.

www.dacoromanica.ro

Privită ca „singura artă care între Orient şi Occident a trăit valorile umanismului elenic, valori prin excelenţă europene“ [1], artei bizantine i-a fost subliniată cu tărie componenta clasică. Dovedirii aportului antichităţii la crearea limbajului prin care bizantinii exprimau concepţia lor despre frumos i s-au adus, în deceniile din urmă, noi argumente, devenite bunuri definitiv cîştigate în istoriografia de artă, şi credem că nu greşim cînd afirmăm că ultima expoziţie de artă bizantină organizată în cel mai prestigios centru al artei antice greceşti a constituit un prilej însemnat de a marca şi simboliza totodată o continuitate de nedesmînţit. Demonstrarea acestei continuităţi este trăsătura care uneşte studiile cu caracter teoretic, încercări interesante de plasare a artei bizantine în cadrul culturii Europei medievale.

Menţinerea figurativului, fie şi în cadrele bidimensionalismului caracteristic artei bizantine, menit a-şi lăsa amprenta şi asupra artei feudale timpurii a zonelor de dincolo de graniţele imperiului, preluarea diferitelor modalităţi de exprimare artistică proprii antichităţii (de la înţelegerea organică a limbajului artistic pînă la *manierism* şi *iluzionism*), transformarea chiar a unor scene din iconografia mitologică antică în scene cu caracter creştin sînt cîteva dintre elementele ce constituie verigi ale procesului de continuitate şi influenţă de care vorbeam mai sus. Interesant între toate este punctul de vedere al lui Otto Demus privind principalele momente de „renaştere“ bizantină, începînd cu vremea lui Iustinian, continuînd cu aceea a dinastiilor heraclidă şi macedoneană, pînă în epoca Comnenilor şi Paleologilor, momente care se succed deci aproape fără întrerupere, desigur cu caracteristici diferite, asupra cărora autorul nu mai zăboveşte. În fiecare dintre aceste perioade întîlnim elemente, teme şi procedee — în pictura murală, în miniaturi sau în sculptură — care ne duc cu gîndul la arta elenistică şi romană, ale căror vestigii erau cunoscute, într-o măsură mai mare sau mai mică, artiştilor din imperiu. Numai în acest sens se poate înţelege afirmaţia, din păcate prea puţin nuanţată, a lui Demus că „antichitatea era atît de aproape de bizantini, încît nu putea provoca nici un sentiment de diferenţă şi în consecinţă, nici o «renaştere» în sens specific“ (p. 90).

Evidenţierea elementelor clasice antice din arta bizantină nu se poate lipsi de subliniere, totodată, a aporturilor de altă origine, orientale de pildă, numai în acest fel putîndu-se înţelege conţinutul ei calitativ nou. Or, aceste aporturi revin prea puţin în atenţia majorităţii celor ce semnează cele cîteva studii şi prezentări din catalogul expoziţiei de la Atena, ceea ce nu serveşte conturării precise a fenomenului artistic bizantin. Este un lucru bine cunoscut că în arta greco-romană pătrunseseră în etape succesive, de la sfîrşitul perioadei elenistice pînă în vremea romană tîrzie, o serie de motive şi teme proprii artei Orientului mediteranean şi Asiei anterioare, în aşa fel încît este practic imposibilă eludarea componentei orientale din discutarea ansamblului artei bizantine.

Dacă asimilarea moştenirii antice constituie unul dintre elementele de continuitate şi de unitate ale acestei arte, rolul Constantinopolului, din acest punct de vedere, este fără îndoială însemnat, fiind subliniat în special de către André Grabar şi Otto Demus. Acest rol al metropolei de pe Bosfor, „singurul oraş al antichităţii tîrzii care, scutit de invazii şi favorizat prin rolul său de capitală, avea să conserve fără întrerupere pînă în plin ev mediu tradiţiile unei importante cetăţi mediteraneene“ (p. 51), nu este pentru prima oară scos în evidenţă [2]. Credem totuşi că unele afirmaţii ca aceea a lui Otto Demus, care nu vede în arta Bizanţului decît creaţia unui oraş, a capitalei imperiale (p. 89),

[1] Aşa cum afirmă în introducerea catalogului Manolis Chadzidakis, director al Muzeului bizantin din Atena şi secretar general al Comitetului de organizare al expoziţiei.

[2] John Beckwith, *The art of Constantinople. An introduction to byzantine art. 330—1453*, Phaidon Press, London, 1961.

www.dacoromanica.ro

sînt cu mult prea categorice, excluzîndu-se în acest fel din larga arie a genezei și înfloririi artei bizantine unele zone ale imperiului în care tradiții și influențe felurite veneau să se adauge în mod creator moștenirii clasice greco-romane (Siria, Palestina, Asia Mică, Peninsula Balcanică, Italia).

Reliefînd principalele momente și direcții ale influenței imperiului în restul Europei medievale, începînd cu ecourile bizantine în îndepărtata Scandinavie a secolului al VII-lea pînă la acțiunea unui Chrysoloras, a unui Plethon sau a unui Bessarion, de răspîndire în cuprinsul Italiei a elementelor unei culturi în spiritul căreia se formasera, contribuția lui Steven Runciman este mai curînd o trecere în revistă a principalelor luări de contact bizantino-occidentale. Binecunoscutul prestigiu al acelei veritabile *magistra Europae* medievala care a fost cultura bizantină, ca și urmările pe care le-au avut relațiile dintre cele două lumi pentru evoluția spirituală a fiecăreia dintre ele sînt încă subiecte de discuție pentru istoricii culturii. Dacă în stadiul actual al cunoștințelor noastre teza mai veche care susținea caracterul „italienizant" al viziunii estetice bizantine în epoca paleologă este depășită, nu mai puțin greu pare de susținut convingerea lui Runciman că „a IV-a cruciadă și Francocrația (!) au fost cauzele principale ale Renașterii italiene" (p. 77). Cunoașterea culturii umaniste, a artei bizantine, familiarizarea cruciaților în secolele al XII-lea și al XIII-lea cu modul de viață bizantin în Orientul latin și în Constantinopol au provocat desigur schimbări sensibile în chiar mentalitatea occidentală, schimbări care au pregătit climatul renascentist, însă încheierea învățatului londonez, astfel exprimată, lasă la o parte cauzele profunde care au pregătit Renașterea, cauze izvorîte din însăși structura și evoluția feudalismului european.

În sfîrșit, prin parcurgerea principalelor contribuții la care ne-am referit se mai poate constata că, din ansamblul relațiilor culturale și artistice ale societății bizantine cu restul lumii europene, sînt excluse acelea întreținute cu regiunile centrale și răsăritene ale continentului (Cehia, Ungaria, cnezatele rusești, țările române), îngustîndu-se astfel în mod artificial un însemnat capitol de istorie și subminîndu-se însăși bazele justei considerări a artei bizantine drept un capitol al artei Europei.

Scurtele prezentări ale diferitelor genuri de artă bizantină făcute în cele trei părți componente ale catalogului (sculptură, pictura și așa-numitele „arte minore") nu aduc de fapt nimic nou, urmărind doar să facă istoricul și să scoată în evidență caracteristicile principale ale acestor genuri, în funcție mai ales de piesele pe care vizitatorii expoziției le puteau avea sub ochi. Faptul că fiecare dintre cei nouă autori subliniază tradițiile antice greco-romane ale genului la care se referă, cu o argumentație convingătoare de cele mai multe ori (de exemplu, K. Weitzmann pentru manuscrise, M. Chadzidakis pentru mozaicuri și fresce, W. F. Volbach pentru prelucrarea argintului), dă o notă de consecvență meritorie prezentării din catalog, reliefînd ideea fundamentală care a prezidat la însăși organizarea expoziției de la Atena.

Piesele de artă bizantină sau de tradiție bizantină din România care au fost prezentate în primăvara anului 1964 la această expoziție, aflate în posesiunea Muzeului de artă al R.P.R., Muzeului național de antichități, Bibliotecii Academiei R.P.R. și a unor muzee mănăstirești (Putna, Tismana), au reprezentat cu cinste patrimoniul artistic românesc într-o împrejurare dintre cele mai importante. Între ilustrațiile catalogului cuprinzînd acele obiecte considerate printre cele mai reprezentative ale expoziției, cititorul și specialistul român are plăcuta surpriză de a întîlni un detaliu al porților de lemn din 1453 de la mănăstirea Snagov (col. Muzeului de artă al R.P.R.), considerate de către cunoscuți istorici de artă drept exemplare remarcabile ale sculpturii în lemn din cu-

www.dacoromanica.ro

prinsul ariei artistice supuse influenței bizantine [3].

Pentru specialiștii din întreaga lume expoziția de la Atena a constituit astfel un binevenit prilej de a cunoaște mai îndeaproape piesele de preț ale bogatului tezaur de broderii liturgice din țara noastră, de a avea sub ochi manuscrisul miniat dintr-a doua jumătate a secolului al XI-lea (B.A.R.P.R. gr. 1294) [4] sau cunoscutul tetraevanghel din 1473 cu portretul lui Ștefan cel Mare. Este însă regretabil faptul că, în judicios selectata bibliografie a volumului, pentru piesele românești — și ne referim la broderii mai ales (epitaful Eufemiei și Eupraxiei de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, epitaful lui Siluan din 1437, epitaful Mariei de Mangop din 1477 etc.) — se fac trimiteri la lucrări alcătuite, unele dintre ele, acum cîteva decenii [5], deși aceste piese au revenit în atenția cercetătorilor noștri în anii din urmă [6].

O asemenea deficiență este cu atît mai nedorită, cu cît tocmai evidențierea activității istoricilor, istoricilor de artă și arheologilor români în domeniul studierii culturii bizantine și a diferitelor sale raporturi în timp și spațiu se impune în chip necesar, în condițiile progresului neîntrerupt al bizantinologiei pe plan mondial.

Răzvan Theodorescu

[3] John Beckwith, *Byzantine Art in Athens*, în „The Burlington Magazine", vol. CVI, nr. 738 din septembrie 1964, p. 403.

[4] Publicat recent de Ion Barnea, *Un manuscrit byzantin illustré du XIe siècle*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes", 1963, nr. 3—4, p. 319—330.

[5] O. Tafrali, *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Poutna*, 1925; G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris, 1947.

[6] *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1959.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

„Revista arhivelor"

organ al Direcției generale a Arhivelor statului, București, an. V (1962), nr. 1—2, 700 p.; an. VI (1963), nr. 1—2, 654 p.; an. VII (1964), nr. 1—2, 694 p.

Ca și în anii precedenți, în cele șase numere pe 1962—1964 ale „Revistei arhivelor" sînt cuprinse numeroase materiale, cu o tematică variată și interesantă, privind atît istoria țării noastre, cît și diverse probleme actuale ale muncii arhivistice. Pentru o mai bună sistematizare a recenziei, vom înfățișa pe scurt, în ordine cronologică, problematica articolelor de istorie, pentru a ne opri apoi asupra celorlalte materiale.

Un număr restrîns de articole se referă la evul mediu. Astfel, P. P. Olteanu analizează într-un studiu (nr. 2, 1964) cu minuțiozitate și competență particularitățile și conținutul a patru pagini cu text croato-glacolitic găsite în nordul Transilvaniei (se știe că în perioada feudală, deși au existat strînse legături culturale sîrbo-române, în arhivele noastre se păstrează numai cîteva texte de acest fel), conchizînd că acestea fac parte dintr-un tratat moralo-ascetic, cunoscut dintr-o versiune tîrzie a secolului al XV-lea. În legătură cu răscoala din 1784, C. Muller, O. Rotaru și M. Știrban semnează un articol (nr. 1, 1963) elaborat pe baza unor documente inedite despre starea de spirit și participarea păturilor sărace române și săsești din suburbiile orașului Sebeș la această răscoală, iar I. Sabău (nr. 1/1962), aduce informații noi privitoare la ecoul evenimentelor din 1784 asupra maselor din regiunea Maramureș. Olga constantinescu (nr. 1, 1963), analizînd o scrisoare inedită din deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea a lui N. Rosetti-Roznovanu, evidențiază pregătirea acestuia ca economist și faptul că el milita pentru dezvoltarea industriei, fără a scăpa din vedere necesitatea dezvoltării agriculturii. Date noi și interesante aduce Ilie Popescu-Teiușan (nr. 2, 1964), privind înființarea de școli sătești în Oltenia de către sătenii înșiși, înainte de 1838 (numai în jud. Gorj s-au înființat și au funcționat 26 de școli cu 327 de școlari).

Probleme ale istoriei moderne sînt tratate în cîteva materiale. Gh. Platon (nr. 1, 1963) analizează una dintre formele de luptă ale maselor țărănești împotriva exploatării feudale din Moldova în preajma și în timpul revoluției din 1848, fuga peste hotare, indicînd caracterul de continuitate al acestui proces, cauzele care l-au generat și consecințele lui (după date incomplete, între 1846 și 1848 au fugit peste hotare mai mult de 190 de locuitori). Revoluției din 1848 îi sînt consacrate două articole: A. Stan (nr. 1, 1962) aduce informații inedite în legătură cu lupta țărănimii din Țara Românească pentru aplicarea neîntîrziată a art. 13 din Proclamația de la Islaz, în timp ce Ileana

www.dacoromanica.ro

Petrescu (nr. 2, 1964), folosind documente din arhivele locale, se refera la sprijinul acordat revoluției de masele populare din Craiova, la acțiunile care s-au desfășurat în satele jud. Dolj în timpul și după înăbușirea revoluției. P. Cîncea semnează doua articole: în primul (nr. 2, 1964) se ocupă de procesul emancipării orașelor și tîrgurilor în perioada 1848—1865, în desfășurarea căruia autoarea distinge o fază pînă la 1859, cu un ritm lent, urmată de alta în timpul domniei lui Cuza, cînd se iau o serie de măsuri ce creează condiții favorabile dezvoltării într-un ritm viu a acestui proces; în al doilea articol (nr. 2, 1962) autoarea consideră că în martie 1888 a existat o încercare de detronare a lui Carol I de către Opoziția unită, încercare ce a eșuat datorită acțiunii boierimii și burgheziei interesate în menținerea regimului burghezo-moșieresc. Tradițiile antimonarhice ale mișcării muncitorești din țara noastra, oglindite în presa și publicațiile socialiste pînă la 1900, sînt înfățișate într-un studiu documentat (nr. 2, 1962) de către Al. Porțeanu.

Un mare număr de studii, note și comunicări tratează probleme de istorie contemporană. Un succes al redacției revistei îl constituie publicarea numărului 1/1964, consacrat în întregime celei de-a XX-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist, în care sînt cuprinse materiale ce înfățișează aspecte din situația și lupta maselor muncitoare în anii dictaturii militare-fasciste, pregătirea și înfaptuirea insurecției armate din august 1944, lupta pentru instaurarea puterii populare și refacerea economiei naționale.

Prezentînd și aceste articole în ordine cronologică, semnalăm mai întîi studiul cu caracter de sinteză semnat de N. Dinu (nr. 1. 1962) despre organizarea, desfășurarea și importanța istorică a eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din februarie 1933. O serie de aspecte din lupta P.C.R. împotriva regimului burghezo-moșieresc sînt expuse de O. Matichescu (nr. 1, 1963), așa cum s-au oglindit în cele 124 de numere cunoscute ale organului central ilegal de presă al P.C.R. „Scînteia", aparut între 15 august 1931 și 8 octombrie 1940. Folosind date statistice și cu caracter economic edite și informații de arhivă, I. Puia încearcă să stabilească (nr. 1, 1963) componența și evoluția clasei muncitoare în perioada 1934—1940, scoțînd în evidență numărul muncitorilor pe ramuri industriale, concentrarea lor în marî întreprinderi, centre și regiuni industriale etc. I. Saizu și L. Eșanu tratează (nr. 2, 1962) cîteva aspecte ale luptei maselor populare din Moldova, sub conducerea P.C.R., împotriva fascismului în anii 1934—1938, iar I. Toacă (nr. 2, 1963) se referă la oglindirea luptei petroliștilor în ziarul „Scînteia Prahovei", organul comitetului regional Prahova al P.C.R., apărut între 1934 și 1936. Intr-un studiu documentat, V. Arimia (nr. 1, 1963) prezintă modul în care P.C.R. a folosit breslele în lupta împotriva dictaturii regale, prin organizarea și conducerea de greve, demonstrații (de pildă aceea din 1 mai 1939), pe baza închegării în luptă a unității de acțiune a clasei muncitoare.

Articolele care abordează probleme ale dictaturii militare-fasciste au o tematică variată. Astfel, E. Cimponeriu, într-un material publicat în nr. 2 1964, insistă asupra începutului luptei de rezistență — concretizată în greve, adunări de protest, manifestații etc. — organizată și condusă de P.C.R. împotriva dictaturii militare-fasciste și a mașinii de război hitleriste. Date inedite interesante, cuprinse în articolul semnat de V. Arimia (nr. 1, 1964), ilustrează jefuirea bogățiilor țării, ca petrolul, produse agroalimentare etc., de către Germania hitleristă, imensele sume cheltuite de dictatura antonesciană pentru întreținerea trupelor hitleriste staționate în România, pagubele provocate de acestea în retragere etc. O serie de aspecte ale luptei clasei muncitoare împotriva dictaturii militare-fasciste — alegerea și trimiterea de delegații pentru a protesta în fața administrației întreprinderii împotriva condițiilor grele de trai și muncă, înaintarea de memorii colective, încetinirea

www.dacoromanica.ro

ritmului de lucru, sabotaje, greve etc. — sînt înfățișate de M. Covaci și Fl. Dragne (nr. 2, 1962). Acțiunile muncitorilor ceferiști împotriva exploatării, a dictaturii antonesciene și a războiului hitlerist, expuse de M. Covaci și Gh. Moldoveanu (nr. 1, 1964), au cunoscut diferite forme (pe lîngă cele arătate în articolul precedent) : proteste individuale și colective, manifestări antifasciste și antihitleriste, participarea în grupele de partizani, înrolarea în rîndul formațiunilor de luptă patriotice etc. Cercetarea unor noi documente de arhivă i-a permis lui P. Paliu (nr. 1, 1964) să pună în evidența numeroase și variate acțiuni de sabotaj ale maselor populare împotriva mașinii de război fasciste, puțin cunoscute pînă în prezent. Rolul presei ilegale conduse de P.C.R. împotriva dictaturii militare-fasciste, pentru scoaterea României din războiul hitlerist și alăturarea ei coaliției antihitleriste este prezentat de S. Cutișteanu (nr. 1, 1964), pe baza cercetării articolelor publicate în peste 20 de organe ilegale de presă, aparute între 1941 și 1944. De modul în care au fost organizate de P.C.R. și s-au desfășurat campaniile politice legate de sărbătorirea zilei de 1 Mai între 1941 și 1944, relevîndu-se totodată importanța și semnificația lor, s-a ocupat O. Matichescu (nr. 1. 1964). Date utile, extrase din arhive locale, se găsesc în articolele semnate de C. Tamaș și E. Răcilă privitoare la acțiunile maselor muncitoare din regiunea Argeș (nr. 1, 1964) și ale țărănimii din aceeași regiune (nr. 2, 1962) în 1941—1944, precum și în materialul lui Al. Matei (nr. 1, 1964), care prezintă situația social-economică și acțiuni ale maselor din jud. Alba, Hunedoara, Sibiu și Turda-Cluj în perioada pregătirii insurecției din august 1944.

In paginile „Revistei arhivelor" au fost publicate și materiale ce tratează probleme de după 23 August. C. Botez și D. Botescu (nr. 1, 1964), după ce înfățișează situația economică dezastruoasă a Moldovei, insistă asupra luptei duse de masele muncitoare din această provincie pentru instaurarea autorităților locale democratice, constituirea comitetelor țărănești, înfăptuirea reformei agrare, refacerea economică etc. Luptei maselor țărănești pentru înfăptuirea reformei agrare în jud. Ilfov — unde peste 40 000 de țărani au primit pămînt — îi este închinat articolul semnat de C. Tatomir și V. Tatomir (nr. 2, 1964). Cercetînd problema consolidării regimului democrat-popular, M. Fatu (nr. 2, 1962) evidențiază lupta dusă de masele populare conduse de P.C.R. pentru zdrobirea comploturilor reacțiunii din august și noiembrie 1945, iar C. Olteanu, în două studii (nr. 2, 1963 și nr. 1, 1964) se ocupa cu activitatea P.C.R. pentru etatizarea B.N.R., folosirea ei în opera de redresare economică a țării și, respectiv, cu lupta maselor populare pentru refacerea economiei naționale în perioada 1945—1947. Despre activitatea organizațiilor de partid pentru mobilizarea muncitorilor la susținerea și consolidarea naționalizării întreprinderilor din București — cînd au trecut în mîinile statului 626 de întreprinderi industriale — semnează un articol Gh. Drăgan și V. Avramescu (1963, nr. 1). In fine, merită a fi semnalate materialele de caracter monografic asupra modului în care s-au constituit și a rezultatelor obținute de cooperativele agricole de producție Pribești, reg. Iași (autori Gh. Ungureanu, D. Șandru, C. Botez, I. Saizu — nr. 2, 1962) și Comana, reg. Dobrogea (T. Mateescu — nr. 1, 1964).

După cum se poate constata din această sumară prezentare, în paginile „Revistei arhivelor" au fost publicate numeroase materiale cu o tematică interesantă, privitoare la importante momente din istoria patriei noastre. Ele au fost elaborate, în cea mai mare parte, pe bază de documente inedite sau mai puțin cunoscute, păstrate în arhivele noastre centrale și locale. Prin intermediul lor s-au introdus în circuitul științific noi și interesante informații, care lărgesc și adîncesc cunoștințele noastre într-o serie de probleme.

Interpretarea materialului faptic, mai ales în articolele apărute în ultimele numere, în majoritatea cazurilor este judicioasă, la un nivel științific și ideologic corespunzător, cu

www.dacoromanica.ro

idei și concluzii generalizatoare adecvate. Se constată însa la anumite studii, note, comunicări și unele idei depășite sau eronate chiar pentru momentul apariției, precum și formulări nefericite. Greșită din punctul de vedere al adevarului istoric și în neconcordanță cu rezultatele ultimelor cercetari este, pentru a da un singur exemplu[1], afirmația potrivit căreia „caricatura de reformă agrară din 1921 nu a îmbunătățit cu nimic repartizarea pămîntului între clasele sociale existente la sate" (nr. 1, 1963, p. 65). In articolele care tratează aspecte din istoria locală, în special cele privind perioada contemporană, din cauză că autorii nu încearcă întotdeauna să realizeze o integrare organică a fenomenelor locale în complexitatea procesului istoric ce se desfășoară pe plan național, ajung la exagerarea sau, dimpotrivă, la minimalizarea importanței și semnificației unor fapte (de pildă, în articolele semnate de I. Toacă, C. Tamaș și E. Răcilă etc.). Acest lucru se datorește și faptului că în multe articole autorii nu folosesc rezultate obținute de istoriografia noastră, ei avînd în vedere numai propriile lor cercetări de arhivă, ceea ce îngreuiază și înțelegerea contribuției aduse la clarificarea problemei respective. La unele materiale (este cazul articolelor semnate de S. Cutișteanu, O. Matichescu, M. Covaci și Fl. Dragne), o condensare ar fi fost necesară pentru eliminarea unor fapte și idei deja cunoscute.

Pentru a lichida aceste deficiențe este necesar ca redacția, împreună cu autorii, să acorde mai multă atenție definitivării articolelor, să dea dovadă de exigență sporită în vederea ridicării nivelului științific și teoretic al materialelor destinate publicării.

★

După cum este și firesc, „Revista arhivelor" a rezervat un spațiu larg publicării unor articole de o utilitate indiscutabilă în clarificarea problemelor teoretice și practice de care se izbesc arhiviștii în activitatea lor zilnică. In afara articolelor ce înfățișează sarcinile concrete ale muncii arhivistice, a celor care dau îndrumări și conțin prețioase schimburi de experiență, în revistă au mai apărut materiale privitoare la probleme de terminologie a documentelor create pe teritoriul Transilvaniei (I. Mărcuș, nr. 2/1963), prelucrarea tehnică-științifică a materialelor documentare (M. Soveja și M. Lăzărescu, nr. 2, 1962), ordonarea și inventarierea documentelor feudale din Țara Românească și Moldova (M. Regleanu, nr. 2, 1962), cu privire la unele falsificări de materi le documentare din trecut în Moldova (V. Apostolescu, nr. 1, 1963), evoluția sistemului de registratură cu evidențele create în arhivele comitatelor din Transilvania și folosirea acestora ca instrumente de informare științifică (R. Texe, nr. 2, 1964) etc. Aceste materiale sînt necesare și istoricilor, deoarece le dau posibilitatea să cunoască mai bine documentele cu care lucrează.

Revista a publicat mai multe articole despre importanța materialelor de arhivă pentru cercetările de științe sociale, utile atît prin informațiile pe care le conțin, cît și prin sugestiile formulate. Astfel sînt articole care tratează despre sprijinul acordat de arhive cercetărilor istorice (autori P. P. Panaitescu și I. Donat, nr. 1, 1963), economice (N. N. Constantinescu, nr. 2, 1962), etnografice (A. Moga, nr. 2, 1964), de istorie a artei (C. Szasz, nr. 1, 1962), precum și alte două privitoare la cercetarea monografică a Moldovei (Gh. Stanciu și C. Botez, nr. 1, 1963) și Olteniei (Al. Bălintescu și I. L. Petrescu, nr. 2, 1963).

Pe linia valorificării tradițiilor arhivisticei românești, a reconsiderării critice a activității unor arhiviști din trecut, se înscriu articolele semnate de Gh. Ungureanu despre Gheorghe Asachi (nr. 2, 1963) și M. Regleanu despre B. P. Hasdeu (nr. 2, 1963), articole care, prin informațiile ce le conțin, completează cunoștințele noastre asupra celor doi cărturari.

[1] Alte exemple, în recenzia lui C. Mocanu asupra „Revistei arhivelor" pe anii 1958-1963 în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1964, nr. 2, p. 135—1938.

www.dacoromanica.ro

Una din sarcinile principale ale revistei este aceea de a publica documente, rămase pînă în prezent inedite sau mai puțin cunoscute, contribuind prin aceasta la îmbogățirea informației științifice. Din păcate, spre deosebire de anii trecuți, în numerele pe 1962—1964 au apărut puține documente: în nr. 1/1962 D. Berindei a publicat șapte liste de participanți din diferite județe la revoluția din 1848 din Țara Românească; în nr. 2/1963 U. Gheorghe prezintă știri despre cursul de inginerie ținut de Gh. Asachi la Școala Domnească din Iași, iar Al. Teodorescu, scrisori inedite ale lui C. Conachi către P. D. Kisselev. La Arhivele statului se păstrează bogate fonduri de documente de mare însemnătate în elucidarea unor probleme cardinale ale istoriei țării noastre, care pînă vor fi editate în volume trebuie să apară — evident, este necesar să fie selecționate cele mai semnificative — în paginile revistei.

In cadrul unei rubrici permanente au apărut numeroase prezentări de fonduri arhivistice din toate epocile istorice, folositoare ca informații pentru cercetătorii istoriei. Astfel, în nr. 1/1962 au fost prezentate: arhivele comitatului din Cluj, a insulei Ada-Kaleh, fondul Banca Românească S. A. 1910—1951; în nr. 1/1963: date privind proveniența, păstrarea, descrierea și conținutul documentelor din colecțiile „peceți" și „suluri" din depozitele Arhivelor statului București, documente statistice din anii 1820—1859 aflate în păstrarea Arhivelor statului din Iași, fondul Uniunea generală a industriașilor din România; în nr. 2/1963: fondul Președinției Consiliului de Miniștri, informații arheologice din materialele documentare de la Arhivele statului din Iași; nr. 1/1964: fondurile Frontului renașterii naționale și ale Primăriei municipiului Brăila 1831—1944; în nr. 2/1964: fondurile uzinelor de vagoane din Arad în anii puterii populare, primăriei municipiului Constanța. Ne permitem să sugerăm redacției să analizeze posibilitatea condensării părții introductive a acestor prezentări (care de obicei cuprinde 4—5 pagini), iar spațiul cîștigat astfel să fie afectat informațiilor documentare.

Tot pe linia prezentării unor fonduri de documente, semnalăm apariția în nr. 1/1964 a informării semnate de Gh. Ungureanu: documente privitoare la istoria României păstrate în Arhivele statului din Moscova și Leningrad. Credem că ar fi deosebit de util dacă Direcția generală a Arhivelor statului ar putea să procure și să publice în revistă articole informative asupra materialelor documentare ce se păstrează în diverse arhive și biblioteci din alte țări. Cîteva materiale de acest fel au apărut pînă în prezent, dar o cercetare sistematică — fie prin lucrători ai arhivelor, fie în colaborare cu cercetători ai institutelor de istorie — a principalelor arhive străine și, implicit, o informare promptă a specialiștilor ar aduce mari servicii științei istorice românești.

In paginile revistei se publică dări de seamă cu caracter de viață științifică asupra unor evenimente, manifestări științifice (congrese și reuniuni internaționale de arhivistică), precum și recenzii, note bibliografice. Este necesar însă să apară mai multe recenzii asupra unor cărți de arhivistică editate în străinătate, pentru a informa astfel cititorii asupra problemelor și rezolvărilor care se preconizează în știința arhivistică pe plan mondial. Aceluiași scop trebuie să-i servească și prezentarea principalelor reviste arhivistice străine, acțiune începută în 1960—1961, dar care nu și-a mai găsit continuarea.

Apreciate în ansamblu, cele șase numere pe anii 1962—1964 ale „Revistei arhivelor" conțin materiale de istorie și arhivistică cu o problematică interesantă și actuală, elaborate pe bază de valoroase informații noi, la un nivel științific și teoretic corespunzător, care contribuie la progresul științei istorice în patria noastră.

Gr. Chiriță

www.dacoromanica.ro

„Československý časopis historický"

(Revista cehoslovacă de istorie), Československé nakladatelství Akademie věd, an. XII, 1964, nr. 1—6, 928 p.

În cele șase numere din 1964, revista cehoslovacă de istorie a publicat studii și materiale privind toate epocile istorice, pe care le vom prezenta în ordine cronologică.

Mai întîi, semnalăm studiul *Organizarea slujitorimii domnești din țările cehe în perioada timpurie a evului mediu* (nr. 5), semnat de Barbara Krzemieńská și Dušan Třeštík. Autorii pornesc de la constatarea că, atît în actele de cancelarie din această perioadă, cît și în toponimie, se întîlnesc denumiri care dovedesc existența la acea dată a unor categorii de meșteșugari și slujitori de Curte. Pentru o mai ușoară înțelegere a serviciilor și muncilor pe care le prestau în folosul Curții, ei au fost împărțiți în cinci grupe mari: 1) slujitorimea de la Curtea principelui; 2) slujitori de vînătoare; 3) îngrijitorii vitelor de la Curte; 4) slujitori care aveau în grija lor vinurile, știubeele cu albine și heleșteele cu pești; 5) meșteșugarii. În continuare, în studiu se analizează concret atribuțiile și drepturile slujitorilor. Confruntînd mărturiile documentare cu numele topice dè pe harta țărilor cehe, autorii ajung la constatarea că cele mai multe așezări, purtînd denumiri după diferitele ocupații ale slujitorimii de la Curte, se află și azi grupate în jurul vechilor castele medievale.

De *Problemele fundamentale ale studiilor de istorie bizantină* se ocupă V. Hrochová (nr. 2). Trecînd în revistă cele mai importante probleme, care formează obiectul cercetărilor actuale de bizantinologie, autoarea constată că există o tendință generală de a se încadra istoria Bizanțului în istoria universală. Dintre problemele mari, la a căror soluționare pot colabora cu succes și bizantinologii, autoarea enumeră cîteva, care formează tocmai deosebirea de structură între evoluția social-economică a Bizanțului și restul Europei, de pildă, orînduirea sclavagistă, procesul feudalizării, renta și economia monetară în perioada timpurie a statului bizantin etc.

Un studiu de filozofia istoriei semnează Jaroslav Marek, despre *Tradiția iluminismului și istoriografia modernă* (nr. 4). Este vorba de rolul și funcția pe care tradiția iluministă europeană le-au avut în lupta dintre gîndirea raționalistă și iraționalistă în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea.

Cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la fundarea Internaționalei I (28 septembrie 1864), Jaroslav Purš publică un articol despre *Primele ecouri din activitatea Asociației internaționale a muncitorilor în țările cehe* (nr. 1). Pe baza unui material de arhivă inedit și cu informații din presa cotidiană, autorul caută să lămurească ecourile și influența pe care această primă asociație internațională a muncitorilor a avut-o, în primii ani de după înființare, asupra evoluției mișcării muncitorești din Austria și țările cehe. Perioada cercetată de autor se întinde pînă la începutul anului 1868. În acest răstimp au avut loc trei congrese ale Internaționalei I care, rînd pe rînd, au antrenat și activizat mișcarea muncitorească din țările cehe. Autorul nu precizează numai problemele dezbătute la aceste congrese internaționale, ci urmărește și frămîntările care au avut loc în sînul muncitorimii cehe din această perioadă. Astfel, din articolele de presă și din adunările muncitorilor, în care se discutau probleme politice și economice, reiese că, din punctul de vedere al orientarii politice, muncitorimea pragheză era, la începutul anului 1867, împărțită în două curente, izvorîte din situația politică generală și din structura socială a muncitorilor. Spre finele anului se desemnează deja trei tendințe politice, care aveau să determine orientarea ulterioară a mișcării muncitorești din țările cehe. O concepție politică, foarte probabil sub influența știrilor despre Internaționala I, revendica

www.dacoromanica.ro

democratizarea societății și egalitate pentru muncitori în materie economică ; o alta apără poziția democrației micii burghezii, care în unele puncte avea un program comun cu cea de-a treia concepție, conservatorismul lui Chleborad.

In legătură cu acest eveniment, publica și Zd. Solle un articol, intitulat *Internaționala I și formarea partidului soical-democrat la congresul de la Neudorf, în 1874* (nr. 5). Autorul afirmă că, spre deosebire de țările occidentale, ideile socialiste în cadrul monarhiei austro-ungare au avut rolul de a unifica mișcări muncitorești născute în diferite condiții sociale, economice, culturale și politice. Mișcarea socialista din Austro-Ungaria a urmat în evoluția ei fazele principale prin care a trecut Asociația internațională a muncitorilor. In prima fază, care se întinde pînă la marile demonstrații ale lucrătorilor vie nezi din decembrie 1869, centrul principal din care se răspîndesc ideile Internaționalei I în Europa — deci și în țările din monarhia austro-ungară — este Biroul secției germane de la Geneva, avînd în frunte pe J. Ph. Becker. Insă mișcarea socialistă din țările cehe din această vreme urmează și ea, într-o mare măsură, evoluția clasei muncitoare din Austria. Istoria lor nu poate fi separată. De aceea autorul urmărește paralel frămîntările și transformările survenite în procesul formării social-democrației austriace, mai ales că participarea acesteia la Congresul de la Eisenach (1869) a însemnat un mare avînt pentru mișcarea muncitorească din Austria. In continuare, autorul se ocupa de diferitele curente și poziții din sînul mișcării muncitorești din Austria pînă la congresul de la Neudörf, din 5 aprilie 1874. Importanța acestui congres constă în aceea că a constituit Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Austria. Noul partid a unificat sub o conducere unică mișcările socialiste, aparținînd tuturor popoarelor din vechea Austrie. In sfîrșit, programul partidului, acceptat la Neudörf, conține idei înaintate ca, de pildă, tendința către o alianță cu mișcarea muncitorească internațională, principiul înlaturarii modului de producție capitalist ș.a.

Un articol în legătura cu istoria mișcarilor progresiste din țările cehe, mai precis despre *Moștenirea politică a „Omladinei" și mișcarea progresistă de după 1897*, publică Jan Galandauer (nr. 6). Autorul pornește în studiul său de la constatarea că, în perioada capitalistă, problema naționala prezinta pentru clasa muncitoare un dublu aspect : pe de o parte, burghezia utiliza lozinci naționaliste pentru a abate proletariatul de la calea internaționalistă, iar pe de alta lupta de eliberare națională a popoarelor asuprite a dus la dezmembrarea statului austro-ungar. De altfel, întreaga expunere se caracterizează printr-o minuțioasă analiză a mișcării progresiste și a cursului pe care l-au urmat ideile naționaliste din ultima decadă a secolului trecut. Evenimentele anului 1893, care au culminat cu procesul de la Praga, au însemnat, atît pentru „Omladina", — gruparea politică a tinerilor cehi, al carei program era însuflețit de idei înaintate , cît și pentru mișcarea progresistă din țările cehe, o adevărata înfrîngere. Urmează apoi un proces de destrămare a mișcarii, care de altfel n-a prezentat niciodata un caracter politic unitar. Perioada de la începutul anului 1896 pînă în martie 1897 se caracterizează prin lipsa de unitate ideologică și chiar contradicții în jurul noțiunilor „naționalitate", „fără naționalitate", și „internaționalitate". Constatarile și concluziile autorului merg pe linia evidențierii ideii ca cercurile „radical progresiste" de dupa 1897 au renunțat la democratism, la reforme sociale și la atitudinea amicala fața de democrația sociala, ducînd o politică demagogica și dușmanoasa fața de organizațiile muncitorești.

Cu articolul Alenei Gajnová despre *Politica Marii Britanii în bazinul dunărean după primul razboi mondial* (nr. 6) intram în probleme de istorie contemporana. Autoarea schițează, la început, situația politică și perspectivele de viitor ale Austriei și Ungariei după destrămarea fostului imperiu habsburgic și arată interesul deosebit pe care

www.dacoromanica.ro

cercurile financiare din Anglia îl manifestau față de piața vieneză. In acea vreme se elaborase și un plan pentru transformarea Vienei într-un mare centru comercial și financiar în centrul Europei. Investițiile capitalului englez în Austria deschideau la acea dată mari perspective pentru politica Angliei în Europa centrală. Pe această cale, ea avea să-și întărească influența politică în Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia. In iunie 1919, un financiar englez, Francis Oppenheimer, pleca la Viena pentru a studia situația și a face propuneri concrete în vederea redresării economice a Austriei. Insă realizarea propunerilor lui Oppenheimer avea să întîmpine dificultăți izvorîte îndeosebi din situația nesigură economică și politică în care se găseau Austria și Ungaria imediat după război. Faptul acesta oferă prilej autoarei să facă o amplă analiză a situației politice din Austria, Ungaria și Cehoslovacia. O atenție deosebită se acordă în articol relațiilor cehoslovaco-austriace, evenimentelor din Ungaria, problemei restaurării habsburgilor, misiunii lui Clark la Budapesta, revendicărilor teritoriale maghiare ș.a. Autoarea conchide că, în această parte a Europei, Anglia s-a angajat politicește mai mult în Ungaria, unde a jucat un mare rol în formarea dictaturii horthyste. In anii următori, legăturile au continuat cu cercurile guvernamentale din Ungaria, care au găsit totdeauna ajutor la anumite grupuri financiare engleze în revendicările lor economice și politice.

Nu este lipsită de interes contribuția lui Eberhard Wolfgramm *Despre începuturile mișcării henleiniste* (nr. 1). Pentru o cunoaștere cît mai profunda a condițiilor în care s-a format mișcarea nazistă din Cehoslovacia — arată autorul — e nevoie să se elucideze toate problemele care ar putea aduce o cît de mică lumină în această privință. De aceea, el își propune să lămurească activitatea propagandistică desfășurată pe teritoriul Cehoslovaciei de către organizațiile naționaliste ale minorității germane. Incepînd de după primul război mondial și pînă la dictatul de la München din 1938, numeroase organizații de tineret și paramilitare au importat din Germania, cu care au stat în permanentă legătură, spiritul de revanșă și ideologia hitleristă. In propaganda și agitația șovină a acestor oficine naziste rezidă începuturile partidului *Heimatfront*, condus de Konrad Henlein.

Despre *Activitatea partidului populist polonez în anii 1945—1947* scrie Jan Borkowski (nr. 3), articol în care ne informează despre prefacerile intervenite în structura partidelor politice din Polonia, începînd din august 1945 — dată la care are loc fuzionarea a două partide populiste existente *(Polskie stronnictwo ludowe)* și pînă în toamna anului 1947, cînd Mikolajcik, fiind îndepărtat de la conducere, s-a trecut la reorganizarea partidului.

In sfîrșit, seria articolelor și studiilor se încheie cu expunerea lui K. Kaplan despre *Începuturile primului plan cincinal* (nr. 2), în care autorul tratează cele mai importante probleme economice din perioada 1949—1953. Hotărîrile conducerii partidului comunist, ca și lucrările pregătitoare, concepțiile, calculele și analizele economiștilor confirmă faptul că și în sectorul politicii economice s-a realizat linia generală în ceea ce privește aplicarea principiilor marxist-leniniste în condițiile create după februarie 1948. Primul cincinal a determinat în mod just orientarea politicii economice a partidului comunist în primii ani ai perioadei de trecere de la capitalism la socialism.

★

Ca și în anii trecuți, revista cehoslovacă de istorie acordă o deosebită însemnătate discuțiilor pe teme destul de variate. Astfel, Radoslav Večerka ridică în intervenția sa, *Cultul chirilo-metodian în tradiția cehă medievală* (nr. 1), o serie de obiecții față de constatările și concluziile la care a ajuns Fr. Graus în articolul său intitulat *Imperiul Marii Moravii în tradiția cehă din evul mediu* („Československý časopis historický", 1963, nr. 3). Graus pretinde că în statul ceh

www.dacoromanica.ro

de sub domnia Přemyslizilor n-a existat un cult al lui Chiril și Metodiu și nici ideea politică statală a Marii Moravii. Cultul celor doi apostoli slavi a apărut ceva mai tîrziu, în secolul al XIV-lea, și într-un mod artificial. Apelînd la izvoare literare și de limbă, Večerka combate afirmațiile lui Graus și situează cultul lui Chiril și Metodiu în perioada Přemyslizilor, secolele al X-lea și al XI-lea.

Ondrej R. Halaga se ocupă de *Problematica geografiei istorice în Ungaria arpadiană* (nr. 2). Autorul critică, aducînd corectările necesare, concepția, metoda și interpretarea uneori inexactă a fenomenelor istorice, lingvistice și geografice de către Gy. Györffy în lucrarea sa privitoare la vechile comitate maghiare [1]. Cum unele date istorice se referă la hotare și localități slovace, autorul condamnă afirmațiile tendențioase și conchide: „regretăm sincer că știința istorică a poporului prieten maghiar lasă să-i scape un prilej unic: ar fi putut contribui prin această lucrare la apropierea cercetătorilor din Ungaria și a celor din țările vecine prin publicarea unui manual de neînlocuit de lungă durată" (p. 198).

O discuție cu caracter polemic a stîrnit lucrarea *Ani hotărîtori*, publicată de Marta Vartiková (Bratislava, 1962). Este vorba de o prezentare de sinteză a evenimentelor politice din Cehoslovacia, începînd cu 1945 și pînă în februarie 1948. Felul în care autoarea pune problemele politice și interpretează faptele este scos în evidență de Milan Hübl, care ridica o serie de obiecții de metoda și etică științifică [2]. Însă, punctul de vedere al recenzentului, într-o problemă de istorie contemporană, a atras intervenția lui V. Prečan [3]. Analizînd aspectul etic al situației în care se află istoricul, Preč. n susține ca obîrșia multor deficiențe ale istoriografiei marxiste din Cehoslovacia de după 1950 se găsește în deformarea de către unii a misiunii pe care știința istorică o are în societate. Răspunzînd la obiecțiile preopinentului său, Milan Hübl stăruie îndeosebi asupra *responsabilității sociale, metodei științifice și eticii* în care își desfășoară istoricul activitatea științifică (nr. 2).

Despre unele probleme ale mișcării revoluționare din Cehoslovacia între 1918 și 1938 (nr. 2) scrie Ján Mlynárik, care discută unele aspecte legate de consecințele dogmatismului și cultului personalității asupra cercetării istoriei mișcării muncitorești din Cehoslovacia. Poziția lui Mlynárik în problemele de mai sus a atras o replică din partea lui Vladimir Dubský și Ladislav Mikliček, care în *Note la articolul lui Mlynárik* (nr. 5) dezbat și adîncesc sfera problemelor aduse în discuție. Autorii conchid că istoriografia mișcării muncitorești din Cehoslovacia trebuie să fie în concordanță cu sensul complex și multilateral al faptelor istorice.

Caracteristica crizei feudalismului în secolele XVI—XVII este pusă din nou în discuție de către Miroslav Hroch și Josef Petraň (nr. 3). Pe bună dreptate, afirmă autorii, dacă cineva ar încerca să sintetizeze tot ce s-a scris în această problemă în ultimii 15 ani ar ieși o lucrare foare voluminoasă, mai ales că discuția în jurul crizei feudalismului a antrenat specialiști din cîteva țări europene: în afară de Cehoslovacia, din Polonia (I. Topolski, A. Mączak, M. Małowist ș.a.), U.R.S.S. (M. A. Barg, M. V. Nečikina), Franța (Simiand, Labrousse, Meuvret, Chabert ș.a.) și Anglia (revista

[1] Cf. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (Geografia istorică a Ungariei arp diene), Budapesta, 1963, 907 p.+32 h. în text și 15 h. în afara textului. Lucrarea e concepută în 5 volume și urmează să cuprindă toate datele istorice privind așezările omenești, atît cele existente, cît și cele dispărute (castele, orașe, sate, cătune). Materialul e prezentat alfabetic, în cadrul orașelor de reședință. Ultimul volum, al cincilea, urmează să fie însoțit de un indice comun de nume și locuri. Primul volum epuizează datele toponimice în legătură cu vechile comitate maghiare, ale căror denumiri încep cu literele A—B—Cs.

[2] Vezi „Československý časopis historický", Praga, 1963, nr. 4, p. 473 476.

[3] Ibidem, 1964 nr. 1, p. 44—49.

www.dacoromanica.ro

„Past and Present", E. Hobsbown, H. R. Trevor-Poper ș.a.). De aceea autorii își propun sa informeze pe cei interesați de rezultatele la care au ajuns ultimele discuții și să atragă atenția asupra unor probleme rămase încă nelămurite. Expunerea are caracterul unui studiu bine informat.

Tot la capitolul discuțiilor, Milan Otáhal semneaza un studiu comparat în legatură cu *Cauzele și rezultatele reformei agrare din Germania de răsărit în 1945* (nr. 3). Comparația constă în faptul că deși situația politica a fost diferită, iar condițiile de dezvoltare a agriculturii din R.D.G. și din Cehoslovacia n-au fost întotdeauna aceleași, totuși autorul le studiază paralel, ajungînd la concluzia ca între cele două reforme agrare exista unele trăsaturi comune.

Cu o problema de importanță oarecum locala, avînd totuși implicații mai largi în ceea ce privește istoria orașelor din Europa centrală, se ocupă Josef Janáček, în contribuția sa intitulată *Cu privire la luptele sociale în orașele din prima jumătate a secolului al XVI-lea* (nr. 4). Autorul face unele precizari pe marginea a două studii despre cîteva orașe din Moravia publicate de Jar. Dřímal [4].

Orientată destul de bine în problemele politice din perioada imediat următoare primului război mondial, Věra Olivová se ocupă de *Sistemul de la Versailles și caracterul crizei acestuia în anul 1920* (nr. 4). După ce face o larga analiza a celor mai importante evenimente politice din cursul anului 1920, autoarea constată ca echilibrul claselor sociale din centrul și rasăritul Europei a fost atît de profund tulburat, încît rezultatele acestui fenomen social-politic n-au putut fi lichidate nici mai tîrziu pe calea dictaturii fasciste.

Nouă și interesantă este contribuția lui Jindřich Tomáš despre *Posibilitatea utilizării metodei statistico-matematice în istoriografie* (nr. 4). Pornind de la expunerea lui J. Purš, privitoare la folosirea statisticii în studierea fenomenelor mișcării greviste, autorul precizează că în articolul său nu e vorba de justețea metodei numerice aplicate de Purš, ci mai curînd de chestiunea alegerii tipului de fenomene cercetate, de folosirea metodei și de analiza rezultatelor.

Rubrica *Materialelor* publicate este tot atît de importantă ca și restul contribuțiilor care formează conținutul revistei. Le indicăm, pentru o cît mai bună informare a celor interesați, mai ales că unele dintre ele se referă la probleme a căror actualitate e indiscutabilă. Astfel, Helena Pobreichová publică date foarte interesante despre *Structura de clasă a populației de culoare din S.U.A. (1910—1960)* (nr. 1). De asemenea, Václav Veber pune în circulație o serie de materiale privitoare la *Evoluția structurii de clasă a populației din țările cehe în prima jumătate a secolului al XX-lea* (nr. 2). iar Vlastimil Klima ne informează despre *Grupul deputaților de opoziție din partidele de guvernămînt în perioada crizei müncheneze din 1938* (nr. 2). In legătură cu problema dacă China a trecut sau nu, în evoluția ei istorică, prin orînduirea sclavagistă, Jan Prečirka face o prezentare largă a discuțiilor purtate în jurul acestei probleme sub titlul *Orientul îndepărtat, antichitatea și orînduirea sclavagistă* (nr. 3). Autorul arată că e foarte greu de a încadra vechea societate orientala în sfera unei orînduiri oarecare. Nu se pot da răspunsuri imediate la toate problemele aflate în discuție și, ca atare, o astfel de sarcină poate fi rezolvată numai prin colaborarea mai multor discipline științifice. Materiale interesante din punct de vedere statistic publică și Jan Novák. Ele se referă la *Alcătuirea statisticii electorale în republica premüncheneză* (nr. 3). De luat în seamă, mai ales pentru istoria economică a Transilvaniei dintr-un

[4] Cf. *Sociální boje v Brně ve 20. letech 16. století* (Luptele sociale la Brno în anii 20 din secolul al XVI-lea), în „Brno v minulosti a dnes", I, 1959, p. 221 286, și *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století* (Luptele sociale în orașele regale din Moravia în anii 20 din secolul al XVI-lea), în „Brno v minulosti a dnes", V, 1963. p. 114—167.

www.dacoromanica.ro

anumit punct de vedere —, sînt şi materialele publicate de Ştefan Kazimir, sub titlul *Contribuţie la problema aşa-zisei revoluţii a preţurilor din Slovacia în secolul al XVI-lea* (nr. 4). O importanţă locală prezintă expunerea lui Manfred Kobuch despre *Păstrarea documentelor de la mănăstirea St. Marienthal* (nr. 5). *Direcţiile de bază în evoluţia industriei cehoslovace în anii 1913—1936 şi unele probleme de politică socială* se intitulează un articol semnat de Anatol Dobrý (nr. 5), în care sînt prezentate transformările intervenite în industria cehoslovacă dintre cele doua razboaie mondiale. In sfîrşit, J. Polišenský şi Estela Roldan Román publica *Izvoare şi probleme ale istoriei relaţiilor cehoslovaco-mexicane* (nr. 6).

Revista cehoslovacă de istorie cuprinde de asemenea numeroase recenzii şi însemnări bibliografice, necesare unei cît mai bune informări a specialiştilor. Reţinem spaţiul neobişnuit de mare acordat în cursul acestui an *discuţiilor* şi *materialelor* istorice puse în circulaţie.

Tr. Ionescu-Nişcov

"The English Historical Review"

vol. LXXIX, nr. 310—313, Londra, Edit Longmans, 1964, 896 p.

Din sumarul pe 1964 al revistei engleze de istorie desprindem în primul rînd o serie de articole —, cele mai multe, de altfel — consacrate istoriei instituţiilor engleze, apoi două studii privind dezvoltarea capitalismului în secolul al XVIII-lea în Franţa şi în Anglia, cîteva articole evocînd momente din viaţa unor personalităţi engleze din evul mediu şi, în sfîrşit, unele preocupări de istoria relaţiilor internaţionale.

Dintre articolele consacrate istoriei instituţiilor engleze menţionăm în primul rînd pe cel semnat de A. L. Brown, *The Commons and the Council in the reign of Henry IV*, în nr. 310. Spre deosebire de cunoscutul specialist al istoriei constituţionale a Angliei, W. Stubbs, care considera că domnia lui Henric al IV-lea oferă exemplul cel mai evident de guvernare constituţională, A. L. Brown este de părere că nu poate fi vorba de un aşa-zis „constituţionalism lancasterian", cu toată atitudinea conciliantă pe care regele o adopta uneori faţă de luările de poziţie mai critice ale Camerii Comunelor. Această atitudine conciliantă faţă de Camera Comunelor s-a produs îndeosebi în primii ani ai domniei lui Henric al IV-lea. In aceşti ani Henric al IV-lea era obligat să ducă o politică prudentă, din cauza poziţiei sale precare faţa de o parte considerabilă a nobilimii, care îl acuza de uzurpare.

Un studiu plin de interes este şi cel al lui J. W. Sherborne, *Indentured Retinues and Englisch Expeditions to France, 1369—1380*, nr. 313, care se ocupă de istoricul armatei de mercenari în Anglia. Autorul arată că sistemul angajării de soldaţi cu plată a început să ia extindere în timpul războiului de 100 de ani, în ultimii ani de domnie ai lui Eduard al III-lea şi în primii ani ai domniei lui Richard al II-lea. Apariţia tot mai numeroasa a trupelor de mercenari este pusa în legătura cu reluarea razboiului în 1369. J. W. Sherborne analizează în mod amanunţit noua instituţie militara, aratînd modul în care se făcea angajarea mercenarilor, organizarea şi compoziţia detaşamentelor, sumele alocate pentru plata lor. In ce priveşte efectivele detaşamentelor, autorul ne spune ca acestea aveau mărimi variabile de la 10 pînă la 3—4 000 de oameni, devenind în acest din urmă caz adevărate armate. Credem că autorul ar fi trebuit să arate că existenţa sistemului trupelor de mercenari a constituit unul din principalii factori care au favorizat luptele de mai tîrziu dintre grupurile nobi-

www.dacoromanica.ro

liare rivale, lupte cunoscute sub numele de razboiul celor două roze.

Unele elemente asupra istoriei fiscalității engleze în feudalism ne dă B. P. Wolffe în articolul *Henry VII's Land Revenues and Chamber Finance*, nr. 311. Componentele de bază ale veniturilor regale permanente la sfîrșitul domniei primului rege din dinastia Tudorilor erau aceleași ca în timpul dinastiei York: veniturile domeniului regal și vămile. Autorul dă date comparative dintre cele două categorii de venituri, din care rezultă că veniturile provenind de pe domeniul regal erau mai mari. Administrarea veniturilor coroanei se făcea în mod foarte riguros, cu același personal fiscal și cu aceleași metode ca sub dinastia York. Ceea ce a adus nou Henric al VII-lea a fost doar o simplificare a metodelor de administrație financiară, practicate cu prea multe complicații de vechea instituție a eșicherului, metode care întîrziau intrarea banilor în vistieria regală. Aici era de precizat că această politică de simplificare a fiscalității corespundea noilor probleme puse de organizarea statului centralizat și autoritar, care urmărea perceperea cît mai rapidă a veniturilor sale, necesare întreținerii unui numeros aparat administrativ și militar.

O problemă ridicată de cercetarea instituției monarhice în evul mediu este analizată în articolul *The Thomasian Tradition and The Theory of Absolute Monarchy*, semnat de W. H. Greenleaf, nr. 313. Autorul susține că Thomas d'Aquino — una din principalele autorități în materie de gîndire politică din evul mediu — era pentru o autoritate monarhică limitată, susținînd că în anumite împrejurări se putea recurge și la dreptul de rezistență împotriva regelui. W. H. Greenleaf nu ne spune însă cine anume putea să exercite acest drept de rezistență. Desigur că nu poate fi vorba decît de biserică și de nobilime, și nicidecum de masele populare. Din acest punct de vedere, întemeietorul gîndirii scolastice apare ca exponentul marii feudalități, care nu se împăca cu ideea unei monarhii puternice și centralizate. Autorul mai subliniază apoi că Thomas d'Aquino susținea principiul supremației bisericii catolice și al papii asupra puterii laice reprezentată de monarhia feudală. In lumina acestor concepții politice enunțate de Thomas d'Aquino, nu ni se par tocmai potrivite considerațiile cu care W. H. Greenleaf își încheie articolul, și anume că filozoful medieval trebuie privit ca precursorul principiului politic modern al monarhiei limitate, principiu care pleacă de la cu totul alte premise.

Un alt studiu de istorie constituțională este cel al lui Lyndsay Boynton, *Martial Law and the Petition of Right*, nr. 311. Autorul arată că celebrul document *Petiția drepturilor*, elaborat la începutul domniei lui Carol I Stuart, a fost în general bine studiat. Mai puțin însă au fost cercetate prevederile *Petiției* în ce privește aplicarea legii marțiale. De aceea, L. Boynton își propune să examineze în mod mai amănunțit aplicarea acestei legi, îndeosebi în anii 1624—1628. Autorul subliniază că între *Petiția drepturilor* și legea marțială a existat o strînsă legătură. Multe din criticile aduse sistemului de guvernămînt în vestitul act se refereau în mod direct sau indirect și la legea marțială pe care Carol I Stuart și ministrul său Buckingham voiau s-o aplice pentru a întări disciplina trupelor care luptau în Irlanda sau sprijineau pe hughenoții francezi ce rezistau în orașul La Rochelle. Autorul enumeră delictele care intrau în competența legii marțiale, arătînd că nesupunerea și răscoala constituiau crime capitale și erau pedepsite ca atare. Era de remarcat în această privință puternicul conținut social al legii marțiale, care, în afară de întărirea disciplinei, urmărea îndeosebi prevenirea unor mișcări în armată, care, o dată izbucnite, se puteau întinde și în masa populației, foarte agitate în acei ani premergători revoluției declanșate în 1640. In ultima parte a studiului, autorul arată că legea marțială a fost aplicată și de către regimul lui Cromwell, fiind îndreptată de astă dată împotriva unor delicte de altă natură ca: stabilirea de legături cu regele, cu regina sau cu ofițerii regali; sprijinirea

www.dacoromanica.ro

elementelor regaliste; răscoala împotriva parlamentului; dezertarea din armata revoluționară.

Legat de urmările revoluției din 1640—1648 este articolul lui C. F. Trevallyn Jones, *The Composition and Leadership of the Presbyterian Party in the Convention*, nr. 311. Articolul se ocupă de activitatea parlamentului care a restaurat monarhia în 1660 și a cărui istorie este mai puțin cunoscută. Autorul trece în revistă problemele care stăteau în fața partidului presbiterian ca: restaurarea episcopatului, reconfirmarea titlurilor de proprietate deținute de cei care au achiziționat bunurile coroanei și ale bisericii, admiterea în parlament a unora din foștii deputați din timpul lui Carol I Stuart.

Două studii privind dezvoltarea capitalismului în secolul al XVIII-lea sînt semnate de George V. Taylor și de cunoscutul istoric britanic al economiei Sidney Pollard.

Studiul lui George V. Taylor, *Types of Capitalism in Eighteenth Century France*, nr. 312, este consacrat cercetării unora dintre formele economiei capitaliste din Franța prerevoluționară și se bazează pe documente provenind din fonduri ale vechilor bănci și întreprinderi, precum și din arhive de familie ce au aparținut cîtorva din întreprinzătorii capitaliști. După G. W. Taylor, capitalismul a acționat în Franța prerevoluționară în următoarele sectoare: 1) sectorul capitalului comercial (comerț, bancă, manufactură la domiciliu); 2) sectorul arendării impozitelor și al creditării statului; 3) sectorul unui capitalism industrial încă embrionar, reprezentat nu atît prin fabrici propriu-zise, care erau foarte puține, ci prin exploatări miniere și metalurgice primitive, aparținînd în mare parte nobililor; 4) în sfîrșit, un sector cuprinzînd pe acei proprietari și rentieri care-și exploatau proprietățile lor rurale și urbane investind o parte din beneficii în împrumuturi cu dobîndă și în efecte publice pe termen lung. Pentru fiecare sector de activitate capitalistă autorul dă numeroase exemple de întreprinderi și persoane, precum și cifre privitoare la sumele investite și la beneficiile realizate. Referitor la întreprinderi, reținem o interesantă statistică a atelierelor de forjat, alcătuită pe baza investigațiilor funcționarilor regali din anii 1771—1788. Rezultă că cele 601 ateliere de forjat existente în anii imediat anteriori revoluției erau repartizate în felul următor: 55 aparțineau membrilor clerului, 305 nobililor și numai 241 membrilor stării a treia. Pe baza acestor date G. V. Taylor constată că numeroși reprezentanți ai nobilimii franceze începuseră, în secolul al XVIII-lea, să fie interesați în dezvoltarea capitalismului. Reținem din studiul lui C. V. Taylor un element deosebit de interesant, asupra căruia, de altfel, autorul nu atrage atenția nicăieri, și anume că economia Franței prerevoluționare ne oferă exemple cît se poate de caracteristice a ceea ce Marx a denumit acumularea primitivă a capitalismului.

Al doilea studiu asupra dezvoltării capitalismului în secolul al XVIII-lea, *The Factory Village in the Industrial Revolution*, nr. 312, semnat de Sidney Pollard, se ocupă de cercetarea unora dintre aspectele mai caracteristice ale orașelor și satelor afectate de revoluția industrială. Autorul subliniază de la început că multe dintre aceste localități, și îndeosebi satele, se găseau sub totalul control economic, social și chiar politic al patronilor capitaliști, proprietari ai fabricilor construite pe teritoriul lor. S. Pollard arată că întreprinzătorul capitalist din acele vremuri era cu totul lipsit de vastul aparat administrativ și birocratic pe care-l are la dispoziția sa capitalistul din zilele noastre. Capitalistul secolului al XVIII-lea trebuia să se ocupe personal de ținerea la zi a corespondenței de afaceri, de vizitarea clienților, de cumpărarea materiilor prime, de producerea și desfacerea mărfurilor, de supravegherea muncitorilor. El mai trebuia să asigure căile și mijloacele de transport pentru produsele sale, să organizeze mari ferme pe lîngă fabrici pentru hrana muncitorilor, să-și formeze propriile sale detașamente înarmate pentru paza mărfurilor transportate

www.dacoromanica.ro

spre locurile de desfacere. De asemenea, capitalistul din perioada revoluției industriale mai trebuia să se ocupe de cazarea muncitorilor, facînd în acest sens investiții pentru construire de locuințe individuale sau pentru construirea acelor mari clădiri — *work-houses* — care adăposteau zeci de familii. Tot în sarcina capitalistului intra și asigurarea instrucției școlare a muncitorilor și a copiilor lor. Despre un oarecare H. Ashworth, considerat ca un fel de patron filantrop, autorul spune că a silit pe copiii muncitorilor săi să-și plătească propria educație. În sfîrșit, capitalistul trebuia să se îngrijească de aprovizionarea muncitorilor cu articole de larg consum în pravaliile făcute de el lîngă fabrică, pravalii despre care autorul spune că, prin prețurile de jaf cerute, provocau mari nemulțumiri, transformate uneori în adevărate răscoale. S. Pollard încearcă, enumerînd toate aceste multiple probleme care preocupau pe marele întreprinzător capitalist din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, să arate că acesta avea prea puțin timp să se ocupe de „filozofia socială". Astfel, asprimea exploatării este explicată nu prin goana după plusvaloare cît mai multă, ci prin ceea ce autorul numește „*managerial necessity*" (necesitate de conducere), în care sînt incluse toate activitățile capitalistului.

În legătură cu evocarea figurii unora dintre personalitățile trecutului englez, citățm articolele lui Fred A. Cazel Jr., *The Last Years of Stephen Langton*, în nr. 313, și al lui J. Duncan M. Derret, *The Trial of Sir Thomas More*, în nr. 312. În articolul lui Fred A. Cazel se arată că Stephen Langton, arhiepiscop de Canterbury, șef al opoziției baroniale împotriva lui Ioan fără Țară și unul din cei mai importanți oameni de stat ai Angliei la începutul secolului al XIII-lea, a militat în ultimii ani ai vieții sale pentru o politică de pace cu Franța. În felul acesta Langton se alătura eforturilor papalității care voia să organizeze o mare alianță între principalele state feudale apusene în vederea continuării cruciadelor. Conformîndu-se acestei politici, Langton a căutat să obțină de la Henric al III-lea o împăcare cu Franța, concretizată prin renunțarea la recucerirea vechilor posesiuni ale coroanei engleze de pe continent. Retragerea sa din viața politică a deschis însă calea altor sfătuitori care erau împotriva unei politici de pace cu Franța. În această privință autorul trebuia să arate că urmașii lui Langton în anturajul regal reprezentau acele grupuri ale nobilimii engleze care voiau să-și redobîndească fief-urile pierdute din Franța.

Articolul lui J. Duncan M. Derrett cercetează după documente încă inedite procesul lui Thomas Morus. Principalele capete de acuzare împotriva lui Morus erau : refuzul de a recunoaște *Actul de supremație* (legea care stabilea în persoana monarhului pe șeful bisericii engleze) ; atitudinea de rezistență activă împotriva acestei legi ; legăturile cu arhiepiscopul Fischer, alt adversar al politicii religioase duse de Henric al VIII-lea. Aceste delicte l-au făcut pe Thomas Morus vinovat de înaltă trădare și deci pasibil de pedeapsa capitală, fapt care de altfel s-a și petrecut la începutul lunii iulie 1535. În afară de prezentarea materialului documentar și a faptelor, J. Duncan M. Derrett caută să motiveze atitudinea instanței judecătorești în cazul lui Morus. Declarîndu-și cu multă consecvență fidelitatea față de biserica catolică și față de papalitate, Thomas Morus a intrat într-un acut conflict cu puterea de stat, care l-a dat în judecată pentru că se opunea desființării catolicismului ca religie oficială și înlocuirii lui cu anglicanismul. În această privință erau de subliniat puternicele contradicții existente în viața și în activitatea lui Thomas Morus. Pe de o parte, năzuințele sale pentru o societate mai bună și mai dreptă exprimată în opera sa binecunoscută *Utopia*, iar pe de altă parte fidelitatea pînă la moarte față de biserica catolică, instituție care era reprezentanta cea mai autorizată a sistemului politico-social criticat cu atîta vehemență în *Utopia*.

Un important episod al războiului dintre Anglia și coloniile sale din America de Nord este analizat în articolul semnat de W. H.

www.dacoromanica.ro

Moomaw, *The Denouement of General Howe's campaign of 1777*, în nr. 312. Autorul adoptă o poziție diferită față de aceea a unora dintre istoricii care încearcă să absolve pe generalul englez Howe de orice vină în legătură cu înfrîngerea suferită de trupele sale din partea insurgenților americani în 1777. W. H. Hoomaw, întemeindu-se pe documentele încă inedite, rămase de la unul din subalternii lui Howe, căpitanul Andrew Snape Hamond, susține că înfrîngerea din 1777 a fost cauzată de unele grave erori strategice săvîrșite de generalul englez. Astfel, Howe a dispus dislocarea unui număr considerabil de unități, destinate inițial să facă joncțiunea cu trupele generalului Burgoyne, care înaintau de-a lungul coastei, cu scopul de a tăia răsculaților orice posibilitate de a primi ajutor din partea cealaltă a Atlanticului. La aceasta s-a mai adăugat și lipsa de colaborare a lui Howe cu comandamentul flotei, care trebuia să asigure blocada porturilor americane. După opinia lui W. H. Moomaw, erorile strategice indicate mai sus au răpit armatei engleze posibilitatea de a înfrînge coloniile americane în campania anului 1777, campanie care de altfel s-a dovedit decisivă pentru mersul ulterior al războiului.

Lupta pentru zone de influență dintre marile puteri înaintea primului război mondial formează obiectul articolului mai întîns semnat de Arthur Marsden, *Britain and the „Tunis Base", 1894—1899*, în nr. 310. Autorul începe prin a arăta problemele ridicate în relațiile dintre statele interesate în dominarea Mediteranei. În 1881, cînd Franța a ocupat Tunisia, tratatele existente între această din urmă țară și unele din marile puteri europene au fost reconfirmate. Tratatele în chestiune conțineau însă clauza națiunii celei mai favorizate, clauză care împiedica Franța să dobîndească drepturi speciale pentru cetățenii ei și pentru comerț. Cele mai importante dintre aceste tratate erau tratatul cu Italia, care expira în 1896, și cel cu Anglia, care era un tratat așa-zis de „perpetuitate". Din 1894 pînă în 1897 Franța a dus o activitate diplomatică susținută pentru înlăturarea clauzelor care privau pe cetățenii ei de pozițiile privilegiate, decurgînd din situația Tunisiei ca teritoriu aflat sub administrație franceză. A. Marsden subliniază că negocierile duse de Quai d'Orsay cu Foreign-Office pe această temă au fost foarte lungi și dificile, la un prim acord ajungîndu-se abia în 1897. Dar ocuparea Tunisiei de către Franța a complicat și din alt punct de vedere raporturile dintre marile puteri în problema mediteraneană. Stabilindu-se în Tunisia, Franța a încercat să pătrundă și în Tripolitania, teritoriu care însă era considerat de Italia ca zona ei de expansiune. Autorul atrage atenția că prin presiunea exercitată asupra Tripolitaniei dinspre Tunisia, Franța încerca să determine Italia să renunțe la unele dintre pozițiile pe care le reclama în Maroc. În această acțiune Franța nu a fost singură, ci s-a bucurat de sprijinul diplomatic al Angliei, cu care pregătea încheierea alianței cunoscută sub numele de „Antanta cordială". În concluzie, A. Marsden arată că urmarea acestei acțiuni diplomatice conjugate franco-engleze a fost o evidentă răceală a Italiei față de Anglia, fapt care a întîrziat desprinderea Italiei de Tripla alianță.

În afară de studii și articole, revista mai cuprinde note, scurte comunicări și documente privind îndeosebi evul mediu englez. La acestea se adaugă o bogată rubrică de recenzii și însemnări bibliografice, care, ca și în alți ani, este consacrată aproape în exclusivitate lucrărilor istoriografiei apusene.

S. Columbeanu

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI

DAN BERINDEI, *Oraşul Bucureşti reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti 1459—1862*, Bucureşti, 1963, 300 p. (Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.)

După mai bine de un veac de existenţă, istoriografia bucureşteană cuprinde un patrimoniu bogat, alcătuit din valoroase lucrări de sinteză, publicaţii de documente, materiale de arheologie, studii în care sînt analizate variate aspecte ale evoluţiei oraşului capitală sau a teritoriului său, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre [1].

Valorificînd roadele unei îndelungi străduanii şi sintetizînd succesele istoriografiei bucureştene contemporane, Dan Berindei a publicat în 1963 una din remarcabilele lucrări scrise în ultimii ani, în acest domeniu. Concepută iniţial ca o tratare analitică a principalelor aspecte ale dezvoltării Bucureştiului în decursul a patru secole, lucrarea a primit pe parcursul elaborării un puternic caracter de sinteză.

Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti cuprinde două mari părţi: prima, tratînd istoria oraşului pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, a doua ocupîndu-se de capitala Ţării Româneşti în perioada 1659—1862.

In cap. I, după o succintă incursiune asupra mărturiilor locuirii străvechi şi vechi a teritoriului Bucureştilor, a originii unor oraşe medievale de pe teritoriul patriei, autorul analizează începutul Bucureştiului, subliniind că acesta este rezultatul firesc al dezvoltării economice a aşezărilor din bazinul mijlociu al Argeşului, al intensificării comerţului de tranzit, al rolului militar şi politic care revine tîrgurilor sudice ale Ţării Româneşti în condiţiile luptei antiotomane şi apoi a dominaţiei turceşti. Autorul tratează în acest prim capitol probleme de o deosebită importanţă ca: existenţa şi funcţionalitatea Cetăţii Bucureşti, a Curţii domneşti, stabilirea nucleului tîrgului, numele oraşului ş.a.

In cap. II şi III, intitulate „Bucureştii veacului al XVI-lea" şi, respectiv, „Oraşul Bucureşti în anii 1601—1659" este tratată dezvoltarea economică, social-politică şi edilitar-urbanistică a oraşului într-o etapă de definitivare a caracterului urban şi de continuă dezvoltare a rolului său politic. Dacă pentru primul capitol penuria izvoarelor istorice îngreuiază aprofundarea cunoaşterii meşteşugurilor şi în bună parte a comerţului, pentru secolul al XVII-lea aceste probleme sînt mai pe larg redate. Paragrafe de o intensă trăire istorică sînt consacrate evenimentelor bucureştene legate de războiul antiotoman de sub conducerea lui Mihai Vi

[1] „Studii", an. XVI (1963), 5, p. 1137—1150.

www.dacoromanica.ro

teazul, precum și de rascoala seimenilor și dorobanților. Date interesante, judicios selectate, îndeosebi din însemnările călătorilor străini, ilustrează unele aspecte demografice, creșterea teritoriala a orașului, înfățișarea lui ș.a.

Partea a II-a a lucrării este mai extinsă și dezvaluie viața tot mai complexă a Bucureștiului începînd cu domnia lui Gheorghe Ghica, în timpul caruia orașul devine capitala Țării Românești.

In cap. IV, autorul scoate în evidența, folosind o bogata informație istorica, în buna măsura inedita, dezvoltarea meșteșugurilor bucureștene, sistemul lor de organizare, rolul negustorilor în procesul de schimb intern și extern, precum și contradicțiile sociale tot mai adîncite, pe măsura înaintării spre perioada de descompunere a relațiilor feudale.

Capitolul urmator redă istoria Bucureștiului pînă la 1820, cuprinzînd astfel o perioada în care economia de mărfuri se dezvoltă necontenit. In București lupta între nou și vechi se manifestă acum năvalnic în toate domeniile. Se înființează noi manufacturi, se extind relațiile de producție capitaliste, are loc o modernizare a vieții de toate zilele. Sînt luate unele măsuri edilitare, îndeosebi în domeniul podirii străzilor, al alimentarii cu apă, al pazei contra incendiilor ș.a. Construcții noi civile și religioase împodobesc orașul aflat într-un neîncetat proces de dezvoltare.

Ultimul capitol, intitulat „Bucureștii în perioada rascoalei populare din 1821, a revoluției din 1848 și a formării statului național (1821 1862)", ocupă o treime din întreaga economie a lucrării. Abordînd probleme de o importanța deosebită nu numai pentru istoria Bucureștiului, ci și a patriei, în această parte autorul urmarește transformările intervenite în toate compartimentele vieții economice, sociale, politice, culturale, edilitare etc. Sînt evocate pe larg evenimentele anilor 1821, 1848 și 1859, subliniindu-se în mod firesc rolul maselor populare bucureștene.

Aceasta sinteză reprezintă, prin bogăția datelor și judicioasa lor interpretare, o lucrare de valoare despre București. Cititorul găsește în paginile ei tratate problemele cele mai importante și variate ale istoriei Bucureștiului.

Reprezentînd o primă lucrare marxist-leninistă în domeniul istoriei Bucureștiului de o asemenea proporție, volumul cuprinde și unele scaderi, izvorîte din stadiul cercetarilor actuale sau din modul de tratare folosit de autor. Astfel, deși în primul capitol problema genezei orașului este științific abordata, datele arheologice folosite sînt în buna parte depășite, înca din 1961 1962. De aceea unele probleme privind nucleul Bucureștiului, Cetatea, Curtea domnească ș. a. nu au putut primi rezolvările așteptate.

Discutabilă ni se pare, de asemenea, periodizarea urmată de autor, unele din datele folosite în delimitarea capitolelor sau chiar a celor două părți fiind, după părerea noastră, relative. Anul 1659, considerat ca moment de trecere de la funcția de reședință la aceea de capitală a Țării Românești în urma dărîmării întariturilor de la Tîrgoviște, evenimente tratate de însuși autorul într-un mod sumar (p. 76), are pentru București o semnificație mult mai palidă decît mijlocul veacului al XVIII-lea, cînd îndeosebi aici procesul de descompunere a vechilor relații feudale înregistrează un deznodămînt mereu accentuat, demarcînd distinct două etape istorice.

Analizînd alcătuirea fiecărui capitol în parte, constatăm că s-a ținut seama de tematica menționată în introducere, dîndu-se lucrării o structură științifică, clară. Totuși integrarea într-un singur capitol a perioadei cuprinse între 1821 și 1862, atît de bogată în evenimente, n-a mai permis urmărirea aceluiași procedeu folosit anterior, autorul fiind nevoit să recurgă uneori la o tratare cronologică a fenomenelor care îngreuiază înțelegerea marilor evenimente sociale și politice din acea vreme. S-ar putea pune un semn de întrebare și asupra prezentării răscoalei din 1821 după analiza transformărilor economice

www.dacoromanica.ro

și sociale ce au avut loc pînă la 1862, și nu în cadrul cap. V, unde era locul firesc al acesteia.

Lucrarea cuprinde în partea finală o bogată bibliografie, care ar fi putut suplini cu succes multe dintre trimiterile aparatului critic, pe alocuri prea abundent față de solicitările textului. Util este indicele de nume și localități.

Rod al strădaniilor cercetătorului Dan Berindei, lucrarea de față, prin bogăția informațiilor, a interpretării lor, a stilului clar în care a fost redactată, atrage atenția asupra multiplelor aspecte ale istoriei Bucureștiului, evidențiind necesitatea și posibilitatea întocmirii unei largi lucrări monografice asupra istoriei orașului București.

P. I. P.

* * * *Studii și articole de istorie,* vol. V. București, 1963, 533 p. (Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.)

In acest volum, cuprinzînd 18 studii și articole, ca și cîteva contribuții grupate în rubrica „Miscelaneea", precum și unele probleme ale predării istoriei în școală, partea privind descompunerea feudalismului și epoca modernă a istoriei României este, în general, cea mai bine reprezentată, cantitativ și calitativ.

După un articol comemorativ semnat de acad. P. Constantinescu-Iași, consacrat primei citaliști bulgare din București, înființată în 1861 din inițiativa lui Gh. S. Rakovski, F. Mîrțu face o succintă prezentare a așezării geto-dacice de la Cetățeni-Stoenești, pe Dîmbovița superioară. Autorul datează așezarea (secolele III î.e.n. — I e.n.), arată importanța ei pentru cunoașterea culturii getodacilor, apreciind-o ca un „mare centru economic", cu un „oarecare caracter cvasiurban" (p. 15).

In legătură cu orașul moldovenesc în veacul al XV-lea, Al. I. Gonța, după ce, rectificînd, în parte, unele păreri, precizează că acesta era proprietate domnească și că nu se poate vorbi de orășeni privilegiați, staruind asupra obligațiilor acestora.

Pe baza unor fonduri de arhivă locală, precum și a altor surse, C. Göllner, amplificînd informația istorică privind lupta țărănimii române și secuiești împotriva înființării graniței militare (1762—1765), aduce o utilă contribuție la studiul stăpînirii habsburgice în Transilvania și repune în discuție, pe baza unei bogate informații istorice, o problemă mult discutată cîndva.

Reluînd o temă care a mai fost tratată [1], M. Kandel, studiind noi documente, înfățișează unele aspecte social-economice din fosta raia a Giurgiului la 1829, în momentul reunirii ei cu Țara Românească.

Un studiu interesant, bazat în primul rînd pe materiale de arhivă inedite, semnează Liuba Iancovici, privitor la geneza și aplicarea statutului lucratorilor de la ocnele de sare din Țara Românească din 1832. Stăruind asupra situației lucrătorilor, ca și asupra luptei acestora pentru condiții de viață mai bune, autoarea apreciaza statutul ca o cucerire prin luptă a lucrătorilor.

Ocupîndu-se de achiziția produselor agricole pentru export în Țara Românească (1831—1848), după desființarea monopolului turcesc (1829), cînd cererea de asemenea produse pentru export a crescut foarte mult, I. Corfus urmărește exploatarea clăcașilor de către capitalul comercial și cămătăresc, cercetînd meticulos situația pe sate, plăși și județe, iar în final conclude asupra pătrunderii relațiilor capitaliste în mediul rural pe această cale, precum și asupra consecințelor avute de acest fenomen.

Un studiu interesant prin documentarea sa despre situația țărănimii putnene sub regimul așezămîntului agrar din 1851 semnează Gh. Untaru. Bazat în special pe arhivă locală, autorul analizează situația clăcașilor

[1] Vezi *Studii și articole de istorie,* vol. III, p. 159—168.

www.dacoromanica.ro

sub toate aspectele, arată ca obligațiile lor au crescut față de regimul regulamentar — cu toate aparentele ușurări ale așezămîntului —, evidențiază accentuarea pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultura ținutului Putna, stăruie asupra luptei țărănimii.

O amplă documentare și o analiză profundă, cu concluzii adecvate, constatăm în studiul lui Gh. Platon privitor la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la 1864. Privind fenomenul ca parte integrantă a procesului de descompunere a feudalismului, autorul îi fixează etapele evoluției și le analizează în parte, vazînd în legiuirile agrare tot atîtea momente pe linia transformarii dreptului feudal în drept burghez de proprietate, fiecare din ele consacrînd o situație de fapt și deschizînd perspective unei noi evoluții.

Bazat mai ales pe arhivă locală, Al. Bărbat analizează lupta românilor pentru înființarea unei tipografii la Brașov în 1850—1851, luptă care se încadrează în ansamblul acțiunilor burgheziei române în Transilvania după revoluția din 1848—1849.

Cercetînd corespondențele trimise din Principate la „Temesvarer Zeitung" în 1859, prezentate cronologic și corectate, A. Țintă ne dezvăluie o dată mai mult atitudinea ostilă a Imperiului habsburgic față de Unirea Principatelor. Reținem ca interesantă corespondența din Iași cu 10 zile înaintea alegerii lui Cuza în Țara Românească, pe marginea căreia autorul conchide că „alegerea din Țara Românească nu a fost un act de circumstanță..., ci o idee care circula în rîndul forțelor înaintate ale vremii" (p. 252).

Referindu-se la rolul și activitatea agenției Principatelor Unite la Constantinopol (1859—1866), G. G. Florescu, într-un studiu care putea să fie mai cuprinzător, stăruie asupra aspectelor diplomatice, economice, jurisdicționale și administrative ale acestei activități, relevînd rolul agentului român C. Negri.

O trecere în revistă a luptei pentru emanciparea femeii în secolul al XIX-lea în România face P. Cîncea, care demonstrează că primii propagandiști consecvenți în acest sens au fost socialiștii din secolul al XIX-lea, iar nu elementele burgheze din secolele XIX—XX.

O serie de lucruri cunoscute se găsesc în unele materiale de istorie contemporană din acest volum. N. Petrovici, N. G. Munteanu și L. Fodor amplifică informația istorică privind acțiunile muncitorilor ceferiști din Iași, Cluj și Galați în ianuarie-februarie 1933. Mișcările greviste din Banat, premergătoare grevei generale din octombrie 1920, care au culminat cu greva generală politică de la 23—26 august, sînt cercetate în articolul lui W. Marin. Un articol care cuprinde multe lucruri cunoscute, în raport cu ce aduce nou, semnează Eug. și El. Onu în legătură cu lupta clasei muncitoare din Sibiu și împrejurimi în anii 1917—1924.

Apreciem ca util articolul lui M. Valea și C. Enea (bazat pe materiale de arhivă locală) despre lupta muncitorimii hunedorene conduse de P.C.R. în anii stabilizării relative a capitalismului, luptă care a culminat cu greva din 3 mai—1 iunie 1928, cea mai mare grevă din bazinul carbonifer Valea Jiului în acești ani. Aceeași apreciere despre articolul lui Gh. I. Oancea privitor la lupta țărănimii muncitoare din Banat, condusă de P.C.R., pentru înfăptuirea reformei agrare din 1945.

La rubrica „Miscelaneea", I. Nania, pe baza unor cercetări proprii, localizează bătălia de la Rovine (1394), ipotetic, lîngă comuna Tuțulești, raionul Costești; N. Popescu-Optași discută originea cuvîntului *obrecari*, punînd-o în legătură cu o veche categorie de dregători fiscali sau, mai degrabă, cu vameșii de la Slatina; Sava Iancovici, pornind de la un document confuz, publicat în *Documente din istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, 1959, datat 26 iulie 1819, pe care îl reproduce integral, în traducere, precizează că acesta nu se referă la evenimentele din 1821, ci la revolta unor arnăuți domnești din iunie-iulie 1819 (nemulțumiți pentru neplata lefurilor), conduși de sîrbul Milco Petrovici. Interesante sînt relatările lui I. Ciută în legătură cu staționarea

www.dacoromanica.ro

trupelor austriece în orașul Bacău în 1854—1857. N. Mocioiu face o trecere cuprinzătoare în revistă a dezvoltării orașului și județului Brăila după 1829, mai ales în anii Unirii Principatelor, iar I. Dîrdală, vorbind despre răscoalele sîrbești din 1875—1876, critică atitudinea guvernelor României față de acestea, menționînd însă ajutorul dat pe alte căi. In sfîrșit, Maria Turzai prezintă revista antifascistă „Alte zări", apărută (doar două numere în noiembrie-decembrie 1933) la Cluj sub redacția prof. Tudor Bugnariu, arestat și dat în judecată după interzicerea revistei, fapt care a stîrnit o întreagă campanie a forțelor progresiste pentru apărarea sa.

Materialele cu conținut *didactic* se referă la educația ideologică-politică în școală (I. Dragomirescu) și la prezentarea luptei pentru pace și prietenie între popoare la orele de istorie (T. Antonescu-Ciocîrlie).

Reluînd recomandarea de a se comprima unele materiale (vezi „Studii", XVII, 1964, nr. 2, p. 417), evitîndu-se lucrurile cunoscute, apreciem materialele publicate în acest volum.

G. I.

ISTORIA UNIVERSALĂ

*** *Об особенностях империализма в России*, Москва, Изд. Академии Наук СССР, 1933, 430 p.

Culegerea de față este alcătuită din studii și comunicări prezentate în septembrie 1961 la Leningrad, în cadrul sesiunii Consiliului științific pentru studierea premiselor istorice ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Tematic, materialele incluse în acest volum se ocupă de caracteristicile principale ale imperialismului rus, abordînd probleme esențiale: caracterul capitalismului monopolist rus, formarea capitalismului monopolist de stat și esența raporturilor dintre statul țarist și monopolurile capitaliste, rolul capitalului străin în dezvoltarea economică și social-politică a țării, diferite probleme legate de istoria capitalismului monopolist în Rusia.

Primei probleme îi sînt consacrate studiile elaborate de A. L. Sidorov, *V. I. Lenin despre imperialismul militar feudal-rus*, I. M. Brover, *Caracteristicile principale ale imperialismului rus* și P. V. Volobuev, *Cu privire la esența imperialismului militar-feudal în Rusia*.

A. L. Sidorov și-a propus să stabilească conținutul noțiunii de imperialism militar-feudal. In prima parte el face o analiză critică a istoriografiei problemei, ceea ce-i permite să scoată în evidență diversitatea opiniilor existente privind conținutul concret al termenului leninist. Printre aceste interpretări, de multe ori contradictorii, în literatura de specialitate a prevalat părerea potrivit căreia V. I. Lenin a întrebuințat noțiunea imperialismului militar-feudal pentru a reliefa caracteristicile principale ale imperialismului rus. O asemenea interpretare, după părerea lui A. L. Sidorov, ducea însă la absolutizarea specificului imperialismului rus, la negarea existenței în Rusia a unui imperialism capitalist de tipul cel mai nou, la afișarea înapoierii și dependenței capitalismului monopolist rus față de capitalul străin și guvernul țarist. Rezultatele cercetărilor concrete în domeniul istoriei și economiei imperialismului rus întreprinse în ultimii ani au venit în contradicție cu această interpretare larg răspîndită pînă nu de mult și au determinat revizuirea ei. In a doua parte a lucrării, autorul face o cercetare aprofundată a tuturor textelor leniniste privind această problemă. A. L. Sidorov pre-

www.dacoromanica.ro

cizează că V. I. Lenin, în scrierile sale, a întrebuințat noțiunea imperialism, referîndu-se la două fenomene diferite: pe de o parte, V. I. Lenin a definit stadiul cel mai înalt al capitalismului — capitalismul monopolist (sau imperialismului capitalist de tipul cel mai nou), iar pe de altă parte V. I. Lenin a folosit acest termen în sens mai restrîns, caracterizînd prin el politica de jefuire și cotropire a altor popoare și țări. După părerea lui A. L. Sidorov, prin formula imperialism militar-feudal V. I. Lenin a caracterizat politica internă, externă și colonială a țarismului. Definind astfel esența și caracteristicile principale ale suprastructurii Rusiei țariste, Lenin a scos în evidență contradicția între aceasta și dezvoltarea capitalistă a țării.

I. Brover împărtășește această concluzie a lui A. Sidorov, iar P. Volobuev este de părere că noțiunea leninistă privind imperialismul militar-feudal rus se referă exclusiv la politica militară și colonială a guvernului țarist.

Studiile și comunicările lui I. F. Ghindin, K. N. Tarnovski și A. P. Pogrebinski abordează probleme privind formarea capitalismului monopolist de stat în Rusia. In studiul *Politica statului țarist față de monopolurile industriale*, I. F. Ghindin arată că țarismul era interesat, din motive militare, politice și economice, în dezvoltarea rapidă a economiei țării. Incepînd din deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea, guvernul țarist a trecut la încurajarea și chiar la dezvoltarea forțată a capitalismului, păstrînd și conservînd totodată rămășițele feudale în agricultură. In aceasta constă contradicția principală a politicii economice țariste, care trebuia să țină seama de interesele dezvoltării capitaliste a țării, subordonîndu-le intereselor economice ale moșierimii. In continuare, I. Ghindin analizează esența de clasă a acestei politici, scoțînd în relief, ca o caracteristică a economiei capitaliste ruse, existența marii proprietăți statale și intervenția activă a statului în viața economică a țării. Imbinarea intereselor economice ale statului cu cele ale monopolurilor capitaliste a favorizat apariția și închegarea capitalismului monopolist de stat în Rusia.

K.N. Tarnovski, în comunicarea sa, scoate în lumină trei laturi principale ale concepției leniniste privind capitalismul monopolist de stat. Prima este folosirea de către monopoluri a aparatului de stat în scopul obținerii unei plusvalori sporite. O altă latură esențială constă în intervenția nemijlocită a statului în viața economică a societății, pentru a micșora efectele distrugătoare ale zguduirilor economice, proprii modului de producție capitalist, în scopul de a întări și sprijini această orînduire. In anumite condiții și pentru un timp limitat, intervenția statului capătă forma unei reglementări a economiei pe întreaga țară, efectuate prin intermediul unui sistem de instituții cu caracter statal și capitalist monopolist de stat. Autorul arată că încercările de a înfăptui o asemenea reglementare dovedesc nivelul ridicat al concentrării producției și existența unor legături strînse între diferite ramuri ale economiei, într-un cuvînt caracterul social al producției. Constatarea acestui proces a permis lui Lenin să caracterizeze capitalismul monopolist de stat ca o pregătire materială deplină a socialismului și să dovedească necesitatea folosirii după înfăptuirea revoluției proletare a aparatului organizatoric al capitalismului monopolist de stat pentru organizarea economiei socialiste. In aceasta constă a treia latură caracteristică a capitalismului monopolist de stat. In continuare, K. N. Tarnovski încearcă să clarifice raportul existent între stat și monopoluri în condițiile capitalismului monopolist de stat.

Articolul lui V. I. Bovîkin, *Studierea unor probleme ale capitalului străin în Rusia*, ocupă locul central dintr-o serie de articole inserate în volum, consacrate acestei teme. Autorul combate teza dependenței semicoloniale a Rusiei țariste față de puterile occidentale, atribuită în mod greșit lui V. I. Lenin. Analizînd concepția lui V. I. Lenin cu privire la locul pe care îl deținea Rusia în sistemul mondial capitalist, autorul

www.dacoromanica.ro

arată că Lenin întotdeauna a privit Rusia țaristă ca un stat independent din punct de vedere politic, scoțînd în evidență doar o anumită dependență economică, care a început să se manifeste la începutul secolului al XX-lea.

O serie de alte articole semnate de T. Krupina, N. Ivanova, K. Șațillo, L. Kolosov, N. Lebedic sînt consacrate studierii unor aspecte variate ale istoriei imperialismului rus. Culegerea prezentată face bilanțul unor cercetări rodnice în problema imperialismului rus și arată direcțiile principale de studiu spre care se orientează istoriografia sovietică.

E. U.

MICHAL BRON, *Polacy w wojnie hiszpanskiej (1936—1939)* (Polonezii în războiul spaniol), Warszawa, Wojskowy Instytut Historyczny, Wydawnictwo MON, 1963, 278 p.

Acest volum înmănunchează referatele ținute la sesiunea organizată la 13 aprilie 1962 la Varșovia de către participanții la războiul din Spania, precum și dezbaterile purtate pe marginea referatelor. În volum găsim adunate de asemenea documente privind activitatea brigăzii Dabrowski, precum și un indice de nume ale voluntarilor polonezi care au participat la războiul din Spania.

Deși nu epuizează problemele legate de participarea voluntarilor polonezi la războiul dus de poporul spaniol, lucrarea constituie un stimulent pentru adîncirea în viitor a studiilor pe această temă. Meritul lucrării constă în faptul că în paginile ei temele sînt tratate multilateral, atît de participanții la război, cît și de istorici. Lucrarea analizează, pe de o parte, lupta voluntarilor polonezi în Spania pe fondul războiului dus de poporul spaniol pentru apărarea republicii, iar pe de altă parte acțiunile de solidarizare cu Republica Spaniolă organizate în Polonia burgheză de către Partidul Comunist Polonez.

Lucrarea începe cu referatul colonelului Michal Bron, care prezintă o schiță generală a istoriei războiului spaniol și a participării la acesta a voluntarilor din brigada Dabrowski. Subliniind importanța internațională a luptei poporului spaniol și a participării brigăzilor internaționale, autorul arată că această luptă a dat naștere la o mișcare de solidaritate care s-a transformat în toate țările într-o bătălie a maselor muncitoare împotriva fascismului, într-o luptă internațională a forțelor antifasciste împotriva reacțiunii mondiale. Războiul din Spania, subliniază Michal Bron, încă de la început a încetat de a fi un război civil, el s-a transformat într-un război împotriva intervenției armate italo-germane, pentru apărarea independenței naționale. Aceasta teză este ilustrată de datele prezentate de istoricul Eugeniusz Kozlowski, potrivit cărora, la începutul anului 1937, 65% din forțele fasciste erau formate din armatele de intervenție. În timpul celor trei ani ai razboiului, numarul celor care faceau parte din armata de intervenție s-a ridicat la peste 300 000 de oameni.

În comparație cu efectivul armatelor de intervenție, cel al brigazilor internaționale a fost relativ mic. În timpul întregii perioade a războiului, în rîndurile brigăzilor au fost înscriși 35 000 de combatanți. În 1938, efectivul brigazilor constituia de-abia 4% din efectivul total al armatelor republicane. Cu toate acestea, rolul brigazilor internaționale în război a fost important. După cum se arata în referatul lui Michal Strzelczyk-Barwinski, brigăzile internaționale au jucat un important rol militar, constituind un model de disciplină și de abnegație pentru armata republicană în curs de formare. În afară de aceasta, în rîndurile brigăzilor internaționale au fost pregătite numeroase cadre militare spaniole. În ultima perioadă a războiului, voluntarii spanioli constituiau circa 50% din efectivele brigăzilor. Participarea brigăzilor internaționale la războiul spaniol a avut de asemenea o mare importanță moral-politică. Faptul că alături de soldații spanioli luptau

www.dacoromanica.ro

reprezentanți ai multor popoare a ridicat spiritul de luptă al maselor populare din Spania. În același timp, voluntarii internaționali, prin contactele ce le aveau cu țările lor, contribuiau la intensificarea acțiunilor de solidaritate cu Republica Spaniolă.

Date și fapte interesante din istoria mișcării de solidarizare a maselor din Polonia cu poporul spaniol sînt prezentate în referatul lui Tadeusz Cwik. Astfel, Partidul Comunist din Polonia a legat din ce în ce mai puternic și mai direct acțiunea de solidaritate cu lupta împotriva pericolului războiului mondial care amenința independența Poloniei. Autorul citează, printre altele, hotărîrea plenarei a V-a a C.C. din februarie 1937, în care P.C.P. s-a adresat conducerilor partidelor socialiste, uniunilor sindicale și Partidului Țărănesc (popular) cu propunerea organizării unor acțiuni comune pentru a veni în ajutorul poporului spaniol. În această hotărîre, C.C. al P.C.P. a avertizat că „victoria fascismului în Spania va ridica valul barbarismului care va cuprinde întreaga lume și va aprinde focul războiului, în ale cărui flăcări s-ar mistui independența multor popoare, între care și a poporului polonez". Autorul redă de asemenea o serie de fapte care atestă ajutorul direct și indirect pe care guvernul polonez și reacțiunea poloneză l-au acordat rebelilor fasciști din Spania.

În volum sînt expuse episoade din luptele la care au participat voluntarii polonezi în cadrul brigăzilor internaționale. Din cei circa 5 000 de voluntari polonezi participanți, arată M. Bron, 3 000 au căzut în luptele din Spania.

Rolul comisarilor politici în cadrul Armatei populare republicane și al brigăzilor internaționale este înfățișat de Maciej Techinczek. Despre presa publicată în limba polonă de către Comisariatul brigăzilor internaționale și despre activitatea diferitelor unități poloneze scrie Zofia Szleyen, în timp ce Zygfryd Beer abordează tema organizării serviciului sanitar în cadrul brigăzilor internaționale, subliniind aportul medicilor și surorilor medicale poloneze. Mulți dintre autorii acestui volum urmăresc în continuare soarta și lupta voluntarilor polonezi din brigada Dabrowski în perioada celui de-al doilea război mondial, atît în cadrul mișcării de rezistență din Franța, cît și al celei din Polonia. În încheierea lucrării, Aleksander Szurek prezintă un tablou al legăturilor care au existat între membrii diviziei internaționale poloneze și populația civilă spaniolă.

Lucrarea *Polonezii în războiul spaniol* cuprinde multe ilustrații din timpul războiului din Spania, precum și fotografii ale luptătorilor polonezi din brigăzile internaționale. Prin temele abordate și analiza multilaterală a unor date interesante, în parte inedite sau mai puțin cunoscute, volumul contribuie la cunoașterea mai profundă a spiritului de luptă și a simțului de solidaritate de care au dat dovadă voluntarii brigăzilor internaționale în lupta pentru apărarea Republicii Spaniole.

M. M.

OTOKAR MRÁZEK, *Vývoj prumyslu v českých zemich a na Slovensku, od manufaktury do roku 1918* (Evoluția industriei în țările cehe și Slovacia, de la manufactură pînă la 1918), Praha, Politické nakladatelstvi, 1964, 481 p.

Autorul prezintă nu numai rezultatele la care au ajuns pînă acum cercetările istoriografiei cehoslovace marxiste (A. Klima, F. Mainuš, A. Spiez, Z. Solle, L. Karniková) asupra apariției și dezvoltării industriei manufacturiere din Cehia și Slovacia, dar și aprofundează unele probleme legate, mai ales, de transformările structurale ale industriei (concentrarea producției, răspîndirea teritorială a industriei și evoluția tehnicii). Ținîndu-se strîns de criteriile periodizării adoptate în tratatul de istorie a Cehoslovaciei, autorul și-a împărțit expunerea în trei mari capitole: I. „Începuturile capitalismului industrial" (p. 11—148); II. „Evoluția industriei în perioada dezvoltării capitalismului industrial, 1848—1900" (p. 149—388) și III. „Industria în perioada apariției impe-

www.dacoromanica.ro

rialismului și în timpul primului război mondial, 1900—1918" (p. 389—481).

In prima parte, autorul se ocupă de apariția relațiilor capitaliste în industrie, născute în sînul societății feudale, începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pînă în 1848. Producția manufacturieră sporește și se dezvoltă pînă în ultima decadă a secolului al XVIII-lea, după care intră, în continuă creștere, într-o perioadă culminantă pînă la sfîrșitul celei de-a doua decade a secolului al XIX-lea. După aceea, paralel cu procesul de destrămare feudală, se desfășoară revoluția industrială, care a adus cu sine profunde transformări, atît în sfera forțelor de producție, cît și în relațiile de producție. Dar nu numai atît, în cursul revoluției industriale a continuat procesul transformărilor în structura de clasă a societății, proces început o dată cu apariția și dezvoltarea manufacturii. Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste a grăbit producția de mașini, a sporit exploatarea lucrătorilor salariați și a întărit burghezia industrială ca număr și poziție socială. Insă fenomenul social cel mai interesant din această etapă este, pe de o parte, consolidarea burgheziei, iar pe de alta formarea proletariatului industrial.

Partea a doua tratează perioada dezvoltării capitalismului industrial, adică de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Intr-o primă fază (1848—1867), revoluția industrială a cunoscut o mare înflorire, iar puterea economică a început să treacă treptat în mîinile burgheziei. Desființarea iobăgiei (1848), care a grăbit evoluția relațiilor capitaliste, adîncirea diferențierii păturilor sociale la sate, apariția relațiilor capitaliste în mediul rural sînt numai cîteva din cauzele care au dus la proletarizarea micilor posesori de pămînt și la trecerea lor spre orașe — deci spre producția industrială — într-un număr tot mai mare. Un factor important, care a exercitat o puternică influență asupra dezvoltării tuturor ramurilor industriale din cadrul monarhiei austriece, a fost construcția căilor ferate. Apariția de noi centre industriale, ca și transformarea manufacturilor manuale în fabrici dotate cu mașini, au necesitat, încă din această perioadă, investiții din ce în ce mai mari.

In perioada următoare (1867—1879) se desăvîrșește revoluția industrială și relațiile capitaliste ating înainte de criza dintre 1870 și 1873 o dezvoltare nemaiîntîlnită pînă atunci. Apare însă o situație politică nouă. Dualismul austro-ungar din 1867 a avut ca urmare participarea burgheziei la treburile politice ale statului și, ca o consecință directă a acestui fapt, se înregistrează un nou impuls în dezvoltarea forțelor de producție.

Pe de altă parte, clasele dominante din Austria și Ungaria își consolidează poziția și se înăsprește opresiunea economică. Insă, cu tot progresul și dezvoltarea industriei, începînd de la finele anului 1850, apar periodic fenomene de criză de supraproducție. Criza de la finele anului 1850, ca și crizele parțiale din a doua jumătate a anului 1866, dar mai cu seamă cea din 1873 — care a cuprins întreaga economie capitalistă — evidențiază contradicția dintre caracterul forțelor de producție și al relațiilor de producție. Abia scăpată de criza din 1873, economia Austro-Ungariei a fost din nou atinsă de criză în prima jumătate a anului 1880, cu consecințe profund resimțite pînă la finele acestui an. Intre 1880 și 1900, se află o perioadă de trecere de la capitalismul industrial la imperialism, înăuntrul căruia apar trăsăturile caracteristice stadiului imperialist al capitalismului. O serie de fenomene petrecute în acest timp — dezvoltarea economică a țărilor cehe, dezvoltarea capitalismului la sate, diferențierea structurii sociale în păturile rurale —, ca și participarea tot mai crescîndă a burgheziei cehe la dezvoltarea industriei, fac ca aceasta din urmă să formuleze mai energic revendicări politice. In acești ani, începe lupta cu burghezia germană în jurul dominației politice și economice a țărilor cehe. Insă, fiind mai slabă din punct de vedere economic, burghezia cehă n-a putut lupta pentru dominarea unei piețe unice înăuntrul imperiului și de aceea și-a îndreptat revendi-

www.dacoromanica.ro

carile în vederea realizării unei pieţe naţionale. Pînă la sfîrşitul secolului, lupta a fost dusă nemijlocit pentru deschiderea de noi pieţe interne, unde burghezia industrială şi bancară să-şi desfacă produsele. Ultima decadă a secolului al XIX-lea se caracterizează printr-o profundă criză agricolă, care a dus la îngloadarea în datorii a ţăranilor.

În sfîrşit, ultima parte a lucrării se ocupă cu dezvoltarea industriei de la 1900 la 1918. Apar acum în industria şi economia Austro-Ungariei fenomene caracteristice stadiului imperialist. Urmărind evoluţia industriei în ţările cehe, autorul arată că, de la finele secolului trecut, se înregistrează o creştere rapidă a concentrării producţiei în monopoluri. Apar cele dintîi carteluri şi se ajunge la o pătrundere masivă a capitalului bancar în întreprinderile industriale. Un alt fenomen interesant, care continuă să se manifeste pînă la primul război mondial, este concentrarea capitalului şi a forţelor de producţie. În acelaşi timp, monopolizarea şi cartelarea producţiei au loc mai cu seamă în sectorul industriei grele. De asemenea, creşte rapid capitalul bancar şi industrial, investit într-o întinsă reţea de întreprinderi industriale. În felul acesta, se ajunge la formarea capitalului financiar şi, în consecinţă, la adîncirea contradicţiilor în sînul economiei capitaliste.

În cadrul fiecărui capitol, autorul prezintă sumar şi situaţia clasei muncitoare a cărei soartă a fost strîns legată de condiţiile de dezvoltare a industriei. Numărul lucrătorilor creşte sau scade în raport cu situaţia economică generală a imperiului. În 1846, se aflau în Cehia 539 700 de lucrători, în 1869 numărul lor a crescut la 718918, iar în prima decadă a secolului al XX-lea numărul lor a sporit cu încă un sfert de milion. O dată cu aceasta cresc rîndurile marii burghezii şi se adînceşte exploatarea maselor muncitoare. De altfel, problemele în legătură cu structura, evoluţia şi revendicările clasei muncitoare cehe şi slovace formează obiectul altor monografii, închinate istoriei mişcărilor muncitoreşti. De aceea şi autorul acestei lucrări a atins mai mult în treacăt aceste probleme.

Lucrarea lui Mrázek, îmbogăţită cu diagrame şi statistici, este interesantă şi utilă pentru toţi acei care se ocupă de istoria industriei din ţările cehe şi Slovacia şi de istoria economică a monarhiei austro-ungare.

Tr. I.-N.

STANOJEVIC, GLIGOR, *Црна Гора представаше државе* (1773—1796) (Muntenegrul în perioada premergătoare constituirii statului), Beograd, Посебна издања, 1962, 354 p.

Perioada dintre 1773 şi 1796 în istoria Muntenegrului a fost tratată în trecut în cadrul domniei diverşilor ocîrmuitori. Abandonînd acest criteriu învechit, Gligor Stanojević prezintă, în monografia cu titlul de mai sus, acest interval ca o perioadă deosebită în dezvoltarea istorică a Muntenegrului, deoarece ea a dus la constituirea statului modern. Este cel mai cuprinzător studiu de pînă acum despre această perioadă, bazat pe materialele publicate, documentaţia de bază inedită fiind scoasă din arhivele Veneţiei.

Perioada tratată se caracterizează la început prin anarhie în interior, prin revenirea la practicile dinainte de ocîrmuirea lui Ştefan cel Mic, cînd se realizase o unitate vremelnică. Se fac acum încercări de restabilire a relaţiilor politice cu Austria. Tratativele sînt purtate în numele Muntenegrului de supuşii veneţieni Boža Kamenorović şi Nikola Debeljak-Marković, prin intermediul emigratului raguzan Francesco Dolci. Printre altele, se punea problema ca un număr de muntenegreni să fie colonizaţi în Banat şi în Bucovina (p. 33).

Conflictul lui Mahmud paşa Buşatli cu Poarta este socotit ca cel mai important factor de politică externă pentru Muntenegru în această perioadă. Ţinînd la descendenţa lor din familia islamizată a Crnojević-ilor, Buşatlii aveau pretenţii asupra Muntenegrului, unde această familie a domnit înainte de cucerirea otomană.

www.dacoromanica.ro

Delegația militară austriacă, în frunte cu Filip Vukasović, venită în Muntenegru după începerea războiului ruso-austro-turc în 1787, voise să stabilească relații cu Mahmud pașa Bușatli pentru a-l atrage de partea Austriei. Misiunea delegației austriece a eșuat însă nu numai din pricina atitudinii ostile a poporului față de planul includerii Muntenegrului în sfera intereselor austriece, dar și din cauza nemulțumirii generale stîrnite de comportarea arogantă a delegaților austrieci. Mai mult succes a avut delegația rusă, în frunte cu colonelul Marco Ivelić, care a adus în Muntenegru manifestul Ecaterinei a II-a din 17 februarie 1788.

Relațiile dintre Muntenegru, pe de o parte, și Austria și Rusia, pe de altă parte, pînă la terminarea războiului, precum și în perioada tratativelor și a încheierii păcii de la Sviștov (1791), sînt analizate de autor în două capitole întinse. După cum se știe, prin tratatul de pace fusese acordată amnistie „mai ales locuitorilor din toate cele trei stari din Muntenegru, Serbia, Țara Românească și Moldova" (p. 226).

Cu deosebită atenție studiază autorul poziția lui Mahmud pașa de Scutari față de Muntenegru, în funcție de relațiile acestuia cu Poarta, cînd ostile, cînd caracterizate prin aplanarea provizorie a conflictului. Amnistia acordată lui Bușatli de către Poartă avea drept urmare creșterea primejdiei pentru Muntenegru, deoarece pașa de Scutari, fiind liber față de Poartă, de obicei devenea mai agresiv față de Muntenegru.

Relațiile ostile cu Mahmud pașa își capătă în cele din urmă deznodămîntul în luptele de la Martiniće și Krusi (1796), cînd muntenegrenii învîng hotărît și definitiv oștile pașei, înlăturînd prin aceasta pentru totdeauna primejdia invaziei otomane. Drept urmare, a fost lichidat despotismul și separatismul pașei de Scodra, iar prestigiul internațional al Muntenegrului a crescut. Victoriile de la Martiniće și Krusi au unit pe muntenegreni, au înlăturat particularismul căpeteniilor locale și au creat premisele pentru organizarea statului. Declarația pentru noua orînduire de stat, precum și Zakonik-ul, promulgate după 2—3 ani, au constituit baza juridică a noului stat muntenegrean.

Cartea reușește sa ne dea o imagine clara a acestei epoci de cotitura în istoria Muntenegrului.

Cele 19 documente extrase din arhivele Veneției date în anexa (p. 305 322) ilustrează partea inedita a informației. Ar rămîne pentru viitor să se completeze informațiile cu materiale din arhivele rusești. Deocamdată, această lipsa poate fi în parte suplinita de rapoarte rusești privind această perioadă, publicate în *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki* (seria nouă) 1770—1796, I (București, 1962) care, printre altele, cuprind știri despre acțiunile lui Mahmud pașa Bușatli (p. 394, 406, 455, 475—478, 701 etc.).

S. I.

ROBERT S. LOPEZ, *Naissance de l'Europe*, ⟨Paris⟩, Armand Colin, 1962, 488 p. + 22 pl. (Collection Destins du Monde, 6)

Autorul cărții pe care o prezentăm, Robert S. Lopez, a fost înaintea celui de-al doilea război mondial profesor de istorie economică și de literatură în Italia, care este și țara sa de origine. Din 1939, el s-a stabilit în Statele Unite, unde preda istoria evului mediu la cunoscuta Universitate din Yale. *Naissance de l'Europe* face parte din colecția „Destins du Monde", întemeiată de ilustrul istoric francez Lucien Febvre și condusa după moartea sa de Fernand Braudel, profesor la Collège de France. Inserarea cărții lui R. Lopez în colecția amintită atestă o dată mai mult adeziunea autorului la școala de istorie economistă inițiată în al 3-lea deceniu al secolului nostru de L. Febvre și Marc Bloch în jurul cunoscutei reviste „Annales".

Naissance de l'Europe, așa cum o mărturisește autorul în prefață, este „un eseu, în

www.dacoromanica.ro

sensul etimologic al termenului", eseu rezultat însă din cercetările speciale întreprinse de R. Lopez în legătură cu o serie de probleme majore ale istoriei medievale: comerțul mediteranean în evul mediu, raporturile lumii occidentale cu Bizanțul și cu Islamul, expansiunea Europei spre Orient, istoria orașului medieval, raporturile dintre economie și cultură în evul mediu și în timpul Renașterii.

Din punct de vedere cronologic, cartea lui R. Lopez acoperă mileniul cuprins între secolul al IV-lea și secolul al XIV-lea, mileniu considerat de autor ca o perioadă de tranziție între agonia civilizației mediteraneene clasice și apariția civilizației europene moderne. După R. Lopez, evoluția economiei medievale posedă o unitate internă a sa. Ea cuprinde o dublă mișcare de contracție și de expansiune: contracție din secolul al III-lea pînă în secolul al IX-lea, expansiune din secolul al X-lea pînă la începutul secolului al XIV-lea.

Primele două capitole ale cărții sînt consacrate perioadei de decădere traversată de Imperiul roman tîrziu, subliniindu-se aspectele de criză ale acestei perioade: fiscalitatea excesivă, productivitatea scăzută a agriculturii, decăderea comerțului și meșteșugurilor, valoarea redusă a monedei. În timpul perioadei menționate se produce marea fragmentare a societății — de altfel foarte eterogene — din imperiu; Orientul se îndepărtează tot mai mult de Occident. Apare statul bizantin, rezultat al adaptării societății răsăritene la noile condiții economice, sociale și politice. Se produce invazia arabă cu mari consecințe pentru dezvoltarea ulterioară a Europei. R. Lopez afirmă că, fără aceasta invazie, Imperiul bizantin eliberat de presiunea persană ar fi putut relua planurile de recucerire ale lui Justinian spre apus. Aceasta acțiune poate ar fi reușit, chiar și fără o reunificare politică eficientă, să restabilească comunitatea economică din timpul Imperiului roman. Ipoteză hazardată, deoarece însuși autorul relevă mai departe puternicele deosebiri existente între Apus și Răsărit în ceea ce privește evoluția condițiilor socialeconomice și politice. În acest context, R. Lopez consideră în mod judicios Imperiul carolingian ca pe o formație politică extrem de fragilă. Totuși, perioada carolingiană nu a rămas fără urme. Instituțiile feudale au căpătat deplina lor cristalizare sub carolingieni, după cum tot sub carolingieni a început o nouă etapă în istoria Europei occidentale, aceea a „reconstrucției de jos în sus". Factorul principal al acestei „reconstrucții" a fost țărănimea, care a continuat să lucreze pe vechile „villae" romane transformate în domenii feudale și care a pornit la defrișarea imenselor spații ce au scăpat dominației romane. Referindu-se la feudali, care au cucerit uneori vaste întinderi cu o repeziciune fulgerătoare, R. Lopez subliniază că ei n-ar fi putut valorifica niciodată domeniile lor fără ajutorul „umilelor care" ale țăranilor care urmau caii iuți ai detașamentelor de cavaleri.

Secolele X—XII sînt caracterizate ca secole de „reconstrucție": pe plan demografic se înregistrează reînceperea procesului de creștere a populației, împiedicat de ultimele invazii; pe plan economic avem de-a face cu organizarea exploatării senioriale pe baza muncii șerbilor, cu orientarea domeniului feudal spre economia de schimb și cu ceea ce R. Lopez numește „începutul revoluției comerciale" din orașele italiene angrenate în traficul maritim. Pe plan social, în secolele X—XII se precizează în mod și mai accentuat împărțirea societății în trei ordine: nobilimea feudală, clerul și starea a treia (masele populare rurale și urbane). Această împărțire își va lăsa puternicele ei amprente asupra filozofiei și asupra concepțiilor juridice. În sfîrșit, secolele X—XII vor vedea o serie de experiențe și căutări de organizare politică: perioada de grandoare — doar la suprafață — și de decădere a Imperiului germanic; încercările papalității italiene de a concentra în mîinile sale și puterea temporală și lupta ei cu împărații germani; apariția unor mari formațiuni politice în Franța, în mijlocul cărora se dezvoltă treptat domeniul capețienilor, viitorul centru de raliere al

www.dacoromanica.ro

tuturor teritoriilor locuite de cei care mai tîrziu vor forma naţiunea franceză ; în sfîrşit, prima experienţă reuşită de monarhie naţională şi centralizată în Anglia.

Ultima parte a cărţii, intitulată *Apogeul Europei medievale din secolul al XIII-lea,* se ocupă cu analizarea principalelor direcţii de dezvoltare a societăţii europene iniţiate în secolele precedente. Autorul subliniază apariţia şi dezvoltarea industriei ţesăturilor în oraşele italiene şi flamande. De asemenea sînt menţionate apariţia exploatării muncitorilor urbani, începutul luptelor sociale şi organizarea instituţiilor oraşului medieval. Dezvoltarea comerţului are afectate două paragrafe : unul privitor la comerţul internaţional al oraşelor italiene şi al Hansei şi altul privitor la comerţul local ce se desfăşoară cu tot mai mare intensitate în interiorul diferitelor formaţiuni politice feudale. In sfîrşit, un al doilea capitol al ultimei părţi tratează formarea diferitelor instituţii ale statului şi condiţia diferitelor clase ale societăţii, iar al treilea capitol este dedicat culturii şi ştiinţei în evul mediu.

Incercare de sinteză, cu pretenţia de a îmbrăţişa aspecte cît mai multiple ale mileniului cunoscut sub numele de ev-mediu, cartea lui R. Lopez are şi importante omisiuni. Astfel, titlul *Naissance de l'Europe* ne sugerează înainte de a întoarce prima filă că autorul are în vedere întreaga Europă. Or, în optica lui R. Lopez nu a intrat decît Europa apuseană şi centrală, Europa de răsărit şi de sud-est nefiind menţionată decît numai în măsura în care aceste vaste regiuni se aflau într-o legătură de dependenţă oarecare — politică sau economică — cu restul continentului. De aceea considerăm că lucrarea ar fi avut de cîştigat — cel puţin din punct de vedere al concepţiei de ansamblu — dacă autorul s-ar fi ocupat de întreaga Europă, subliniind, bineînţeles, diferitele particularităţi ale dezvoltării răsăritului continentului.

S. C.

* * * *Atti del Convegna internazionale sul tema: Il Risorgimento e l'Europa* (Roma, 21—31 ottobre 1961), Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, 1964, 256 p.

In nr. 3 din 1964 al revistei noastre (p. 672—673) s-au prezentat actele Congresului al XL-lea de istorie al „risorgimentului" italian ţinut la Torino, cu prilejul sărbătoririi centenarului unificării Italiei, în zilele de 26—30 octombrie 1961. In acelaşi timp, dată fiind amploarea şi importanţa europeană a acestei mişcări care stă la baza unităţii italiene, s-a ţinut şi la Roma — sub preşedinţia profesorului Gino Cassinis, preşedintele Academiei — un congres pentru a se studia „il risorgimento e l'Europa", la care au participat, pe lîngă istoricii italieni, şi unii eminenţi istorici din Anglia, Franţa, Germania şi România. Importantele comunicări prezentate la acest congres, precum şi precizările dezbaterilor ce le-au urmat, au apărut în 1964, într-un substanţial volum editat de Academia Naţională din Roma, înfăţişînd o vastă informaţie istoriografică economică, diplomatică, politică şi socială.

Lucrările congresului au fost axate pe următoarele teme : *La formazione dell'unita italiana nella storia europea* (F. Valsecchi), *Il moto risorgimentale e i moti nazionali negli Imperi Austro-Ungarico e Turco* (H. F Schmid), *Il Risorgimento e l'unione dei Principati danubiani* (A. Oţetea), *Roma e la questione Romana nella europea del secole XIX* (L. Salvatorelli), *Le second empire et l'unit italiene* (L. Girard), *England and the unification of Italy* (J. P. T. Bury), *La formazione della Stato unitario italiano nelle sue relazioni con l'economia europea* (G. Luzzatto) şi *Il Risorgimento e la „questione sociale"* (D. Demarco).

In comunicarea sa, prof. F. Valsecchi a urmărit problema unităţii Italiei în istoria europeană începînd din secolul al XV-lea, insistînd îndeosebi asupra consecinţelor politice ale rivalităţii dintre Franţa şi Imperiul Habsburgic, pentru a sublinia, în lupta pentru această unitate, marea impor

www.dacoromanica.ro

tanța a revoluției din 1848, urmată de politica lui Napoleon al III-lea, „noul Octavian", datorita caruia Europa dinastiilor, restaurată de Congresul de la Viena din 1815, a fost înlocuita de „Europa popoarelor și a naționalităților". Un loc important în comunicarea profesorului italian l-au ocupat relațiile dintre Cavour și Napoleon al III-lea, războiul împotriva Austriei din 1859 și încercările acesteia din 1860 de a forma, cu ajutorul Rusiei și al Prusiei, o nouă Sfîntă Alianță. Politica monarhică a lui Cavour ca și teama de a nu consolida în Italia, cu exclusivitate, prestigiul lui Napoleon al III-lea, au determinat însă pe cele două puteri să abandoneze cauza Austriei și să recunoască în iulie 1862 noul stat italian, confirmînd astfel cuceririle revoluției naționalităților.

La congres a fost prezentată și lucrarea regretatului profesor austriac H. F. Schmid despre mișcarea risorgimentală italiană și legaturile ei cu mișcarile naționale din Austro-Ungaria și Turcia.

Istoricul român acad. Andrei Oțetea a prezentat, într-o succintă paralelă, lupta pentru unire a popoarelor român și italian, subliniind ajutorul pe care diplomația italiană l-a acordat — pe plan european — unioniștilor români, precum și considerația de care Camillio Cavour, susținător consecvent al Unirii, s-a bucurat în România. D-sa a subliniat colaborarea dintre revoluționarii români de la 1848 emigrați la Paris și comitetul central democratic european organizat de Mazzini la Londra, precum și activitatea prounionistă desfășurată în Principate de cavalerul Raffaele Benzi, comisarul regatului Sardiniei, de istoricul și juristul Marco Antonio Canini, autorul lucrării *Studi storici sull'origine della nazione romena* și de alți italieni. Românii, la rîndul lor, prin grupul de ofițeri refugiați în Italia în urma revoluției din 1848 au contribuit și ei la lupta pentru unitatea și independența Italiei, unul din cei mai remarcabili luptători din campaniile Italiei dintre 1859 și 1870, și îndeosebi în luptele de la Apicena (1862), fiind românul Pavel Papp, originar din Bihor, care și-a încheiat glorioasa carieră militară cu gradul de general. Un alt grup de ofițeri români, elevi ai Academiei Militare din Torino, s-au remarcat la asediul Gaetei (1860). „Popoarele român și italian — a arătat în încheierea comunicării sale acad. Andrei Oțetea — s-au sprijinit unul pe altul în lupta lor pentru unitate și și-au făcut servicii reciproce. Dacă Unirea Principatelor a creat un precedent pentru unitatea Italiei, înfrîngerea Austriei în Italia în 1859 și succesele poporului italian din 1860—1861 au obligat Austria a ceda și în chestiunea Unirii Principatelor, contribuind în acest fel la crearea României".

Problema Romei, ca stat papal, și a chestiunii romane în politica europeană din secolul al XIX-lea, care a fost una dintre cele mai dificile probleme ale unificării Italiei, formează obiectul unui vast studiu semnat de profesorul Luigi Salvatorelli. Autorul insistă îndeosebi asupra lucrărilor Congresului de la Paris din 1856, a convorbirilor de la Plombières din 1859 dintre Napoleon al III-lea și Cavour, a urmărilor războiului împotriva Austriei, a acțiunilor lui Garibaldi și a proclamării unității Italiei în urma căreia statul papal a rămas numai ca o „enclavă" care, ca o consecință a războiului franco-german, avea să fie lichidată în 1870 pentru a deveni la 1 iulie 1871 capitala Italiei.

Alte două studii importante ale volumului le reprezintă expunerile istoricilor L. Girard și J. P. T. Bury, care au cercetat atitudinile Franței și ale Angliei față de procesul formării unității Italiei. Studiul istoricului englez e însoțit și de o bogată bibliografie, care oferă cititorilor o largă informație documentară asupra acestui subiect.

Ultimele studii ale volumului sînt consacrate comunicărilor profesorilor G. Luzzatto și Domenico Demarco, care au urmărit formarea statului unitar italian pe baza dezvoltării relațiilor economice europene, precum și a atitudinii mișcării risorgimentului față de problemele sociale italiene.

Ca și actele Congresului de istorie de la Torino, volumul de studii istorice editat de

www.dacoromanica.ro

Academia Nazionale dei Lincei aduce o amplă contribuție la cunoașterea luptei pentru unitatea Italiei și a relațiilor economice, politice și diplomatice ale Europei secolului al XIX-lea.

V. N.

MARTINES LAURO, *The social World of the Florentine humanists 1390—1460*, Princeton- New Jersey, University Press, 1963, 419 p.

Lucrarea, inițial prezentată ca teză de disertație la Universitatea Harvard în toamna anului 1959, însumează în general rezultatele cercetării de arhivă efectuate cu ani în urma la Florența. Din contactul cu documentele de arhivă a rezultat monografia de față, una dintre cele mai interesante lucrări publicate recent asupra umanismului florentin și asupra unor aspecte referitoare la structura socială în sensul larg al cuvîntului, în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Materialul lucrării este grupat în următoarele principale capitole: „Viața socială la Florența" (aspecte economice, viața publica, familia, căsătoria etc.); „Umaniștii florentini" (Coluccio Salutati, Roberto de Rossi, Cino Rinuccini, Niccolò Niccoli și alții); „Funcțiile publice, căsatoriile în cercul umaniștilor" (studiu asupra unor principale familii florentine: Castellani, Buondelmonti, Tebalducci, Corsini, Serragli); „Atitudinea florentinilor fața de umanism"; „Legătura dintre umanism și societatea florentina" etc. Volumul mai cuprinde trei capitole auxiliare, necesare cercetării și analizei datelor incluse în lucrare: lista principalilor contribuabili din Florența și a capitalurilor pe care aceștia le dețin *(tables on Wealth)*, un capitol bibliografic dezvoltat privitor la tema cercetată și, în sfîrșit, un indice alfabetic al materialului cuprins în lucrare.

Monografia, precedată de o prefață explicativa, în care autorul indică liniile mari ale problemelor și datelor cuprinse în studiu, se înscrie în seria celor mai importante lucrari publicate recent privitoare la epoca renașterii.

Autorul, neabordînd însă problemele incluse în volum pe baza unei concepții metodologice unitare și științifice, a facut posibil ca materialul deseori foarte prețios și interesant în concluziile sale sa se risipească în indicații adiacente și uneori nesemnificative. Analiza social-economică a Florenței la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, concepută fragmentar și nedusă pîna la ultimele ei consecințe, n-a surprins decît parțial esența datelor și problemelor incluse în studiu. Din acest punct de vedere, autorul nu remarcă, de exemplu, faptul că în ultimă perspectiva Renașterea economică, apariția noilor relații de producție — capitaliste — a determinat toate celelalte condiții materiale și morale ale activității politice, științifice și literar-artistice. Capitalismul, care se dezvolta în aceasta perioadă, prin centralizarea mijloacelor de producție și prin concentrarea populației în noile orașe înfloritoare, a creat în mod direct condiții indispensabile întregii dezvoltări a societații. Formarea marilor avuții de tip burghez a determinat, în primul rînd în orașele Italiei, repunerea în discuție pe planuri diferite a întregii ierarhii politice și morale acceptate în secolele anterioare. Umanismul Renașterii este consecința logică, firească a progreselor materiale ale societății, ale noilor relații de producție stabilite, al noului spirit național, pozitiv și laic imprimat de însăși baza reală a societații. Toate aceste concluzii răzbesc dincolo de intențiile autorului, care a reușit să strîngă importante și interesante date de arhivă privitoare la istoria unuia dintre cele mai reprezentative orașe înfloritoare ale Italiei și Europei în general — Florența — din secolul al XV-lea.

Semnificative sînt de asemenea datele cuprinse în volum referitoare la viața și activitatea unor umaniști florentini ca Lionardo Bruni, Poggio Bracciolini și alții. In opera sa *Historia florentina*, Bruni imprimă cu autoritate științifică un punct de vedere strict laic în înțelegerea istoriei, lucrarea sa avînd

www.dacoromanica.ro

din aceasta perspe tiva o importanță capitala pentru dezvoltarea istoriografiei moderne. Bruni, se poate spune, a fost primul istoric modern care a făcut opera istorică critica, cercetînd pentru prima oară cu mult interes documentele originale ale epocii și incluzînd în lucrarea sa o explicație rațională a evenimentelor.

Poggio Bracciolini, colecționar și descoperitor vestit de manuscrise vechi, a imprimat mai ales în opera sa epistolară o nouă formă literar-stilistică, de un caracter nou, realist și viguros, forma expresivă a timpurilor înnoitoare. Autorul, cercetînd arhivele epocii, a reușit să evidențieze unele aspecte mai puțin cunoscute din viața și activitatea personalităților marcante ale vremii, subliniind în genere cu multă putere de evocare contextul social în care aceștia s-au dezvoltat și au conceput opera lor, cristalizare a noii conștiințe umaniste.

Monografia, conturînd într-un cadru bogat de informații principalele probleme ale societății florentine din prima jumătate a secolului al XV-lea, reprezintă una dintre cele mai expresive și interesante lucrări cu caracter documentar privitoare la epoca umanismului italian.

P. S.

Z S. BELOUSOVA, *Французская дипломатия накануне Мюнхена*, Москва, Изд. „Наука", 1964, 299 p.

Monografia cercetătoarei sovietice Z. S. Belousova *Diplomația franceză în ajunul Münchenului*, elaborată în cadrul Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. și publicată sub redacția cunoscutului specialist în istoria Franței A. Z. Manfred, tratează problemele politicii externe a Franței în cel de-al 4-lea deceniu al secolului nostru, în special anii 1934—1938.

Monografia este bazata pe un bogat material documentar și bibliografic în limbile rusă, franceză și engleză. Este de menționat faptul ca autoarea, în afară de publicațiile de documente diplomatice și literatura memorialistica aparute în U.R.S.S., Franța, Anglia și S.U.A., a folosit larg dezbaterile parlamentare franceze, documentele proceselor diferiților oameni politici din Franța, ceea ce i-a dat posibilitatea sa prezinte noi materiale interesante referitoare la lupta dintre diferitele grupări ale burgheziei franceze în problema cailor și metodelor politicii externe a Franței. Autoarea a folosit de asemenea unele fonduri din Arhiva de politică externă a U.R.S.S.

Din cele cinci capitole ale lucrarii, primele două sînt consacrate relațiilor franco-sovietice. Autoarea analizează rolul și însemnătatea alianței Franței cu U.R.S.S., arată cauzele care au determinat cercurile guvernante franceze să semneze Pactul de asistență mutuala franco-sovietic din 1935. In această ordine de idei, Belousova analizează și tratativele cu privire la Pactul regional oriental, așa-numitul „Locarno oriental", evidențiază cauzele eșecului acestora, aducînd unele date noi în ceea ce privește pozițiile potrivnice ale Germaniei, Poloniei, Italiei și Angliei. Nouă este teza autoarei că ideea Pactului oriental a fost emisă de către partea sovietică în cursul tratativelor franco-sovietice din 1933 (p. 18).

Un loc însemnat în capitolul al II-lea îl ocupă analiza luptei din Franța în jurul ratificării pactului franco-sovietic și al elucidării cauzelor care au împiedicat semnarea convenției militare dintre Franța și U.R.S.S. Autoarea expune rolul acelor cercuri ale burgheziei franceze care au fost strîns legate de firmele și concernele germane — fabricanții de armament, grupările monopoliste puternice ale lui Schneider, Kühlmann ș.a — în promovarea politicii antisovietice și progermane. Arătînd că încă în 1935 o parte influentă a burgheziei franceze era gata să se înțeleagă cu hitleriștii chiar cu prețul renunțării la pactul cu U.R.S.S., autoarea explică de ce apropierea franco-germană n-a putut fi înfăptuită pînă la München și declarația franco-germană din 6 decembrie 1938. Prin-

www.dacoromanica.ro

tre factorii principali ea menționează lupta maselor populare și opunerea unei bune părți a burgheziei franceze.

In capitolul al III-lea Belousova se ocupă de remilitarizarea zonei renane de către Germania și de poziția guvernului francez față de această problemă. In lucrare se analizează politica de încurajare a agresiunii dusă de cercurile guvernante franceze, cauzele și urmările acestei politici. Autoarea ajunge la concluzia că Hitler s-a grăbit să trimită trupele germane în zona renană înaintea începerii dezbaterilor în senatul francez în legătură cu ratificarea pactului cu U.R.S.S. Hitleriștii nefiind convinși că senatul va ratifica pactul s-au grăbit să nu piardă pretextul pentru remilitarizarea zonei renane (p. 147—148).

Belousova aduce numeroase și variate argumente pentru a dovedi că situația militară a Franței în martie 1936 era mai bună decît cea a Germaniei, că Franța nu avea atunci nevoie de ajutorul Angliei etc. Ea consideră de asemenea că chiar numai aplicarea sancțiunilor economice împotriva Germaniei ar fi putut determina pe hitleriști să renunțe la planurile lor (p. 159).

Referindu-se la justificările oamenilor politici francezi în ceea ce privește pasivitatea lor din martie 1936, autoarea conchide că una din principalele cauze ale acestei pasivități a fost teama față de formarea Frontului popular.

Înfățișînd lupta internă în Franța împotriva pericolului fascist, pentru o politica externă de securitate colectivă, Belousova se ocupă, în capitolul al 4-lea. de formarea Frontului popular și de victoria lui în alegerile din 1936, caracterizează politica guvernului Blum, demască politica „neamestecului" în războiul civil din Spania.

Numai capitolul al 5-lea (p. 219—282) este consacrat de fapt politicii franceze în ajunul Münchenului (de la începutul anului 1937 pînă la declarația franco-germană din 6 decembrie 1938). Din numeroasele probleme ale acestei perioade, autoarea analizează în special relațiile franco-germane și franco-engleze. In lucrare se aduc unele date noi în legatura cu tratativele secrete franco-germane din toamna anului 1937 (vizita lui Papen la Paris în noiembrie și vizita lui Flandin la Berlin în decembrie 1937). Daca pînă acum în literatura istorica sovietica cu privire la *anschluss* autorii se limitau numai la afirmația generală că poziția Franței a fost determinata de cea a Angliei, Belousova, pe baza documentelor studiate, prezintă mai detaliat poziția cercurilor guvernante franceze și influența ei asupra desfășurarii evenimentelor.

Oglindind evenimentele legate de criza din mai 1938, de München și de declarația franco-germană din decembrie 1938, autoarea conchide că spre toamna anului 1938 a cîștigat victoria acea grupare din cadrul cercurilor guvernante franceze care în decursul cîtorva ani a dus lupta împotriva apropierii de U.R.S.S. și pentru alianța cu Germania. Această politica a pregătit catastrofa națională și tragedia celor patru ani de ocupație germana.

Valoarea științifica a lucrarii ar fi sporit dacă autoarea analiza mai pe larg problemele relațiilor Franței cu țările aliate din Europa centrală și de sud-est, cauzele destrămării acestor alianțe, influența acestui fapt atît asupra politicii țarilor aliate, cît și asupra însăși poziției Franței.

A. L.

JAMES A. WILLIAMSON, *The Tudor Ages*, ⟨London⟩, Longmans, ⟨1963⟩, XXIII +468 p.

Cartea lui J. A. Williamson trateaza istoria Angliei în timpul dinastiei Tudor, 1485 1603. Autorul și-a concentrat atenția asupra unor probleme ca dezvoltarea economică a Angliei în secolul al XVI-lea, întărirea administrației centralizate de stat, reforma bisericii engleze, lupta pentru supremația maritimă.

www.dacoromanica.ro

In legatura cu avîntul economic atît de caracteristic acestei perioade, J. A. Williamson subliniază o serie de factori, ca politica mercantilista a lui Henric al VII-lea, elaborarea primului act de navigaţie din 1486 menit să favorizeze transportul mărfurilor cu nave engleze, expansiunea comercială în toate direcţiile, concretizată prin înfiinţarea a numeroase companii: *The Merchants Adventurers, The Muscovy Company, The Turkey Company, The East India Company.* Autorul subliniaza apoi că în strînsă legatura cu dezvoltarea economică sînt şi primele acţiuni coloniale ale Angliei de la sfîrşitul secolului al XV-lea: expediţiile lui John şi Sebastian Cabot în America, continuate în secolul urmator cu expediţiile lui Raleigh, Drake şi Grenville, în cadrul cărora comerţul se amesteca cu pirateria. Războiul comercial cu Hansa din ultima decadă a secolului al XV-lea şi războiul cu Spania din 1588—1589 atestă începutul eforturilor Angliei pentru a dobîndi controlul principalelor căi maritime.

Considerabila creştere a comerţului englez a fost determinată de schimbările structurale din economie: apariţia şi dezvoltarea industriei manufacturiere, bazată îndeosebi pe producţia ţesăturilor de lînă. Necesitatea de a se asigura cantităţile corespunzătoare de lîna a contribuit la extinderea sistemului *enclosures.* Autorul relevă consecinţele sociale ale sistemului, precum şi încercările unora dintre miniştri, ca Wolsey şi Cecil, de a-l ingradi, pentru ca liniştea regatului sa nu fie tulburată de răscoale ca aceea a lui Robert Kett din 1549. In această privinţă, Williamson arată că autoritatea supremă de stat, Consiliul regal, a văzut în răscoala lui Kett o ameninţare directă a ordinii sociale şi a drepturilor de proprietate, deşi conducătorul ei căuta sa o prezinte doar ca o demonstraţie în favoarea legii pentru îngrădirea sistemului *enclosures.*

Ocupîndu-se pe larg de patrunderea reformei în Anglia, J. Williamson remarcă mobilurile foarte laice care au determinat schimbarile religioase din timpul domniei lui Henric al VIII-lea: întarirea autoritaţii monarhului, care devenea şi supremul şef religios al regatului, şi transferul de proprietate în ce priveşte bunurile bisericii. Noua clasa socială interesata în dezvoltarea industriei ţesaturilor de lîna voia sa acapareze întinsele domenii ecleziastice, unde existau întinse suprafeţe susceptibile de a fi transformate în păşuni, pe care apoi se puteau crea noi *enclosures.* In legatura cu instaurarea bisericii anglicane, J. Williamson prezintă unele dintre evenimentele mai interesante legate de acest act: opoziţia lui Thomas Morus faţă de politica religioasă a lui Henric al VIII-lea, larga acţiune de inventariere a bunurilor bisericeşti iniţiata de Thomas Cromwell în 1535—1536; rascoala din Lincolnshire. Analizînd această răscoală, autorul atrage atenţia că alaturi de revendicări ca restaurarea mănastirilor, abolirea ereziei, lichidarea lui Cromwell şi a reformatorilor, aparţinînd îndeosebi gentry-lor şi nobililor participanţi la rascoala, se întîlnesc şi revendicări social-economice privind desfiinţarea sistemului *enclosures,* masuri împotriva abuzurilor landlorzilor şi a creşterii preţurilor, care oglindeau adîncile nemulţumiri ale maselor populare.

Un larg spaţiu al cărţii lui J. Williamson este consacrat politicii principalilor reprezentanţi ai dinastiei Tudorilor — Henric al VII-lea, Henric al VIII-lea şi Elisabeta I — de întărire a instituţiei monarhice. Se poate spune astfel că Anglia anilor 1485—1603 a cunoscut perioada de maximă expansiune a puterii regale, perioada în care suveranul guverna, iar miniştrii erau doar simpli executanţi ai ordinelor sale. Autorul tratează în mod amanunţit domnia Elisabetei, relaţiile sale cu parlamentul, conflictul ei cu Maria Stuart, masurile luate împotriva unora dintre miniştrii care voiau să uzurpe o parte din autoritatea regala, cum a fost cazul lui Essex.

De asemenea, multe pagini sînt consacrate politicii externe a Tudorilor, îndeosebi relaţiilor cu Franţa, cu Carol Quintul şi cu Spania, aratîndu-se că în această perioadă

www.dacoromanica.ro

au fost puse premisele supremației maritime și diplomatice engleze din secolele următoare.

În general, cartea lui James Williamson se citește cu interes, dat fiind marea bogăție de informații și de fapte prezentate în paginile ei. Am fi dorit însă ca autorul să fi acordat o atenție mai mare problemelor izvorîte din condițiile de viață ale țăranimii engleze și ale maselor populare de la orașe. Epoca de adînci transformări traversată de Anglia în secolul al XVI-lea impunea o asemenea tratare, mai ales că în unele dintre paginile cărții sale autorul face o serie de considerații interesante și judicioase privind îndeosebi situația țărănimii și apariția unei noi categorii sociale în lumea satului englez, aceea a *yeoman*-ilor. Regretăm de asemenea că în carte se vorbește foarte puțin de Renașterea engleză, care a dat culturii universale figuri așa de impunătoare ca Shakespeare, Marlow sau Francis Bacon.

S. C.

A. S. KAN, *Новейшая история Швеции*, Москва, Изд. международных отношений, 1964, 304 p.

Suedia este una din marile țări nordice care, datorită politicii sale de neutralitate de aproape 150 de ani, a reușit să obțină succese însemnate în dezvoltarea ei economică, socială și politică. Monografia istoricului A. S. Kan, bazată pe izvoare de primă mînă și pe principalele lucrări suedeze și sovietice, reușește să prezinte succint o frescă a istoriei contemporane a Suediei. Lucrarea cuprinde opt capitole: 1) Suedia la începutul secolului al XX-lea; 2) Suedia în anii primului război mondial. Avîntul revoluționar din 1917—1919 și reformele democratice; 3) Consolidarea capitalului monopolist în anii 1920—1930. „Minoritatea parlamentară" și era pacifistă; 4) Criza economică mondială. Începutul guvernării social-democrate în Suedia; 5) Suedia neutră în anii celui de-al doilea razboi mondial; 6) Suedia după razboi. Reîntoarcerea social-democraților la putere. De la reformele progresiste la înțelegerea cu partidele capitalului financiar; 7) Suedia în anii 1950 1960. Avîntul economic, creșterea forțelor stîngii, noile reforme sociale, neutralitatea activă; 8) Principalele probleme ale Suediei contemporane.

În lucrare se arata ca în anii 1920—1925 social-democrații au format guvernul în trei rînduri, de fiecare data sub președinția lui Branting, dar ei nu au dispus de majoritate absoluta în parlament și cabinetele lor au fost „guverne ale minorității". Aceasta situație a dat posibilitate, afirma autorul, liderilor social-democrați să se justifice în fața muncitorilor că nu pot introduce transformari sociale deoarece majoritatea burgheza parlamentară ar fi votat împotriva proiectelor guvernului social-democrat.

Anii 1924 1929, ani de avînt economic, au constituit o perioadă de instabilitate guvernamentala, de criză politică. Partidul Comunist Suedez, înființat în martie 1921, a crescut numericește (18 000 de membri în 1927), sporindu-și influența (150 000 de voturi la alegerile din 1928), dar în 1929 luptele fracționiste din interiorul partidului au slabit foarte mult capacitatea sa de lupta. În urma crizei economice din 1929 1933, care a lovit puternic și Suedia, în alegerile din 1932 social-democrații au obținut 104 mandate (din 230) și au format guvernul. Cele două cabinete Hanssen au introdus o serie de reforme sociale: mărirea pensiilor de bătrînețe, construcții de locuințe comunale pentru pensionari, ajutoare de naștere și pentru copii, ajutoare de șomaj, reforma școlară, legea sindicatelor etc. Firește, toate aceste masuri erau incipiente, cu serioase îngradiri și se extindeau numai asupra anumitor paturi ale populației. În 1938—1939, ca urmare a dezvoltarii social-economice, natalitatea a sporit și, pentru prima oară de la începutul secolului al XX-lea, în loc ca muncitorii să emigreze din Suedia au început să vină emigranți din alte țări.

În anii celui de-al doilea razboi mondial, politica externă a Suediei a cunoscut două perioade: a) din aprilie 1940 și pînă spre sfîrșitul anului 1942, cînd neutralitatea Sue-

www.dacoromanica.ro

diei s-a aflat, practic, sub controlul Germaniei hitleriste ; b) anii 1943—1945, cînd Suedia a revenit la politica de stricta neutralitate şi apoi de colaborare cu coaliţia antihitlerista. Situaţia de razboi a impus intensificarea controlului de stat asupra producţiei industriale şi agrare, precum şi asupra comerţului intern şi extern. Reglementarea economiei de catre stat, sistemul de măsuri ce asigura unirea dintre capitalul monopolist şi stat, a rămas în vigoare şi după război, cu modificări neînsemnate.

In 1950—1960, economía Suediei a cunoscut o perioadă de avînt, nivelul de viaţă al maselor largi a crescut. Durata vieţii în medie, după datele din 1952, a atins, la femei 72 de ani, la bărbaţi 69 de ani. Electrificarea satelor s-a încheiat şi peste 60% din locuinţele săteşti dispun de încălzire centrală.

A. S. Kan arată că sindicatele cuprind circa 95% din muncitorii industriali şi, dupa proporţia apartenenţei oamenilor muncii în sindicate, Suedia ocupă primul loc în lumea capitalistă. Luptele greviste, puternica mişcare sindicală, creşterea influenţei forţelor de stînga (partidul comunist a obţinut în alegerile din 1956 un număr de 6 mandate în parlament) au determinat ca în 1957 să se adopte introducerea saptamînii de lucru de 45 de ore. In acelaşi an, la 13 octombrie 1957, a avut loc un referendum consultativ (conform cu prevederile constituţiei suedeze) cu privire la o nouă lege a pensiilor. Socialdemocraţii şi comuniştii au mers împreună, susţinînd acelaşi proiect de lege, obţinînd o victorie răsunătoare. După îndelungate dezbateri parlamentare şi noi alegeri, în mai 1959, noua lege a pensiilor a fost adoptata. Imbunatăţirea relaţiilor dintre comunişti şi social-democraţi în Suedia, precum şi conjunctura economică favorabila au influenţat pozitiv lupta maselor muncitoare. In 1960—1961 şi 1962—1963, mişcarea sindicala a reînnoit contractele colective, obţinînd o sporire a salarizarii mai ales pentru categoriile cu salarii mici, obligativitatea pentru patronat de a plăti asigurarea de viaţă a muncitorilor începînd de la vîrsta de 21 de ani şi altele.

Lucrarea, din păcate, nu se ocupă şi de dezvoltarea culturii în perioada tratată.

Bogatul material faptic, datele ilustrative şi analiza lor, precum şi bibliografia (p. 296—301), fac ca monografia lui A. S. Kan să reprezinte o contribuţie la cunoaşterea istoriei contemporane a Suediei.

A. V.

BIZANTINOLOGIE

JOHANNES IRMSCHER, *Zur Weltanschauung des Agathias* (extras din volumul *Tagung für allgemeine Religionsgeschichte*, Sonderheft der Wissenschaftlichen Zeitschrift der Friedrich Schiller Universität Jena, 1963, p. 47—53) ; *Die Auseinandersetzung mit dem antiken Erbe im modernen Griechenland* (extras din „Eos" LIII/2, 1963, p. 321—334) ; *Deutschland und die griechische Erhebung* (extras din „Bulletin de l'Institut d'Histoire de l'Académie Bulgare des Sciences", t. 14—15, 1964, p. 137—150)

In aceste trei lucrări, Johannes Irmscher, profesor la universitatea W. Humboldt din Berlin şi director al Institutului pentru cercetarea antichităţii greco-romane de pe lîngă Academia germană de Ştiinţe din Berlin, studiază cîteva probleme interesante de bizantinistică şi neoelenistică, mai ales în lumina unor controverse contemporane.

In primul studiu, în care reliefează viziunea despre lume a istoricului bizantin timpuriu Agatias, cel care a încercat să-l continue pe marele Procopius din Caesarea, dar la un nivel inferior de concepţie şi metodă istorică, autorul discută în primul rînd cele două opinii divergente, pe de o parte cea a istoricului sovietic M. V. Levcenko („Vizantiiskii vremennik" 1950, nr. 3, p. 62 şi urm.), care subliniază elementele epicureice ale viziunii lui Agatias, relevînd prin aceasta o po-

www.dacoromanica.ro

sibilă poziție anticreștină a acestuia și, pe de altă parte, opinia istoricului italian Salvatore Costanza („Helikon" 1962, nr. 2, p. 90 și urm.), care vede în Agatias mai ales un adept al creștinismului ortodox. Analizînd ideile fundamentale din lucrările lui Agatias, mai ales cea privitoare la domnia lui Iustinian, Johannes Irmscher pune în lumină influența evidentă asupra lui Agatias în special, dar asupra întregii istoriografii bizantine timpurii în general, a unei anumite lirici antice, de caracter istoric sau nu, ceea ce se vede mai ales în opera poetică a acestuia, care nu poate fi însă despărțită ca fond ideologic și de mentalitate de opera sa poetică. In acest fel se ajunge la concluzia că Agatias aparține nu numai din punct de vedere al modului de a scrie istoria, ci și al celui de a gîndi și simți și, ca atare, de a exprima ideile și sentimentele, unei perioade de trecere marcată de încheierea definitivă a vremii lui Iustinian, al cărei apologet pasionat este istoricul, și de începuturile unei alte vremi, ale cărei contururi sînt încă foarte puțin precizate în ce privește reflectarea lor în scrierile istorice și poetice ale lui Agatias.

In al doilea studiu se discută o problemă fundamentală de istorie a culturii grecești postbizantine și moderne, anume confruntarea care are loc cu antichitatea grecească în decursul procesului de formare a grecității moderne, ca națiune și conștiința națională. In condițiile speciale ale rolului deosebit jucat de patriarhia ecumenică în vremea dominației otomane, înainte de cîștigarea independenței și apoi după, în condițiile dezvoltării filoelenismului european, care vedea în Grecia modernă o continuare a Greciei antice, problema confruntării cu antichitatea clasică grecească — fie prin susținerea unei continuități liniare și perfecte, fie prin susținerea unei continuități întrerupte de dramele istorice ale Greciei, fie prin susținerea unei rupturi complete — a jucat un rol hotărîtor în caracteristicile cîștigate în decursul veacului al XIX-lea de ceea ce a fost și este civilizația greacă modernă și contemporană. Poate, în aceasta privința, o delimitare categorică între partizanii și adversarii antichității clasice ca situați în mod indiscutabil pe poziții reacționare și progresiste nu corespunde întocmai fondului și formei procesului istoric. Autorul are meritul de a arăta, prin sublinierea unor momente importante, în ce masura astfel de idei și simțăminte au stat în miezul unor evenimente de seamă din istoria modernă și contemporană a poporului grec și cum, mai ales, au însuflețit ceea ce se numește îndeobște „marea idee" cu consecințele ei pozitive în veacul al XIX-lea și catastrofale în veacul al XX-lea.

In al treilea studiu se trec în revistă principalele aspecte ale dezvoltării și răspîndirii ideilor și starilor de spirit filoelenice la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea în țările germanice, mai ales în Saxonia, Bavaria și Austria. După ce arată pe scurt, în chip concret, cum a avut loc desfășurarea acestui proces, autorul reia, de asemenea pe scurt, discutarea unei probleme dezbătute în istoriografia mai veche, dar de data aceasta de pe pozițiile materialismului istoric, ținînd seama de caracterul structurilor sociale și al instituțiilor politice din țările germane, de popularitatea de care s-a bucurat filoelenismul în acestea. Răspunsul pe care îl dă autorul este firesc daca ținem seama, comparativ, de similitudinile de probleme pe care le întîlnim în sud-estul Europei, și anume că răspîndirea filoelenismului trebuie legată de răspîndirea ideilor iluministe și că toate acestea oglindesc intensitatea și caracterul luptei pentru libertate socială, politica și spirituală în condițiile unor regimuri despotice și obscurantiste și că aceasta era una dintre puținele posibilități de manifestare a unei astfel de lupte. Problema e deosebit de importantă prin contribuția adusă de autor pentru că în acest fel se explică originile unor preocupari științifice, care în țările germane, în ce pri-

www.dacoromanica.ro

veşte istoria şi filologia clasica, au ocupat un loc considerabil.

Dupa cum se vede, cele trei studii prezentate ale savantului berlinez se încadrează în preocuparile sale de mult cunoscute, care, în cercetari de bizantinistică şi neoelinistică, tind sa sublinieze originile mai depărtate ale unui proces istoric, al carui rezultat fundamental este, în esenţă, fizionomia spirituală şi culturală, pe toate registrele acesteia, a Greciei contemporane.

E. St.

H. EVERT-KAPPESOWA, *Studia nad historia wei bizantyńskiej w VII—IX wieku* (Studii despre istoria satului bizantin în secolele VII şi IX), Lodz, 1963, 120 p.

Relaţiile agrare în Bizanţ în secolele VII IX au format obiectul a numeroase cercetari, cele mai multe legate de codul rural. H. Evert-Kappesowa încearcă în lucrarea de faţă să urmăreasca problema ţinînd seama de specificul fiecărei regiuni din Imperiul bizantin. De aceea, în partea introductivă autoarea face o sumara caracterizare a situaţiei economice din principalele teritorii ale imperiului, mai întîi din cele orientale şi apoi din provinciile europene. In continuare sînt semnalate, însoţite de unele observaţii critice, sursele folosite în lucrare: relatari ale istoricilor bizantini, acte de cancelarie, culegeri juridice, informaţii hagiografice şi unele izvoare literare şi religioase.

Prima regiune cercetata de autoare sub raportul relaţiilor agrare este Egiptul pînă în momentul cuceririi lui de arabi. Crearea de mari latifundii cu tot felul de ramificaţii productive este consecinţa, după părerea autoarei, a fertilitaţii solului, a preţului scazut al mîinii de lucru şi a posibilitaţilor de transport pe Nil şi apoi pe mare prin portul Alexandria. In acelaşi timp, există în Egipt şi o patură de mici proprietari de pămînt şi de arendaşi. Pe baza unor izvoare papirologice se cerceteaza condiţiile de arendare. Loturile de pamînt arendate sînt foarte mici, circa un sfert de hectar. Acestea nu permiteau întreţinerea unei familii, de aceea autoarea crede că ele erau date cu arendă muncitorilor agricoli ca parte din salariu sau meseriaşilor pentru a-şi completa veniturile. H. Evert-Kappesowa aduce o serie de marturii din papirusuri despre starea de mizerie a maselor ţăraneşti şi despre opresiunile marilor proprietari, care deţineau şi cele mai importante funcţii în Egipt. Astfel, sînt menţionate cazuri cînd, pentru a scapa de datorii, ţăranii îşi închiriau copiii şi fraţii. Salariul unui muncitor calificat era pînă la 17 follis, iar al unuia necalificat doar circa 13 follis, sumă total insuficienta pentru întreţinerea unei familii.

In capitolul următor autoarea examinează raporturile agrare în Peninsula Balcanică şi, legată de aceasta, problema rolului slavilor în colonizarea Peninsulei Balcanice, ca şi acela avut în determinarea unei noi structuri de relaţii agrare în Bizanţ. Contribuţia slavilor ar fi fost numai în modificarea structurii demografice a Peninsulei Balcanice şi, prin aceasta, la întărirea păturii de ţărani liberi, fără a determina şi noi relaţii agrare. Codul rural, considerat de autoare ca o legislaţie pur bizantină, nu poate constitui o dovadă certă de existenţă a unor comunitaţi agrare; unele texte sînt susceptibile de variate interpretari. Pamîntul necultivat pentru care exista o răspundere colectivă era susceptibil de împărţire în loturi între consateni: această măsură era de ordin fiscal; pamîntul împărţit era puţin productiv şi de aceea masura nu era bine vazută de aşa-zişii beneficiari, care căutau prin contestaţii şi tot felul de posibilităţi legale să anuleze atribuirea pamîntului.

In capitolul al III-lea autoarea se ocupă de marea proprietate funciară din secolul al VIII-lea şi pentru aceasta analizează datele hagiografice ale vieţii lui Philaret Milostivul. Credem că este greu ca să admitem existenţa unei mari proprietăţi funciare laice în Bizanţ bazaţi numai pe un caz izolat, şi

www.dacoromanica.ro

acela furnizat de un izvor hagiografic, de o valoare deci destul de îndoielnică.

La fel pentru secolul al IX-lea, autoarea recurge la cele cîteva informații date de Theophanes Continuatus despre arhontissa Danielis din Peloponez. Interesul acesteia pentru organizarea unei producții artizanale pe proprietățile ei ar fi mai degrabă o indicație că aristocrația bizantină nu ajunsese încă la posesiunea unor mari întinderi de pămînt.

Pentru a dovedi creșterea proprietății mănăstirești, autoarea are la dispoziție un material mult mai bogat, fiindcă aceasta începuse să se refacă curînd după criza iconoclastă. Totuși, activitatea intens manufacturieră de la unele mănăstiri mari ca Stoudion, cu o producție destinată pieței (Theodori Studitae, *Opera Omnia*, P. G., vol. XCIX, col. 1734 și urm.) ar fi o indicație ca acestea în secolul al IX-lea se resimțeau încă de pe urma politicii duse de împărații iconoclaști, a invaziilor arabe și colonizarii slave.

In continuare, autoarea se ocupă de căile de formare a marilor domenii bisericești prin donații, iar cele laice prin punerea în exploatare a pămînturilor părăsite, prin arendarea domeniilor statului, prin cumpărări sau prin acte abuzive ale funcționarilor superiori. In ce privește categoriile de cultivatori, autoarea le reduce la două: oameni liberi și sclavi. După părerea sa, colonii dispăruseră în acea vreme, iar parecii încă nu apăruseră — afirmație prea categorică și în contradicție cu unele surse care semnalează existența parecilor (Constantin Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Moravcsik, p. 230; *Theophanes*, ed. de Boor, I, p. 486—487).

In ultima parte a lucrării sale, autoarea, pe baza unor izvoare contemporane, prezintă situația grea a maselor muncitoare din Bizanț, atît a celor din mediul rural, cît și a celor din mediul urban.

Se prezintă astfel în lucrarea de față o sinteză destul de completa cu folosirea principalelor surse cunoscute ale problemei agrare într-una din cele mai discutate perioade din istoria Bizanțului. Ar fi fost bine, de oarece autoarea își duce cercetarea sa pînă la sfîrșitul secolului al IX-lea, să se ocupe și de condițiile în care proprietatea țărănească și țăranii încep să fie tot mai mult aserviți de elementele feudale în formație.

E. Fr.

SP. VRYONIS, *An attic hoard of Byzantine gold coins (668—741) from the Thomas Whittemore collection and the numismatic evidence for the urban history of Byzantium*, în Зборник радова Византолошког института, кн. VIII$_1$ Београд, 1963, p. 291—300

Prin studiul de față, Sp. Vryonis intervine în dezbaterea privind situația economica a orașelor bizantine din a doua jumătate a secolului al VII-lea și pînă la mijlocul secolului al IX-lea.

A. P. Kajdan a susținut ca în această vreme orașele bizantine au cunoscut un declin economic (A. P. Kajdan, *Византийские города в VII-XI вв.* în „*Советская археология*", XXI (1954), 164 188), bazîndu-se și pe numărul scăzut de monede bizantine găsite din veacurile respective.

G. Ostrogorsky a combatut parerea lui A. P. Kajdan și a stabilit din cercetarea colecțiilor numismatice și a cataloagelor monetare ca numarul monedelor de aur a fost mult mai mare în aceste secole față de cele din veacurile anterioare și posterioare (G. Ostrogorsky, *Byzantine Cities in the Early Middle Ages*, în „Dumbarton Oaks Papers", XIII (1959), p. 47 66; cf. „Studii", an. XIV (1961), nr. 1, p. 244).

Sp. Vryonis este de parere că din numărul de monede găsite dintr-o anumită perioada nu se poate trage vreo concluzie valabila despre starea economică, fiindca descoperirile monetare sînt rezultatul întîmplării. Descoperirea unui nou tezaur monetar poate schimba radical situația, ca, de exemplu, colecția lui Thomas Whittemore. O astfel de

www.dacoromanica.ro

evidența numismatica este supusă unei varietați de factori și autorul arata cum unii colecționari, pentru a păstra raritatea unui tip de moneda, topesc pe cele de același gen gasite ulterior.

Autorul amintește cîteva fapte destul de cunoscute, povestite de Theophanes, din care rezulta ca în secolul al VIII-lea au existat în Bizanț negustori, armatori și meseriași și ca moneda a continuat să fie folosită în schimburile comerciale, la plata amenzilor, a unor impozite, a salariilor și a soldelor militare. Marile cheltuieli militare au determinat Bizanțul sa pună în circulație o importantă cantitate de monedă de aur. Cum armata bizantină se găsea în acele vremuri în continua mișcare, ea a difuzat moneda în toate provinciile prin care trecea.

Constatari bazate exclusiv pe evidența numismatică nu pot satisface, dar A. P. Kajdan folosește și rezultatele săpăturilor arheologice care concordă cu datele numismatice.

Faptul că dispozițiile legislative prevăd amenzi în bani nu ni se pare un argument temeinic ; puternica tradiție juridică din Bizanț a făcut ca mai toate textele legislative să reproducă, să rezume sau să dezvolte dispozițiile din dreptul codificat de Iustinian, adică dintr-o altă epocă cu o economie monetară dezvoltată.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

Dr. LJUBOMIR DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, *Историја српских библиотека (1801—1850)* (Istoria bibliotecilor sîrbești), Beograd, 1963, 211 p.

Destinată în primul rînd bibliotecarilor, precum și tuturor acelor care se ocupă mai pe larg de istoria culturii iugoslave, cartea dr. Lj. Durković-Jakšić constituie o primă apariție de acest fel în literatura de specialitate iugoslavă.

Din numeroasele și variatele probleme ale istoriei bibliotecilor pe teritoriul Iugoslaviei, autorul s-a oprit asupra istoriei bibliotecilor sîrbești în prima jumatate a secolului al XIX-lea. Studiul se împarte în trei capitole, tratînd despre cartea sîrbă în general, bibliotecile sîrbești și biblioteconomia la sîrbi. Problemele sînt tratate într-un mod bine organizat, pe baza unei vaste bibliografii și a unor investigații de arhive.

In cadrul capitolului I sînt analizate în primul rînd probleme privind apariția și difuzarea cartii pe calea tiparului, litografierii, copierii de mîna etc. Incă din primele pagini se întîlnesc mențiuni interesînd relațiile româno-sîrbe, destul de frecvente și în restul cartii. Astfel, este menționată o tipografie sîrbească la Timișoara în 1827—1829. O încercare de înființare a unei tipografii în același oraș face Dimitrie Tirol, la 1848 (p. 12).

Prima tipografie de stat se aduce din Rusia, în 1831, prin Țara Românească (p. 10 și 134) [1]. Dintr-un tabel statistic (p. 14) se constată creșterea numărului de cărți sîrbești tipărite la Odesa, Veneția, Viena, Timișoara ș.a. : 104 cărți tipărite între 1801 și 1805 și 342 de cărți tipărite între 1846 și 1850.

Difuzarea cărții se făcea prin prenumeranți, distribuitori de gazete, negustori, librari, trăistari etc. Găsim destui prenumeranți din Timișoara și Arad, la *Fizica* lui Atan. Stojković (1802), la *Novine Serbske*

[1] Ceea ce nu menționează autorul, dar știm dintr-un fond de acte inedite de la Negotin, este că în aprilie 1831 tipografia a fost transportată de la București la Cerneț, iar de acolo, prin cămărașul Hristodor și apoi prin Nikola Ilić de la Fetislam, a fost dusă la Poreci și în continuare pe Dunare pînă la Belgrad, pe la mijlocul lunii mai.

www.dacoromanica.ro

(1813), *Dicționarul* lui Vuk Karadžić (1816) ș.a. (p. 17, 22, 26, 27 și 30). *Lažni Šćepan Mali* al lui P. P. Njegoš (1850—1851) are prenumeranți la Brăila și la Galați. In 1807, la Arad e cunoscut ca negustor de cărți Petar Stojanović, iar la Timișoara librarul Iovan Marković (1826) și prenumerantul Roža Mihajlović.

Capitolul al II-lea, cel mai întins, este consacrat bibliotecilor. Dintre bibliotecile mănăstirești și bisericești erau mai cunoscute: cea de la Hilandar (700 de cărți sîrbești, 100 de manuscrise grecești și 100 de hrisoave), cea de la mitropolia din Sremski Karlovci (înființată de Mojse Petrović) etc.

Interesante sînt datele despre bibliotecile laice particulare. Una dintre cele mai de seamă biblioteci de acest fel a aparținut mitropolitului Stevan Stratimirović din Sremski Karlovci, avînd 3 602 opere și numeroase hărți (p. 85—86). De asemenea, biblioteca lui Lukian Mušicki, primul care a desfășurat la sîrbi o munca sistematică în domeniul bibliografiei (p. 87). Sava Tekelija din Arad a avut la 1825 o bibliotecă mare cu cărți sîrbești și străine, fără îndoială și românești. Din biblioteca ocîrmuitorului și poetului muntenegrean P. P. Njegoš, cu donații importante din partea Curții din Petersburg, 469 de volume există și astazi la Cetinje.

Printre puținii posesori de biblioteci la începutul secolului trecut, în Serbia propriu-zisă se găsește Petar Novaković-Čardaklija, unul dintre primii emisari ai răsculaților sîrbi (1806) în Principate. Prințul Miloš Obrenović, în vremea ședерii sale la București, după 1839, a avut aici o bibliotecă proprie. Fratele său Jevrem, proprietar al moșiei Manasia, a fost la rîndul său un cunoscut iubitor de cărți. O bibliotecă considerabilă, alcătuită din cărți sîrbești și nemțești, a avut în București Mihail Gherman, agentul lui Miloš. In 1845, Consiliul de Miniștri al Serbiei a cumpărat biblioteca lui M. Gherman de la București, cu 200 de galbeni chesarocrăiești. Un alt sîrb, cunoscut prin activitatea sa economică desfășurată în țara noastra, Miša Anastasijević, este președintele primei sali de lectura publice din Belgrad înființată în decembrie 1845 (p. 116).

Capitolul al II-lea se încheie cu referiri la bibliotecile școlare, cele de specialitate și științifice, ale asociațiilor de elevi (la Pesta, Bratislava, Timișoara etc.), bibliotecilor de împrumut și ale fundațiilor (cum era „Tekelianum" la Pesta, în 1838), ale cazinourilor (cazinoul din Belgrad al lui Zisi, grec sau aromân din Blața).

In ultimul și cel mai scurt capitol este vorba de legislația sîrba în materie de biblioteci, cu începere din 1831.

Majoritatea referirilor la legăturile româno-sîrbe pe linia cărții sînt facute pe baza de material inedit, fapt care, pe lîngă tema în sine, atrage atenția specialiștilor noștri.

S. I.

* * * *Dictionnaire de Paris*, Paris, Librairie Larousse, 1964, 591 p.

Volumul, repertoriu analitic al principalelor monumente istorice și de arta, precum și al diferitelor instituții administrative sau culturale din Paris, grupează, în ordinea descrierii lor, multiple și interesante aspecte privind atît datele de ordin strict descriptiv, cît și cele de ordin istoric propriu-zis. Lucrarea în genere depașește cu mult, prin materialul inclus și analizat, cadrul restrîns al unui simplu ghid istoric.

Volumul, bogat ilustrat, publicat în condiții tipografice ireproșabile, are un pronunțat caracter bibliografic, analitic și reprezintă, fără îndoiala, o sursă de prima importanță documentara privind istoria acestei mari metropole.

Datele cuprinse în cadrul volumului sînt grupate pe teme dispuse în ordine alfabetica și majoritatea subiectelor tratate sînt însoțite de material iconografic adecvat (desene, picturi, litografii, fotografii, schițe și hărți). Autorii volumului, în acord cu o tradiție literară deja remarcata, au ținut ca precizia

www.dacoromanica.ro

informației științifice să fie uneori însoțită de pitorescul și anecdota cu semnificație mai adîncă, elemente care fac lectura nu numai interesantă și pasionantă, dar și agreabilă.

Intr-o scurtă prefață, autorii au ținut să remarce importanța unei astfel de lucrări, care surprinde tematic istoria monumentelor și instituțiilor din Paris, mai ales pentru faptul că ea constituie în același timp un excelent prilej de prezentare a multiplelor evenimente social-politice și militare la care a participat direct sau indirect Franța și capitala ei.

Un oraș a cărui istorie frămîntată se ridică în timp la aproximativ 2 000 de ani și care a constituit unul din principalele centre ale vieții politice și culturale ale Europei, a reușit să grupeze, ca o oglindire a timpului scurs, stiluri diferite, activități și funcții variate, forme extrem de expresive ale geniului francez. Fără îndoială, putem avea rezerve asupra materialului selectat, al modului de prezentare sau asupra unor ilustrații care nu întotdeauna reușesc să exprime elementele cele mai semnificative ale textului încadrat. Autorii, de pildă, au dat o importanță uneori prea mare unor elemente mai puțin semnificative, dar suficient de pitorești pentru a interesa mai ales latura anecdotică și literară a textului. De asemenea, formula obiectivistă în tratarea diferitelor teme cuprinse în volum face posibilă neevidențierea factorilor principali în explicarea unor evenimente importante din istoria Franței. Remarcăm, de asemenea, că uneori materialul rezervat istoriei moderne și contemporane este cu mult redus în raport cu importanța principalelor date din această perioadă. Sînt puțin remarcate, de exemplu, aspectele de luptă ale maselor populare în cadrul evenimentelor legate de Comuna din Paris, precum și de evenimentele legate de rezistența din perioada celui de-al doilea război mondial. Datele referitoare la aceste două importante momente ale istoriei Franței și istoriei Parisului sînt risipite de cele mai multe ori în suita unor articole cu teme secundare.

Volumul, încheiat cu un indice de locuri, străzi, monumente etc., omite o indexare tematică care ar fi regrupat, în parte cel puțin, informațiile atît de bogate și semnificative risipite de altfel în texte disparate. Credem că o orientare în text pe criteriul unui indice tematic ar fi servit mult consultarea volumului. Toate aceste elemente de ordin negativ nu anulează însă importanța și utilitatea lucrării publicate. Depășind cu mult cadrul unui simplu ghid, volumul poate fi considerat, fără îndoială, un excelent material auxiliar documentar în studiul istoriei Parisului și, implicit, a Franței.

P. S.

Rubrica „Însemnări" a fost întocmită de: P. I. Panait, G. Iscru, E. Uribes, M. Moldoveanu, Tr. Ionescu-Nișcov, S. Iancovici, S. Columbeanu, V. Netea, P. Simionescu, A. Lazea, Al. Vianu, E. Stănescu, E. Frances.

www.dacoromanica.ro

„Studii", revistă de istorie, publică în prima parte studii și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii moderne și contemporane, universale și a României. In partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile: *Probleme ale istoriografiei contemporane* (studii documentare), *Discuții*, *Viața științifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*, *Însemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTA CATRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, bd. Aviatorilor nr. 1, București.

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

*** **Istoria României**, vol. I, 1960, 831 p., cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.

*** **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., banderolate, 65,60 lei.

N. BĂLCESCU, **Opere**, IV, **Corespondență**. Ediție critică de Gh. Zane, 1964, 659 p., 36 lei.

K. MARX, **Insemnări despre români** (manuscrise inedite) publicate de A. Oțetea și S. Schwann, 186 p. + 4 pl., 16 lei.

*** **Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918. Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4—9 mai 1964 de la Budapesta**, sub red. acad. C. Daicoviciu și prof. M. Constantinescu, 1964, 263 p., 9,25 lei.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI, GH. ȘTEFAN, **La formation du peuple roumaine et de sa langue**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 1, 1963, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei (a apărut și în limba germană).

ION POPESCU-PUȚURI, GHEORGHE ZAHARIA, N. GOLDBERGER, N. N. CONSTANTINESCU, N. COPOIU, **La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 2, 1964, 143 p., 5,25 lei (a apărut și în limba rusă).

EMIL CONDURACHI, **L'archéologie roumaine au XXe siècle**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 3, 1963, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei (a apărut și în l. engleză).

A. PETRIC, GH. ȚUȚUI, **L'instauration et la consolidation du régime démocratique populaire en Roumanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 4, 1964, 139 p., 5,25 lei (a apărut și în limba rusă).

VASILE MACIU, ȘT. PASCU, DAN BERINDEI, MIRON CONSTANTINESCU, V. LIVEANU, P. P. PANAITESCU, **Introduction à l'historiographie roumaine jusqu'en 1918**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 5, 1964, 99 p., 3,75 lei (a apărut și în limba engleză).

GH. ZANE, **Le mouvement révolutionnaire de 1840. Prélude de la révolution roumaine de 1848**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 6, 1964, 107 p., 4 lei.

ȘTEFAN PASCU, **La révolte populaire de Transylvanie des années 1437—1438**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 7, 1964, 111 p., 4,50 lei (a apărut și în limba germană).

CONSTANTIN C. GIURESCU, **Istoria pescuitului și a piscicultură în România**, vol. I. **Din cele mai vechi timpuri pînă la instituirea legii pescuitului (1896)**, 1964, 391 p. + 1 pl., 31 lei.

P. P. PANAITESCU, **Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală**, 1964, 284 p., 12,50 lei.

*** **Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare**. Culegere de studii îngrijite de M. Berza, 1964, 684 p., 62 lei.

*** **Izvoare privind istoria României**, vol. I, red. responsabil Gh. Ștefan, XXIV+792 p., 27 lei.

*** **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 1962, 508 p., 21,90 lei.

*** **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. III, 1963, 543 p., 23,50 lei.

*** **Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864. Contribuții**, 1963, 508 p., 28 lei.

CRITOBUL DIN IMBROS, **Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467**, ediție de Vasile Grecu, 1963, 379 p., 19,60 lei.

PROCOPIUS DIN CAESAREA, **Războiul cu goții**, traducere și introducere de H. Mihăescu, 1963, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.

*** **Istoriile domnilor Țării Românești** de Radu Popescu vornicul, introducere și ediție critică întocmite de Constantin Greceanu, 1963, 340 p., 31 lei.

*** **Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV—XVIII privind istoria României**, întocmite de I. Crăciun și A. Ilieș, 1963, 504 p., 27 lei.

*** **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, **Documente interne (1854—1857)**, 1961, 783 p., 8 pl., 38,30 lei; vol. II, **Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1856—1859)**, 1959, 552 p., 32,30 lei; vol. III. **Corespondența politică (1855—1859)**, XLVIII + 703 p., 34 lei.

www.dacoromanica.ro